

MÉSZÁROS LÁZÁR

EMLÉKIRATAI

AZ EREDETI KÉZIRATOKBÓL KÖZREBOCSÁTJA

SZOKOLY VIKTOR.

MÁSODIK KÖTET.

(1849.)

PEST, 1867.

KIADJA R Á T H M Ó R.

I. FEJEZET.

Mikép állott a hon 1849-ben?

Utamban a nép, az értelmesek s neveltebbek által, kik az elszerecsétlenedetteket nem igen látszanak szeretni, szóval mindenütt szívélyesen fogadtattam.

Január 16. vagy 17-dikén este Debrecenbe érkézém, hol a zavar még oly nagy volt, hogy bár futárom 24 órával előbb jöveletemet bejelentő, mégis az éjt szabad ég alatt töltöm, ha a derék, tudós s szabadérezelmű orvos, Török be nem fogad. A véletlen ekkép jobban segített, mintsem a keresés.

Elhelyezkedvén, a kormányzónál hivatalos jelentést tettem, ki dacára annak, hogy mindig szeretett levélben s amúgy is hibát találni eljárásomban s a ki szememre hányta már Sz. Tamásnál, hogy fiatal katonáimat nagyon szeretem kitenni az ágyúknak s a kassai csata alkalmából ugyanily észrevételeket csúsztatott be feleletébe (mintha a csata kezdeténél ezt el lehetne kerülni!) mondom, most igen szívesen fogadott s a másnapi országgyűlés összes követivel tartandó nagy conferentiára meghívott.

Ez mind mit sem tett volna, ha valamikép gyűlöletessé vált hivatalom folytatásától menekülhetek, mit azonban az akkori körülmények között, — midőn a behozott kevés rend helyén ismét a legnagyobb rendetlenséget

találtam, — önmagam ajánlani szégyenlék s így a járomban megmaradtam.

Debrecenben még ekkor, — miből egészen kibontakozni később sem bírt, — a leggyönyörűbb chaosz uralkodott, s csak egyben, de a legszükségesebben kezdett rend mutatkozni, s ez a papírpénz-gyár volt, melyet a hozzá értő s fáradhatlan finans-ügyi státus-titkár, Duschek már az első napokban felállított, gyártván benne s gyártmányát naponként szaporítván.

A református kollégium vegyészeti teremében, — liol azelőtt az osztatás s az első elemekre visszavitel kicsinyben történt, ez ott most nagyban ment, s a mi a kollégiumban helyet nem talált, az még ki- s beköltözéssel foglalatoskodott. — A hadügynek térés szobái voltak, de még azok is üresek s csak az összehalmozott, szerteséjjel fekvő sok papír-köteg által különböztek a többtől.

A sok követ, tisztviselő, vidéki, .menekülő, jóval vagy rosszal érkező felsőházi tag s az ügyet igen és nem is pártolók az utcákon hemzsegték.

Ezek közt voltak a városiak, falusiak, szomszédok, cívisek és cívisnők, kik közt hazánkban itten tapasztalám először, s pedig a piacon, a polgárosodási haladást, ezek közt a zsirosszájú magyar női atyafiai közt, kik ámbár a szalonna ezen országában laktak, mindazáltal zsiros reggeli helyett fehér kávé (s Istenem, milyen kávé!) szörpölése közben házi gondjuk mellett a hazára vagyis inkább a haza atyjaira is kiterjesztették figyelmüket, bő párbeszédekben vitakozván felettük.

Ilyen képe volt a tisztos második protestáns Jerusálemnek, midőn másnap reggel conferentiára indulók.

A tanácskozmány a városház teremében tartott, tőszomszédságában az elnök lakásának. Mintegy 150 követ jelent meg, néhány felsőházi taggal, kik közt Újházi elsősködött veres tollával. Bartal képviselő — a mérsé-

keltek egyike — fölhívta a kormányt, adjon tudósítást a történekről s a történendőkről.

A kormány-elnök, kinek nyelve német közmondás szerint igazi helyén, kinek a szép, hő s elevenítő beszéd ügyis tulajdona volt, a történeket egyszerűen, de szónoki ügyességgel s az időhöz illő komolysággal terjesztő, elő. A történendőkről azt mondá, sőt fogadá, hogy a körülmények szerint állhatatos, buzgó s erélyes eljárásra kész s a magyarok Istenétől sokat remél, bizalmát azonban a magyar vitézségbe helyezi. Röviden: sokat s mindent s mégis mitsem mondott; de mivel más sem jobbat, sem okosabbat nem birt, mondani, azért megnyugodtak.

A kormányfő után a szerencsétlen hadügyminiszter, helyesebben hadvezér állott föl a padra, mert szónoki emelvény nem volt. Ékesen szóló soha sem volt, bár hébe-korban szeszélyes lehetett, de itt ennek is fogytában vala. Komolyan adá elő a történeket és hogy a bátortalanokat kissé fölelevenítse, a csata szerencsétlen kimeneteletét inkább magának tulajdonítá, mintsem a kormány heves, észellenes zaklatásának vagy a fiatal sereg liátfordításának, ezzel kétségbeesés helyett kitartásra, együttműködésre igyekeztén felhívni az erőket.

Ez új hazugság fel is éleszté a gyülekezetei s jobb reménységgel, sőt kedvvel oszolván szét, kiki dolga után látott, ki irodába, ki a kaszinóba, ki a „Lóhoz“ vagy „Ökörhöz“ (vendéglők,) ki meg magán körbe, hogy beszéd, vita, jóslás, kártya, billiard, udvarlás vagy munka közt mozdítsa elő a haza ügyét.

Bács s Bánát, — midőn Windischgratz a kormány új székhelyét fenyegető s a hon két harmada az övé lett, — mellékesnek tartatott, bár e részek temérdek magtárakkal megbecsülhetlen szolgálatot tehettek; mert ka Windischgratz Debrecenből kikergeti a kormányt, — mit kevés erőtetéssel aligha végbe nem vihetett volna,— ez esetben Bács s a Bánát, s vele talán az egész haza veszve van.

Azon ok, hogy Görgey seregén kívül az ottani őrségek állottak a hon legjobb katonáiból, kényszeríté a kormányt azokat becsülettel megőrzött helyeikről elszólitani s a fő ellenség elé állítani. Míg tehát ezek az új csatázási térhez közeledtek, s míg egyéb készülteink folytak, addig elhagyjuk a Tisza mellékét s visszatérünk Pestre, a kormány első futása előtti dolgokról beszélendők.

Képzelmelni, mily benyomást tőn az a pest-budai közönségre, midőn Görgeynek s utána az ellenségnek közeledését hallá.

Bölcsészek mondják, hogy „a természetben minden összeköttetésben van“; tehát nálunk is az absolutisticus s a constitucionális monarchiái modor a forradalmival ily viszonyban lehetett, s ennek igazolásául azt hozom fel, hogy a mint egy részről a bécsi kormány igen sok hamis és alaptalan adatot tárt a világ elé, hogy azokkal a börtzére s a közvéleményre hathasson, — úgy más részt a forradalom is nem kevés hírlapi cikkek és falragaszokban közlött hazugsággal táplálta a publikumot, hogy abban a hő buzgalmat fentarhassa s hogy azt a szükséges erő kifejtésére bírhasa.

Ezért seregünk akárhol bukkant az ellenségre, mindenütt győzött; s harcosaink száma mindenhol, — mint gomba az eső után — nőtt, s mivel a kormány maga is részt vett ily híresztelésekben, végre önmaga is hitte ez adatokat, sőt csodálkozott, hogy a sereg gyöngé s hogy e miatt verekedés nélkül hátrálni kényszerült.

Midőn Görgey Győr elhagyását jelentette, az ellen-

zéki lapok ki nem estek szerepükből s tovább is kíméletlenül kefélték a kormányt.

A kormány, az országgyűlés korábbi ellenzéke s a most uralkodó párt, a római senátus azon szerepéből, midőn Brennus megjelent, most igen is kiesett. Halvány színnel, kékes ajkkal, palástolt halotti hanggal mutatták föl áldozási készségüket s az előbbi miniszteriális, most ellenzéki párttól csakhamar — s csupán illedelmes kis ellenzéssel — ráhagyták magukra tukmáltatni, hogy itt az egyezkedés utolsó időhatára.

Nem hiában kormányoztatott magyar hazánk 300 évig osztrák miniszterek által, mert azok diplomatiái s politikai szokása átment a magyar vérbe is, t. i. hogy kevély volt szerencsében, s alázatos és engedékeny a bal-esetekben. Igaz, önmagunk modora szerint megkínáltuk Ausztriáit egyezkedéssel, de az el nem fogadtatott; s azért kétszeresen ildomtalan és időszerűtlen vala az ellenséget az 1848-diki alapon újólág egyezkedéssel kínálni meg akkor, midőn annak seregei győztesen haladtak előre, bár ezen egyezkedési eszme Windiscligratz későbbi tevékenységére befolyt, mert várván a nem érkező hódolatot, veszteglett.

Elég az hozzá, a két Majláthot, Lonovics érseket, Deák Ferencet s Batthyányi Lajost az országgyűlés Olmütz felé, a királyhoz utasította egyezkedés végett.

Hogy miért választott Batthyányi? azt az új kormány-párt tudja, melynek az ő határozott föllépése és magatartása imponált, a miért szabadulni kívánt tőle. Hanem Batthyányi, — tudván, hogy az országgyűlés legtöbb tagja s a főbb nemesség úgy is belé helyezé

bizalmát s mert érezhető vezetőségei képességét, — miért hagyta magát mégis hamis becsületérvéstől elcsábíttatni s a reá nézve veszélyes küldetésben résztvenni, midőn már akkor tudható, hogy az osztrák kormány a magyar minisztériumra gyanakodik, mintha ez élesztette volna a bécsi októberi forradalmat, mely Latour hadügyminiszter lámpára akasztatását okozá, — mondom, mindezt miért tette? fel nem foghattam, s azért kárhoztattam is.

Perényi, a különben derék hazafi s későbbi felsőházi elnök — (ki szintén bitófán végeztetett ki) volt az, ki mint honvédelmi bizottmányi tag, elvakítá Batthyányit, szemére vetvén, hogy a veszélytől óvni akarja magát, mire Batthyányi minden baráti javaslat ellenére s minden más jobb tanács dacára elfogadta a megbízást, melynek következményét siratta az egész hon, sőt Perényi maga is némi lelki furdalást érezhetett, midőn ő előtte kivégeztetett.

A többi tag választása helyesebb nem lehetett, mivel a két Májláth s Lonovics grata personák voltak az udvarnál, Deákot pedig barátja s ellensége egyaránt tisztelte, s így ezek lehetőleg képesek lehetek a kitűzött célt elérni.

Bár azt híresztelték, hogy a sereg egyezkedést nem akar s hogy Görgey ez országos küldöttséget le fogná tartóztatni, az mégis elindult s bár az egész ellenséges sereg Buda felé vala nyomulóban, útjokban — elég furcsán — katonasággal még sem találkoztak, hanem egyszerre csak a főhadai szálláson, Bicskén jelentek meg. Innét a vendégfogadóból tudatták a herceggel megérkezésüket s eléje vezetésüket kérték.

E kérelem — Batthyányi kivételével, kivel a herceg beszélni sem akart, — megadatott, a látogatás rövid beszéddel beveződött, s ennek eredménye abból állott, hogy ő alter-égója lévén ő felségének Magyarhonra nézve, azért a küldöttségnek felsőbb hely elé járulását haszontalannak

tartja, s minthogy lázadókkal egyezkedni nem szokott, — megbízásukat eldöntöttnek látja.

A küldöttség néhány napig letartóztatván, Pest-Buda bevétele után szintén oda vitetett, hol szabad lábón maradt. Batthyányi Lajos azonban az egyedüli volt, a ki elfogathatott. s a háború végéig fogva tartatván, aztán agyonlövetett.

Ez idő alatt Budapest kétségbeesési lázban volt; s az emberek politikai nézetük szerint málháztak, rakodtak, mentek, vagy maradtak. Az utcák népe győzelmi hírekkel tápláltatván, furcsán dörzsölé szemeit, midőn a hat hét alatt organisált újabb honvédeket elrongyolt s fáradt állapotban, pereputyostól látta a lánc-és jég-hídon beköltözni. Darab ideig, — e győzelmi hírek benyomása alatt — nem bírhatta felfogni: miért készül útra a kormány, miért málháznak a minisztériumok, miért oszol szét az országgyűlés s végre, miért parancsol katonai dolgokban Pereszeli, a polgáriakban pedig Csányi? Most azonban megértette a dolgok titkát; de kifakadásokra mégsem vemedett.

Az országgyűlés (utolsó tanácskozásaiban) inkább volt resignált, mintsem fennhéjázó. Honszeretetét nyilvánította s nyilván csüggedetlennek mutatkozott, végre azonban mégis elhatározá üléseit Debrecenben folytatni, hová mind a két ház eljöni meghivatott a kormány által.

A kormányfő, hogy becses életét honának megtartsa, hatalmát Csányinak adván át, már három vagy négy nappal előbb indult Debrecenbe, hogy ott intézkedjék s útközben (mint Jellasics beütése korában) beszédeket tartson, a honfiakat kitérésre buzdítván.

Mivel ez sok forradalmunk közt a legnagyobbszerű volt s utolsó forradalmunk száz s néhány év előtt történt,

azért most senki sem tudta, hogy a kormányfő első legyen-e vagy utolsó a székhely elhagyásában? Most azonban már példánk lévén, ezentúl kötelességévé fog tétetni a kormányfőknek minden veszedelem közelítésekor minden felhívás s a néphez intézendő bátorítás nélkül, éjszaka tűnni el a középpontról.

A helyettes hadügyminiszter, Vetter az utolsók közt volt, s minisztériuma mégis oly zavarban jött Debrecenbe, hogy a legszükségesebb iratokat, melyek jövendő tájékozásul szolgálhattak volna, az útban elhagyta, úgy hogy kevés kivétellel (s a legszebb kivétel Pétery, a katonai biztos volt, ki családos férfi és régi ausztriai tisztviselő létére mindent elhozott magával) a hivatalfőnökök tabula rasával jöttek Debrecenbe, itt mindent újra teremtetők.

Mivel pedig az akkori helyettes hadügyér szabad tetszésre bízta az el- vagy el nem jövetelt, azért többen, kikről tüzről pattant hazafiúságot lehetne fölteni, Pesten maradtak, míg a schwarzgelbséggel vádoltak eljöttek, de ezek az egész személyzetnek alig tevék egy harmadát. A többi minisztérium kijelölvén a velük elmenőket, ezek kevesebbet szenvedtek.

Sok tisztuláson s tisztításon ment keresztül a honpolgári s hadi hivatalaira nézve, s bár kevés bizalom volt a személyek iránt, mégis egyes eset kivételével kevés elpártolás történt, ámbár az ellenfél mindazokat igen szívélyesen fogadta, a kik a magyar ügyet elhagyták.

A kisebбекről nem szölok, mert nem volt határozott akaratuk, minthogy elhatározásukat vagy előbbi, katonapajtásági megszokásuk, vagy betanult testületi szellemük (esprit de corps) vezette, másokat megbántott dicsvágyuk, vagy meg nem szokhatása, a forradalmi kormánynak, meg a kíméletlen szabad sajtó eljárása, leginkább pedig a szégyenség s az ezzel járó jövőérti aggodás.

A főbbek közül, kik átmentek az ellenfélhez, csak gr. Eszterházy Sándor magyar tábornokot említem meg, ki nemcsak az alatta levő sereg tisztjeit, de még az altisztséget is maga részére igyekezett téríteni, — s aztán megemlítem még Nádosyt.

Megmentvén a megmenthetőket, t. i. azokat, miket a higgadt s előrelátó fők jó renddel elszállítottak, mégis milliókra ment a veszteség a Pest-Budán hagyni kellett anyagokban, kelmékben stb. Ott kellett pedig hagyni azért, mivel a sok győzelmi hír mellett szégyen lett volna azokat biztosítani, a mi titkon nem történhetett.

Sajnálunk kelle a 24 fontos ágyúkat, miknek hasznát Aradnál, Temesvárnál vehettük volna; a temérdek ruházati s fölszerelési anyagot, melylyel rongyos lionvédeinket hamarább felruházhattuk, ágyúütegeinket s lovasainkat fölszerelhettük volna. Legsajnosabb azonban a csak most épült hat puskapor-malom elhagyása volt, mert ezekkel az iszonyú töltényfogyasztást valamiképp pótolni leliete, míg nélkülük, — ha máshol újak nem épülnek, sokszor gyogyatkozást kelle szenvedni.

Végre Csányi is oda hagyá Pestet, Perczel Mór szintén elhúzódván seregével, valamint Görgey is, a ki két nappal előbb Vácnak tartott, s ki után a vaspálya sinjei kivétettek. Január 5-dikén az ellenség megszállta Budát s átkelvén egy része Pestre, előőrsökkel kerítkezett körül s egy hadosztályt Görgey után Vácnak indított, s jól intézvé el ekképp mindent, sikerült fáradalma után nyugalomhoz látott.

Alig ébredt föl Windischgratz első álmából Mátyás király palotájában, s azonnal elkezdé polgári működését, s Budapestet örökre biztosítotttnak vélvén, katonai műkö-

dését szunyadni engedé, mi a honnak hasznára vált, mint később látandjuk.

Tehát a hon ügyének irányzó szelleme Debrecenben volt. Láttuk, hogy Görgey serege Komárom felé tartott. Perczel Mór átkelven a Tiszán, Debrecent védé. Kassa felé Klapka Tokaj s Miskolc körül állott s a bács-bánáti sereg, mely az országgyűlés védelméért Szolnok felé indított, útban vala.

A honvédelmi bizottmány rendelkezésére csupáncsak a tiszántúli megyék állottak, s a többi a hon szükségéhez csak akkor járulhatott, ha seregeinktől elfoglaltatott.

Szomorú s aggodalomteljes volt a hon sorsa, mert a különféle kellékek forrásaitól jobbra elzárva s minden-honnét fenyegetve lévén, a kormány biztos állapotra nem számíthatott.

Ha a szerencsétlen kassai csata után nem időz az ellenség, hanem — mint az csak egy középszerű vezérhez is illet vala, — utána nyomul a veid seregnek s Tokajt elfoglalja, — mit könnyen leheté, a híd kezében lévén, — s ha a Tisza túlsó részére átkel, ott készülöben levő újonc seregeket talál s mielőtt Perczel Török-Szent-Miklónál csak híré is hallaná, már Debrecenbe érhet. A Miskolcon levő és magát újonan szervező sereget Schlick kevés katonasággal is annál inkább fenntarhatta, mert tudata vele Windischgratz, hogy Pestről Miskolc felé egy erős osztrák dandár nyomul előre.

Később, midőn Klapka megérkezett és serege két jó zászlóaljjal szaporodott, bár nehezebben, de még mindig merényelheté ezen eljárást, a mit tett is, de csak későn és szerencsétlenül.

Más részről pedig, ha a bács-bánáti magyar haderő után a temesvári és aradi őrségnek fele elindul, ha Nagyváradot, az új fölszerelés, ágyúöntés, fegyver- s töltenykészítés helyét megtámadja, ez szintén veszélyzi vala egész

ügyünket; vagy ha csak fenyegeti is, a Várad körül lakó, — bár. akkor nyugodt — de hamar föllázítható oláhok és mócok által nagy károkat, s mi több: az erdélyiekkeli közlekedés megszakadtát okozhatta volna.

Ha Windischgrätz Perczel Mór 15,000 emberből álló ereje után, — melynek fele fegyvertelen volt, és csak három, tüzet megálló gyalog zászlóaljat s öt rendes huszár-osztályt számlált, — ha mondom, ezek után csak Szolnokig hat zászlóaljat s 4 lovas ezredet küld, mit könnyen küldhete az Ottinger két vértés ezrede helyett, és ha Ottinger a befagyott Tiszán átkel s a debreceni utón csak Karcagujszállásig is előre nyomul, — akkor a kormány nem tudom bevárja-e a csatát, melyet Perczel Nádudvar vagy Szoboszló körül akart adni, a mely első helyig hátra is vonult s csak a kormány unszolására tért Török-Szent-Miklóstra vissza.

Mily zavar eredhetett volna ebből, mennyi kár a sok megkezdett munka félbehagyása miatt, s talán új költözés is újabb zavarral; sőt még az úgysis keskeny körre szorított hadi kelléki forrás kiapadása miatt a háborúnak folytatása is ketté vágathatik. A középpont nélküli, szerteszéjjel működő hadi osztályok, pénz, ruha, töltény-szükségben önmagukra hagyva, mit műveltek volna?

S ha Ausztria az így szétszóródott egyes hadosztályokat nem is képes megverni, hanem kinyilatkoztatja, hogy már magyar hadi kormány sehol sem létezik, s ha a császár minden önkénytesen visszatérőnek megbocsát, ily eljárással, ha nem is az egész magyar erőt, de annak nagy részét meghódíthatja vala s azzal az egész hont.

Hanem e helyett, — mint mondám, — Ottinger Szolnokot tartá, Bács-Bánátból ki sem mozdult és Schlick is Kassáról csak későbben indult ki s így a legbecsesbet, az időt elszalasztották s azt a magyar kormány használatára hagyták, mely első aggodalmából magához térve, önvé-

eleiméről erélylyel gondoskodni, seregét lehetőleg gyarapítani s újra megütközni készült.

Windischgratz ----- azt hitte, hogy----- az egész hon lábaihoz boruland s talán még Kossuthot is az egész honvédelmi bizottmánynyal együtt összekötözve adandja át. Hogy Windischgratz ezt gondolhatta, sőt várta, nem csodálom, ismervén ez embert, ki is hercegiségéről sohasem feledkezett meg; de hogy segédei és tanácsadói, a dicsvágyó Rousseau, ki mindenre képes vala, és Nobili őt a Kossúth-bankók üldözésétől, a tisztviselők tisztításától s a kompromittáltak vizsgálásától el nem vonták s el nem vonhatták, ez már csoda, miután Radeczky alatt mind a ketten megtanulhatták az időt fölhasználni.

Elég az hozzá, Windischgratz egész január és februárban Budapesten mulatott, udvart tartott, kegyelmeket osztogatott s a rebellisek által nyugalmaiból kizavartatni nem engedé magát.

Ily kétes körülmények közt Bem volt az első, ki vigaszt nyújtott a magyar kormánynak s az országgyűlésnek; mert még Resten volt mind a kettő, midőn tőle tudósítást kapott, hogy Erdély határát átlépte s karácsony napjait Kolozsvárott reméli tölteni; s alig érkezett s helyezé el magát a kormány Debrecenben, midőn ezt Urbán megfutamlásáról, annak Erdélyből kikergetéséről és Kolozsvár bevételéről tudósította s ezzel megörvendzteté az ekkor körülbelül hét megyéből álló hont, sőt emelé annak bizalmát.

Hátában biztosítva lévén a kormány, nagyobb elevenséggel s erélylyel folytatá a készüléteket, s be kell vallani, hogy még azok a megyék is, melyek az ellenségtől el valának foglalva, u. m. a dunántúliak s mások is fölszerelési cikkeiket, legfőkép pedig az újoncokat mellékes utakon, nagy kerülésekkel küldék Szeged s onnét Debrecen vagy Nagyvárad felé. Az újoncok nyelvkülönség

nélkül magyarokból, németekből s dunántúli horvátokból állottak, a régebben kiszabott számarány szerint.

A hadi mozdulatok a tél miatt vagy más okok következtében még meg nem kezdődtek. Görgeynek merész menete szeget szúrt ugyan az illetők fejébe, de a Tisza vidékét azon régi idők óta, midőn ott egész német hadosztályok verettek meg, hagyományosan veszélyesnek tekinté az ellen, s ez valamint az általa végtelen homok-sivatagnak képzelt Hortobágy imponált neki.

Az ügyek ily állásában az olvasó talán nem fogadja rosszul, ha pihentetőül a debreceni viszonyok leírásához fogok; ha pedig rosszul fogadná, ám segíthet rajta ezen néhány lap tovább fordításával.

II. FEJEZET.

A haza viszonyai, férfiai, eszközei stb.

Debrecennek külső képét, a piacon már láttuk; bel-seje hason-elemekből állott.

A kormányfő vészes catastrophán ment keresztül, melyben a higgadtságnek s hidegvérűségnek nem nagy jelét tanúsította, s a melyben nem hasonlított Vergniaudhoz, kiről Lamartine azt mond: „hogy nem volt minden órának, hanem a nagy napoknak embere“; — hanem bár a forradalmak nagyon hasonlítanak egymáshoz, de mivel a magyar forradalmába úgy hurcoltatott belé s abból kibontakozni mindig kész volt, azért jellemére nézve az első francia forradalomhoz nem hasonlított, s hála az Istennek, némely dologban nem is utánozta azt.

Nálunk is, mint ottan, pazarló ugyan kegyét, de azért'itt még sem emelé föl most embereit, hogy a másik percben lesújtsa azokat. Itt a clubboknak s az ezek által vezetett közvéleménynek nem volt az a hatása, a mi ott, hogy t. i. főnökeiket szeszélye szerint teremtsé s ha várakozását ki nem elégíték, azokat azonnal megbuktassa és kivégezze.

A nevek nálunk nem következtek egymásután; a balsors nem emészté föl, az idő nem használá el őket szemlátomást. A közvélemény bár szintén rágalmozott, képtelenkedett, de az ellenvélemény mégis korlátolt né-

melyeket s mértéket tartott. Nálunk — kevés kivétellel — nem exequált a törvény per nélkül, hanem ítél, s bár gyakran el is ítél, s ha elégetlenségét ki is mondá, de az egyetem javáért azt kitörni nem engedé, hanem elfojtá.

Honunkban még lehetett küzdeni a közvéleménnyel; a régibb jó szolgálatok itt nem felejtettek el egyhamar s ha elfelejtettek, ez csak másodértékű férfakkal történt legfőkép, kik az úgynevezett március előtti ellenzék soraiban nem működtek, szóval: ha szerencsétlenek voltak igyekezetükben.

Továbbá, mivel a természet fukar felsőbb észtehetségek teremtésében, azért a hon sem bővelkedett liatártalan-számu nagy polgárookban, mert azon társadalmi viszonyaink, melyek a nyilvános férfit képezik, gyermekkorukból még ki nem fejlődtek. Az értelmet, ész, erényt, jellemet, függetlenségi vágyat, gazdagságot, a szerzett tekintélyt s az ügyhözi ragaszkodást mivel együtt és összesen nem lehetett fölhalálni egy más lényben sem, tehát Kosuthban sem keresték.

Ez pedig azonosítá magát a nemzet szellemével, annak gyöngéjét jól ismeré, értette azt szenvedélybe hozni, felizgatni, sőt — hogy jobban hevítse, — az igazsághoz kis csalódást is kapcsolt, tudván, hogy ha ez elmarad, a valóság az emberi kedélyek fölhevítésére hideg s kevés lesz. Az igaz, hogy az értelmesbek ily színházi előadásoknál jobbára vállat vontak, de ő azért hazafiúi érzelmekkel telt ábrándokban ringatta a nemzetet. Ezekhez járult, hogy bibliai kenetű, magyaros kiadású római erény-keverék volt, Rostopcsin-féle erős s eltökélt szándokkal, s végre, hogy eszélyesen tudta mindig fölemlíteni, miszerint az Isten látja lelkét, hogyan működött s működik, s hogy önmaga egyedül mitsem tehet, azért a gondviselés mellett a népben bizik, melyben ezen gondviselést rejleni elhitheté; s így az akkori súlyos események

dacára népszerűségében nemcsak hogy nem vesztett, sőt deus ex machinának tartatván, hatalmasbba lőn.

Legmeghittebb politikai körében, — melyre családi köre mindig befolyást gyakorlott, — tudja az Isten mily egyéniségek voltak kívül; mert az ismeritek nagyobb részében sem valódi köztársasági erény, sem észszerű szabadságszeretet, sem lelkiösméret nem volt, s ilyesektől tanácsoltatva látni azt, kibe a nemzet egyedüli bizalmát helyezé, ez nemcsak az embereket volt képes fölháborítani s megszorítani, de még az angyalokat is bukfen-czetetni. — Eszközöknek azonban (s csak eszközöket látszott szeretni a kormányfő,) igenis jók voltak. Azok pedig, kiknek nyelvén nem pörgött haszontalanul a szép szó, kik valami istenit önmagokban, de másokban sem kerestek, hanem csak belbecsüket érezték, azok lassan-lassan visszavonultak tőle, nem szolgálhatván annak, ki iránt tiszteletüket már-már veszíteni kezdék.

A kormányfő tehát el övéé politikai tudományát, mely az ő mondása szerint az „exigentiák tudománya“, e sorok írójának véleménye szerint pedig hasonló a mostani morálhoz, a körülményekhez szabott hypocrisishez, mely álarcát azonnal eldobja, mihelyt ezt büntetés nélkül teheti; — elővevén tehát az exigentiák tudományát, sőt az expedienseket (melyeknek nagy fölhasználója volt) sem mellőzvé, — csak azt, a mi Macaulay szerint a politikának essentiája, tudniillik a compromissiót, — mondom, hogy ezek után exigált mindenfelé, határon innen s túl, az úgynevezett normális köztársaságban, s tudja Isten hová nem küldött mindenüvé ágenseket, kiknek megválasztásában nem igen sok iklomot mutatott. Nézzük csak: Angliába Pulszkyt küldé, honnét az ezeket üzené: „hogy ha csak egy hóig tartja magát a hon, ő megmutatja, mikép több hasznot hajt a hazának ott, mintha Debrecenben papolna.“ Ennek működési szándokában lehetett bizni, mert családi

viszonyai következtében némi összeköttetést szerezhetett s ezzel tekintélyt is, csak nem Palmerstonnál. Pulszky-nak segélyére egy quondam schwarzgelb tisztet küldött, kinek nagyobb kártyázási mintsem diplomatai tehetsége volt, ki a hazai viszonyokat csak a kávéházakban s kétes társaságokban tanulta ismerni, s ki sohasem tüntette ki magát. Mily inductió szerint vette föl ezt irodájába, s onnét miért küldte ki Angliába? ezt nem tudni, s csak az bizonyos, hogy ez a Békesy (alias Kroner) nevű követségi segéd nevetségessé tévé küldőjét s önmagát, hanem a halál csak hamar ketté vágta pályafutását.

Franciaországban gróf Teleki László működött, becsületes, derék, tüzes hazafi, ű bár sokat betegeskedett, azért az ügynek tekintélyes képviselője volt. Szerencséjére egy darabig csak futárok jártak hozzá, s ezek nem akadályozók működését. Később Kossúth a frankhoni közszellem fölvilágosítására egy azelőtt erkölcsileg bukott, azután még hazafiúlag is csökkent s szellemi tehetségében torz egyéniséget küldött oda. Ez, mivel saját neve alatt meg nem jelenhetett, álnév alá burkolózva tanúskodott küldője balfogásáról.

Teleki László örömet teljesített volna többet, ha a helyettes francia kormány, s pedig eleinte annak híres külügyi vezetője, Lamartine a költő, s később a diétától Cavaignac kevésbé ügyel saját helyzetére, hanem inkább az általános emberiségi elvekre s ha nem vesztegel otthon, hanem inkább kifelé gravitál és a francia forradalmat kizárólag saját körére nem korlátolja.

Piemontba Kossúth saját nevében báró Splényit küldé követül azon feladattal, hogy az olaszországi osztrák seregben levő magyar katonaságot átlépésre s a haza megmentésére bírja; ezt azonban Radeczky megakadályozta az által, hogy a magyarokat ügyesen a többi sereg közé osztotta. Mintegy ezren mindazáltal elhagyták az osztrák

zászlókat s átmentek a piemonti sereghez, melynek legyőzete után azonban szerencsétlenekké lettek.

Amerikában a bécsi követen kívül működtetett-e valakit? ezt nem tudom, de azt tudom, hogy a békekötés után Szárdiniából Splényi s a forrongó olasz tartományokból a többiek szintén elutasítottak.

Közelébb hozzánk, Szerbiában egy derék lengyel ezredes gr. Biztyanovszky működött a szláv s magyar elem kibékítése körül. Nem tudom, hogy herceg Czartorinszky ezen küldöttje mikor hagyta el Párisi: Dembinszky azon nyilatkozata elő'tt-e vagy után, mit ez Magyarhonba utazása elő'tt, a különböző szláv fajokhoz egyenlő jogok megadása Ígérete mellett intézett, mely jogokért Magyarország mellett hadakozni ígérkezett s mely nyilatkozatba Párisban Szarvady, vagy más ágens — nem tudom, kinek fölhatalmazásából — belé is egyezett.

Stambulba Beöthy Ödön jelöltetett ki s pedig „pro hoc“ veresnadrágú hazai ezredes képében, kinek Brassóból utat kelle törnie Oláhhonba Omer pasához, s onnét magát Stambulig csempésznie. Hónapokig vesztegelvén Erdélyben, kitűzött célját el nem érve, visszatért. Utána gróf Andrássy Gyulának kellett volna első diplomatai lovagsarkantyúját megszereznie. Ez ugyan elért Stambulba, hanem mitsem végzett, mert a hon ügye előbb ért véget, mielőtt hg. Czartorinszky a körülményeket jól ismerő Gzajkovszkival az álmos törököket „Bakalem, Issallah s Masallah“ szójárásukból felriasztani s a magyar ügyek elősegelésére meghódítani bírta volna,

A kormányfő terhelt állását súlyosbító a külügy is, s azt még sem bízta jó darabig másra, nem levéli abban bizonyos, hogy más saját agya szerint cselekedni képes lehessen, s mivel egyben ez volt nézete, az vala másban is; azért is a hadügyet, melynek politikai irányzását mindig kikérte magának, újra s pedig az előbbinél nagyobb

mérvben kezdette intézni, s igen helyesen, mert ebben mint régi táblabíró s mi több, mint hírlapszerkesztő, — kik mindent tudnak — igen otthonos s biztos lehetett.

Már október óta, azaz midőn a hon forradalmi phá-sisba lépett, a különféle hadvezetők s a különféle kormány-biztosok — kiknek száma légió vala, — örömebb léveleztek a honvédelmi bizottmánynyal s annak fejével, mintsem a hadügyminiszterrel, melynek feje mindig talált valami dorgálni valót s a ki a kis célokat sohasem vette tekintetbe. A kormányfőnek külön eszméi lévén, ehhez fordultak leggyakrabban, a kitől céljuk szerinti utasításokat nyertek, melyekről a hadügyér mitsem tudott.

E magán-levelezések többnyire kinevezéseket, előléptetéseket tárgyaltak, miket a hadügyér csak végbevitt tettek után szeretett osztogatni, míg a kormány a jó tettek reménye fejében is. Ebből szaporodó kérések, követelések, csúszások, mászások s több ilyes aljasságok következtek.

Igaz, hogy a tekintetbe vételek veszítik el a honokat; de az még se baj lett volna, ha Kossúth csak saját sugalma szerint cselekszik ekkép, de ha a szent lélek nem sugalt neki, akkor a drágalátos Trézsi tette ezt egész rokonságával együtt, kikhez a sok udvarló s hivatalvadászó sereglett, kik többnyire célt is értek. S még a család ezen bűneit is meg lehetne bocsátani, ha félig-meddig becsületes egyéneket ajánlott volna az; de midőn csalókat, pénzszarolókat, s az egész hon megvetésével dicsekthető gyávákat mozdított elő, ez már émelygést okozott.

A sok példából csak egyet hozok fel, egy vadász-ezredest, ki egész élete alatt csak Hajnau által történt felakasztatásakor mutatott bátorságot s a kit a hadügyér aljas tetteiért elűzni készült. Ez tömjéneznit tudván mindkét-nemű hamis isteneknek, oly nagy kegyben állott az attila- s szoknya előtt, hogy büntetés helyett nagyobb csalási térrel tiszteltetek, meg Erdélyben, mit azzal érdem-

lett meg talán, hogy a kormányfő gyermekeit hadnagyká öltöztető s így mutatá, s kiket — ha a hadtigyér nem ellenzi, — az ausztriai főhercegek példájára ki is neveztetett volna, mit az asszony bizonyára szívesen lát vala; az atyáról azonban fölteszem, hogy ezt meg nem engedi.

A honvédelmi bizottmány, szerencséjére, kevés személyre apasztotta le magát, mivel látta, hogy a sok személy inkább hátráltatja a gyors ügyvitelt, mintsem előmozdítja. A minisztériumok szintén csak néhány főnökkel vezették dolgaikat s így mindannyian könnyebben boldogultak az elvégzendő tárgyakkal, mintha több órát tanácskozásban tétlenül töltöttek volna.

A felsőházból báró Perényi az elnök, báró Józsika Miklós az író, s gróf Eszterházy Mihály, az akóházból pedig Nyáry Pál, Patay, s Madarász László valami rendőrminiszter és státustitkár közti középvalóság alkoták a honvédelmi bizottmány személyzetét, kikhez a pénzügyi státustitkár Duscliek, s — ha dolgai engedték, — a hadtigyér is járult. Helyettes elnök Kossuth hon nem létében Nyáry volt. Ez a magyar ügyben a gyakorlottabb férfiak egyike, ki időnkivüli vérmes politikai nézeteiből alább hagyván, a haza veszélyes állapotában mérsékelt s jótapintatú egyéniséggé lön. Kár, hogy midőn heves ellenzékiből kormánytaggá lett, egyszerre valami doctrinairi köntöst öltött fel s eszméinek hosszas kifejtésével unalmassá tette magát. Később Debrecenben Patay val, egy kis fractió élén, juste-milieut kezdé képezni.

Ezen egyéniségek, — ha Eszterházyt s Duschetket kiviszem, — a leghevesebb ellenzékiekből állottak, hanem előbbi ábrándjaikból már igenis kijózanultak, (kivéven itten a kis kapucinust, Madarászt, ki Couthon

jakobinismusából sohasem vetkezett ki,) a futás után pedig s új elhelyezkedésük alatt a viszonyokat higgadtan vevék fontolóra s a hadügyminiszter elleneseiből annak barátivá, változtak át.

Beligazgatási dolgokban gyakorlottak voltak s hol a kormányfő lángesze szüleményeit nem kényszerültek módosítani vagy ellenezni, azokat igazságos szellemben vezették.

Politikai értelemmel is bírván, a nemzet szükségére nézve megegyeztek, bár az orvosi szert illetőleg eltértek egymástól, de azért zavart még sem idéztek elő. Mivel az események több árutót teremtettek, mint a véleménykülönbségek, s mivel ezekkel, valamint a hanyag tisztviselőkkel, vagy az elegendő számú, időnkívüli ellenesekkel sokat kellett vesződni, azért az akasztófa gyakran pendített, meg, a nélkül azonban, hogy azon áldozatokat szerettek volna látni.

A hízelkedőknek erősebben tudtak ellentállani mint fejjök, s mivel higgadt komolysággal vezették az ügyet, bár a nép társaságát nem keresték, mégis megtartották annak tiszteletét, úgy hogy midőn leköszöntek, a nemzet hálával gondolt rájuk. E hálát nyilvánosan is kifejezi vala a nemzet irántuk, ha a bizottmány egyik tagja, az alacsony önhaszonkeresésből reá bízott kincseket elsikkasztó Madarász László közējök nem tartozik, kinek nyomorult tette csak később jutott napfényre, mi által a bizottmány tekintélye homályosodni is kezdte.

E kormány-testületnek szintén voltak bajai a kormány-fővel, s mivel ügyeit annak azon szobájában végezte, a melyik mellett a női család tartózkodott, ez a hivatalos vitákat kihallgatta, maga körében azt újból megvitatta s aztán fölcifrázva tálalta a kormányfő elé.

Innét származtak azon előnyök, hogy 1-ször is a titkos ügyek nyilvános titkókká váltak, s 2-szor, mivel lehetlen volt a kormányfő több hevenységét nem rosza-

alni, ez besúghatván neki, az személyes ellenségeskedésekre adott alkalmat.

Az országgyűlés Pesten szép testületet képezett, mely a forradalmak szokása szerint nem állott annyira fiatal elemekből, hogy a belőle kifolyó intézmények egytől egyig újjítást célozzanak, mivel tagjai közt voltak régibb időbeli egyéniségek is, kik mindazt, a mi hagyományos, nem akarták lerombolni.

A nagyon előre vágató férfiak, kik törpe kisebbségből többségre jutván, Pesten mindenben eredetiségekre törekedtek s egyéb nemzetek szabadelvű intézményeinél szabadelviiebbekkel akarták magukat kitüntetni, most szintén meghűlvén kissé, költői lovaikat megpihentették s csak hébe-korban rugaszkodtak neki török módra, azonban cum grano salis s okosan körültekintve.

Mindannyioknál a kitűnési csikland le lévén most hangolva, nem annyira felfuvalkodottan vagy kihívólag, hanem szerényen gyűltek össze az új országgyűlési tere-mül szolgáló protestáns oratóriumban. Számuk az első kivándorlás folytán megcsökkent ugyan, de nem annyira hogy a törvényes szám hiánya miatt érvénytelenek lettek volna tanácskozmányaik eredményei, vagy hogv üléseiket föl kellett volna függeszteniük.

Valamint a balsors szokta kitüntetni az igaz barátot, úgy az itt is lerántotta mindenki álarcát a Debrecenbe jöttek vagy nem jöttekben, s a kik eddig szabad érzésükkel s hazafiságukkal kérkedtek, — most meztelenségükben mutatkoztak.

Korántsem kell azonban hinni, hogy a kik jelen voltak, azok mind hazafiul érzelmet tanúsítottak, mért később még ezek közt is elég pelyva találkozott, mely külsőleg azért mégis valami szent sugáratot látszott feje fő-

lőtt viselni s mely szentségét csakhamar éreztetni is kívánta azon gyengébb kollegákkal, kik elmaradtak, el nem jövetelük miatt fölvilágosítást kívánva tőlük, vagy ha ezt nem nyújtánák, a képviselők sorából kitörlésüket követelve; s bárha ezen indítványnak voltak ellenzői is, de , azt a többség mégis elfogadta.

Az országgyűlés a mint egy részről újonc volt politikájában, úgy most más részről még kevésbé volt határozott eljárásában; kétséges eszméit átvitte nyilvános vitásaiba is s azon bizonyosat, a mi a társadalmat fenntartja, sem kimondani, sem ténynyé változtatni nem bírta.

A rokon gondolkozás, hajlam s elv, az új körülmények által előidézett új barátsági kötelékek keresése s a magán életi új szövetezések itt is több részre osztván őket, mindegyik mást akart, mást tett. Állandó politikai hitvallással, — mint az egyedül üdvözítő kellekkel, — nem bírtak s azért zsinórmértékül szolgáló hitvallásuk nem is volt. Az is hibájuk vala, hogy nem azt tevék, a mit a magán körökben nyilvánítottak, s az, hogyha beszédeikben néha merészek is valának, de tetteik félnkséget árultak el.

A boszuló halálbüntetést célul ugyan nem tűzték ki, de a rögtönitelő székeknek mégis kellesténél nagyobb tért nyitottak. — Mivel a sors kevés időt ajándékozott honunk újjászületésére, azért egymás szaggatására nem tévedtek, s nem szánhatván a jóra több figyelmet, a boszút sem használták, nem lelkiismeretüknél fogva, s tálán az általa nyújtható rossz példa miatt sem, mivel zavaros időkben az oly egyéniségek, kik lelkiösméretiikkel könnyen megalkusznak, csakhogy befolyást nyerjenek, s mivel a gyengék s gyávák többnyire félelmesek is lehetnek, s ezek a nyújtott rossz példát könnyen fölhasználhatnák.

Tudták s érzék, hogy a pénzbeli erőt nélkülöző ország nélkülözi azon hatalmat is, melylyel az anarchiának

s az ellenségnek ellenállhat, s azért a pénzt bőven s civakodás nélkül megszavazák a kormánynak. Noha sokban „savoir fairé“-t tanúsítottak, a mivel többre jut az ember mintsem a pusztá „savoir“-ral, mégis mintegy titkos erőtől visszatartva, sem az egyikét sem a másikat valódikig nem tudták alkalmazni. Ha a nemzetgyűlés szabadalmait vagy autonómiáját nem bántotta a kormány, — a mi miatt azonnal fölháborodott, — a gyűlés itt is úgy mint Pesten, legengedékenyebb „igen“-t mondója -volt s maradt a kormánynak mindenben. Ezen „igenzés“ anynyira ment, hogy a konferenciákban vitatott fontos kérdéseknél az ellenzék mintha valami lappongó ördög fenyegetése következtében sakban tartatott volna, bárha ez ellenzék az értelmesbektől, a beligazgatás avatottjaiból s a legjobb tollú egyénekből állott; sőt ha az a titkos ülésben nagy számmal ellenzőleg nyilatkozott is, a nyilvános ülésben ritkán merte ezt ismételni s így a közvélemény föl világosít ásóra nem hathatott.

A sajtót eleintén a kormány unalmas orgonája, a hivatalos „Közlöny“ képezte. Ez, — valamint társai az egész világon, — ha már Pesten sem tudott irányt adni, Debrecenben, külföldi tárgyak szűkében lévén, még kevesbbé adhatott, s kellemes olvasmánynya sohasem vált. Polgári s hadi kinevezések, hébe-korban régibb német s francia lapokból csempészett kivonatok, az országgyűlési ülésekben előfordult sovány tárgyak s szónoklatok nem mindig eleven s hu másolatai képezek főbb cikkeit.

A hadi események több szerencsétlen mintsem jó tényből állván, az elsón körösztülcussussanni, a másíknál kevésből sokat csinálni volt feladata a „Közlöny“-nek, s így sok helyet nem foglalt el ez sem.

A szükséges hírlap-eledel hiányát mind a közönség, mind a kormány unni kezdette, mert olyan a világ, hogy az jobban szereti a mennynél a poklot megszerezni, s azért a kormány megcsömörlött az örökös halelujától, saját tetteinek jóváhagyásától. Most megint visszaóhajtották a civilisált, társadalom fűszerét: a pletykát, bírálgatást, politikai kontárkodást, a nálunk még meg nem honosult irodalmi cancánt, s miként súlyos betegség után szokott történni, — ingerlőül, a hivatalos lapok után a szellemi assa foetidát.

Miként már másban látók, a lángeszek gyérsége a sajtóra is ráillett. Csak egy hírlap s az is egy hivatalos lap, iszonyú szegénységet árult el; gondoskodni kelle tehát e társadalmi kellék valamikép megszerzésén. A kormány valamint a közönség legnagyobb része nem volt a „Mártius 15-dik“-ébe fűlig szerelmes s mégis visszatért ahhoz. Hogy e lap a minisztériumnak Debrecenben úgy miként Pesten tett, — büzzel tömjénezhessen s hogy azt élceivel ébren tarthassa, e célból az Erdélyben levő egyetlen gyors-sajtót ide hozatta.

E gondolat jó volt, mert az élet, — miként talán máshol már mondtam, — egy-két élces rágalom nélkül épen olyan, mint a magyar menyecske rétese gyömbér nélkül. E fűszert Pesten gyakran használták, s ha Mézszáros Lázár nem létezik vala, a szegény Pálffy Albert, Csernátoni, Teleky Sándor et compagnie kin élceskedtek volna? De igaz, itt volt Perczel Mór, kit Morschnepfnek nevezni s esztelen vakmerőséggel és szélességgel vádolni utálatig tudtak; pedig kár volt nem kétélúleg chirivariskodni, mert a compánia egyik tagja, mint praesidiális secretárius tudhatta, hogy a kormányfő az akkori engedetlen Görgeynek Louis Lebonnair-je volt és hogy amannak parancsa és ennek engedtlensége

következtében adott Perczel tárgyat a vizenyős élcekre, — Bocsánat ezen kitérésért!

A „Március“ tehát hasznot eleget s annyit hajtott, hogy a kormány meglegedhetett vele, de még jobban a rendőrfőnök, Madarász, kinek tanácsosává lőn, talán mintegy Vidocznak.

Ekkép a kormány s a közönség meglegedhetett, hogy az utcákon este korjongatni hallá: „Fris Márciusi“ „Tessék venni fris Márciust!“

Ünnepélyesen megkövetem a debreceni civisek orgonáját, mely egy héten kétszer muzsikált, mely a civisek büszkeségének tárgya volt, s melylyel az akkor itt működő ország- s más két gyűlés az azonidőbeli szomorú viszonyok közt meglegedhetett, minthogy abban saját szellemének hasonmását láthatá, a mely épen úgy ismétlé egyhangú nótáit, mint a „Március“ mindennapi kapcáskodásait.

A jámbor azonban nemsokára jellegcserélésre kényszerült, mert Madarász József, az elhunyt „Népelem“ szerkesztője reformátori kütegeből nem gyógyulván ki, a „Márciusinak“ nevezett becsületes civist csakhamar elrontotta, együtt kezdvén türkölnözni és vakarni egymást s a közönséget, csakhogy még nem tudni cui bono?

E két hírlap boszúságára s a józanabb s értelmesebb kedélyek boszantása visszatorlása céljából kiállott a síkra a szellemi műveltség s a higgadtabb politikai nézet, a közönségnek jobb irányt, a hírlapíró kollegáknak élces ostort s az értelemnek kedves elégtételt nyújtandó. Kár, hogy az „Esti Lajlok“ neve alatt sajtolt hírlap a forradalom első szakában későbbi dolgozótársaival nem bírhatott; mennyi rosztat mellőzhetett s mily felvilágosítást nyújthatott volna. Hanem így szűk körre szorulván, csak a létező józanabb véleményt képviselhető.

Az eredeti debreceni, sőt talán a tiszántúli faj is, az újabb viszonyok dacára patriarchális alakjából nem igen vetkőzött ki, jőlehet az odatódult kisebb-nagyobb értékű tömegetől többet azonosíthatott volna el. A közvélemény a házi magán-életet jobban kedvelte, mint a politikai tét. Nagy ok nélkül s akkor is mértéken túl ki nem hágott, s ha fel is háborodott, előbbi józanságába csakhamar visszatért.

Hírek szerint e közönség is megszólt, rágalmozott, ítélte, de el nem ítélte, és egy nagy s vad hullámhoz, mely mindent magával ragad, sohasem hasonlított. Voltak ugyan esetek, midőn boszút forralt, de ha a kormányzó erkélyéről hozzájok szólt, hamar lecsillapodott, vagy ha Besze népszónoki tehetségével ajánlá a józan viseletét, szintén nyugodttá lőn. Példa erre az Eszék várát az osztrákoknak átadott s Debrecenbe hozott Földváry várparancsnok, kit a nép mint árulót amerikai modorban örömmel szeretett volna meglynchezni, hanem Besze által ekkor is csakhamar lecsillapított.

A másik eset az országgyűlés elmenetele után történt, midőn több elviendő osztrák fogoly tiszt gorombászkodván s aljasító szavakkal illetvén a különben türelmes civiseket, ezek a tisztek ellen erőszakra keltek s többeket megsebesítettek, kik közül néhány meg is halt; mely példa arra mutat, hogy a nép nem igen változik, mert vagy feláldozza magát, vagy hamar hóhérrá leszen.

Atalán a kormány, az országgyűlés, a műveltebb vagy a műveletlen minden akadály nélkül folytathatta munkáját, vagy kereshette multságát, mely — ha kevés forrása is találkozott, — de mégis volt, s abban ünnepnapokon a közönség is egész Hiedelemmel részt vett, megmutatván, hogy a közép, vagyis „juste milieu“ nem volt egyedül a bölcsek számára feltalálva.

Ha a hadügy vezetése kezdettől fogva bonyolódott volt s megfeszített erő kifejtést kívánt, — Debrecenben, midőn a jobb eszközök forrásaitól elszakasztva, midőn minden előzményektől meg Ion fosztva s kisebb térre szorítva, — ez még fárasztóbbnak mutatkozott, mit elősegélt, hogy az egyre tovább harapódzó szükségétől környezve, több követelésnek kellett megfelelnie.

A hivatalt újra kellett szervezni, mert sok egyén elmaradt; azonban mégis szerencsésnek vallhatám magamat, midőn az élelmezést és számadást hű és gondos kezekben láttam. E fontos szakmány főnöke megérdemli, hogy örökös lekötelezettségemet, sőt irányában a haza elismerését s méltánylását is kinyilatkoztassam, mivel becsületes és ingatlan eljárása mellett milliókat takarított meg.

Ez Pétery hadi biztos volt, ki mint családapa — vagyontalan létére — önmagát s családját bizonytalan jövőnek, sőt ügyünk bukásával üldöztetésnek tévé ki, s mégis Debrecenbe jött.

Mivel egyénekről szólok, jó szolgálatuk dicsérése végett — mit nehéz körülmények között vittek végbe, — még néhányat hozok fel. Ezek közt a tábornoki főnököt, Vetter tábornokot, ki ha talán terjedt s főbb fontosságú hivatala tökéletes vezetésében némít nélkülözött is, de a veszélyben forgó haza megmentésére az akkori időben sok jó szolgálatot tett, s már a bánáti csatározásokban szerzett jó vezéri hírrel lépett hivatalába. A másik az egész magyar katonaságtól s a magyar kaputos világtól azért rágalmaztatok, mert a német seregből maradt ügyünk mellett. Ez báró Stein ezredes. Mivel a forradalom előtti időkben báró Hrabovszky főhadi parancsnoknál segéd volt, mivel általa tiszteltetek és mivel Hrabovszky kétszínűnek tartott, tehát nekie is annak kelle lennie. — Igaz, hogy visszataszító külseje, éles és gunyoros nyelve s ehhez kapcsolt hadtudományi felsőbbsege sokaknak nem

tetszett, de azért mégsem érdemié meg azon gyűlöletet, melylyel megtisztelték s melylyel őt minden módon a hadügyi hivatalból kizuszkolni szerették volna. — A legfőbb személyeknek s az országgyűlésnek ellentállani a hadügyér dolga volt, s ha ez hivatalát nem teszi a mérlegbe, — Steint el kell vala bocsátania, pedig minden hibája mellett a hadsereg szervezésében ügyesebb, a hivatalos hanyagság, a kihágások, a katonai osztályok önkényes elhagyása, szóval a rász viselet hatalmasabb fékezője mint ő, senkisé lehetett.

Megbocsássonak a többiek, ha jó szolgálataikat elismerem és köszönöm; de mivel magyarok voltak s csak kötelességüket tették a haza irányában, (melylyel szemközt semmi szolgálat sem lehet nagy, mert ennek mindennel tartozunk, míg az nekünk mivelsem tartozik,) azért neveiket elhallgatom.

A hadügyér gondjait a sok hiány, mulasztás, hanyagság s tékozlás még inkább növelték, mivel a haza kisebb körre szorítottván, ezek most fontosabbak voltak s az egyetemre károsabban hatottak. Ezen hibák most még jobban tűnének föl, s mivel azokat büntetni nem lehetett, hanem nyugodtabb időkhöz át kellett nézni, — azért a rász megmaradt, sőt nagyobbodott is. Nagyobbodott pedig azért, mivel a főbb egyéneket más alkalmasak hiányában mellőzni nem lehetett, s így kénytelenségévé vált a sok rász között a kisebbet választani.

Ha a hadügyér akart is erélyt kifejteni, ezt nem teheté mindig, mert azt a kormány különös pártolásai gátolták.

Minden nagy vagy bármily apró vezér azt, a mi vezetése alatt állott, saját birtokának tartotta s abból valamit átengedni vagy máshova helyezni, — bár a haza megmentése igényié., — csak erőszak után engedett, s minden legkisebb vezérke többet tudott, mint az egész

kormány, a hadügyérrel együtt. Mindenik képes volt a hazát megmenteni, s ezzel kérkedett is, bár oktalansága mindenünnen kilátszott. A sajtó pedig azonnal fegyvert fogott mellettük, vagdalta a hadügyért, utána pedig az országgyűlés követei s aztán a kormány ágyúztak; s a házi békesség miatt — lett légyen az eredmény bármi—! egyezkedni kellett.

Egy fenéje volt az országnak, mely nemesebb részein rágódott, s ez a kormányfőnek a szabad csapatok irányában mutatott határtalan kegyelele volt, — bár ezek akadályozák az újoncozást s a felszerelést.

Természetes, hogy a fiatal legények örömebb íraták be magukat ezen csapatokba, több lévén ott a szabadság, kevesebb a fegyelem, s több a magán-haszon; míg másrészt alakításuk hárommannyi időt, kívánt, mint a rendes zászlóaljaké. Ha az ország 10 évig háborúskodik vala, ily csapatok mindig alakultak volna, melyek inkább a föld népét zsaroló, fegytelen s rabló testületek voltak, mintsem az ellenségnek ártó harcosok.

Az egész haza felkiáltott ellenök s a kormányfő többszöri ígérete dacára az első alázatos kérés után mégis újra megengedte alakításukat, hogy a józan ész háborítsák s a haza ügyét veszélyeztessék. Mire véljem ezen engedékenységet, hacsak nem azon külön gondolat kifolyásának, hogy mivel az alakítók hatalmas szószátyárok, szép szellemek, írók, költők, színészek, bukott ügyvédek s ilyesek voltak, és mivel elébbi foglalkozásukban nem értek célt, tán a katonáiban fogják azt elérni, — mert hisz' a magyar született katona! A hadügyérnek ügyeségeiben kétkedni — Isten ments'! — nem volt szabad, mivel lángeszokről s erős szellemekről ilyesmit fölteni, már magában bűn.

Pénzt, töltenyeket s ruházatot nemesak úriasan költötték, használtak s rontottak, de mintegy ették ezeket,

mintha a haza 100,000 pelikánt tartott volna. Igaz, hogy ezen pelikánságban az erdélyi sereg is kitűnő volt.

A sok tisztséget vadászó s kérő és a sokféle bukott egyén, ki üldöztetés ürügye alatt új elhelyezést esdett, hogy erkölcsi csorbáját kiköszörülhesse, — itt is légió volt. Ezek könyörületből a képviselő urak által pártoltattak. Négyszáz ezernyi sereg kellett volna arra, hogy mindannyi kérése teljesíthetők, vagy hogy — a mit a seregtől távozni szerető tisztek leginkább óhajtottak — angol modor szerint fizetéssel, — de nem fél-fizetéssel — szabadságra bocsáttassanak.

Ezen gyökeres hibák mellé teszszük több hadvezetőnek a kormánytól is pártolt dicsvágyát, soknak haszonkeresését, vagyis önmagukról el nem feledkezését, továbbá a magyarnak önmagát túlbecslését egyfelől, másfelől pedig célt érés miatti hunyászkodását. Ezek miatt az egyetlenegy haditekéntély, a hadügyminisztérium pártolás helyett aláásott; s a kormányfő azon hite, hogy ő annyit, sőt még többet tud és ért a hadvezetéshez, mint nemcsak a hazai, de az egész világ hadügyminisztériuma összevéve, s aztán a középpontbóli vezetés hiánya, a titkos rendeletek s utasítások, valamint az egyes hadvezéreknek tetszésükre bízott működése az egész hadvezetést a véletlen labdájává tevék.

A hadügyminiszter tekintélye szilárd sohasem volt, két szerencsétlen hadi tette után pedig (bár azok történetükkor méltányosság szerint Ítéltettek, de Debrecenben már tudatlanságból eredteknek mondattak,) még ingadozóbbá lőn. Mivel pedig többek által megtámadott és aláásott hivatalában s tetteiben támaszt nem lelt, s mivel ezek dacára többször ismételt lemondását nem vívhatta ki, — dolgait mindig szaporodó bajjal vitte. Tehát mivel helyén kényszerült maradni s önnön Ádámját változtatni s a körülményekhez alkalmazni nem tudta, nem akarta, —

azért úgynevezett hangyászmedvévé lett, és sújtott, fedett s roszallott, a hol roszat talált; erre pedig elég alkalma nyílt. Személyét illetőleg a tiszteletet megtagadni ki sem merte, 6' pedig kész volt ezt is elengedni, hacsak a haza javára több engedelmességgel találkozhatott volna.

Bajai legtöbbjét ama szeretetnek köszönhette, melylyel irányában a kormányfő viseltetett. Ezen ellentmondást csak úgy vagyok képes megmagyarázni, hogy az ember szeretete tárgyát vagy egészen szerencsésé kívánja tenni s ha ez nem lehet, — miként köztünk nem lehetett, — tehát egészen szerencsétlenné. — Ezt ő becsületesen végzé; azonban csak a hivatal bukott meg, de a személy elég erős volt arra, hogy vállat vonítson s magát sorsa fölé emelje. — Az országgyűlésre hazugság útján tukmált függetlenségi nyilatkozat után a hadügyminisztérium mint olyas megszűnt s lajstromozó hivatallá alakult, mit Törökországban Kossúth önmaga bevallott.

E szomorú hivatalvezetésben azonban fénypontok és kedves pillanatok is voltak, melyek a legridegebb kedélyt is felhevítlették.

Ilyen volt a haza minden részének ama ritka hazafiúi áldozatkészsége, midőn mindegy volt: baráttól vagy ellenségtől volt-e megszállva bizonyos hely, s midőn ha egyenes utakon nem teheté, titkosan juttató adományait a kormány székhelyére.

Azon kis tér, mely a Tisza, Bodrog s Marostól mosatik, s aztán Bácsnak s a Bánátnak kis része fedezte az egész hadi szükségét, úgy hogy a harcot, — az élelmezést tekintve, — éveken át lehetett volna folytatni. — Lőpor, golyó és ágyúöntő-gyárak keletkeztek. A fiatal emberek önkénytesen álltak a haza fegyveres szolgálatába, még az oláhok és rusznyákok is, bár papjaik s izgatóik az ügyet roszallották. A német mindenütt hűn ragaszkodott ügyünkhöz s küldte fiai; s ekkép a mi a hadi

eszközöket, és szereket illeti, soknak bővében, s másnak ha szükében is voltunk, de fogyatkozásban sohasem.

A kormányoknak mindenha például szolgálhat, hogy csak termékenyítő eszme kell, a szabadság s korlát nélküli mozoghatás meglendítése, s úgyszólván a lehetlen is lehetőségessé válik.

Ki lehetett ismerni a hon ezenkori magatartásából, hogy Magyarország szükség esetében egyedül is képes a legnagyobb háború szükségeinek megfelelni, s ezen mondottakból azt vonjuk ki, hogy azon nép hajlamát, melyben ennyi erő s ennyi akarat rejlik, barátságos kötetléssel magához csatolni ildomosabb, mintsem erőszakkal elnyomni, lenyűgözni akarni. Éhen jam satis est; unalmas s haszontalan prédikáció ez, Lázár barátom!

A hiányok hiánya a fegyverben volt. Egy héten át a legmegfeszítettebb munka mellett sem lehetett 500—600 darabnál többet kiállítani, pedig a nőttön szaporodó zászlóaljok 2000-et is igényeltek volna. Az új gyarak csöveket bőségesen szállítottak ugyan, de a puskaagyak hiányát mindig éreztük. A gondviselés elhanyagolása, a sereg elhullottainak, betegeinek s fegyvereinek számban nem tartása a bajt még növelé, úgy hogy az újoncok az ellenség elé gyakran dárdával kényszerültek menni. E fegyverhiány részint az előbbi úrbéri viszonyokból, részint a nemzetnek vadászatrai kevés hajlamából, részint pedig onnét keletkezett, hogy a haza, rász földrajzi helyzete következtében, a nagy világtól tökéletesen el volt zárva.

S ez okozta gyakrabban, hogy különben bátor fiatal katonáink a tűzben minden foglalkozás nélkül lévén, megfutamodtak, mire például szolgál Kassa. Gyakran pedig megesett az is, hogy a fegyverek mindenféle csőin.

üregűek voltak, s hogy némely újonc tévedésből töltények nélkül hagyatván, tétlen nézővé tétetett.

Ágyúokban hiány nem volt, mert a működő seregek 450-et bírtak, a jövőre szükséges pótlék pedig két új ágyúöntödében biztosított.

Röppentyűk, — az osztrákok által híresztelt lehetőség dacára — minden gép nélkül, pusztá kézzel készítették, úgy hogy március elején Erdélyben az első üteg már működhetett. Ápril végével pedig két más üteg az osztrákokéval nemcsak versenyzett, sőt azokat felül is múlta.

A nemzetőrség, — mint, minden kezdetleges intézmény, — gyenge lábon állott, de a hol a zászlóaljokat ügyes és értelmes fők szervezték s vezették be a szolgálatba, ott némi hasznát megtagadni nem lehetett. A debreceniek kezdettől fogva hasznos szolgálatot tevének, minék közeli szemlélője lévén, dicséretemet kimondani kötelesnek érzem magamat. A szegediek, — ha szolgálni akarásuk mellett féktelenség nem mutatkozik, sőt az ellentállássá nem fajul vala felebbvalóik irányában, — akkor több dicséretet érdemeltek volna.

Szabadka, ha kevésbbé féltette volna vagyonat vagy jobb s szolgálatért több főkkel lett volna ellátva, ez esetben több eredménynel dicsekedhetnék.

Miskolc, Eger, Arad s több más város és falu, fiait derekasan kiállította a gátra. Hanem hogy az ily intézmény egyáltalán valódi hasznot hajtson, északamerikai modor szükségeltetik hozzá s több idő, gyakorlat, és a nemzetőröknek kiszolgált katonákkal vegyítése.

Illik, hogy ezen adatok feljegyzője születési s öt képviselővé választó helyéről, a tisztas Bajáról is megemlékezék. E 15 ezer lélekből s három népfajból álló mezővároska, a körülötte levő rácfaj fenyegetése dacára, ernyedetlen buzgósággal teljesíté kötelességét.

Végre idővel maguk a nemzetőrseregek is érezni kezdék, hogy kevesebb hasznot hajtanak, mintsem tőlök várni lehetett, s azért később szállítmányok kísérésére s futári kötelesség végzésére szórhattak, helyeiket önkénytesekkel pótolván ki.

Szóval: bármit mondjanak azok, kik nem jóakaróink, az, a mit az egész egyetem felmutatott, nem egy kis túlzó töredékből állott, hanem a hazát átható szabadsági szellem által hevített nagy tömegből. — Mivel pedig ez így van, azért ékesebb s a nemzet áldozatához méltóbb főkre s tollakra bízom e kor történelme leírását, magam a további események ecsetelésére térvén át.

III. FEJEZET.

A seregek egyesülnek. — Dembinszky megérkezik. — Szerencsés csatázások. — Perczel lemond. — Dembinszky fővezér. — Görgey hadjárata. — Kossúth sétája a sereghez és vissza. — A kápolnai ütközet. — Következményei, stb.

A seregek működései még nagy eredményekkel sehol sem dicsekedhettek. A bánáti hadosztály január havában Versecet, Fehértemplomot s más elfoglalt helyeket elhagyá.

Szomorú és sajnos, szükségszülte esemény vala azon részeket — hol a kormány a kevert népesség dacára annyi hűséget, feláldozást és ragaszkodást tapasztalt, — önmagukra hagyással jutalmazni s a szerb-faj üldözésének kitenni.

A mint azon hadosztály a Maros partját átlépte, tespedni kényszerült, mivel Bácsban gr. Vécseynek azon seregét, melyet gr. Eszterházy és Nádosy osztrák részre áttéríteni igyekezett, de nem bírt, — újra kellett szervezni, s csak hosszabb idő múlva érkezett Szegedre.

Alig hagyá Vécsey háta mögött Bácsot, az ellenséges csapatok a Duna túlsó részéről fenyegetni kezdék, s így önvédelmezéséről kelle gondoskodnia.

Szeged, a főpont is veszélyeztetve lévén: a város, a kormánybiztosok, sőt a hadvezénylők is, — kik örömet

szerettek saját eszök szerint cselekedni, — a veszélyt oly nagyra festették, hogy ezzel a kormányt hibás lépésekre tévesztették.

S így történt, hogy a hadügyminisztériumot is elbontották s rendeletekre, ellenrendeletekre, következőleg rendetlenségre készítették, míg végre mindannyian kijózanodtak s a seregek Szolnok felé indulának, hova február hava közepe táján valahára el is értek.

Ez alatt történt meg az, mi a március előtti viszonyok következménye vala. Ugyanis mivel azon időben a katonai szellem fölötté szunnyadt, e miatt forradalmunk kevés szolgált katonai egyént számlált soraiban, s ha ezek közül kisebb körben működők nélkül nem is volt, de igenis hiányában volt olyaknak, kik valamely hadi tett által a közvélemény méltánylását megnyerhették volna, azaz: európai hírnévvel bíró vezérünk nem volt, vagy mint Napóleon mondotta volna, nem voltak oly hadi reménységek, mint Foy, Gerard stb.; s ha lettek volna is, azok inkább szítottak Ausztriához mint a hazához.

A honvédelmi bizottmányt, igazábban Kossuthot belső ösztön vezérlé, hogy, midőn ügyeink bonyolódni kezdenek s az ellenségeskedés Ausztriával már elkerülhetlenné lőn, — vezérről gondoskodják. Azért is Szabó Imre hadügyi hivatalnok általa még Pestről küldetett titkosan Párisba, hogy ott gr. Teleky Lászlóval ügyünk részére hadi tekintélyt szerezzen. A vezért nemsokára meg is találták, ki mint cukorgyártó Ausztrián és Lengyelhonon keresztül és Schlicknek akkor a határon száguldozó csapatai közt kárpát-melléki megyéinkbe jutott s egyszerre csak Debrecenben termett. E férfit Dembinszky Henrik volt.

Dembinszky mint katona, mint vezér, mint ember s honfi sokkal ismeretesebb Európa előtt, hogysen itt újra kelljen megismertetnem. A választás szerencsésebb

alig lehetett, mivel hadi tapasztaltságával a hiányt becsületesen pótolható s személyében a szláv elem s követelés némi biztosítást nyerhetett arra nézve, hogy ügye nem fog egészen háttérbe szoríttatni. E körülmény a szomszéd lengyeleknek szintén ínyökre lehetett, kik őt tisztelték, s általa ügyünknek megnyerettek. E derék ember, ki egyenes és nyílt viseletével az értelmes közönség becsülését az első pillanatban megnyeré, nem is mulatott itt sokáig, hanem mihelyest katonai ruhája elkészült, azonnal a seereghez indult.

Windischgratz, az alter-ego, — mint már említettük, — Pesten jól mulatott, s fővezér léttére apróságokkal bibelődött. Hogy Görgey merre ment? tudhatta Jablonovszky tábornok által, ki hátvédét megtámadta, s így Görgey nyilvános és titkos céljának más ürügyet kellett keresnie, mert Bécsnek — a kikürtölt célnak — félelmes már azért sem lehetett, mivel Galliciából több csapat a bányavárosok lefoglalására indítatott. — Ha tehát Windischgratz Görgey seregét magára hagyja s rendelkezhető seregével, mely a Jellasicséval együtt legalább is 30 ezerre mehetett, s ha Ottinger által magának másodrendű hirt szerezni nem akar, s végre ha saját vezénylete mellett a Tiszán átkel s útját Debrecennek irányozza: ekkor a netán ellentálló Per ez el 15 ezernyi seregét előbb legyőzheti, mintsem a! bács-bánáti sereg segítségére érkezhetik. Ha azonban Perezel debreceni útja helyett magát másfelé vonja s a bács-bánáti sereggel egyesülhet vala, még akkor is előnnyel merényelhetett volna csatát, mert bár ekkor az ő serege kevesebb számú lehetett, de minőségére nézve erősebb. Végre, ha sem az egyik, sem a másik nem történik, mégis pusztán ott megjelenésével a magyar kormányt kétségbe ejti, mert azt papírpénz-gyárát ismét szétszedni s újra költözni kényszeríti, sőt talán még a kormányt is tovább-költözésre bírja, s így

akár az egyik, akár a másik eset történik, az hadvezetésiünkre kártékonyan hatott volna.

S mivel ő veszteglett, Schlick is veszteglett, bár serege egy tekintélyes dandárral erősbödött; és mivel ő, az alter-ego a kompromittáltak vizsgálatását folytatta egy-remásra, azért a *dii minorum gentium* is azt tették Kassán vagy máshol.

Így honunk cérnaszálon függő élete megmaradt s ezzel védelmi erejének s ellenállhatási tehetségének növekedése is biztosíthatott.

Minek tulajdonítható e véletlen és nem várt szerencse? — a Mindenható tudja. Miért lett Windischgrätz annyira elvakulttá és értelmetlenné? ezt szintén csak a világ nagy kormányzója fejthetné meg.

Mivel a honvédek a nagyobb csatázásokban eddig még mindig és mindenhol a rövidebbet húzták; mivel az ellenség sehol sem talált maga előtt tiszteletet igénylő, utolsó vércseppig küzdeni kész magyar hadakat, s ha talált is, fegyvertelen, rendezetlen, gyülelévész csoport volt az, s ezért félelmes nem lehetett; s végül: mivel az akkor befagyott Tisza hidat képezett; mondom, mindezek mellett nem tudhatni, mi volt nagyobb: a magyarok szerencséje-e, vagy az ellen vezéreinek oktalansága?

Hogy Dembinszky hadi tudománya használtassák, őt alkalmazni kellett. Ezen alkalmazási igyekezet a kormányt eleinte némi hüledezésbe hozta, mivel ez kerestette s hozatta ki őt Franciaországból, következőleg tétlenül nem hagyhatta. — Más részről Görgey helyére nem küldhette, mivel Görgeyben Kossuth veszélyes vetélytársat teremtett saját maga ellenében. Perczel Mór helyére még bajosabb volt, mert Perczel mint a március előtti reform elsőrangú bajnoka s mint kormánybiztos, határtalan hatalommal volt felruházva, ki azonfelül önmagát

hatalommá emelvén, a kormányfőnek félelmes vetélytársává lett.

Egy harmadik talán szintén hadfőnökségre vágyott, a ki Debrecenben létekor az alkalmat hasznára fordítani iparkodott; ez Vetter, a táborkari főnök volt.

Ezen követelők közt a szegény kormányfő politikai exigenciáiban ama rász expedienst talála ki, hogy Dembinszkyt az aradi ostrom szemlélésére küldje. Hanem ennek el nem fogadása után legjobbnak tartották őt addig, míg hadi rangjára illő tér nem nyílik számára, tanácsadóul Perezel Mórhoz küldeni, ki seregével Szolnok felé indult.

A Tisza bal partja mindenhol hatalmunkban lévén, ezt az ellenség — habár akarta volna is, — erőszakolni nem merte.

Cibakházánál a bátor Mesterházy alezredes vezénylett, ki nem egyhamar rettent meg bármi ellentől is, s a ki célszerű félvígýázatot tartott, sőt portyázásait egész a vasútig űzte s az ellenséget nyugtalanította. A bal partot a jobbal az e helyen álló líid kötötte össze, mely jól helyezett sánc által védelmeztetett, mit az ellenség bevenni igyekezett s a hidat is két ízben felgyújtani megkísérlötte a végből, hogy az átkelést gátolja, — de terve mindkétszer meghiúsult.

Az első támadásnál a sereg szép esetnek volt tanúja. Az ellenség tudniillik a hídig előnyomulván, azt ostrommal bevenni készült, midőn a 19-ik serezed 3-ik zászlóaljának vezénylője, gr. Leiningen látván a veszélyt, zászlóalja élén szuronyt szegezve, az ellenséget visszaverte. E zavarban L e i n i n g e n osztályától elszakadván s rövidlátása következtében más kékhajtókás katonaság közzé elegyedvén, elfogatott s a hídtól nem messze álló vámházba vitetett, hol sértegető szavakkal illetették. A híd a magyarok kezében maradt, de a túlsó rész ellenség által volt meg-

szállva. A mint a legénység őrnagya elfogatásit meghallá, azonnal „őrnagyunkat vissza kell nyernünk!” szavakkal, önszántából, a balpartról a hidon át a jobbra rohant, s az ott felállított osztrák lovas és gyalog osztályoknak dacára a vámházat ostrommal megvette, őrnagyát megszabadította, s azt dicsmenetben visszahozta. A gróf megilletődve s elérzékenyülve, osztályát e szavakkal üdvözlé: „Eddig egyszerűen voltam a tietek, de most kétszeresen az vagyok“.

Mint mondtuk, Perczel a szolnok-debreceni utat tartozott védeni s csak annyiban hátrálni, a mennyiben őt az ellenség nagyobb erővel nyomná vissza. S Perczel dacára annak, hogy az ellenség a Tiszán sem kelt át, Nádudvarig vonult vissza, kijelentvén, hogy az ellenséget ott akarja bevárni, s ott fog vele megütközni, meg nem gondolván, hogy a kormányt mennyi zavar és veszélynek teszi ki, ha az ellenség őt követendi. Azért tüstént azon parancsolatot kapta, hogy Török-Sz.-Miklósig s még tovább is előrenyomuljon, s az ellenek a Tiszán átkeletését gátolja.

Az ellenség Szolnokot csak lovassággal szállotta volt meg, s hozzá kényes s elkényeztetett vasasokkal, kiknek a fagy ínyök ellen volt; főnökük pedig, Ottinger megvetőleg gondolt a honvédekre, s így az őrségi szolgálat hanyagul vezetett olyannyira, hogy Perczel Mór januárhó 24. vagy 25-ikén őket meglephető s Szolnokból kiverte. Ha pedig parancsolat szerint Kazinczy is jobb szárnyával annak idején az ellenség hátába kerül, akkor az ellen egészen el is fogatik.

E kis győzelem folytán a magyar sereg felelevenült s győzelmét folytatni kívánván, előrenyomult, s ekkor érkezett hozzá Dembinszky. — Az ellenség Ceglédig nyomatott vissza. A heves és fiatal hadvezér már Pest bevételéről kezdett álmodozni, s tovább nyomulni készült;

de mivel a bács-bánáti seregek közelébe még nem érkezének, sőt másfelől a gyöngyös-miskolci vonalról ellenséges hadtest előnyomulása jelentetett, melynek egyik száguldozd csapatja a tiszafüredi őrséggel az átkelésre nézve fontos állomását otthagytá s ekkép Debrecent veszélyeztető, — ennél fogva, nehogy körülvétecsék, a mi az akkori körülmények közt igen káros lett volna, — azért előnyomulását félbeszakasztani kényszerült.

Azonban ezen merész előnyomulás azon hasznot hajtá, hogy Windischgratz pesti nyugalmát kezdé nem egészen biztosnak érezni s hogy a Görgey serege után iramodott hadtestből két osztrák dandár rögtön Budapest védelmére hivatott vissza, s ezzel Görgey mozgása könnyebbé vált.

Ezen időben Schlick is föleszmélt a rá nézve szerencsés kassai csata utáni tespedésből s Szántó felé nyomult előre; de míg Mádra érkezik, — szabad legyen epizódként s curiosum gyanánt egy németből franciára fordított könyvecskéből az: „Esquisse de la guerre d’Hongrie“-ből a szikszói és kassai eseményeket itt kissé megnyesnem. — Az osztrák vezér esküszik, e sorok írója szintén, csakhogy másra. Azonban mitsem tesz; lássuk:

„Schlick 1848. december hava 28-án Szikszónál állást vön, — mondja az említett könyvecske. — Pergenek meghagyatott, hogy dandárjával az ellenség bal-szárnyát megkeritse s a hátrálási vonalat fenyegeesse, míg gr. Deim brigádjával homlokban intézne támadást. — E terv sikerült, mert a rebellisek a szikszói magaslatokon elfoglalt előnyös állásukat védeni s a combinált megtámadásnak megfelelni nem bírtak, s egy egész honvéd-századot hagytak hátra foglyul“. — Ez igen szép volt tőlük; de a ki a szikszói magaslatot ismeri, tudja, hogy csak jobb szárnyam volt előnyben, de nem a bal, hol a magaslat Szikszón túl nyúlik; s így az ő állása is ha-

sonló előnyvel bírt. S midőn jobb szárnyam lovasságával előrenyomultam s ennek — az ellenség részéről ejtett lövések következtében — történt megzavarodtával, s az ehhez járult röppentyű szétpattanása által okozott zavar folytán a balszárnyon visszavonultam, Schlick sem előbb sem most nem mozdult ki helyéből, hogy csendes visszavonulásunkat háborgassa. Ez oly bizonyos, mint $2 \times 2 = 4$.

Továbbá azt mondja e könyv, hogy „Mészáros Schlicket 1849. január 4-én 18 zászlóaljjal, 800 huszárral s 33 ágyával támadta meg, s hogy azon tündöklő győzelmet Schlick ügyes elhelyezésének, katonasága vitézségének és elszántságának, melylyel az ellent megveré, köszönhetni, s hogy 10 ágyú, 6 társzekér, egy zászló, 200 fegyver, 40 lovas s 500 fogoly került birtokába, s ezen kívül a chevauxlegersek még 6 vetágyút, 1000 darab puskát és sok foglyot kerítettek kézre.“

„E győzelem még szebb, sőt hasznosabb is volt, mivel a Parma-gyalogság szétvervén, a lengyeleket, — kik megtámadtatásuk nélkül hagyák el a csatatért, — a 10 ezer darab aranyat magában foglalt pénztárt és Mészáros irományait elfoglalta. — Midőn ezt olvastam, azonnal „prosit“-ot kiáltottam s kívántam, hogy egészségemre köszöntsenek, miután én életemben sem láttam annyi aranyat együtt, sőt annyi még Duschek országos pénzládjában sem találkozott.

Az irományokat illetőleg Szalay János derék barátom s szolgálml) sokkal jobban biztosította azokat, hogyse in a parmaiak kezébe jussanak. Irományokat, csakugyan foglaltak el, de azok az akkori lengyel vezető, a tékozló Rembovszky állítólagos számadását tartalmazták, a miért ezt utóbb nem lehetett feleletre vonni és megbüntetni.

*) Jelenleg megyei huszár Pesten.

Bár vitézül vesztettem volna el a csatát, akkor legalább honvédek sem futottak, hanem harcoltak volna. Az ellenség helyéből csak egy osztalet küldött ki, s csupán odáig, honnét őrszemeit elkergettük. Vetágyút sem foglalhattak el oly számmal, miután Miskolcon 22 vetágyúnból még 11 volt birtokunkban. S így írják a történelmet! A többi részletet illetőleg lásd leírásomat.

Schlick tehát Mádra érkezett, hol a derék Bulharin a hadtest közepét vezényletté. Januárhó 19-én az ellenség a ködös időt felhasználva, Mád körül egyszerre csak a lengyelekre bukkant, ezektől azonban kemény tüzellel tiszteltetett meg. A tüzelés egy darabig tartott, mire az ellenség visszavonult. Míg a tüzelés a középben folyt, a bal szárny valami rémképtől üzetve, Lökgig vonult vissza, s onnét erőtetett menetben csak 21-én tért vissza helyére. Mit miveit a jobb szárny, melynél a parancsnok is tartózkodott? nem tudni.

A ködben való csatázásnál pár furcsa eset is történt. Fiedler dandárnok pl. valahogyan kelleténél tovább nyomulván elő, honvédek közé keveredett, s csak békességi jegyek mellett s a miatti tanácskozás ürügye alatt, bírta magát együgyű fiatal katonáink közül kiszabadítani. Hanem e tényt is a magyarok rovására alkalmazták, holott itten nem a magyarok szorultak meg, hanem Schlick, ki igen is örült, hogy a kelepcéből kiszabadulhatott.

Ezen első siker nélküli megtámadás után Schlick nem nyugodott, hanem 22-én a Sárospatak-tokaji út felől kísérletté meg szerencséjét. A köd a tájékozást újra akadályozta. Schultz őrnagy Bodrog-Keresztturnál lévén felállítva, az ellenség egy csapata által megtámadtatok, hanem helyét vitézül tartotta. — Az ellenség főereje a tarcali utón kezdett előrenyomulni. Klapka a sokfelőli tüzelés által megzavartatva, tétovázott, s magát mire sem tudta elhatározni, s azalatt Schlick Tarcál felől semmi

ellentállásra sem akadván, az ellent a jobb oldalban vélte, balszárúya pedig Schultz mellett húzódott el, s így háttában hagyta azt, miről sem az ellenség nem tudott, sem pedig Schultz, — máskülönben mindkettő máskép működik. — Schlick előnyomulásától ellátott, s előlről is, oldalról is hallván lövéseket, — tétovázott; végre vissza kezdett vonulni.

Itt Klapka, ha a hadtapasztalt Bulharin lengyel ezredes tanácsát követi, — a szerencs-kereszturi magaslatocon álló három csárda terét, jó hadi állással, elfoglalhatja s a további eseményeket bevárhatja. Ő azonban e helyett Dessewffy dandárjával Schultznak kívánt segílyt vinni, hova el is indult, a ködben ide s tova járt, kelt, csavargott, s két óra múlva ismét előbbi helyére tért vissza.

Az ellenség mozdulatai összefüggés nélküliek lévén, — mivel a köd a tájékozhatást akadályozá, s mivel állását a sokfelőli lövöldözés végre bátortalanná tévé, — azért, mint mondtuk, visszavonulását megkezdé. E hátrálásában ép azon az úton kellett elvonulnia, melyre Klapka sereget állítani elmulasztott.

Schlick örült s örülhetett is, midőn nehéz ágyúit és társzekereit a gyanús helyen túlvihette, s a köd eloszlása után a magyar hadtestet távol háta mögött látta.

Klapka szintén örülhetett, midőn kalandjából visszatérve, az ellenséget azon helyen látta elvonulni, a hol az, — ha helyt foglal, — egyenesen az ölébe esik vala. '

E verekedést nemcsak ködösnek, de zavarosnak is lehet mondani, mert az egyik részről rendes felállítás, a másíkról rendes támadás nem történt. Schlick, — a mint látszik, — ellenfele közepét akarta keresztültörni, s ha ez sikerül, a két szárnyat egyenkint megverni és elszéleszteni. Hanem a mily bátor volt előnyomulása kezdetben, oly tétovázó lett az folytatásában, s azért merénye

meghiúsulta után idején és pedig nagy szerencsével vitte végbe a hátravonulást.

Mivel pedig bántatlanul tért vissza, azért azt jelenté, hogy nagyobb erő, nagy köd s eltévedt seregrészek miatt a csatározást félbeszakasztani kényszerült, hanem hogy azért a fegyver becsületét szépen fentartotta. — Természetes, hogy tudósításában nem találta illendőnek kijelenteni, hogy ő maga szintoly mérvben meg volt zavarodva mint az ellenfél vezére, és hogy ő, a háborút nagyban látott altábornagy, a véletlen esetek meg nem fontolása következtében csak oly vezéri tulajdonságot tüntetett föl, mint a melyet az improvizált, újonan sült magyar ezredes-vezér.

Ez utóbbi — bár semmi rendeletet sem tett, — de mivel az ellenség a tért az ő birtokában hagyta, tehát győzött, s győzelmét a „Közlöny“-ben szépen leírva lehetett olvasni; sőt akkor, mint később bevallá, a mindent tevő Bulharint nem is említé meg, s a két napi csatározás eredményét egyedül önmagának tulajdonító. Hogy pedig az ellenkező eljárás jobban szembetűnjék, Schlick mád-tarcali kudarcáról mit sem szólt, legalább arról az „Almanach“-ban vagyis a francia „Esquisse“-ben mi sem volt található.

Január hó közepe táján Windischgratz Schlick seregének erősítésére Schulzig tábornokot küldé ki őt zászlóaljjal, ki Miskolcon ellenséges hadat nem találván, január 25-dike felé Schlickkel egyesült.

Klapka ennek hallatára Tokajt őrséggel rakta meg, de podgyászat a Tiszán át Rakamazra szállította. Kevés nap múlva, midőn az ellen közeledtét hallá, Tokajt is elhagyó, s a híd egy részét leégetteté, védelmi állást Rakamaz körül veendő.

Schlick a magyar közmondás (elesik a lúd a jégen) dacára január 31-én a jégen átkelt, de mivel a magyar

sereg ellentállott, — a verekedés darab ideig a befagyott Tisza hátán tartván, — azért visszavonulni kényszerített; miről az „Esquisse“ szintén hallgat, mivel itt ismét veszést kellene említenie. — E verekedésnél a bácsi fiukból alakított 36-ik zászlóalj tüntette ki magát.

A kormány a fentebbi hírek hallatára biztosságát veszélyeztetve látván, Tokaj felé segítséget küldeni sietett. Ezzel Dembinszkyt bízta meg. Perczelnek 18,000-re szaporodott seregéből 5000-et át kellett adnia s Dembinszky nek Klapka serege vezényletét átvennie.

Mint láttuk, Dembinszky Perczel seregével Ceglédig jutott s a fentebbi kormányrendelet őtet is érte. Midőn Perczel azt elolvasta, magyar modor szerint „teremtettével“ fogadta, s első hevében ellent akart állani, de később megváltoztatta gondolatát.

Ha végkép ellenszegülni nem is mert, de a késedelmes engedelmességgel a kívánt eredményt hátráltató s megsemmisítő. Büntetni nem igen lehetett, mivel a rózsfőt gyakorta rozszabb váltotta volna fel.

Perczel Mór tehát mint vezér s mint teljhatalmú kormánybiztos 24 órai akaratoskodás után az egész sereget Dembinszkynek adá át, s lemondását a kormánynak csípős szavakban nyújtván be, a seregtől eltűnt.

Dembinszky a kormány parancsa szerint átvevén a seregrész vezényletét, ötezer emberrel torony irányában Tokajnak tartott. Hertelendy, a sereg többi részének vezénylője, Szolnokhoz vissza s onnét Tisza-Sz.-Miklóstra rendeltetett, azon meghagyással, hogy míg gr. Vécsey és Damjanics hadteste a Tiszához nem érnek, a Tiszát védje, — azután pedig Tisza-Eüred megszállását és védelmét eszközölje. — A mint Hertelendy Szolnokon átvonult, a tiszai hidat azonnal lerontatá, mire az ellenség Szolnokot gyalogság és lovassággal szállá meg, s a tél idején a hidat felépíteni s Szolnokot toldváracsokkal erő-

díteni kezdé, — de e munkákon kívül egyebet mitsem merénylett.

A kormány kétes állása javulni s aggályai múlni kezdének, mert:

1- ször, az osztrákok e részen Schlicken kívül merészebb vezérrel nem bírtak; ez pedig a Tiszától mindig tisztas távolságban maradt, s azt átkelésel nem tisztelte meg.

2- szor, mert Bem Erdélyből Urbánt kivervén, győzelmes fegyverét a szászföld felé vitte.

3- szor, mert Szeged városa a rácok által megtámadtatván, az ottani nemzetőrség gr. Hadik ezredes vezénylete alatt a csekélyszámú rendes katonaság bátor és vitéz hozzájárultával azokat visszaverte, következőleg a további merényleteknek gátot vetett.

4- szer, mert a Bánátból kilépvén, Damjanics Szentés és Cibakháza, gróf Vécsey pedig Török-Sz.-Miklós körül vett állást.

Tehát a kormány nem csak könnyebben vehetett lélekzetet, de győzelmi reménnyel is kecsegtethette magát, s mivel az ellenállhatási eszközök készidőben voltak, azok célszerű használata s Görgey is több biztosságot nyújtott.

Miként láttuk, Görgey nagy hadi tettek nélkül, de nagy tettek reménysége fejében a hazát képviselő lotteria tömkelegéből sorsjátéki főjegy gyanánt húzatott ki, s mint ilyen, vagy mint Kossuth-alkotta csillag egész januárhó 5-éig miben sem fénylett. A hírlapok, a mesék s a mondák őt túlvilági szövetséggel bírónak hírelték, mindent láttak benne s vele, még daemonokat is, szóval: csudalénynek tartották. A kormány, az országgyűlés és tudja Isten még ki minden, szintén azt tartá felőle. Róla az anekdoták, élces feleletek s rögtönzések végnélküliek voltak, valamint az irányábani tisztelet is. De midőn alább következő „pásztori levele“ nyilvánossá lett, hogy mit

gondoltuk felőle akkor? — képzelni lehet, de kimondani aligha.

Ezen pásztori levél veleje, — kihagyván belőle a szép bevezetést s cikornyás és cafrangos szóhalmazt, — ebből állott: „A sereg (t. i. ő, Görgey, mert a sereg akként beszél, miként azt feje akarja,) nem ismer más hatalmat, mint az Ő Felsége által kinevezett hadügyminisztert, (ne neked exigentiák professora!) s a seregnek nem kívánsága forradalmi vagy köztársasági kormányt elismerni stb.“

Már ez sem az országgyűlésnek, sem a kormányfőnek nem tetszhetett. Az elsőnek azért nem, mivel a katonaságnak polgári ügyekbe belekeverése rossz jel volt; a másíknak meg nagy szöget ütött fejébe, hogy az általa teremtett hasonvállású vezér, — kit a hadügyminisztérium hatalma alól is emancipált, s ki csak elkerülhetlen esetekben engedelmeskedett, — most kijelentette, hogy másnak engedelmeskedni nem fog s így egyúttal kijelentette, hogy benne egy új s független hatalom támadt. S ha Görgeynek emez eljárása nem lett volna hazánk bukásának egyik oka, — jóízűt lehetett vala nevetni azon, hogy a két róka, miként igyekezett egymáson kifogni.

Említettem-e már? nem tudom, s mivel nem tudom, tehát itt említem, hogy Görgey, midőn Kollmant elbocsátotta helyébe táborkari főnöknek Pusztelniket vevé magához. Azonban a szerencsétlen bábolnai eset után ez is csakhamar eltűnt és sok ideig holtnak tartott; később Becsben feltámadott halottaiból s Görgeyvel különös összeköttetésben állott. Pusztelniket a táborkari főnökségben valami Bayer követte, ki — hanem hibázom — színész, bukott kóta-tisztázó s német író volt, — következőleg lángész, s ekkép mindenre alkalmas, s hozzá nobile per fratrum.

Geniális kalandjukat vájjon melyik főzte ki közülök?

nem tudom; hanem azt tudom, hogy tervük kivitelére — midőn az a pesti hadi-tanácsban elhatározottat s két vagy három napi ugrással az ellenséget megelőzve, Vácot érték, — seregük 21—24 ezer gyalogból, 3 ezer huszárból s még pedig a javából — állott, s hogy 86—96 ágyúval bírtak. Titkos tervű menetük dacára eltűnni nem igen igyekeztek, s midőn Ipolyságnál az osztrák hadosztály hátvédüket elérte, — verekedniük kellett.

E csatározás magában csak annyi jelentőséggel bírt, hogy Görgey Bécs meglátogatása tervétől elmozdított; azonban a bányavárosokat előbb érhetette el, mintsem azokat a Galliciából arra tartó ellenséges csapat kifoszthatta volna, mely onnét szerencsésen el is veretett. .

Az ellenség nem igen nyomta, sőt nem is háborgatta őt, s azért serege ott kinyugodhatott s a további fáradtságos útra elkészülhetett. A bányavárosokbani tartózkodását a katonaság elnyűtt ruházata kijavításra, szánta s használta fel. Azonban, hogy a tiszteknek is legyen dolguk, s mivel azokat sem kézi munkával, sem mással el nem foglalhatta, — felelevenítésükre s önmaga s a környék vigaszára táncmultságokat rendezett. — Továbbá vezérhez illetőleg nem csak a jelenről, de a jövőről is gondoskodott, s hogy főtábori szállása s az azt látogatók a szegény hegyes országban hiányt ne szenvedjenek s a hűsítőt, ne nélkülözzék, az ország számlájára 7000 forint ára gyarmati cikkeket vásároltatott. De hogy az országjavára is tegyen valamit, a bánya-városokban lelt kormány-pénzt s a veretlen ezüst- és arany-érceket magával vitte, sőt, hogy hazafiságát a kormány emberei előtt is megmutassa, — „hazaárulókat“ is cipelt magával.

Az ottani multságok néhány nap óta tarthattak, midőn egy ilyen alkalmával egyszerre zaj támad s a multság erre félbe szakadt; — de míg a táncosok a helyszínére érkeztek, az alatt az altisztek által vezényelt köz-

legénység a ellenséges háborgatókat visszaverte. A támadás nagyobb erővel ismételtetett, s ekkor mintegy 10 ágyú s nem tudom mennyi ember-veszteséggel Görgey a városból kiszorítottván, Selmec télét tartott, honnét jó darab ideig minden hír megszakadt.

Február 8-án kelt, s a Klapka, egyik osztályától ujonan megszállott Tárcáiból jött ama kedves hír, hogy február 5. vagy 6-án a branyiszközi magaslat (mély az ellenség által védetett s a melyen — ha Görgey vagy elszéledni, vagy elfogatni nem akar, — túl kell mennie,) Guyon osztálya által megrohantatott s az ellenség elűzetett. E hír nagy örömet okozott, s méltán, mert Schlick Schulziggal nem lehetett képes Görgey és Dembinszky egyesült seregeinek ellentállani, sem ezen egyesülést nem akadályozhatta.

A hús és több ezer főből álló sereg hadmenete a legridegebb tél idején, a Kárpátok közepében, szegény fálvakon keresztül,— hol a napi szükség élelemben s másban szükén pótolthatott, — terhelve s nehezítve szükéségen felüli lovassággal s ágyúkhöz, társzekerekhez szükéségtel lovakkal, azonfelül ezer, vagy Görgey jelentése szerint két ezernél többre menő előfogatos szekérrel, liliken az állam s a sereg megmentett jószágai vitettek, — mindez önmagában igen szép katonai tény volt s a vezénylő ügyességét tanúsította. Ezt a hadügyminiszter is, — kit. Görgey irányában ellenséges indulattal szerettek vádolni, — eléggé méltán volta s elismerte, mit azzal is kitüntetett, hogy míg az újonan alakított vitézi rend kiosztásánál mások vitéz és győzelmes tettekért nyerének kitüntetést, — addig Görgey azzal eddig még csak a hátrálásoknál tanúsított ügyes eljárásáért díszesített fel.

Az ezen sorokat író ex-miniszter humanitását s az érdem méltánylását soha sem tette félre, s most még kevesebbé tehetette, midőn azt, hogy a sereg a fáradtságos

út alatt szenvedett vizsályokat és veszélyeket szilárdul kiállotta, a sereg vezérében tartozott tisztelni. Hanem azért a hibák kijelölésétől, az igazság- és részrehajlatlanságtól elállani szabad nem volt, hogy ez által tudhassa a haza, vájjon mennyire érdemlette meg kedvence későbbi viselete a nagy dicsőítést.

Magyarhonban, s talán máshol is úgy van az, hogy a kedvencé lett országos férfinak azonnal emberi, sőt mennyei lángész tulajdoníttatik, a miért ezek semmitsem követhetnek el csoda nélkül. E menethél szintén ez történt, mert Görgey seregével — mint egy újabb Mózes — alagutakon haladt előre, miket improvisált-e vagy az angyalok készítettek-e számára? nem tudom, — s midőn az üreget utolsó embere elhagyta, az az őket úzóbe vett ellenség előtt bezáródott, s az ellen csak hült helyére bukkant. Ezen balgaságot nem hoznám fel, ha Görgey hamis barátjai a hírlapokban nem kürtölték volna.

Görgey katonai kiképezést nyervén, a hadtudományi értelmet tőle megtagadni nem lehet; s ha e tudomány összeségét nem is bírja, de annak némi ismeretével mégis bővelkedhetett. Akkor — a gyakorlat terén még csak rövid működése lévén, — hadi tapasztaltsággal nem igen bírhatott, s hogy ezt később sem tévé magáévá, — több fényes hadi tette dacéira bebizonyította, a, mint ezt annak idején előhozandjuk.

Azt azonban megmutatta, mikép határozott akarattal birt első fellépésétől fogva arra, hogy különös szerepet játszsék, melyhez a személyeket megválasztó, s ezenkívül bármí eszköztől sem rettent vissza, mely őt céljához vezetheté. Célja pedig az elsőség elérése volt.

De hogy véget vessünk jellemzésének, még megjegyzem, miként a reá bízott sereggel a Duna balpartján munkálása nem igen tanúsított körültekintést és belátást; mert hegyes tájakon kényszerülvén mozgani s az egész

lovasság két harmadát, még pedig a színét magával vívón, ekként a rónaságot annak véderejétől megfosztotta, s azt az ellenség merényeinek kitette. Ez célszerű nem lehetett s nem azért, mert ha az ellenség a Tiszán átkel s Debrecenhez közelít — miben a félig rendes, félig rendezetlen magyar sereg nem akadályozhatja, — akkor a haza vesztének van kitéve; továbbá, a mint azt az események megmutatták, Görgey eljárása azért sem volt célszerű, mivel lovassága a hegyek között az osztrák vadászok által, megöfödölthetett.

Azon körülmény, hogy útjában 18 ágyút vesztett, holott a csatázás sem Ipolyságnál nem lehetett komoly, — honnan útját tetszése szerint folytathatta, — sem pedig Selmec körül, — hol, bár szintén kénytetett verekedni, de mivel annyi ezer szekeret szerencsésen tovább mozdíthatott s aztán ő is háborgatás nélkül utáltok indulhatott, épen azért nagyobb csata nem lehetett, — mondjuk, hogy ezen körülmény valamely hibás rendelkezésről vagy mulasztásról teszen tanúságot. — A hír azt mondta róla, (s ez mellékesen legyen mondva,) hogy sipkája az utolsó verekedésnél keresztül lövetvén, Görgey így nyilatkozott: „Warum nicht, ein Zoll tiefer!“

Amint Eperjes tájékát elérte, ellenséggel többé nem találkozott, mit Perczel Cegléd felőli előnyomulásának s a Dembinszky által eszközölt Kassa fenyegetésének köszönhetett. Eperjesen létét a kormánynyal tudata, s az állam podgyászát s a megmentett aranyat és ezüstöt az „árulókkal“ egyetemben Debrecenbe szállíttatá.

Ezt megtéve, kijelentette a kormánynak, hogy szándéka elrongyosodott seregét felruházni, kipihentetni, Kassaig előnyomulni, és az egész tájékot biztosítani, legrosszabb esetben Ungvár felé visszavonulni (sic!) s ott magát védelmezni.

Míg jelentése Debrecenbe, s a hadügyér mást célzó

rendelete ő hozzá érkezett, azalatt bálokat sem Eperjesen, sem Kassán nem nélkülözött.

Ott hagyjuk tehát, őt, s a Tisza azon részéhez fordulunk, merre Dembinszky kezdett működni.

Ez — szerencsétlenségünkre — igen kevés ideig működhetett; hanem azt is, mit tennie engedének, hadi szempontból minden részlettel leírva, mely irat ha napvilágot látand, az a magyar viszonyokat valóságukban fogja feltüntetni, s mindannyi egyéniség értékét kimutatni. — E szerint az itteni mozdulatokat csak nagyjából fogom leírni, a mint gyenge emlékező tehetségem azokat megtartá. S tanúságául annak, hogy mily gyarló kezekben volt a hon egész ügye, — némely egyén által okozott eseményeket, merényeket stb. szintén leírandók.

Dembinszky tehát, amint Klapka hadosztálya vezényletét átvevé, Rakamazról Klapkát serege egy részével azonnal a Tiszán átkelésre és Tokaj s Tárcai megszállására indította, maga pedig a hátramaradt sereg-részszel Tiszalökön át Miskolc felé indult s Hertelendyt seregével Török-Sz.-Miklósról — hova Vécsey megérkezett — Tisza-Füredre parancsolta.

Amint az a hír hogy Görgey Eperjes s a többi sereggel összeköttetésben van, Debrecenbe érkezett, — általános hadfőről kellett gondoskodni, hogy az eddig szakadozott s egymással összefüggésben nem levő seregrészek, — melyek többfelé voltak elszórva — egyesítenek, hogy így a közös célt egy fő alatt lehessen elérni.

A haza derék és tisztos honfiakat az újonan alkotott vezérek közt talált ugyan, de nem lelt valami nagy tett által a csatateren magát kitüntetett, az ütközet, összegét áttekintő s annak részeit a legfontosabb percben az egészhez alkalmazni tudó hadvezért. Ezt Dembinszkyben vélte feltalálni, Dembinszkyben, ki 1. Napóleon alatt, kisebb állásban ugyan, de a legnagyobb háborúban

magának a becsület rendjét kiérdemlé; ki az 1830-diki lengyel függetlenségi harcban honából Oroszországba nagy portyázó hadjáratot vezénylett, hol diversiójával az ellenség figyelmét magára vonta, s ezzel annak Lengyelországhoz közeledését gátolta; ki seregét onnét három ellenséges hadosztály között, sértetlenül visszavezette Varsóba, aztán a háborúban dicső részt vett, s becsületes és igazságszerető jelleméért, valamint a háborúban tanúsított vezéri ügyességéért fővezérnek is kineveztetett, persze post festa, mikor már késő volt s midőn a személyes dicsvágy, egyenetlenség, irigység, önhaszon miatt egymás üldözése, s az önmegadási és hódolási szándék elharapódzott, (c'est comme chez nous;) kit hadi és politikai iratai a világ előtt ismeretessé tettek s kit szilárd jelleméért s igazságszeretetéért, Lengyelhon tisztelt, s a két világrész szabadságért küzdő népei ügyöknek megszerezni igyekeztek. — Ezekért, — mint már elébb mondtam, — a kormány ügyünk védelmére meghívta, s mivel abban testestül lelkestül részt venni akarni nyilatkozott, azért a hadügyminiszter őt fővezérré jelölé ki s ezt ki is adá parancsolatban. — E parancsolat őt a Hertelendy, Répássy, Vécsey s Damjanics által vezénylett seregrészek fölé helyezte, parancsnoksága alól egyedül Erdélyt s a tartalék-seregosztályt vevén ki, mely felfegyverzés, fölszerelés alatt állott, s melyet a hadügy ér saját rendelkezésére tartott fenn, hogy ebből a netalán másutt szükséges pótlásokat annak idején megtehesse.

Az új fővezér, mivel magyar légkörben volt, ezen tartalékkal is rendelkezett, mivel pedig ez ellen a hadügyér protestált, ez részéről roszakaratnak tulajdonított, mitől ha valaki, úgy bizonyára a hadügyminiszter távol volt.

Bár a hadügyminisztert az idegen tekintélynek a hazaiak fölé való emelésére a fentebb érintett okok vezet-

ték; bár e szándéka, célja ellen kifogás nem lehetett: mindazáltal nagy hibának tüntetek ezt élő, sőt irigységből eredetinek tulajdonították. A szegény hadügyminiszter azzal vádoltatott, hogy a belföldi érdemet — talán azért, mivel birtokosa fiatalabb, vagy a csatavesztéseiről ismeretes hadügyminiszternél ügyesebb volt, — elismerni nem akarta. Hogy miért nem volt a hadügyminiszter a serdülő genialitásokkal megalégedve? — láttuk, s miért nem Görgeyvel? — azért, mert ez dacos eljárásánál fogva maga mellett független gondolat-nyilvánítást meg nem szenvedett, s föltétien hódolatot követelt, mit ő maga — felsőbb kényszerítés nélkül — meg nem adott.

Az igaz, hogy az összes had látható feje, vagyis Görgey irányában, — annak eddigi hadi tettei következtében — hódolatra nem kényszerült a hadügyminiszter; de az is igaz, hogy egyetlen hivatalos levelezésből sem tetszik ki, mintha irányában méltányos nem lett volna; sőt még akkor is, midőn hibáztatólag kellett ellene föllépnie, ezt soha sem tévé parancsolólag, hanem csak tanácslólag.

Ezekből kitűnik, hogyha Görgey szívvel, polgári érzettel, hazaszeretettel, s mint valódi katona: kötelességi öntudattal bír, Dembinszky kineveztetését engedelmesen kellett volna elfogadnia, mely őt, a fiatal egyéniséget, egy európai hadi tekintély alá rendelte, és ezt, mindent fedelve, a legnagyobb önmegtagadással annál is inkább kellett volna tennie, mert a haza veszélyben forgott!

Az öreg cammogó fickó (miként a sereg a hadügyminisztert nevezni szerette) azonban gyerekesen ítélt, midőn azt tételezte föl, hogy egy fiatal szerencsefi, — ki alig mászott fel az uborkafára, — az önmegtagadást annyira vigye, mikép az a Haza javát mindenek fölé helyezze, következőleg még azon dicsvágy fölé is, mely Görgey-t a többiektől megkülönbözteté. Az öreg fickó — ha szemei

voltak — láthatta, hogy a fiatal vezénylők gondolatjárása mindenre kész volt, akkor, midőn önfelmagasztaltatásuk azzal összekötetésben létezett; de ha önbecsérzetük másodszerre vagy engedelmességre szorított, a honért keveset vagy csak mellékesen gyötrődtek; azaz mindenki elsősködni s a Haza nemtőjének akart tartatni. — E törekvés abból is kitetszett, hogy Görgey, a hazafi, a derék katona, a geniális férfi, midőn annak próbája eljött, mit első „pásztori levelében“ kifejezett, hogy t. i. ő a kormánynak csak a tisztí kinevezésekben engedelmeskedik, — midőn Dembinszkynek féléje helyezését olvasá, nem átalotta magát egy napi-parancsban így kifejezni: „Hogy annyi fáradozás, a haza iránti annyi áldozat és nagy tett (!) után mélyen érzi magának s a seregnek eme megaláztatását. Mivel azonban azt mondják, hogy az idegen férfi előbbi hadjárataiban megkülönböztetett hadi képességet tanúsított, — tehát engedelmeskedjenek neki.“ Lovagias, avagy hadvezérhez illő volt-e ezen nyilatkozata? Hazafias tett volt-e ez? Ennek megbírálását másokra hagyom.

A hadügyminiszter bírált, de elég hibásan, mivel gyengén s illedelemmel hánytá Görgey szemére ezen katonátlan eljárását, sőt kijelenté, miszerint folteszi róla, hogy indulatát a haza javáért mérsékelni s szolgálatát hazafiként végezni fogja.

Mint később kiviláglott, a hadügyminiszter falra bor-sót hányt, mert Görgey saját körében egy aljas eljárást elszenvadni nem átalott, melyről lehetetlen, hogy tudomása ne lett volna. Ugyanis egy emlékirat, helyesebben ellennyilatkozat köröztetett seregében aláírás végett, körülbelül a következő tartalommal: „A hadsereg meg nem elégedését jelenti ki az iránt, hogy a kormány által jóváhagyott hadügyminiszteri rendelet a hadsereg vezényletét idegen főnek adta át, miben is mind vezére, mind a sereg megaláztatását szemléli, s ennek orvoslását s helyrehozását kéri.“

Azonban Görgeynek vagy Bayernek eme szülöttje, bár az osztályok között keringett, a józanabb főnököknél szerencsére viszhangra nem talált és legmeghittebb pártolói kívül helyeslést sem nyert, de tanulságul szolgálhatott a honnak arra nézve, hogy ily elemekkel csoda nélkül jó sikert várni nem lehet.

Ezeket, mivel Görgeyt illették, körülményesen kellett leírnom, mivel felvilágosításul szolgálnak mind Görgey lelkületére nézve, mind a következő szomorú események magyarázatára.

Dembinszky alatt — mint láttuk, — február 6. és 8-ika közt, Klapka 9000-ig menő hadosztályával Tárcait tartá; 4000 embert Kazinczy alatt Miskolcnak indított, hova önmaga is igyekezett.

A mint Schlick a branyiszkói magaslatok elfoglalását, Görgeynek Eperjesen tartózkodását, s Klapkának Tarcalon létét megtudta, nehogy két tűz közé szoruljon, Kassát és környékét újdonaúj intézvényeivel Önsorsára bízta, s összehúzáván csapatait, az egyedül nyíltan maradt tornai úton, erőtetett menetben készült kiszabadulni. Dembinszky Miskolcra Schlicket fenyegette s hátrálását veszélyeztethette, ha hadi ihlettségének mindjárt kezdetben összmunkálatot szerezhetett volna.

Klapka s az öt pártoló Szemere, az ottani kormánybiztos, az ellenség üzőbe verésének ürügye alatt Kassának kívántak tartani, bár Dembinszky a magyar hadak különböző állásaiból világosan megmutatta, hogy Schlick ott nem maradhat, s hogyha időt vesztenek, nem fogják őt feltalálni.

Klapka azonban és Szemere kérését állhatatosan ismételte s Dembinszky, nehogy első fellépésével a fiatal vezénylő s a kormánybiztos kéréseinek akaratosan ellentállani látszassák, engedett, s így minden vádat elkerülvén, ő maga személyesen Miskolc felé sietett.

Klapka ezredével Hidasnémetiig, sőt Szináig érkezett, hol ellenséges őrszemeket talált. Ebből jobb szárnya megtámadtatását számítván ki, — visszavonult. A szél ismét máshonnan fújván, — előrenyomult, s midőn Schlick Kassát már elhagyá, Dembinszkynek azt jelenté, hogy Kassát a legnagyobb óvatossággal fogja megtámadni. Ezen igen és nemleges mozdulatainál, midőn Dembinszkynek jelenté, hogy Görgey t közremunkálásra szállítsa, — elfelejté azt is megírni, vájjon nem hivta-e fel Schlicket arra, hogy őt Kassán bevárja?

A mint Dembinszky előle monda, Schlick magát biztosságban nem látván, tovább húzódott.; azonban hogy menetében — ha több nem okoztathatnék is — legalább háborítassék: Klapkát visszahívni s ennek más irányt jelölni ki, Görgeyt pedig — kihez talán még nem is érkezett a hivatalos jelentés, hogy Dembinszky alá rendeltetett, — föl kellett hívni, hogy míg ő (Dembinszky) Sajó-Sz.-Péterinél Schlick oldalában fog munkálkodni, azalatt Pillér hadtestét egyenesen utána indítsák s hátrálását lehetőleg akadályoztassák, hogy Schlick ennek következtében valamikép behálózassék. Ki azonban a február közepe felé levő terv közremunkálásához meg nem jelen, az a Görgey alatt levő Pillér hadteste volt. — Míg ennek kimozdulását három futár siettette s míg Dembinszky e hadtest érkezését 24 óráig hasztalan várta, addig Schlick t.ornyaljai kétes helyzetéből kimenekedett.

Dembinszky a személye körül levő 5000 emberrel Schlicket követte, s Tornyaljánál, — hol ez a magyarok' oly gyors megjelenését nem várta, — meglepte s katonáinak alkalmat nyújtott, hogy a szenyből, mely reájuk ragadt, magukat kitisztázzák. Schlick csakhamar kiállott a síkra, s az ellenfelek kölcsönös ágyúzással tisztelék meg egymást, azonban eredmény nélkül. Itt, ha Schlick kevesebbet fontolgat és latolgat, vagy ha ellensége gyenge-

ségét ismeri, merész előnyomulással előnyyel csatázhattott volna.

Schlick Rimaszombat felé menekedvén s a hegyek közzé szorulván, seregünknek ártalmas nem lehetett, annál inkább, mert Windischgratzceli összeköttetését máshol kelle keresnie. Ezt Schlick — ha akarta — tetszése szerint tehetette. Azonban mivel az összes magyar sereget együtt maga előtt nem látta, — ügyes mozdulatok által az egyes seregrészekkel előnyyel megvívhatni s azokban kárt okozni reménylett.

Ily szándékkal a rimaszombati útról a rima-szécsire ment át, s még egyszer Putnok felé közeledett. Midőn azonban nagyobb magyar sereg jelenlétéről s Dembinszkynek sajó-szent-péteri állásáról tudomást vett, a támadásról lemondott, s a magyaroknak békét hagyván, magát visszahúzta.

Mivel Schlick a közremunkálás elmaradása miatt kiszabadult,— ezen eseményt Dembinszky mulasztásának tulajdonították, mit a később vele elégtelen magyar kormányfő ex cathedra becsületesen, szemére hányni el nem mulasztott.

Ezen menetekből Dembinszky az ellenség célját csakhamar kiismerte, vagyis mivel mozgásait ő initiálta s az ellenség ellenműködési kötelezettségét tudta, — a kormánynak azt jelenté, hogy az első nagy csatát Eger tájéka körül hiszi megtörténendőnek, a mi valósult is.

Ezek szerint minden hadrész mozdulatait intézendő, Dembinszky Sajó-Sz.-Péterin Schlick visszatérhetése ellen őrködött, s Görgey is valahára megvált nyugalmától és bálozásától és seregének Miskolc felé indultát jelenté, s ezzel a kitűzött cél elérése végett a szükséges hadi mozdulat elrendeltetett; Klapka osztályával Miskolcra Harsányra utasított azon meghagyással, hogy addig ott maradjon, míg Görgey egész seregével Miskolcot el nem érendi.

A hadügyi parancsolat is elérte valahára Görgeyt, melynek következtében történt fönebb érintett kifakadása s mozdulása Miskolc felé.

Ügyünk szerencsétlenségére Miskolcon két pártos vezér az idegen fővezér megbuktatására összebeszél. Mily indok bírja vagy készteté őket is ily bűnös eljárásra? gyanítanom szabad, bár bizonyosság hiányában egyenesen vádolni nem akarok. Gyanítom, hogy túlságos dicsvágyuk és önbecsérzetük elhitévelük, miszerint a fővezér megbukta után későbbők lesznek képesek a hazát megmenteni, s ezzel maguknak nagy nevet s tudja Isten még mit nem szerezni.

Hogy Görgey Klapkával ilyesmit forralt, az elsőre nézve bebizonyodott, idézett írásbeli nyilatkozataiból; a másodikra későbbi eljárásából és Szemere figyelmeztetéséből. Mielőtt Görgey Miskolcra érkezett, Pillér, — az egyik hadtest vezénylője, — a kérdőre vonástól félvén, a seregtől egyszerre eltűnt.

Miskolcon Görgeynek kétszínű eljárását Dembinszky szemére hányta, de szokott egyenességével békülésül jobbát nyújtó, ha kötelességét a haza javáért ezentúl kívánt katonai pontossággal végzeni. Görgey a békülési ajánlatot s a figyelmeztetést, lelkületét titkolni tudó udvariasággal, látszólag elfogadá. Dembinszky magát továbbá azzal boszulta meg, hogy Görgeyt altábornagyi kinevezésre ajánlotta. Görgey ezt — mint láttuk — megtudta hálálni, s azt Tisza-Füreden le is róta.

Klapka Harsányon volt, de minden este bejött Miskolcra, Görgeyvel tanácskozni. Klapka általában délutáni 4 órakor a seregtől eltávozni szeretett, a sereg adiglani vezényletét Bulharinnak adván át.

Szemere Dembinszkyt eme többszöri összejövetelre figyelmezteté, azon megjegyzéssel, hogy azok ellene forralnak valamit, mert Szemere, a conventbeli hatalommal

felruházott kormánybiztos, ekkor még Dembinszky vi-
seletét méltányolta.

A magánsérelmek ekként ki lévén egyenlítve, a sereg-
részek céljuk felé irányoztalak. Eddig Magyarhonban
hadtestületek, hadosztályok, egy szóval katonaság létezett
ugyan, de hadsereg nem, mert fővezér nem volt. Most
először látunk 36—40 ezer főből álló, 100 ágyúval s
4000 lovassal bíró s a többi szükséglettel is ellátott had-
sereget, mely Mezőkövesd és Eger felé indított, s mely
a haza sorsát eldöntendő volt, s mely a hon bizalmát nö-
velheté, sőt növelte is.

Míg a pest-miskolci úton mozgó sereg előnyomult,
más tájakon mi különös sem adta magát elő; azért is
e sereg mozdulatainál maradunk, míg csak a vezénylet
meg nem változik. Itt azonban még fel kell hoznom, hogy
Dembinszky Tisza-Füredet erősített hídfőnek akarván
látni, ott erősítéseket rendelt, hogy így egyszersmind biztos
átkelési helye legyen.

Dembinszky vezéri előrelátása kiszámolta, hogy
Windischgratz Schlick veszélyezett állapotának segé-
lyére fog sietni; vagy őt visszahívja, hogy egyesülten
nagyobb erőt fejthessenek ki.

Ebbéli számolása nem is csalta meg. Schlick február
közepe táján, mint láttuk, Sajó-Sz.-Péternél másodszor is
megjelent, honnan — mivel át nem törhetett, vissza-
vonulni kényszerült, s akkor azon tájon a Sajó völgyéből
Pétervásár felé keresett összeköttetést. Ha második kísér-
lete helyett útját folytatja, Pétervásárt elébb elérhető s el-
hagvliatá s Verpelét körül előnyös hadi állást foglalhata,
— mielőtt Dembinszky serege oly számmal Egerhez
érkeznék, melylyel vele megmérkőzhetett vagy őt el is
nyomhatá. Sőt még Dembinszky előrenyomulását is
hátráltathatá, mialatt saját fővezérével összeköttetését s
munkálkodását misem akadályozható.

Schlicknek hibás hátrálási késedelme Dembinszkynek Egerhez jutását elősegíté, mivel az egyenes vonalon hamarabb előnyomulhatott, a pétérvásári szorost Siroknál megszállhatá s így Schlicket fővezérétől tökéletesen elzárható, — mi meg is történt.

Az ellenség Windischgratz alatt összegyűjtván seregét, Szolnokot egy lovas s egy gyalog dandárral szállva tartá, a vasútvonalat, Jellasicsesal elhagyatá és Schlick segélyére sietett.

A gyülevésznak tartott magyar sereg szétverése könnyű feladatnak tekintetett, azért is e sereg egyenesen Gyöngyösnek vévé útját. Vájjon ez az osztrák vezérnek legjobb mozdulata volt-e, nem bizonyos; mert hadi hajóliidai is lévén, ha Schlicket magára hagyja s a Tiszán átkel, Schlicket bonyodalmából e mozdulata által is kimentí, s ezenkívül még a magyar kormányshéket pénzhjegy-sajtójával együtt veszélyeztetí, s Dembinszkyt aligha arra nem kényszerítí, hogy a Tiszán átkelvén, a kormány segítségére siessen.

Dembinszky a hadi események közt figyelmezteté a kormányt, az ilyen lehetőségek történhetésére s megjegyzé, hogy mivel Debrecen nem esik a Tiszától igen távol, ez őt szabadon s a hadi kellékek szerint működni nem engedi, s hogy figyelmét az ellenség s a kormány közt kellvén megosztania, 10,000 embert mindig nélkülöznie kell, csakhogy a kormány székhelye biztosítva maradjon.

- A kormánynak figyelmébe egy életre való eszmét ajánlott, tudniillik hogy ez papírpénz-gyárát helyezze valamely várba, vagy oly helyre, hova az ellenség csak a hon végóráiban hatolhat; hogy az országgyűlés, mint az egyedüli hatalom, kényelmét feláldozva, magát az ő seregénél helyezze el, hogy ekként a sereg egyedül csak hadi célját tarthassa szem előtt.

E célra Tisza-Füredet ajánld, mivel ennek helyzetét a Tisza két partján védeni könnyen lehete, s ha rendeleté szerint az megerősítették, akkor kevés erővel is.

Ezen eszme azonban mint kivihetetlen elhangzott s mivel a mi jövendőt看ett, nem történt meg, — el nem fogadása jónak is találtatott. Az igazság azonban kívánja, hogy kimondjam, miként korántsem azért nem következett kár, mert a magyar sereg hiba nélkül működött, hanem azért, mert az osztrákok hadi működése volt elhibázott.

A kormányfő az Egernek tartó Dembinszkyvel szölandó, jelenlétével a sereg bátorságát emelendő, s a két vezénylő közötti rós viszonyt kiegyenlítendő, — Debrecent elhagyd. Azonban csakhamar visszatért, a nélkül, hogy Dembinszky! láthatta volna, ki akkor az ágyúk zúgása felé sietett; mert az első rendes nagy ütöközet megkezdődött, az első magyar nagysereggel. — Görgeyvel talán találkozott Kossuth.

A kormányfő visszatérte főokát neje, Trézsi, kedves honanyánk szolgálta. Ez a tanácskozási szoba ajtaja mögött hallgatózván, a honvédelmi bizottmányban férje ferde hevenyészetei ellen némi kikelést hallott. Ezen ok, meg az, hogy a rendőri álminiszter és a nőcsalád tanácsosa részint feketébben festette a kikeléseket, részint pedig, mivel Perczel s az országgyűlési töredék ellenzékiességéből lázadást, sőt összeesküvést szaglált ki és sügött be, elégséges volt arra, hogy ezen lázadás megelőzésére az elnök rögtöni visszatérését s megjelenését követelje.

A sereg- Miskolcra az egi és gyöngyösi úton haladott azon terv szerint, hogy Schlicknek Windischgratzceli összeköttetését itt közelben akadályozza; hogy azt Schlick nagy kerülettel, a Mátra-hegységen keresztül, az osztrák fő-sereg hátában távol keresni kénytessék; hogy ezen összeköttetés akadályozása által Windischgratz gyengébb maradván, vele nagyobb győzelmi

reménnyel ütközhessek meg; hogy őt hátrálásra kényszerítse és seregében lehető legnagyobb károkat okozzon.

A sors szeszélye, vagy tán inkább az alárendelt magyar vezénylők könnyelműsége és hanyagsága — hogy rosszabbat ne mondjak — minden hadi tervet elrontott.

E sorok írója ugyan a seregnél jelen nem volt, hanem akkori hadügyéri helyzetében több hivatalos jelentésből- s később több szemtanú elbeszéléséből összeegyeztetve s összehasonlítva hozza itt elő a kápolnai eseményeket, mivel még a honban létekor tapasztalá, hogy a Görgey-Klapka párt szerint mindenben Dembinszky volt a hibás.

A viszonyok gyorsan alakulván, a hibásaknak hibátlanokká tételével, az igazság kimondásával, a valódi hibásak korholásával, az ártatlanok méltánylásával foglalatokodni nem lehetett úgy, mint azt a dolog fontossága kívánta volna. Bár a kormány a hadi és polgári egyéniségek közti kapcaskodások iránt közönbös szeretett maradni, hanem Kossuth csakhamar feleszmélt'ingadozásából, s majdnem az egész honvédelmi bizottmány dacára, mely az engedetlen büntetni akará, alig ért a csata után T.-Füredre, Görgeyvel azonnal kacérkodni kezdett s az egész hibát szintén Dembinszky re toltá.

Hol volt a hiba, ki fog tűnni; de az, a mi a hiba következménye lett, helyre soha sem hozatik, mert a fegyelmetlenség ezen ütközetben s a tiszta-füredi katasztróphánál kezdett nagyban elharapózni, miben később bukásunk egyik okát kell keresnünk.

Klapka a hadi rendelet szerint az elővédet képezte s első volt, ki a félre-, roszul- vagy nem értékeket megkezdette; utána ragályként a többiek következtek.

A sereg még Miskolcon volt, midőn Klapka, mint az elővéd vezénylője, parancsot kapott, hogy Harsányról ki ne mozduljon, nehogy az ellenség a magyarok köze-

ledtét, megtudja, ő azonban Mezőkövesdig nyomult előre s az ellenség fegyelmét kelleténél elébb éleszté föl.

Midőn a sereg Mezőkövesd felé közeledett, Klapka Egernél lévén elhelyezve, a parancs dacára — hősi füzétől elragadtatva, — időn kívül tovább haladott s a hercegi ellensereg előcsapataival korán handabandázván, céllunk leplét föllebentette.

Az ütközetre helyet foglalt magyar osztályok február 25-ikén ekként tanyáztak: A főhadiszállás a gránátosokkal és ágyúkkal Egerben volt; a többi hadtest közül Klapka Verpelét, Máriássy Kápolna, Pöltemberg Debrő, Aulich Kál, Guyon és Kmetty Eger és Mezőkövesd körül állott.

Dembinszky, — kit a magyar közvélemény titkos ösztöne szerint tisztelt s kit hő bizalommal fogadott, — kiadván parancsolatait, a Görgey seregrésze számára szólókat Bayernek, Görgey tábornoki főnökének személyesen adta át, hogy ez küldje el azokat. A jövőnap eseményeket nyugodt lélekkel várta, gondolván, hogy kiki derék hazafi gyanánt végzendő szent tisztét, s legalább úgy fog működni, mint ő működend idegen létére, — testtől lelkestől az ügy mellett.

A jövő napon, vagyis az ütközet első napján kiviláglott, hogy Dembinszky — német közmondással élve — vendéglős nélkül számolt.

26-kán korán reggel Görgeyt magához hívatá, hogy tudassa és láttassa vele az állást, s hogy ez, mint utána a legidősb vezénylő, magát a közös célhoz alkalmazhassa. Görgey a kitűzött reggeli 7 óra helyett 11 órakor jött, már akkor, midőn a csata megkezdődött, s így a helyzet megmutatásának s az összes együvéértésnek el kelle maradnia, s így könnyebb volt később a vétkesnek az ellenmunkálkodást szépitenie és saját hibáját másra tolnia.

Elég az hozzá, 26-ikán reggel ágyúlövések ejtettek

— s ha nem hibázom — a jobb szárnyon, melyek Windischgratzet előnyomulásra, a siroki szorosnál kibújni igyekvő Schlicket pedig támadásra élesztették. Schbeknek ugyan a szoroson átkelés nem sikerült, de sikerült Windischgratznek mozdulataival a többi se-
regben zavart okozni.

Dembinszky, ki Egerben rövid reggelihez ült, bíz-
ván benne, hogy jobb szárnya a szorosokat biztosította,
az effelőli dörgéseket mibe sem véve, Kápolna felé sietett.

Midőn Kápolnához ért, a lovasságot, ágyúkat kisebb
nagyobb rendben hátrálni s némelyeket futni látván, —
a futókat feltartóztatni s a rendet visszaállítani igyeke-
zett. Görgey, ki névszerint Egerben, de tetteleg Isten
tudja hol volt, régi pósta-kocsi sebességével szintén Ká-
polna felé sietni méltóztatott. Midőn a rendetlenséget látta,
a helyett, hogy a fővezér működéséhez becsületesen hoz-
zájárulna, Mezőkövesdre lovagolt vissza.

Dembinszkynek ezen működéséről mondták ké-
sőbb roszakarói, hogy fejét veszté, s önmagán segíteni
nem tud. Igaz, mert lengyel sipkája alatt több higgadt-
ság, feladatához mért szilárd akarat, a legnehezebb s a
legveszélyesebb körülmények között ritka öntudat, bátor-
ság és vezéri tehetség rejlett, mint a mennyit — bocsá-
nat! — mindannyi magyar tábornok veres vagy niás-
szinü tollakkal díszesített kalapja és csákója alatt nem
lehetett találni.

A kápolnai hadtestből, melynek feladata Kápolna
s a környékén foglalt hadi helyzetek védeése volt, —
alig talált néhány zászlóalj, melyeket felállítani s újra
elhelyezni bírt volna, s melyek közül az olaszok állomá-
saikról elsietve, egy oldalt fekvő faluban kényelmesen be-
szállva aludtak; azonban ezeket felébresztve, helyökre
visszavezette.

A szomszéd hadtestek szintén hátrafelé tartottak, s ezeket megállítá s újra elhelyezte.

Mint mondók, Kápolnánál Máriássy alezredes vezényleti. Személyére bátor, de heves s önálló vezényletre még nem vala alkalmas. Gondatlan s parancsellenes portyázása és csatározása miatt következett be megveretése s visszanyomatása az erősebb ellen által. Serege hátrálását — mint láttuk — a többiek utánozták.

Nehogy ismétlődjék a rendetlenség s abból az ellenség hasznot vonhasson, — bár ez főerejével Kápolna előtt állott, hol Dembinszky két hadosztályon kívül mivel sem rendelkezhetett, a többi sereg csak másnap érkezhett a csatavonalba, — Dembinszky főhadí szállását mégis Kápolnára rendelte, az ellenség további előnyomulását akadályozandó.

Az időelőtti támadás következménye: a hátrálás helyrehozatván, az első hadállást megtartá, mit, kevés ember esvén csak el, gyengítetlen erővel merényelheté is.

A Klapka által vezényleti jobb szárnyon rövid ideig tartó ágyúzás hallatszott, mely a kiküldött szemlélő oszta-lyok által hivatott ki, s mely az ellenség visszafordul-
tával megszűnt. 27-ikén reggel Klapka seregének a siroki szorosok őrzése volt feladata, hogy azokon Schlick elő ne bukkanhassák.

A középnek, — hol Dembinszky volt, — Windischgratz előnyomulását részint hátráltatnia kelle, hogy Schlickkel összekötetésbe ne jöhessen s ennek mozdulatait elő ne segíthesse; részint a magyar sereg megveretésének ellentállania, sőt az ellenség megveretését eszközölnie.

Ezek után Görgey tekintélyes hadtestének Dembinszky a napi parancsot személyesen nyújtó át, Görgey saját kezeibe. Egy másik parancsot Bayer tábor-kari főnöknek adott át, hogy ez a Kápolna felé indult

Kmetty és Guyon hátvédosztályainak akként írjon, mi-ként azok éjjél előtt megkapják a levelet, hogy 6—7 óra-kor reggel a csatatéren megjelenhessenek. S ezt igen könnyen megtehetők, ha Bayer a parancsot este 6 óra-kor elküldi, mert ez esetben ők legkésőbb éjjel 11 óra tájban megkaphatták azt s a kirendelt helyre érhettek volna, mivel a csatatértől csak 2 mértföldnyire voltak s Egertől sem sokkal messzebb. Es ha messzebb lettek volna is, egy tábornoki főnöknek — ha esze helyén van, — a tért és távolságot kiszámolnia kötelességében lett volna.

Unalmas volt már eddig is e sorok írója, de még unalmasabb leend az ezt olvasókra, hogy ily kicsinység-gekkel bíbelődik; azonban hogy a későbbi események fényt nyerjenek, szükséges vala azokat megérintenem, annál-inkább, hogy azt is tudhassa a hon: mennyi honfíúi buz-galom s honszeretet élesztette az alárendelt vezénylőket az összmunkálkozásban!

Mivel Klapka, a szélső jobb szárny parancsnoka, s az ennek segélyére s a középpeli összeköttetésre felállított hadtestek vezénylői csak ezredesek voltak, nehogy az ügy-vezetés a verekedés percében rangvita által csorbítottassék, — az egésznek vezénylete a jó Görgey re, mint tábor-nokra bízott.

Már felhozám egy helyen, hogy minden tábornok seregecskéjét domíniumának tartotta, melyről még a fő-vezérnek is rendelkezni — *actus maioris potentiae* volt, s így lehetőleg ellen etetett. Itt is meg kellett történnie, hogy Görgey 18—19 ezernyi hadtestéből Aulich had-osztálya külön rendeletet, Guyon s Kmetty szintén mást nyervén, ezek a csata alatt vezénylete alól kivétet-tek; de hogy az ingerültség e miatt lecsillapítottassék, helyettük a csatarend egész jobb szárnya vettetett Gör-gey alá, — következőleg az előbbinél több; — de hasz-talan! Görgey ez által nem lön megengesztelve.

A balszárny — a középpel összekötetésben — Aulich tábornok alatt Kompolt- és Káltiál állott. Klapka Verpelétnél, Pöltemberg Debrónél, Guyon és Kmetty meneti szállásolásban. Dembinszky pedig Kápolnánál várta február 27-ikének viradtát.

Elérkezett ezen sok reménnyel kecsegtető nap, de magával hozta mindazon hibákat, mindazon bűnöket, melyekről már több helyen szóltunk.

Klapka meglegedett azzal, hogy Jelzikovszky lengyel őrnagyot zászlóaljával a siroki szoros védelmére rendelte, s annyira megnyugodott ebben, hogy a csata másodnapja előestéjén mitsem gondolt többé vele, s igv nem is igen nézett utána: vájjon a legfontosabb hely úgy van-e megszállva, hogy az ellenségnek, illetőleg Schlicknek a csatában résztvevését akadályozhatja-e? Mert ha utána néz, tudta volna, hogy az előbbi nap ágyúzása által megzavartatva, a lengyel őrnagy hátát gondolván veszélyeztetettnek, — Sirokot otthagya és Buktának tartott, Eger felé biztos hátrálást szerzendő. így a hely védetlen maradt' és Schlicknek előtörésére nyílt kapuul szolgált.

Ha nem hibázom, az ágyúk dörgése a középben kezdődött, mire Schlick előnyomulását nem késlelteté.

Egy töltésen vezet a kétfelől meredek s kikeriülhetlen sziklakkal körülvett út egy hidra, mely ha fel van szedve, s háta mögött a tér pár századdal és ágyúval védve, azon Schlicknek keresztültörnie lehetetlen lett volna. Schlick ezen helyet nagy csodálatára védetlenül találván, úgyszólván váratlanul temett Verpelét előtt. Itt azonban Bulharin ezredes által, — ki Klapka alatt vezénylet't, — jó harci állásban és vitéz módon fogadtott, s a verekedés e tájon is megkezdődött.

Bocsánat, kis nyugvó pontul s „en passant“ legyen mondva, hogy Klapka, a Kossúth által római jellem-

nek nevezett Klapka — kinek Bulharin irányábani viseletét már láttuk, — Bulharintól a hadosztály vezényletét hála fejében élvévé, mondván, hogy az ezentúl a hadtest helyettes vezénylője leend, midőn ő maga más-hova menni kényszerül.

Klapka gyenge körültekintésének veszélyes eredményét látván vagy érezvén, — a támadás kezdeténél a vezényletet átadá, mondván, hogy ő a jobb szárnyon elhelyezett Schulz őrnagy miként létét megy megnézni.

Bulharin helyet és tért nem veszve, Schlicket hosszabb ideig feltartóztatá.

Azalatt az ellenség Kápolnát ágyúzá s azt megtámadni készült.

Az ágyúzás itt tovább tartván, Dembinszky kevés ereje miatt kétes helyzetbe kezdte jutni, mivel a várt se-regosztályok nem érkezének meg. Azonban az ellenség sem mozdulhata gyorsan Kápolnának, mivel jobb szárnyáról megfeledkezvén, Aulich Kompoltról oldalba kezdé ágyúztatni, s így annak mozoghatását fölötte csökkenteni.

Ha itt Aulich tovább tartja magát, — mit az er-dőségtől segítettve teheti is, — de még ha visszaveretik is, — mi azonban nem történt — Kálnál újra oldalállást vehetett s az ellenséget feltartóztathatta volna. — Végre, mivel megtámadtatott, ha ágyúzását folytatja s lovassá-gával ha nem is valódi, hanem csak látszólagos támadást merényel, ekkor Windischgratznek talán ha nem is visszavonulnia,, de minden előnyomulási tervéről le kelle mondanía.

E helyett, alig kezdé meg ágyúzását, rövid idő múlva elhallgatott s dacára a többször ismételt parancsoknak, többé s tovább nem is működött.

Miért maradt tétlen? Ő tudja. E sorok írója azért, hogy midőn Sz.-Tamásnál 1848. szeptemberben Aulich első ostroma nem sikerült, s egy másodikra nem bírhatta

őt reá, minthogy nagyon messzire vonult nyugodni, — azért nem akarja ráfogni, hogy itt is azon okból húzó-dott vissza, mivel terve nem sikerült, noha ezen állítása humánusabb lenne annál, hogy Sz.-Tamásnál a magyar ügygel még nem barátkozott meg, s hogy itt már Görgeytől kapta cselekvésre való utasításait.

Azonban misem mentheti őt fel azon hibától, hogy a fővezérnek nem engedelmeskedett, hogy engedetlensége okát annak tudtára nem adta, sőt hogy még hollétéről is bizonytalanságban hagyta. Oka pedig lehetett, ha igaz későbbi állítása, t. i. hogy lovassága egyszerre elhagyá, miről szégyenlé az idegen vezért értesíteni, mi ha tétlenségét talán indokolhatta, de nem jelentése elmulasztását.

Az ellenség, a mint jobb szárnyát veszélyen kivid látta, Kápolnát komolyabban kezdé lövöldözni s kevés idő múlva bevételeire ostromló hadoszlopot kiddé. Ennek visszaverése után Dembinszky leszállván lováról, két olasz zászlóaljat maga vezetett ellenük. — Egy kis patakot kellett vala átgázolniok, hanem midőn az ellenség elé jövének, elfogattatok, vagyis valószínűbb, hogy ahhoz átszöktek.

Vezénylőjük Venturini őrnagy volt, ki alacsony rangból e tisztségre azért lépett elő, mivel midőn Eszék vára Jovits alatt, magyar kezekbe átadatni rendeltetett, — Venturini az olasz ezred nagyobb részét rábeszélé a magyar ügyhez állásra; most azonban alkalmat látván arra, hogy előbbi hibáját jóvá tegye, első szerelméhez tért vissza.

Később néhány elfogott tiszt visszatérvén, azt mon-dák, hogy a Kápolnát keresztül hasító patakban (mely, mivel a Tisza ekkor kicsiny volt, tehát szintén nem lehetett mély,) zászlóaljuk köldökig lábolván a vízben, az történeteit eláztatá, s így magát az osztrák gránátosoknak megadni kényszerült. — „Fides penes auctorem“, mert

az ostromlást a bátor katona nem puskalövésekkel, hanem szuronytszegezve szokta végbevinni; miután pedig szuronyaik nem voltak sóból, ha akaratjuk lett volna hozzá, bátran használhatták volna azokat.

Az ostrom visszaveretése meghiúsultával, nehogy az ellenség előnyomuljon, Dembinszky az első huszárezred három századával Kepler őrnagy alatt s hat ágyúval közel hat óráig tartá magát; s bár a legnagyobb ágyú-, gránát-, kartács- és golyózápor közepette önmaga, lova és segédeinek nagyobb része megsebesült, mindaddig megtartá állását, míg dél tájban Guyon hadteste a csatatérhez nem közelíté. Ekkor lassan elhagyá Kápolnát, s az ellenség, mivel sereget láta tartalékban s jó védállásban, őt nem üldöze, hanem lassan követé távolról.

Míg ezek Kápolnánál történtek, azalatt Schlick ellenét verpeléti állásából kinyomni igyekezett; de mivel ezt nem teheté, azért ügyeimét más felé fordítá,

Pöltemberg osztálya a közép és jobb szárny között összeköttetési pontul szolgálva, — midőn még Dembinszky Kápolnán tartá magát, — hadioszlopokban a rónaságon volt felállítva. Schlick tehát lovasságát ez ellen fordítá, három osztályt és ágyúkat küldvén ellene.

Görgey az ágyúdörgések s annak dacára, hogy azon nap előestéjén napi teendőit kikapta, csak midőn az ágyúzás már jó darabig tartott, 11 óra felé ért a csatatérre. S bár későn érkezett, mégis a helyett, hogy kitűzött helyére sietett volna, először is Dembinszky hez ment, hogy a szóval és írásban vele már tudatottat tőle még egyszer hallja.

Mit csinált Görgey hátul? miért késett? miért nem sietett egyenesen állomására, midőn teendője világosan ki volt szabva? — ő tudja. Schlick támadásához azonban még jókor ért; lovassága s ágyúja elegendő számban volt, s eléje mégis csak egy huszár-osztályt küldé a 10-dik

ezredből, mely az első vonalt, vitézül vissza is verte, de mivel hátulról nem segítették, a nagyobb rendes erőnek helyt adni kényszerült.

Pölteberg hadteste önmagában a Schlickénál erősebb vala, sőt ha ez Windisehgratz némely osztályaitól segítették is, — mi ugyan nem történt, — állásából még akkor is előnyvel mérkőzhetett meg vele, mivel Görgey egész lovassága által segítettetik. Azonban a helyett, hogy hadteste megmérkőzött, s a lovasság használtatott volna, — hátrálni kezdett.

Bulharin verpeléti állását még egyre tartá, hanem Görgey tőli annak elhagyására utasított, s bár Bulharin életével kezeskedett, hogy állását meg bírja tartani, másodszeri parancsolat után elhagyá s így az egész sereg Kerecsen felé hátrált.

A csata-nap veszve volt ugyan, de mivel kevés veszteséggel volt összekötvé, az ütközetet tovább lehetett folytatni, s a hadi szerencsét még meg lehetett kísérteni. Mérenyelni pedig azért lehetett ezt, mivel a mintegy 36 ezerből álló s a kétnapi csatázás után alig észrevehető fogyatkozást szenvedett sereg Mezőkövesd és Kerecsen között jó hadi állással bírt s legroszabb esetben biztosan hátrálhatott. Az ellensereg morális ereje már azért, sem növekedett, mert a gyülelésnek tartott sereget kétnapi csata után azon rendben találá, a milyenben kezdetben; s ha az ellenség a harmadik napon nem győz, hátrálni kényszerül, mivel a Tisza balpartján szaporodó magyar csapatok őt, sőt még a jobb parton levő gyengébb csapatait is, hadi tartalék-szereivel együtt — veszélyeztetetnének s két tűz közé szoríthatnák.

Február 27-én este a főhadiszállás Kerecsenben volt s a sereg Mezőkövesd és Füzes-Abony környékén tanyázott.

Február 28-án történt-e vagy azelőtti napon? bizonyosan nem állíthatom, hanem az a tényre nézve mit

sem teszen. Elég az hozzá, Kmetty tábornok hadtestének lovassága pihenőben lévén, az ellenség lovassága által rögtön megtámadtatok, mely támadást azonban a miénk gyorsan eléje vágatva, győztesen visszavertek s az ellenségtől négy lovas ágyút vettek el martalékul.

E csekély és váratlan győzelemtől felhevülve, az annakelőtte a csatázásokban mélézők és alvók csakhamar támadólagos előnyomulásról rebesgettek, s. ezt leginkább azon tábornokok akarták, kik nem a legszebben működtek; ezt azonban Dembinszky megtagadó. — Okai, melyek erre készteték — miként azokat e tények leírója egybevetette, — a következők voltak:

Először: Azon sereggel támadást merényleni, melynek Aulich. Pöltemberg és Klapka alatti osztályai rosszul csatáztak, — s hogy több veszteséget nem szenvedtek, csak fővezérok hősieles elszántságának köszönheték, — nem tartá tanácsosnak.

Másodszor: Egy manoeuvrírozni nem tudó sereggel, melynek fejei önmagokra hagyatva, — hogy többet ne kelljen mondanom, — a többi részekkel Önállólag és összhangzólag működni nem tudtak, a biztos állást összesített erővel elhagyni s támadólag előrenyomulni — lehetetlennek tartá.

Harmadszor: Oly támadó képességet és katonai képzettséget, milyenek az osztrákokat tartották, a főntebb jellemzett elemekkel megtámadni még akkor sem akará megkísérlem, ha a csatátért önmaga választhatta volna, melyen az ellen támadását könnyebben torolhatná viszsza. Végre

Negyedszer: Elhitetvén mostani tervétől, arra, hogy az ellenségnek kárt okozhasson, Tisza-Füreden jobb alkalom kínálkozott.

Az elébbi körülményekhez még az élelmi biztosság rozszakarata vagy restsége is járult, mivel az eleség bő-

sége dacára a kiosztás oly rosszul intéztetett, hogy a sereg nagyobb részének éheznie kelle, s így éhes, fáradt s a hideg időjáráshoz alkalmazva, rosszul öltözött sereggel a támadást tőle belátása és Ítélete megtagadta.

Ezen hiányt később a fővezér gondatlanságának s a harmadik napi támadás elmulasztását ügyetlenségének tulajdonították a magyar tábornok-urak, bár ott helyben többen igen is helyesnek találták a fentebbi ítéletet, melyhez még a kormány és biztosai is hozzá csatlakoztak.

A kormány-biztos urak általában, — s különösen Szemere főkormány-biztos s a minden hadtestnél levő érlelmi biztos uraimék, ha kezüket szívükre teszik, s ha az igazságot Jean Jacques Rousseauként ki akarnák nyilatkoztatni, azon talányt legjobban bizonyára ők fejthetnék meg, hogy miért szenved a sereg, midőn a fővezér általánosan kiadja a parancsot, s ennek az eleséget illető pontjait a kormány-biztossal is tudatja.

Elég az ahhoz, a sereg 28-án állásában maradt s ama kis lovassági csetepatén kívül támadás egy részről sem történt.

Március elsején, nehogy Poroszlótól elvágattassék, seregünk következőleg volt felállítva: Klapka s Szekulics 14 ezer emberrel Egerfarmoson s Mezőpárkányon; Aulich E.-Lövon; Görgey Sz. Ivánon és környékén; Kmetty, Pöltemberg s Guyon Négyesen; Dembinszky a főhadiszállással Ivánkán állott.

Az előbbi napokban még létezett legalább színlett engedelmesség, e napon azonban a roszakarat, fejét föl-emelé, kitört és kikelt.

Minden másodrangú vezénylő mindenhol temérdek ellenséget látott s a legkisebb ellenséges csapat szemléleténél helyét parancs nélkül elhagyá és megváltoztatá.

Klapka — mint láttuk — 27-dikén elhagyá Verpelétet s 28-dikán este tért vissza; ő volt az első, ki had-

osztályával Egerfarmost elhagyá, s e hátrálását azon együgyű kibeszéléssel szépítette, hogy ő kész lett volna állását megvédelmezni, ha hadteste 14 ezer helyett kevesebbet számít! Hanem mivel kelletténél több embere volt, hanyathomlok futott vissza s ágyúit és társzekereit a sárban hagyván, Poroszlóra s onnét Tisza-Füredre menekedett, s ezt azért tévé, mivel az vala a számára kiadott parancs, hogy állomását utolsó csepp vérig védje. Vitéz tettének díszjeleit mások vonták ki a sárból s vitték Tisza-Füredre, ő pedig pirulás nélkül azt mondta, hogy hátrálási parancsot kapott.

Görgeynek szintén tetszett március első napja estéjén Sz. Ivánt parancs nélkül lopózdva elhagyni s magát Poroszlóra visszahúzni. A mint a fővezér e rendetlenséget és bűnös eljárást látta s hallotta, a többi seregrészeknek ő rendel el a hátrálást, minden hadtestnek s osztálynak kitűzván szállásolási helyét a Tisza bal partján.

Görgey hadtestének jutott a sors Poroszlót védeni, hanem ez is dacos főnökével együtt ellenkezőt gondolt, s 26 ezer osztrákot látván maga előtt s magát Poroszlón biztosnak nem tartván, az egyenes parancsolat dacára magát Tisza-Füredre vont a vissza.

Valami különös tünemény, fata morgana, vagy osztrák szemfényvesztés uralkodhatott azon időben, hogy majd minden tábornokunk a látkörön az egész osztrák sereget s ennek élén Windischgratzet látá, bottal kezében, mely előtt bókolni és melynek hátat fordítani kényszerült.

Ezen szemkáprázat volt az, mi Görgeyt a fővezéri egyenes parancs megvetésével (mely a kormánynak is bemutatottak.) Poroszló elhagyására kényszerúé, holott utána azt 5 század württembergi huszár Hertelendv vezénylete alatt egv hétnél tovább fűtyörészve tartotta,

minthogy az osztrák sereg azt meg nem támadta, valamint Görgey sem.

A magyar sereg március 2-án a Tisza balpartján biztosságban volt, kivéve a fentebbi őrséget. Klapka Török-Sz.-Miklós felé utasított, Kmetty és Guyon Tisza-füred mellett állott, Tisza-Füreden pedig Aulich, Pöhltemberg, Görgey, s a főhadiszállás Dembinszkyvel.

Mit tett a magyar sereg? láttuk; mit tett az ausztriai? kivehettük; továbbá hogy február 28-án miért nem használta fel jobban az ellenség az időt, s ha már előről támadni nem akart, tehát miért nem oldalról, és pedig erőlyesen Poroszló felé? — azt a történéseinek kell majd felvilágosítania.

Ez események közt seregünkre vonatkozólag az egyetlen haszon — ha ugyan haszon, — abból állott, hogy mivel hátrálásánál a rendnek némi alakját tünteté elő, irányában az ellenség véleményét javítani kényszerült, ha igaz az, hogy Windischgratz ezen szavakat vallotta: „Wir haben jetzt kein Insurgenten-Heer vor uns, sondern eine Armee“, — mely mondása a hercegnek amint becsületére válik egy részről, úgy más részt nem igen szól mellette azon hivatalos jelentése, mely szerint nagy győzelmet említ és a háborúnak 14 nap alatti bevégezését, következőleg a magyarok rövid idő alatti lenyiigzését jövendőli.

Ezen győzelmek hírének vétele után történt a kremsmünsteri árnyék-országgyűlés elosztatása, s az új alkotmány oktroválása, melyben a Gleichberechtigung s egyéb elvek kimondattak.

Az ellenség nyeresége Schlickkel egyesüléséből, a magyar seregnek a Tisza balpartjára kényszerítéséből s azon főelőnyből állott, hogy a jobb parton szabadabban működhetett, hahogy győzelme dacára más részről fenyegettetve, hátravonulni nem kényszerítették, miről alább szólandunk.

Hogy az ellenség győzelmének eredménye nem volt nagy, azt az „Esquisse“ írója e szavakkal mondja: „La victoire remportée ti Kápolna resta ainsi stérile. L'occasion opportune était passée“ stb. Szép az is, hogy egész naiv őszinteséggel kimondja, miszerint nem tudja, vajjon mily körülmények hátráltatták Zeisperg tábornokot feladata teljesítésében, hogy t. i. a csata előtt már legyőzöttek mondott magyar sereget hátrálásában megsemmisítse. Ha Zeisperg ennek okát nem nyilvánította, úgy azt csak az Isten tudja, mert én csak gyaníthatom, hogy vagy az egerfarmosi állás imponált neki, vagy pedig hogy ezen általam ismert, egyenes és le nem bilincselte nyelvű derék német katona Windischgratz rossz rendeléseinek szolgált áldozati bakjául.

Az osztrákok azt állították, hogy ők oly vitézül harcoltak, mikép, bár mindenhol (még Kápolnánál is?) gyengébbek voltak, mégis mindenütt győztek; s mivel ezt tették, persze lehetetlen volt ágyúkat veszteniük, s így magyar találmány volt az, hogy mi négy ágyújokat elfoglaltuk.

De hagyjuk ezt, mert egy kérdésre úgyszólván adósak maradtak a felelettel, t. i. arra, vajjon mily katonai eszmének s tudománynak tulajdonítassék az, hogy győztes és támadó sereg létükre a győzelem után nem sokára, sőt azonnal védelmi rendszerre mentek át a támadásból, s Lascy elavult védrendszerét választók, mindenütt felvigyázandók s ezzel magukat elgyengítendőek, hogy így mi tevékenységet se legyenek kifejtési képesek.

Áttérve Görgeyre, ennek jellemzéséről, de sajnálatos elő kell itt hoznom, hogy Krisztus urunk ezen mondatát: „A ki bűnösnek nem érzi magát, dobja reám az első követ“, önmagára nem alkalmazható s a követ mégis oda dobál Egy szerencsétlen, — megengedem azt is, hogy bűnös — fiatal ember, a mások zavara által szintén za-

varba jövén, visszafelé tartott; Görgey személyes kérdésére illetlenül felelvén, ez őt levágtatni parancsolta, mire a fiatal ember futni kezdett s le is koncoltatott. Mily ember-telen viselet ez egy főbb vezénylő részéről, s egy olyan irányában, kit az ütközet végével — ha a büntetést meg-érdemlé — törvényesen elítélhetett.

Több ilyes qui pro quo történt, mely több főtiszt szellemi emelkedettségéről nem a legszebb bizonytságot szolgáltat; de mivel ezek harcias körülmények közt történtek, oly körülmények között, mikor a heves és izgatótt indulat a tetteket nem fontol tata meg, — bár nem szépek, — mégis megbocsájthatók.

Az országgyűlés, a kormány stb. szemei mind Eger felé voltak irányozva, mivel belső sugallattuk mondd, hogy létük ott döntetik el. — A rögtön visszatért kormányfő — mint már máshol láttuk, — szintén remény-ségeket táplált és jó kimenetelt íásóit.

Midőn a seregnek várakozás ellenére Tisza-Füiredre való visszajöttét hallá, s a jövő jó reményekre épített terveit megghiúsulni látta, — elszomorodott, s álmadozásainak dugába dőlte miatt elkeseredett. A hon kijózanodott része sajnálta balszerencsáját, de nem csüggedett, sőt midőn a részleteket hallá; midőn a tarka-barka, személyes érdekek szerinti elbeszéléseket megérté, melyek az ütközetnek oly rősz és váratlan kimenetelt adtak; — s végre midőn az is értésére esett, hogy majd minden tábornok, kormány- és más biztos azon vezért vádola ügyetlenség-ről és hanyagságról, kiben akkor legtöbbet bizának: akkor az egész közönséget fájdalommal párosult boszankodás fogta el. Es a lázadó és fegyelmetlen tábornokok, kik a fővezér terveit oly ügyesen tudák megghiúsítani s ezzel egyszersmind a haza óhajtását, — lm csak kevés türelemmel várták volna be a közvélemény verdictjét, mely mindent „fait accompli“ után helyesel: talán többet

nyernek, mintsem ügynökeik által nyertek, kikre azt bíz-
ták, hogy Debrecenben eljárásukat védjék és szépítsék.
Ezen ügynökök közt a legélesebb s legpergőbb nyelvű
Zákó István, ki mint őrnagy és képviselő némely sza-
badalommal bírván, legizgatóbb emissariusuk volt. — Ezen
derék férfi a szabadelvűség színe alatt a forradalom előtt
és alatta is, önnön szavai szerint, nagyon szeretett Kos-
suth nótáján táncolni, s mivel a politikában s a képví-
seleti rendszerben rágalmazás, megszólás s másnak le-
alacsonyítása nélkül alig lehetett célt érni, — itt is e
fegyvereket használta, hogy pártolói rász ügyét védje és
szépítse.

Sikerül is igyekezete, ha módot és mértéket bírt
volna tartani; hanem mivel nagyon szenvedélyesen s csak
titokban fondorkodott, s mert a régi latin közmondás sze-
rint: a ki igen menteget vagy mást igen vádol, az ön-
magát vádolja; azért a hadügyminiszter s a hazát dió-
héjban képviselő Debrecen a fővezért el nem Ítélte, sőt
midőn hallá, hogy Görgey a fővezér egyenes parancsá-
nak ellene szegült, ítéletét fel is függeszté.

Végre, midőn tudomásra jutott, hogy Görgey s őt
pártolólág Szemere, ki szintén a fegyelmetlenek ügyéhez
szegődött, aljas, s mivel *periculum in mora* nem volt, tehát
egyszersmind törvénytelen eljárással a fővezért elzárta,—
bár később szabadon bocsátá, — s hogy így a lázadást
sanctionálta, — mondom, hogy mindezek csökkenték a
közvéleménynek Görgey felé hajlását s a mérleget a meg-
bántott s lealázott fővezér részére nyomták; s hogy a
dolog miben léte teljesen kivilágosodjék, s hogy az igaz-
ságot a világ elé lehessen tární, Kossúth, a kormány
feje, és Mészáros hadügyminiszter Tisza-Füredre indul-
tak, hová — ha nem csalódom — március 4-dikén, déli
12 óra felé érkeztek meg.

A sereg legnagyobb részét a föntebb mondott helye-

ken találták; Klapka hadosztályával épen útban volt Szolnok felé, Damjanics seregének tartalékul szolgáló, kinek a fővezér február 26. vagy 27-ikén azon parancsot adá, hogy Szolnokot támadja meg, mely támadásnak igen vagy nem sikerülte után a további teendőket a fővezér lenne elintézendő.

Tehát a kormányfő saját, a hadügyminiszter szintén saját modora szerint elkezdé a kérdezősködést és fürkészést, minek eredménye az utóbbinál oda ütött ki, hogy a kormányfő, aztán Dembinszky, Vetter, Görgey, Aulich, Rápássy tábornokok s Szemere kormánybiztos s még mások jelenlétében egyenesen kimondá, mikép a tábornokok eljárását, különösen a Görgeyét roszalni kényszerül, sőt azt igazságtalannak, törvénytelennek, károsnak, és hibásnak nyilatkoztatja.

Itt volt először szerencséje a hadügyminiszternek Görgeyt mint tábornokot beszélni hallani, mert mint alárendelt kapitányt, már ismerte hivatalnokai közt.

A hadügyminiszter roszalására Görgey szólalt fel, eljárását német nyelven védelmezve. E sorok Írója megvallja, hogy midőn „előre elkészített“ beszédét „hevenyészni“ hallá, bámult ügyességén, s csaknem bókolt a szépen folyó beszédnek, a szabatos logikának, az elejét végével szakadatlan gondolat-láncolattal összefűzött előadásnak, melynek elmondása azonban sem tiszteletet, sem szeretetet, hanem bizonyos morális visszatetszést, lelki merevedtséget idéze elő. Mintha született ügyész lett volna, ki azokon, mik őt terhelék, ügyesen keresztül ugorva, azt, mi mellette harcolt, nagy bőséggel kiemeli, oly arvonásokkal, melyekben a rosznak és jónak keveréke mutatkozott. — Midőn mindezt a kedvetlen hatással összehasonlítám, de összeegyeztetni nem bírák, végre bé kelle vallanom: hogy fiatal egyéniségben ily rabulisticus agyafürtséggel találkozni valóságos tünemény; s hogy Gör-

gey, mivel azok előtt, kik dicsvágyát akadályozták, a tényeket oly tanult hidegvérűséggel tudá előadni és összeszavarni s azokat természetes-e, vagy mesterséges hazugsággal „pro domo sua“ felhasználni, — azért elsorangú értelemnek tartathatik, de félelmes emberré nőheti ki magát.

És midőn e gondolataim támadtak, világossá is lőn, hogy e két tekintélyes férfi: Kossuth és Görgey, mikép szerepelhetett egymás ellenében annyi ideig. Ennek oka, mert mindkettőben annyi éles belátás volt, hogy azon szándokot, melynél fogva egymást viszonylagosan orruk-nál fogva vezetni iparkodtak, jó korán, kölcsönösen észrevették.

Hanem Kossuth, az atya, öregebb jezsuita lévén, fiát Görgeyt elragadó szónoklatával mindig porrá zúzhatni gondolá, ha szolgálatára többé szüksége nem lesz. Ellenben Görgey, a fiú, reménylé, hogyha a sz. lélek segítségével s kis szerencsével a fővezéri polcra léphet, s ha magát nélkülözhetlenné teheti, akkor a másik fölé erővel is fölemelkedhetik.

S így vissza nem tetszhetett azt látni, mikép a kormányfő még azon nap estéjén, melyen az elfogulatlan elme előtt a bűnnek ha nem is egész, de legnagyobb része Görgeyt terhelé, inkább Görgey mintsem Dembinszky részére hajlott. Ennek egyenessége, vitéz magatartása s hadműveleti jegyzőkönyvei mellett szemére hányni mit sem lehetett. És mégis, ez esetet mint bevégzett ténnyt tekintve, Kossuth Görgeynek — tán jövő tervei végett — udvarolt, hízelgett.

Görgey ezt mosolygó megelegedéssel fizeté vissza s több órai beszélgetés között, Szemere jóváhagyása s előmozdítása mellett, — ki Görgeyt a fővezér nemtelen elzárata után ideiglenes fővezérré nevezé ki, a teendőt előre elhatározták, még mielőtt az ítélet kimondatott volna.

A ténnyt a vádlók ekként adák elő: Hogy Dem-

binszky heves természeténél fogva velük nyersen bánt; hogy confusus volt; hogy rász rendeleket adott ki; hogy még emberei élelmezéséről sem gondoskodott; hogy németül rozsul beszélvén, német parancsolataiból kiokosodniok nem lehetett; végre — s ez volt a punctum saliens, — hogy terveit és működési akaratát kívül sem tudatta.

— A vád súlyos, s ha igaz, — a fővezér ügyetlen, sőt bűnös is volt. A bökkenő azonban ott van, hogy a vád minden volt, csak igaz nem.

Dembinszky Klapkát — csak mellékesen legyen itt felhozva — baklövésai, s akkori vezénylői ügyetlensége miatt elmozdítani kérte; de hogy annak önbecsérése meg ne szomorítsa, számára a komáromi őrség vezénylőjévé kinevezése zsebében volt. — Klapka — se tényért az alatta szolgált Bulharin ezredes, sőt egész hadosztálya kezekedik — a sereget minden este elliagyá s csak másnap reggel tért vissza, hogy Görgeyvel — míg ez Miskolcon volt — együtt tanácskozhassék. — E beszélgetések eredménye Szemere kormánybiztos állítása szerint Dembinszky ellen volt irányozva.

Láttuk továbbá, hogy Miskolcra eltávozta után parancs ellenére kétszer előrenyomult, csak azért, hogy a vezér tervét szellőztesse.

Láttuk gondatlanságát a siroki szoros őrzésénél; láttuk másnap azon helyről eltávoztát, hol a fővezénylőnek kelle lennie, t. i. a legfontosabb s egyszersmind legveszélyesebb helyről s hova csak harmadnap tért vissza.

Láttuk egerfarmosi viseletét, hol ha 14 ezer embert nem is állíthatott fel, de senki sem tiltakozott, hogy azokból annyit marasztaljon ott, a mennyi elég volt s hogy a többi oldalvást vagy hátra helyezze, mikép rász esetben azt is elő vehesse, mit dacára mocsáros, sásos és szűk helyzetének, mégis teheti; tennie pedig annál inkább kellett volna, mivel e pont igen fontos volt, s ha félórával

később jelenik meg, az ellenséget már ott találja s ennek következtében az egész sereget veszélyeztetheté, miután az ellenség így rést találván, Poroszlóig juthata, s ha a visszavonulást nem is vágthatá el, — nagy zavart és kárt okozhatott.

A mit azonban nem láttunk, de hallottunk, az volt, mikép könyelműleg — hogy ne mondjak többet, — azt vitatá, miszerint ő rendelet szerint cselekedett. Kitől kapta e rendeletet? — Talán Görgeytől? de Dembinszky tői bizonyára nem.

Ez volt tehát az első, ki ügyetlenségét merészen a fővezérre tukmálta.

A második, a különben becsületes, derék férfi, Au-lich tábornok volt. Fel volt-e erkölcsileg hatalmazva a fővezér elleni összeesküvésre? — Láttuk, hogy Kálnál rosszul működött, s az egész két nap alatti ütközet alatt hollétéről a fővezérrel mitsem tudatott.

A harmadik szintén becsületes és derék férfi, Ré-pássy tábornok volt. Finnek jelleme s eddig tanúsított viselete szerint szabad lett volna neheztelni, sőt orvoslást is kérni. O Kápolnánál nem volt jelen, hanem a tiszafüredi állást védé, — de vezénylői gyengeségét érezvén, a tetteges működéstől felmentetést kért.

A negyedik az összeesküvés feje, Görgey volt. Mit tett, mit nem tett Kassánál Schlick ellen? a kápolnai ütközet alatt miként késedelmeskedett, rögtönzött és szelkesedett s végre miként lopódzott el állomásáról, miként iramlott át a Tiszán, s legszélsőbb, a megtámadásnak legkitettebh katonai állását mint hagyá el, s mindezt világos parancs ellenére? — láttuk.

Ezek voltak az elégedetlen, sőt összeesküvő párt szóvivői, s ezek jelentek meg Dembinszky előtt, sérelmüket előadandók s kijelentendők, — a fentebb idézett vádak mellett, — hogy a sereg Dembinszky iránt bizalmát elveszté.

Erre természetes, hogy Dembinszky megbántott önérzete fölhevült s szenvedélyétől elragadtatva kelletlenül talán keserűbb igazságokat vetett szemökre. Ez azonban kiegyenlíthető vala, sőt talán — de csak talán, — a bizalom is visszakerült volna, ha az öntudattal s meggyőződéssel bíró, ilyesekben szilárd lengyel tábornok a legfőbb kívánságba beleegyezik, t. i. abba, hogy harci mozgulatainak tervét és szándokát velök a hadi tanácsban tudassa. — Miért kívánták ezt? ők, az ellenszegülők tudták, mert ha engedelmeskedni akarnak, szükség nem volt reá, ha pedig nem akartak, akkor még haszontalanabb lett volna ez.

Midőn ezen legfőbb óhajtás kimondatott, Dembinszky katona-sapkáját fejére tevén, mondá: „Uraim, hadi terveimbe s ezek kivételét célzó szándékomba ha csak a sipkám is be volna avatva, így tennék vele“: — s levévén sipkáját, eldobá azt.

S ez a tanácskozásnak véget vete s mindkét rész jelentést tőn a kormánynak. A tábornokok ezzel nem voltak megalégedve, hanem azon ürügy alatt, hogy ellenséggel szemben a bizodalom-vesztett fővezér sikerrel nem működhetik, Szemerét, a kormány alter-egóját maguk részére vonták. Mivel bírták erre? Szem ere legjobban tudja. Csoda pedig, hogy ezen köztársasági lelkületű s igazságot szeretni látszó jellem, az összeesküvés világos nyomai dacára magát oda hagyá csábítani, hogy Görgeyt helyettes fővezérnek nevezze ki.

A mint a kinevezés megtörtént, Görgey tudatta ezt Dembinszkyvel, s attól a hadi levelezés és rendeletek jegyzőkönyveit elkéré, mit Dembinszky megtagadott. E megtagadásra a leglovagiatlanabb tett következett, t. i. Bayer tábornoki főnök, felsőbb jóváhagyással, Dembinszky aajtaja elé őrt állított. De ezt már a legrészhaj-

lőbb párt is sokallá, sőt Szemere maga is szégyenlette, a miért az őt elparancsoltatt s a kormányfő váratt be.

A kormányfő Szemere fő- és Repeczky tiszafüredi és azonkönyéki biztosokon kívül mily forrásokat használt? nem tudom. — Hogy Görgey, a vádló és bűnös, a kormányfővel bőven és bizalmasan értekezett, s ez a vádlottal keveset, noha udvariasan tanakodott, — ezt tudom.

Ezen értekezletekből Kossuth mily ítéletet vagy véleményt merített, mily következményt határozott el önmagában? akkor hamarjában meg nem tudtam, hanem most bizonyosan tudom. Kossuth a hadügyminiszter tanácsát vagyis inkább csak véleményét akarta hallani, s mivel ez azon egyben, t. i. abban, hogy ily elemek közepette Dembinszky a fővezérséget meg nem tarthatja, egyszer és valahára megegyezni látszott, azért vitára nem adott alkalmat.

Bár bírt volna a hadügyminiszter az idősb Brutus jellemével, bár kimondta volna: „Fiat justitia et pereat mundus,“ — s bár szavazott volna büntetésre, a mit nem tett, mivel úgy rémlett előtte, hogy annak katonai és polgári szakadás lenne következése. A bölcsesség „a posteriori“ eléggé súgá fülébe, hogy bár merete volna a büntetést kimondani, hisz’ az annál, mi bekövetkezett, rosszabb sikert nem idézhetett volna elő. Hja! tarde post festa cantare. Valahányszor erre gondolok, étvágyomat veszem s egy positiv pofont szeretnék adni magamnak; de ez utóbbiból még honomnak is szeretnék egy kis adagot juttatni azért, mert oly kevés hadi értelmekkel dicsekedhetett, miszerint egy becsületes, lelkiismeretes, de az akkori körülményekhez magát alkalmazni nem tudó hadi tekintélyt kényszerült a hadügy élére meghívni. — De megesett! — menjünk odább.

Az alattvalói által olyannyira megszegyenített s erőszakban részeltetett külföldi egyéniség nem látszott cél-

szerűnek vagy jónak arra, hogy fővezér maradjon; de a lázadók fejét azonnal és pedig törvény szerint nem igazolható tettéért, fővezérnek pirulás nélkül kinevezni szintén nem tartotta a hadügyminiszter tanácsosnak s ebbeli kineveztetését nem is hagyta jóvá. Ennélfogva két előleges dolog volt még szükséges, először: Dembinszky tábornokot megkérni, hogy a lázadók megbüntetését célzó igazságos követelésétől álljon el, s a fővezérségről mondjon le önkénytesen; másodsor: hogy a kormányfő, — eljárását az országgyűlés előtt bejelentve, — egy új fővezér kijelöltetését eszközölje, s addig is a seregnél a státus quo maradjon meg.

Az elsőt a hadügyminiszter és Vetter tábornok végzé; végzé pedig lesütött szemmel s elfogult lélekkel, kérvén Dembinszkyt, hogy — bár neki van igazsága, bár vele hallatlan erőszakkal bántak, bár a bűnösök a büntetést megérdemelnék: mégis, mivel a kormány oly gyenge, hogy igazság szerint nem cselekedhetik, részint pedig, mivel a sereget az ellenség előtt főbb tisztjeitől megfosztani kéteskimenetelű dolog lenne, s végre, mivel compromittált állásában úgy sem lehet arról bizonyos, miszerint a féktelenségre s ellentállásra kihívott sereg bizalmát az ügy kelléke szerint bírja stb., — tehát az egész ügy nevében keresetétől álljon el, szolgálatát jövőre se vonja meg s hogy maradjon köztünk, kik őt az első alkalommal örömet használndjuk.

Erre a nemesszívű férfiú csakhamar reáállott, látván a kormány zavarát s látván talán a jövő bajokat, melyek terhe reá nehezülne, míg az engedetlen főnököket fegyre és összmunkálkodásra szoktathatná.

Ki sem örült jobban Kossúthnál ezen önmehtagadó magaviseletéért, s ki sem mondotta Dembinszkyt nemesebb szívű embernek, mint épen Kossuth.

A ki pirult, a kit szégyen fogott el, — az a had-

ügyminiszter volt; nem azért, mivel egy felületes francia író, Henry Deprez őt Görgeyvel való egyetértéssel vádolá, hanem azért, mivel az egész esemény kezdettől végig egyike volt a legszerencsétlenebbeknek, olyan, mely a magyar jellemet lealacsonyító. Fájdalmasan érezhette az egész hon, de bizonyára legfájdalmasabban a hadügyminiszter azt, hogy gyűlölt, utált emberi viseletét, lázadással, izgatással, áskálódással és rágalommal párosult engedetlenséget büntetlen hagyni, s csak szóbeli roszalással kárhozatni kényszerült. Es ki ellen? Oly férfi ellenében, kinek hadi ügyességét mindannyi fölé helyezé s kinek vezéri tehetségét önmeggyőződése szerint egyedül tartá képesnek arra, hogy a háború szerencsésen végződjék be. Es mégis oly gyenge volt, hogy hadügyminiszteri szerepét végigjátssza.

S miért működött így Dembinszky ellenében a hadügyminiszter? — mert a kormányfőt nem bírhatta volna arra, hogy szigorú s itt kellő példát adjon, s mert ellenséggel szemközt nehéz 30—40 alárendelt s 8—10 főbb tisztet hivatalától felfüggeszteni s hosszabb törvényes vizsgálatra szorítani.

Ismétlem, ezen okok nem mentik föl a hadügyminisztert, vagyis inkább nem mentették föl az alól, hogy a fegy és rend képviselője szerepében működjék, s mivel nem büntette meg a bűnösöket, azért a rossz tett látszólagos cinkosává tévé magát.

El lévén a dolog ekként intézve, helyesebben: kontárkodva, a hadügyér az ott álló seregrészeknek papolt, s midőn a közönséges intéseket elvégzé, — Debrecenbe sietett s ott a tudni akaróknak kijelenté, hogy aligha nem tevők már meg bukásunk alapját.

Alig hagyá el a hadügyminiszter Tisza-Füredet, s alig érkezett Debrecenbe, midőn egy nem ugyan egészen

váratlan, de mégis örvendetes hír lepte meg őt, s vele szíverősítőül a hont.

Február 26-án, épen azon napon, midőn tábornokaink Dembinszkyr ől úgy nyilatkoztak, hogy fejét veszté, ez az ellenség általános mozdulatai következtében Damjanichnak parancsot küldé, hogy Cibakházánál a Tiszán keljen át s az ellenséget Szolnokon véletlenül rohanja meg; és figyelmezteté egyszersemind, hogy mozdulatait óvatossággal vigye végbe, nehogy nagy veszteséget szenvedjen, — s azokat lehetőleg úgy tökélesítse, a mint azt más tervei kívánják.

Damjanics, a mint a parancsot 28-án vevé, azt március 1-jén vagy 2-dikán foganatba is akará venni, de előnyomulása közben a sűrű köd miatt elszéledvén, helyesebben: eltévedvén, seregének egyik része, az ellenség részéről észrevétlenül, előbbi helyére visszatérd. 3-dikán újra Szolnoknak tartott s ott az ellenséget véletlenül meg-rohaná, éreztetvén vele eljárási hanyagságát.

E támadás annyira sikerült, hogy a helyőrség részint szétveretett, megöletett s a Zagyvába fulasztatott, részint pedig elfogatott.

Egy készen tartott vasúti vonat az első lövéseknél útnak indult, hogy az Abonyban levő osztrák lovas osz-tályokat segítségül hozza. Az alatt Vécsey tábornok is T.-Sz.-Miklósról, ki Damjanics tervének biztos kivitele segélyére utasított, Szolnokra érkezett s a városon keresztülhajtva, az ott tébolygó ellenséges gyalogságot Űzvén, az ellenséges, lovasságnak saját lovasságával ellenállott s azt, a Damjanicséval egyesülve, sikerrel vissza is verte.

Ezen esetnél Hügel, a Hannover nevet viselő huszárok egyik csapatának kapitánya, igen kitünteté magát. Ő volt az első, ki kiszemelvén a kedvező alkalmát, az ellenség lovasságát minden parancs nélkül legelőször tá-

madá meg s előnyomulásában hátráltatá, míg annak tökéletes visszaveretését nem eszközlék.

A napi zsákmány 6 vagy 8 ágyú, egy zászló, pénz és több más társzekér és sok fogoly volt.

Hanem nálunk a szép tett árnyékoldalak nélkül nem lehetett.

Gr. Vécsey öregebb tábornok lévén, az egésznek törvényes vezénylője is ő volt. E szerint további rendletét kiadni kívánván, ezeket Damjanics nyersen visszatartotta, s az engedelmisséget eléggé nem roszalható aljas szóvita közt megtagadta. E kicsapongás a sereg szeme láttára történvén, rősz példát adott.

Vécsey gyenge jelleménél fogva s mivel talán érezte, hogy a sereg bizalmát nem igen bírja, hatalmával élni nem tudott; s ezért tapasztalta, hogy Damjanics maga részéről követelte ugyan a fegyelmet, de a hol úgy tetszett neki, azt főnökétől nem szép modorban is megtagadta.

Damjanics hosszabb ideig lévén ausztriai szolgálatban, s magyar gránátosokkal töltvén idejét, ezek által úgyszólván imádtatott, mert a szolgálaton kívül velők mulatott, társalgóit, ivott, s barátjuk, pajtásuk volt. Ezen modorát újabb alattvalói modorához is alkalmazá, és mi alkalmat sem mulasztott el, hogy rájok hasson. S e hatás annál könnyebb volt, mert testalkata nagy és izmos lévén, már az által is imponált s a köznép szeretetét és tiszteletét önkénytelen megszerzé.

Vécsey, nehogy a szóvitán kívül nagyobb botránynak is nyisson tért, engedett, s vezényletét átadva, a seveget elhagyá és Debrecenbe sietett.

Ez esetenél a különben derék, de bűnös és önhatalmát áthágó katonát, mi több: a sok helyen győztes vezénylőt kellett volna büntetni; s ezt tenni nem lehetett, mivel Görgeyn kívül Damjanics szintén a nemzet kegyence volt.

Mivel pedig a közvélemény inkább pártolja a szerencsés katonát, mint az igazságot, azért a hadügyminiszternek sem maradt más hátra, mint Schillernek a sárkányról szóló költeményét utánoznia: a hadi tényt megdicsérni s rősz viseletét megróni.

Dembinszky Szolnok bevételének hírére várta, mivel pedig ez nem jött, azt már-már nem sikerültnek gondolá, s mivel első tervének kivitelétől a történetek miatt hátráltatott s az egész sereg a Tisza balpartján létezett, Klapkát — mint láttuk — hadosztályával T.-Sz.-Miklós felé utasította, kit Rápácssy hadosztályának és szükség esetére a többieknek is követniök kellett.

Ennélfogva T.-Sz.-Miklós körül három nap alatt 26 ezerből álló hadat gyűjtendett össze, mely Damjanics hadtestével csatlakozva, 36' ezerre nővén, új terve fogantatását eszközölte, sőt tán az ellenség megsemmisítését is. Szolnok be lévén véve, Dembinszky három nap alatt az ellenség oldalába, sőt hátába jöhetett, s így őt Pestről is elvágható, mivel egyesített erővel támadható meg az egymástól több napi menetnyire távol levő ellenséges osztályokat, s így részenként vagy megverheté, vagy a hegyek közé szorítható azokat, a hol elvágván őket élelmezési, ruházati s lőszer-táraitól, az egész háborúnak más irányt adhatandott. Végre, ha más nyereségre nem is lett volna kilátás, de Ausztria két hóval elébb leendvén meggyöngítve, az ország az orosz bejöveteléig két hó alatt újoncain jobban betaníthatta s szervezhette volna, fegyverkéleket szerezheté, s így jobban alkotott sereggel jobban állhat vala ellent.

Legroszabb esetben pedig, ha terve meg is hiúsul, ott lett volna a sereg, — hanem egy hóval elébb, — a hol később létezett, s más úton merényelhetett volna az valamit.

Bocsánat e hosszú és hasztalan speculatióért, melyet

az utóvilág vindictae Dembinszkyanae-nak fog tartani, pedig e sorok írója azt veszteségünk nagysága kimutatására hozta fel. Elég az hozzá, a sors sem az egyiket, sem a másikat nem engedé meg.

Szolnok bevételének híre 5-ikén este érkezett Tisza-Füredre.

Dembinszky e tudósításra remélni és hinni kezdé, hogy mivel a kormány nem bírt igazságot szolgáltatni, talán ezen, következményében fontossá válható győzelem után a had irányzatát újra neki adja át. Mivel pedig azt nem tehetné s mivel ő saját tervének üdvéről tökéletesen meg vala győződve, s hogy annak sikerültét láthassa, nemes önmegtágadással magát Damjanics tábornoki fővezetőjének ajánlá, s magát alája vetni Ígérte, ha a kormány a fővezérséggel Damjanicsot ruházná fel. Damjanicsot azért ajánlá, mert benne a hír és közvélemény nyomán rohanó, romboló hőst vélt találni, kiben a küzdő és vitézi tehetség nagyobb, mint a hadi tudomány.

Hogy ezt elérhesse, — mint Dembinszky mondá, — Kossúthtól összeívetelt kért, mire Kossúth, bár megígérte, meg nem jelent s elutazott. Ezt később Kossúth tagadta. „Amicus Plato, sed magis ainica veritas“.

— A kettő közötti előzmények után többet s elébb hiszek Dembinszkynek, mint Kossuthnak.

Mivel tehát nem bírt Kossuthal összejönni, futár által jelenteté Debrecenbe azt, mit az elébb mondánk.

Ha a hadügyminiszter előbb tudhatja vala, hogy Damjanics gorombaságaival Vettert később hideglázba sülyeszti, vagy ha felteheti, hogy Vetternek oly gyengéd idegrendszere van, miszerint azokat visszatörölni nem bírja: ez esetben Damjanics kineveztetését pártolta volna; de mivel Vettert katonai tudománya miatt Damjanics fölé helyezé, — ezt nem pártolható. — A poste-

riori kitűnt: bár pártolta volna! mi sok történik máskép, vagy egyáltalán nem történik!

A már régebben elmondott viszonyok közt s előzmények folytán Dembinszky tökéletes visszahelyezését a hadügyminiszter lehetetlennek látá, másrésről Damjanics fővezérré neveztetését újabb vizálgodások forrásának tartá s azért Dembinszkynek megírta, hogy a kormány őt Debrecenbe várja, — további szolgálatát kedvezőbb alkalomra kérve ki.

A kormány sem adott helyt kérelmének, gondolom, tán Görgeynek fővezérré neveztetése utógondolatja miatt.

A mint Dembinszky Debrecenbe érkezett, úti levelét kéré, minek ki nem adását s szándékaróli lebeszélését a jelentékenyebb országgyűlési tagok magukra vállalák, s ezeknek közbenjárása és kérése folytán Dembinszky az országban maradt.

Az angolok és amerikaikon kívül, sőt — háborúban — tán a franciákon kívül is más népek, — s így mi magyarok is — az időt megbecsülni még nem tudták, s így több más nyomorúságunkhoz az is csatlakozott, hogy sok mulasztásunkért bűnhődjünk.

Mivel tehát a seregnek határozott és látható feje nem volt, azért az egész háború vezetése tespedett, s mi sem tétetett arra, hogy a szolnoki ténynek több eredménye legyen.

A mint meghallá az ellenség a szolnoki eredményt, seregének egy részét azonnal a vaspálya felé utasítá, gondolván, hogy mivel a magyar seregnek a Tisza balpartjára kelle átkelni, most másfelől szándékozik szerencsét próbálni. Tisza-Füredről mitől sem tarthatván, az új mérénnyel máshol vélt találkozhatni.

Az ellenség e mozdulatának azon sükere lön, hogy Damjanics nagyobb ellenséges erő közeledéséről érte-

sülvén, Szolnokot odahagyá, a hidat másodszer leégetteté és T.-Sz.-Miklóstra vonult, más események kifejtését, várván.

Ekkép az első felvonás után az 1849-diki háborúzás eddigi eredménye az volt, hogy sem minket az ellenség, sem mi őt le nem győztük; ő nem haladott előre, de mi sem. 1849. március 15-dike tehát a magyar sereget — Szeged kivételével, mely magyar kézen volt, hogy a rácok törekvéseit gátolja — a Tisza balpartján találá.

Tisza-Füreden vígabb volt az élet. Igaz, hogy itt hálni nem lehetett, de igenis lehetett mitsem tenni. Dobolás és fel- és aljárkálás elég volt.

A mint Dembinszky Tisza-Füredet elhagyá, a poroszlói őrség azonnal behúzatott. Ezt az ellenség hasznára fordítá s Tisza-Füredig minden hidat a magyarok orra előtt — kis erővel — lerombolt, mit a tiszafüredi magyar had könnyen megakadályozhat vala, ha akarja.

Tisza-Füred ezen veszély fenyegetésétől is mentve lévén, a sereg nyugalma biztosított.

Míg az új fővezér a seregbe új életet nem önt, elhagyjuk őt, s addig a máshol történeteket röviden elszámláljuk, melyek ez időben ha nem is a legkedvezőbbek, de oly rász állapotban sem voltak, hogy a reményt el kellett volna veszteni.

Kassa körül új ellenséges erő nem volt, következőleg ez és más tájékok, mint a Szepesség, hol többféle gyárak léteztek, aztán Gömör, Nógrád, Borsod stb., honét eddig kevés háborúi kellék szolgáltatott a magyar kormánynak, — most újoncokat, szereket, kelméket, anyagokat s lovakat nagyobb számban adtak.

Egertől kezdve Heves, a Kunság s Jászság és Pest-megye az ellenség kezében volt; a mieink — mint mondok — készülöben a Tisza balpartján.

A mint a magyar sereg Bácsot elhagyá, a rácok többi vallás- és nyelvrokonaikkal az egész Duna men-

tében uralkodtak. Szabadka, hol 30 ezernél több lélek lakott, a magyar kormánynak hódolt. Ezen, bár nyelvre nagyobb részben a szerbhez rokon, de vallására nézve római hitű s bunyevácoknak nevezett rác népség rokonérzettel viseltetett a magyarhoz, s számos nemzetőrsége volt, mely távolról tekintélyesnek látszott, közelről azonban gyengén állott, mivel a város szállásait, pusztáit a rablástól megvédeni nem igen volt képes s így, hogy Szabadka a háború súlyát nem igen érezte, ezt szerencséjére népeségének köszönhetette.

A Tisza és Maros közt, a mint onnét januárban a magyar sereg elköltözött, a rácok nyílt, terén szenvedett vereségüket megtorlandók, a magyarokkal Kanizsán, Moholon, Verbászon s még számos más helyen igen vadul bántak, Zentán pedig tetézték embertelenségeiket, hol ezernél több magyar férfit, nőt és gyermeket öltek le s hol a később visszatért magyar sereg a holttestek egész halmaival találkozott. Ily embertelen s vadállaténál rosszabb módon pusztították a Tisza körül s onnan befelé az általuk gyűlölt magyar fajt, s annyira, hogy a családok ősi helyeiket ezrenként hagyják el, a Kunságban és Pestmegyében keresvén menedéket.

Szegednek a dühös rác támadástól való megmentését máshol adtuk elő. Azóta mi sem veszélyeztette állapotát. A Bánátban magyar erő nem létezett, kivéve Új-Aradot, hol a várat ostromló magyar sereg előőrsége állott, a Temesvár felőli mozgalmakat szemmel tartandó.

Ezen időben, midőn a rác mozgalmat mi sem hátráltató, nyerte eredetét a Vojvodina alakulása, mikor is a rác párt főnökei a népséget szervezni kezdék, hogy az egyesülve s egy középpontból vezetve, a még egészen el nem törült magyar elemnek jobban állhasson az ellent.

Ó-Arad magyar kézen volt s lakosai több havi veszély, zsarolás, lövöldözés s az ez által okozott gyújtás

dacára tántoríthatlanok maradván érzelmükben s a magyar ügy gyámolításában, oly önfeláldozási készséget fejtettek ki, hogy ezt hálásan el nem ismerni bűn lenne.

A nem legbővebben ellátott vár ostromlása elég-ügyetlenül vezetett; noha az is igaz, hogy a sereg nehéz ágyúk s bombavető mozsarak nélkül szűkölködött, mivel ezekből a seregeknél csak kettő volt. A 24 fontos ágyúkból a háború kezdetén eleget lehetett fölszerelni, ha háborúkat ostromlásokkal kezdhajjuk meg. Hanem a tevőleges sereg ágyúkkal ellátása lévén első és legfőbb szükség, elébb ezt kellett eszközteni; s midőn már ostromlási készülétekre is lehetett figyelmet fordítani, akkor Pestet elhagytuk s a nehéz ágyúk is az ellenségnek haggyattak. Később pedig, midőn a sereg száma szaporodott, a lőpor- s golyó öntő-gyárok kevesbedtek s így gyakran lőpor-hiányt szenvedőnk.

És mégis, ha Arad ostromát ügyesebb és leleményesebb fejek vezették volna: a vár hamarább adja föl magát. Eleinte Máriássy nemzetőri őrnagy, derék s vitéz férfi vezényletté az ostromot, kinek azonban erről mi fogalma sem volt.

Az ellenség a várost, Máriássy a várat lövöldöztette. Később a várról felületes ismeretet szerzván magának, egy esti rohamot és lajtorjázást merényelt, mi sikerülhetett volna is, — ha a vár sáncainak szövevényes útjai s a falak magassága tudatik, — miután a magyar sereg az ellenség tudta nélkül az utolsó árokig érkezett; hanem ott eltévedvén, az őrséget zajongása fölbreszté, s ez lövöldözni kezdett és ostromlóinkat visszavonulásra kényszeríté. Ekkor veszteségünk nagy volt, a várórség vigyázóbbá lőn, a város pedig dühösebb lövöldöztetéssel fizette meg a merénylő árát.

Ezután az ostromlás szunyadozott, a vezénylő pedig felváltatott. Az új vezénylő, mint hadi mérnök, 20

több évig szolgálta Ausztriát, hol őrnagyi minőségben nyugalmaztaték. Neve Gál Miklós, ki a magyar seregben tábornokságra emeltetett.

Ekként az ostrom jobb, azaz tudományosabb kezekbe jutván, reményleni lehetett, hogy a technicus értelem hamarabb fog az ellenen erőt venni, mivel a vár sem emberben, sem eleségben, sőt még lőporban sem bővelkedett.

Dolgozott is az új parancsnok, s úgy látszott, mintha komolyan fogott volna a dologhoz. Akadályok nem hiányoztak, miután a föld fagyott volt, s így a munkákat belebb vezetni nehezebb. Ezen lehetett volna segíteni, ha a létező, bár gyengén kiképzett s kevészámú utászokhoz aknászokat és árkászokat lehet vala csatolni, kiknek nagy hiányában volt még a hon. Ezek nélkül a munkákat parasztokkal kellett megkezdeni, kik az első lövésre csakhamar elszéledtek. De mivel az ostromló had gyalogsága és lovassága szaporodott, s nehezebb ágyúkkal és két bomba-mozsárral is ellátatott, sokkal többet lehetett volna végezni.

A szabadelvű és tervekben bővelkedő hadi mérnök, mint propter hoc persona grata, sokat látott, de azt nem, hogy a várórség a szükség által kényszerítve, a temesvári őrséget kétes állapotáról vészjelekkel tudósította s hogy a temesvári vezénylő a jeleket észrehevén, Arad közelében Glaser tábornok egy erős dandárral, lőporral, eleséggel stb. nemcsak megjelent, de az új-aradi őrséget is meglepven, a Maroson átverte, s annak nyomában s vele, váratlanul Ó-Aradon termett. Itt a városból az őrséget szintén kivervén, a szállítmányt szerencsésen a várba küldhette.

Az első támadásnál szétvert magyar őrség, helyesebben tán: futó őrség, a várost s a vezénylőt zavarba hozta. Az osztrák katonaság a tért szabadnak látván, jó napot akart magának szerezni, s azért rabolni és zsákmá-

nyolni kezdte. — Ezalatt a kivonult magyar zászlóaljok — mert voltak olyanok is, kik mértföldekig szaladtak — vezénylők, vagy Gál által feltartóztatva, magukat rendezni kezdék. Míg ezek rendezősködtek, egy Aradon kívül helyezett zászlóalj a zajra a városhoz közeledett s ennek vitéz kapitánya, Asztalos, kihez — mint mondák — Boczkó Dániel kormánybiztos is csatlakozott, a városba rohant s a rendetlenül talált zsákmányoló osztrákokat elverte. E zászlóaljhoz az önmagukhoz s a városba visszatért zászlóaljok is csatlakozván, — az ellenséges dandárt csakhamar átvették a Maroson.

Az ellenség, főcélját elérvén, visszavonult Temesvárra, s az ostromló sereg is elébbi helyére tért, a történetekről gondolkozandó.

Eljött a szemrehányások és visszatorlások ideje, s önhibáját mindenki másra toltá, Boczkó, a vitéz kormánybiztos Gált vádolta hanyagsággal, tétlenséggel, s hogy az ostromot szobájából, pongyolában intézte; Gál pedig a többit gyávasággal illette.

A hiba azonban megtörtént, s Gál szakértő védelmezése dacára magát a hanyagság és biztosítási feledékenység vádjából nem menthető ki, sőt a tudományos balfogásból sem.

A magyar, mint más nép is, gyakran az első benyomástól vezéreltetik. Túlzó a jóban, de a rosszban is. — Az aradi zavarról egy másodrangú hivatalnok — a kimenetelt be nem várva, — a kormánynak azt jelenté, hogy az ostromló sereg megtámadtván, szétveretett s Arad városa veszve van.

E híre iszonyú volt a fölháborodás Debrecenben, hanem a hivatalos futár a valódi dolog jelentésével a kormányt első ijedtségéből csakhamar kirántá. Szomorúságra volt is ok, mert ha Arad vára nincs bekerítve, a környező, eddig engedelmes nagyszámú oláh nép a közellevő rossz-

hajlamú mócoktól felbujtogattatva, könnyen fellázíttatlatott, s ez a kormányt ki nem számítható nehézségeknak tette volna ki.

A kormány tehát megnyugodott, de az ijedelmet okozó tábornokot öngazolás végett Aradról elhívta, s helyébe a tétlenségben levő Vécsey tábornokot küldé.

Vécsey mint lovas őrnagy a dologhoz ugyan nem sokat értett, de mivel kéznél más nem volt, s szervezési ügyességéről Bácsban bizonyágot tett, azért a választás akkor jobb nem lehetett, sőt az később még jónak is mutatkozott. Tevőleges ostromlás helyett azonban csak szórós bekerítés s az őrség kiéheztetése kívántatott, s mindaddig ennél maradt, míg a vár fel nem adta magát.

A forrongásnak és bonyolódásnak elején az 1848. június 5-iki királyi leirat minden hadi kormányzónak kötelességévé tévé a magyar hadügyminisztérium iránti engedelmességet, a ki ezen engedelmesség reményében az osztrák rendszert némileg javítani s változtatni akarta.

Oka az, hogy az osztrák rendszer szerint a szolgálatban megrokkant tábornokok, ezredesek stb. múlt érdemeinek jutott jutalmául, hogy mint várparancsnokok, kevés gonddal s előbbi fizetésök csonkítása nélkül érhessek el életük végét.

Eszéken, — melyről talán sehol sem tettem még említést — ily derék öreg ezredes, Benkó vezényleti. A derék katona és embernek szolgálati véleményén kívül egy magánvéleménye is volt, mit normális időkben a tiszt kötelességnek megsértése nélkül ápolhatott, mely azonban az 1848-iki nemzetiség feletti viták járványa korában igen is ártott. Mivel Benkó a bánáti határőrezredben emelkedett tisztségében s ott végezte tevőleges szolgálatát, azért a horvát ügynek s legfőkép Jellasics bán eszméjének pártolója volt, és pedig nyilván és tettlegesen.

Ily nyilatkozatok pedig a testvérhonban, — hol a

szláv elem volt uralkodó s a tisztviselők fele a magyar elem ellen dolgozott, — különbösek nem lehettek, mivel előfordulható esetekben a vár menedékül, támpontul szolgálhatott a horvátok merényei ellen.

A vár lakossága a magyar ügy mellett nyilatkozott; az alsó- és felsővárosiak ellene. A magyar ügy eszerint megkívánta, hogy a várparancsnokság a magyar kormány által kinevezett s az alkotmányra felesküdtetek egyénnek adassék át.

E nézet szerint s mivel a magyar hadügyér ekkor még bécsi centrális kollegájával tűrhető viszonyban állott, a várparancsnok nyugalmazását, helyesebben: nyugdíjazását s helyébe egy más parancsnok kinevezését kérte a magyar hadügyér, mit a bécsi nem akadályozott s a király megengedett.

Az újonan kinevezett parancsnok báró Jovics volt.

Jovics a határőrezredben tábornokságig vitte, s öregsége miatt nyugdíjaztatott. Derék, becsületes ember, s mi több: rác születése dacára magyarérezelmű férfi; átalakulásunk első idejében a rác mozgalmak s kicsapongások ellen tettelesen és jól működött s a felbőszült kedélyek lecsillapításában érdemeket szerzett.

Ezen érdeménél fogva, — mint a magyar kormány első kegyencei egyike, — jutott a várparancsnoksághoz, az tétetvén fel, hogy a magyarérezelmű rác ember az egyiknek el nem nyomása, a másiknak pártolása által biztosságot nyújtand.

Ment is a dolog, míg Jellasicsnak hatalma nem volt. — — — — — Midőn pedig Jellasics bán előbbi hivatalába ismét visszatért, — — — ekkor már a bécsi hadügyér is nyilvánosabban izgatott, s Jellasics a hadosztályokat a császár-párt támogatására felhívta.

Ez időben a különféle hivatalnokok nem tudták:

vájjon a törvénynek, az alkotmánynak hódoljanak-e, vagy a bécsi minisztereknek s a főbb, osztrák hadiférfiaknak.

Jovics sem tudta magát egyenesen elhatározni és tétovázott, mivel a várban oly olasz ezred örködött, melynek valódi véleményét nem ismerte. Más részről, mivel őt a magyar hadügyminiszter nevezte ki, s mivel az alkotmányra megesküdt, ennek irányában engedetlen lenni nem akart. — — — Ezek szerint a középútat választó, s kijelenté, hogy ő ottani őrseregével semleges marad s a várat az egész vita alatt sem a magyar, sem a császári seregnek át nem adandja.

Ez ellen — bár az a magyar ínyére nem volt, — az akkori időben mit sem lehetett szólni vagy tenni; sőt még örülni kellett, hogy e vár biztos kezek közé jutlításától egészen el nem zárattunk, míg Temesvár egyenesen a magyar ügy ellen nyilatkozott.

Ily kétes állapotban maradt a vár, míg gr. Batthyányi Kázmér, kormánybiztosi minőségben oda nem érkezett. Ez erélyes s a magyar törvényességet fejtegető eljárással a várat a magyar ügynek megszerezte, sőt még az ottani olasz őrséget is megnyerte.

Az őrség Zanini név alatt két zászlóaljból állott, melynek derék ezredese, Durieux elmenetele után Pongrátz, magyar férfi lett alezredesi állásából ezredessé. Ez inkább szított régi pajtásaihoz, mint a magyar ügyhez. Batthyányinak befolyása azonban némely tisztekre, s annak megengedése, hogy őrhelyet változtathatnak, a Zaniniakat hajlékonyakká tévé. Midőn pedig több tiszt kérésére még azt is megengedő, hogy a kik ügyünkhez vonzalmat nem éreznek, azok biztosan eltávozhatnak, s midőn az element tiszték helyébe az altisztéknek nyitott előléptetési reménységet, akkor a közlegénység az altisztekkel együtt a magyar ügyhez csatlakozott.

A császári sziliek elhagyására Venturini másod-

kapitány izgatott leginkább, mivel már Kápolnánál megismer kedénk s ki jutalomígéretekkel a közlegénységet átérté, de ki önmagáról sem feledkezett meg, miután őrnagygyá neveztetett ki. Nem tudom, mennyi borraalót kapott az ezred, de hogy mit tett e borraalóért? azt tudom. 1849. január elején Görgeytől Pesten felejtetett, később Perczel seregosztályához jött; bandája szólott itt is, Debrecenben is és viditá a közönséget, így tehát a pénzt megérdemlette, megszolgált; — az ezred azonban — mint láttuk, — Kápolnánál elmaradt, elfogatott vagy átlépett.

Az olaszok helyébe magyar honvédek jöttek. Ily körülmények közt Jovics fölmentetését kérte s ennek megadása után elment. Helyébe a magyarszületésű Eder tábornok jött. Ez császári lovas ezredben nővén fel, mint vasas ellomhult, s a hadügyminiszter kinevezvén őt, ezzel rász tapintatát mutatta, noha a magyar kormány által ajánlt várparancsnoki segédeknel nem volt rosszabb, kik mindenben ultrák voltak, csak hazafiségben nem. Éder segédei közül az egyik, mint őrségparancsnok és várparancsnoki ellensúly, Földváry — — — — — volt, a 9-dik zászlóaljbeli bátor, vitéz és szerény Földvárynak épen ellenalakja. Eder ellensúlyozói voltak még a nagybeszédli Rácz őrnagy és egy fiatal tüzér-százados, gróf Schmidegg. A várban 2500 mázsa lőpor, igen sok töltény, golyó, pénz és eleség létezett, úgy hogy a legszorosabb ostromot is három, sőt több hónapig is kiállhatta volna.

Míg az ellenség távol volt, azalatt a várbeliek lusták és hanyagok voltak, s a legközönségesebb munkákat sem kezdék meg. A fákkal beültetett sétányok a kilátást gátolták, a külvárosok a közeledést elősegítették s mindennek dacára annyi őrszemet sem tartottak, a mennyi az ellenség közeledtét hírül adhatta volna; szóval: a vár vé-

delme el vala hanyagolva. Mit tettek? ők tudják; de a vár tekintetében semmit sem műveltek. Lássuk tovább.

Róth és Philippovics 8 ezernyi határőri hadosztályának elfogatása után, míg ezek helyett új hadosztály nem állított fel, az ostrom késleltetett, s a vár ellen úgyszólván semmi komoly lépés sem merényeltetett. Kisebbségi harcok ugyan voltak, azonban minden fontosság nélküliek maradtak, mivel a közelebb fekvő bródi s a kevéssel távolabb fekvő gradiskai ezred a régibb csere- és kereskedelmi viszonyok következtében a magyar ügyet nem roszalotta, következőleg nem is működött ellene. Midőn azonban ezek is fölizgattak s az ügy is fékellenkedő s fölkelt pétervárad ezreddel kezdet fogtak, — mert azon hír keringett közöttük, hogy a magyarok elfogott testvéreikkel vadul bánnak — akkor ezt megbozszolni akarák.

Új év felé egy kis sereg kezdte összegyűlni, mely Schnekerl von Trebenburg tábornok vezénylete alatt a várhoz közelgett, a Magyarhonnal való közlekedésre csak egy utat hagyván fenn a drávai hídon, s a bélyei töltésen át Baranyával.

Egy darabig el kell a várat hagynunk közelgő veszélyével, s máshova fordulnunk, t. i. a nagy célokat elérni készülő portyázó csapatokhoz, egyidejűleg Komáromról is felhozván egyetmást.

Midőn Kossúth a schvechati csata után visszafelé tartott Pestnek, útjában Komáromot is meglátogató, hogy éles hadi tapintatával a szükségéseket elrendelje. Mivel azonban a lángész inkább csak generalizál, és csak szellemi irányt ad, míg részleteket kisebbfokú, de a dologba belényűgött egyéneknek hagyja, azért erre egy fiatal mérnök tisztet hozott magával, ki azelőtt gróf TeLeky Ádám mellett tábornoki tiszt minőségében szolgált, de

ennek bukása után alkalmazás nélkül maradt. Ez Nemegyei volt.

Tehát megnézték mindketten Komáromot s belátásuk nyomát is hagyák maguk után. Nem volt ez sem több, sem kevesebb, mint egy erősített hadi tanya (Befestigtes Läger), mely támadó és védő tulajdonnal ellátva, szükség szerint a Duna mindkét partján működhessék. Helyéül a Duna bal partján a már létező hídfői várac előtti tér volt kitűzve, mely 30 ezer katonát foglalhata magába.

Valamint nincsen rász könyv, melyből valamit tanulni ne lehessen, úgy nincs terv sem, melyben valami jó ne volna.

Ha az osztrákok tervezete szerint a homokhegynek az erősítésbe bevétele sikerül, mely a hajóhidat minden veszélytől megvédheté; ha a Vágón inneni és túli erősítések végromlásukból kiszabadíthatnak s megjavíthatnak; ha a Vág és Duna közötti tér erősítésekkel ellátatik s több szükségesebb munkák, melyek egyenes biztosságát érdeklik, bevégeztetnek; végre ha a hon akkor a tettelesen hadi téren működő seregszámában felesleget is bír, azon esetijén, mondom, igen is szép lett volna e gondolat, bár nem vala új.

Hanem így, a hiányok dacára, a positiv és fractiói lángész az új munkát megparancsold s a munkaerőt is kirendeld. Es ez jó volt, mert e munkaerőt a hadügy-miniszter — saját meggyőződése s a derék Hrabovszky sugalata folytán — a hiányok javítására szánta, mi Windischgratz betörése előtt szerencsésen meg is történt s később az ostrom alatt főhasznot hajtott. A kormányfő is megnyugodott későbbben, gondolván: „et voluisse sat fuit“. — ítéljen az utóvilág.

Visszatérve Kossuthra s Nemegyeire: midőn az első a honvédelmi bizottmány elnökévé lőn, a második — mint tudományában elbízott fiatal katona — tele volt tér-

vekkal, melyek saját tudományosságát valának kitüntetendők, azért szépen s hízelgőleg előterjesztvén egy újabb gondolatát, az a kormányfő idealitási agyműszerét megnyerő s megengedő a tervet végbevinni.

A terv, — mint érintőm — egy száguldozó s portyázó, nagyobberejű csapat felállításából állott. Ennek alakítása s szervezése Nemegyeire bízott, azon fölhatalmazással, hogy a Bakony és Balaton tájékán — mint alkalmas helyeken — a Bécs és Stájer felől betörő ellenség hátában s oldalán működjék, annak lehetőleg kárt okozzon, s bármily kevésszámú, de magyar katona segítségével a magyar szellemet s irányunkbani jóakaratot ébren tartsa.

E tervet egészen roszalani nem lehet, bár azért célszerűsége ellen sokat hozhatni föl; mert a fegyver hiánya, s az alakulófélben levő honvéd zászlóaljok gyengesége mellett azoktól a pótlási forrást elvonni, azt összeköttetés nélkül, egy elkülönzött testületben s távolban használni, s a működést egy fiatal, következőleg nem gyakorlati főre bízni annyit tett, mint vagy őt hasztalanul feláldozni, vagy — a milyen itt volt az eset, — a pénzt hiába fecsérelni.

Nem egy ei tehát pénzzel s a kormány felhatalmazásával a dunántúli déli és délnyugati megyékbe indult. És működött is, mert önkénytesekből s elmaradt újoncokból két ezerig menő csapatot szerzett, — melyek között néhány jó, de drágán szerzett vadászcsapat is volt, — és néhány ágyút állított ki. Bár az egész csapat nem volt jól fölfegyverezve, mégis ha mint cs. k. genie-tiszt a portyázó kis háborút érti, működéseit a kormány utasítása szerint végezhetette volna. De mivel nem értette ezt, s más részt az osztrákok kezébe kerülni sem akart, azért Burics s Nugent tábornokoknak Stájer- és Horvátországból előnyomulása hírére vevőn, ő is Mohács felé tartott. A kor-

mány pedig, mivel sükertelen eljárását megtud, s Eszék vára veszélyeztetéséről is tudósított, — ennek biztosítására Nemegyeit a várórség szaporítására parancsolta. Ezen parancsolatra Batthyányi Kázmér is felszólítja őt Eszékre sietni. Nemegyei sietett is Eszékre, de ott mérnöki szemével s orrával körülnézván, és szaglálván, kutyát vett észre a kertben, s azért kis hadával Batinánál a Dúnán átköltözött Bácsba.

Nemegyei Bezdánból Zomborba ment, hol rögtöni megjelenése a magyar ügynök a rácok ellenében használt ugyan, de még többet használhatott volna, ha az Apathin felől Zombornak tartó rác csapattal harci szerencsét kísérel meg.

Ő azonban mitsem bízván önmagában, valamint se-regecskéjében sem, azért minden verekedés nélkül, több podgyásza hátrahagyásával — mi tán kelleténél nagyobb sietésnek látszatott — Szabadkának s onnét Szegednek tartott, hol csapata az ottani őrségek- és zászlóaljakra beolvadt.

„A földiekkel játszó csalfa vak remény“ekként ment füstbe, Nemegyei pedig Batthyányi vádjára hadi törvényszék elé állíttatott. A hadi törvényszék tudatlanságot és önerejébeni bizalmatlanságot látott inkább, mintsem árulást, s azért elégnek tartván nyilvános gyalázatát, s ez által szenvedett becsületsértését bűnhődéseül beszámítva, — szabadon eresztette, s méltán, mert már akkor nagyobb és fontosabb bűnösök bűneit is büntetlenül kelle hagynia, s így ha érdeme szerint büntetik, megvalósult volna ama német közmondás, hogy a‘ kisebb bűnösöket fölakasztják, a nagyobbakat pedig futni hagyják.

Nemegyei magát ad hominem azzal védelmező, hogy a várórség őt a helyiség szűke miatt (zárjel közt legyen mondva, hogy a magyar várak között legszebb bástyalakai — kazamatái — Eszéknek valának) befogadni nem

akarta, mit a várórség későbbi viselete igazolni látszik. Az is igaz volt, hogy a munkák elhanyagoltattak, a vár védelme ingadozó lábon állott s így seregecskéjét becses személyével együtt a honnak megtartani jobbnak és biztosabbnak tartotta.

De térjünk immár vissza Eszék várához. Midőn Windischgratz betört, s az országgyűlés Debrecenbe költözött, Bács-Bánát szintén kiűrtetett, s így az ellenség szabadabban működhetvén, Eszék vára is szorosabban vététt körül. Midőn pedig gr. Batthyányi is, — ki a vár magyar kézben léte alatt legtöbbször ott tartózkodott, — Eszéket elhagyá, akkor már előre lehetett mondani, hogy a várat valami csapás érendi.

Ha nem hibázom, 1849-dik február vége felé adta meg magát capitulatio által.

A háború kezdetétől fogva ez volt a legnagyobb csapás, mely az országot érthette; mert ha e várat megtartjuk, az ellenség szabadon nem mozoghat, Horvátország és Szlavónia Magyarhonnal mindig összeköttetésben marad és sok féktelenség elmarad.

E vár nélkül Szlavónia elszakadt, az ottani sereg ellenünk használtatott s ezentúl Péter vár is jobban ostromlatok.

A fájdalmat még szaporította az, hogy minden kénytelenség nélkül, a magyar hadi becsület rovására adott át.

Ha oly vár adja fel magát, melynek 2500 mázsa löpora, három óra pénze s még többre elesége van, s még annyira sem viszi a dolgot, hogy az első paralellát húzzák, vagy az első ostromütegből lövöldözze az ellenség, akkor gyávaságot, sőt még nagyobb bünt követ el, s azért csoda, hogy gyáva katonaságát szabadon bocsátották.

Mindazon eszéki őrségi tisztek, kik Debrecenben meg-

jelentek, hadi törvényszéki vizsgálat alá vétettek, s vallo-
másaikból a következőket leheté kivonni:

Eder, a várparancsnok nem tudván s nem akarván önállólag parancsolni, végzendőit hadi tanács rendelte el. E hadi tanács, míg az ellenség távol volt, bő s hős nyelvvvel hazaszeretetei kürtöit, s kinyilatkoztatta, hogy magát az utolsó csepp vérig oltalmazandja; hanem mind-
azáltal a vár biztosítását illető kötelességet — mint láttuk — elhanyagolta.

Az ellenség váratlanul megjelent, a léha őrséget a három külvárosból kiűzte, a várat elzárta s több őrségi csapatot elfogott. Ez ellen komolyan mi sem tétetett, úgy hogy az ellenség egész kényelemmel építhetett egy ágyútelepet. Ezalatt megkezdettek az értekezések, a parlamenti-
tirozások, s mialatt az egyetértés felé közeledtek, addig a hadi tanács a teendőik felett vitatkozott. E fontos esetben több tiszt hivatott a hadi tanácsba, hanem a védelmezést pártoló tisztok vagy leszavaztattak, vagy gorombaságok által elidegenítették, vagy végre lehangoltattak. — A meg-
adásra szavazó párt eleség- és lőporhiányt s más szükség-
séget hozott fel, azonban önmaga részére és javára szer-
ződött. Midőn ezek közül a főbb személyek az alkut meg-
kötötték, egyezkedés ürügye alatt a várból kimentek s
többé vissza sem tértek. Ha nem hibázom, a chassirozást
gróf Schmideg kezdé, utána Rác s végre a leghíre-
sebb Földváry.

Eder tábornok magára hagyatván, mint cs. k. tábor-
nok, az aláírást nem tagadhatta meg, s így a fegyver-
letétel s a vár átadása — szabad elbocsátás mellett —
megtörtént s a magyar őrség elköltözött.

Eder később az osztrákoktól hat évi rabságra íté-
tetett.

Földváry Pesten megjelenvén, a nép ott sziszegéssel
fogadá. Földváry később, midőn az osztrák sereg el-

vonult, Pesten maradt s elfogatni hagyá magát, honnét fogolyként Debrecenbe hozatott, s — mint már érintők, — csak Besze mentette meg őt a nép rögtöni ítéletétől. Szerencséjére, fölötte ítéletet mondani nem lehetett, mert a kormány Debrecenből elköltözvén, őt ott feledé. Mi történt vele később? nem tudom.

A mint Eszék kezünkről elesett, ez az ellenség működését elősegítő, a Duna jobb partját kezébe adá s a magyar hadi működéseket nehezbíté.

IV. FEJEZET.

Az erdélyi hadjárat s az ottani viszonyok.

Erdély határán, az úgynevezett Királyhágó körül egy kis gyalog erő volt alakulóban, melynek egy részét egy tulzólág szabadelvű őrnagy, Csutak vezényelte.

Ez Abrud- és Kőrös-bánya városokat, melyeknek lakosai többnyire oláhok valának, többször harcikig látogátá meg, s azokat a kormány s tán önmaga részére kiszákmányolta. Mivel ezen beütései többször sikerültek, annyira felfuvalkodott és annyira kérkedett, hogy ő a bányavárosi oláhságot, midőn a kormány kívánja, képes lesz legyőzni és meghódítani, hogy végre a kormány elfogadá ajánlatát s annak végbevételével megbízá. Igaz, hogy a mócokat változó szerencsével fékezte, a lázadásnak Magyarországba átvitelét s elterjedését nem engedte; s bár ennél maradt volna, mert Ígérését nem csak nem teljesíté, sőt önkényes eljárásával az ottani hivatalnokokat s a fékezni akart oláhságot is maga ellen felbőszítette.

Ez a határon innen és túl történt. Belebb Bem tábornok — mint már láttuk — Ígérete szerint a karácsonyt Kolozsvárott töltötte, és sebes s az ellenségtől nem is képzelt mozdulatokkal Urbán alezredest, a császári vezénylőt némely kisebb csatában megvervén, csakhamar Bukovinába szorította, sőt megjelenésével ezen tartományt is nagy zavarba hozta.

Ellenségét ott megtörtnek és ártalmatlannak vélvén, s az ottani, Erdélybe vezető utakat nélkülözhető gyalog oszta-lyokkal, Riczkó őrnagy alatt megszállva hagyván, többi erejével Kolozsvárra tért vissza. Innét kevés idő múlva a császári sereg ellen indult, mely 10 ezret felülhaladó erejével Szebenben benn s ennek környékén fészkelte.

Ezen erő ellenében saját ereje sokkal kisebb volt, mit növelni, bármint igyekezett is, sem gyalogokban, sem lovasokban, sem pedig ágyúkban nem bírt, úgy hogy első csatázásaiban 6 ezernél több emberrel sohasem rendelkezhetett.

Azonban a számhiányt serege katonai és harci ki-képzésével, mozgóvá tételével, sebes és különböző irány-báni meneteivel, önnön hősi bátorságával, s legfőképp ágyúinak legtokéletesebb használásával pótolá ki hadi értelme.

Az osztrákok lassú eszmélésük-, hosszas elhatározá-suk-, nehézkes mozdulataik-, nagyon óvakodó eljárásuk-, részint pedig ultra-methodicus vezényletük- s az ellent mindig nagy körben bekerítési igyekezetüknél fogva Bem merényeit könnyíték.

Ezen osztrák circumspectiót Erdély forradalomelőtti hadi kormányzója, Puchner altábornagy most, kifáradt korában, még öregbítette. Ezen jó úr fiatalkori tüze-ségét és vitézségét óvatossággal és diplomáciai viselettel váltotta fel, melyet Metternich szárnya alatt és 1832 és 1833-ban a római legatiókban tanult, s melynek szövevényes és ármányos modorát Erdélybe is beliozá ügyvezetésében, úgy hogy a forradalom első idejében nem rosszul ma-noeuvirozott, helyét mindkét résznél meg akarván tar-tani; a magyaroknál jószága, az osztrákoknál altábor-nagy sága miatt. .

Tehát az osztrákok mindent biztosítani akaró igye-kezete Bem terveit még jobban mozdítá elő.

Puchner ellenében lássuk Bemet. Itt előre kijelentem, hogy sokat adnék annak, (ha t. i. lenne valamim,) ki az erdélyi hadmenetet figyelmesen kísérve s azt minden részletében összehasonlítva s összevetve — abból rendszert kivonni képes.

Bem hadmunkálatai alapja az ellenség volt, nem pedig a helyszínrre alapított mozdulat, mely a legegyszerűsebb, legbiztosabb, az erőfogyasztásra nézve legkímélőbb, célját legjobban elérő s ugyané célt biztosító modorral győzi le az ellent, s a nyert tájékat megtartja. Ha őt jól fogtam föl, kevésbé érdekelte Bemet a mikép és mennyi? mint a hol van? — s talán soha sem tudta volna megmondani, hogy mi lesz következménye győzelme vagy veszteségének.

Ütközet előtt a körülötte levő vezénylőknek kiosztotta a szerepet arra nézve: merre menjenek, s magához egy vagy két zászlóaljat s néhány úteget vevén — a veredést elkezdé. — Mivel pedig ágyúinak tüzet oly jól tudta irányozni, mint nálánál jobban senki, s azokkal az ellenek a legjobb s legalkalmasabb időben lehetőleg nagy veszteséget okozott, azért többnyire győzött, s ha győzött, az ellenségnek nem engedett időt arra, hogy magát összeszedhesse. Ha pedig vesztett, saját személyének legnagyobb veszélyeztetésével is imponált a győztesnek hátrálásában s eme vitéz s lehet mondani: átalkodott bátorságában a szerencse soha sem hagyá el egészen, bár úgy látszott, hogy megsemmisíttetése gyakran az ellenségtől függ, sőt csoda, hogy némelykor egész serege oda nem veszett, mivel biztos győzelemre számítva, alvezénylőinek a hátrálási irányt ritkán szabá ki.

Hadjárata kezdetén kevesebb erővel bírván, azt összpontosítva tartotta, bár így sem vezette mindig az ellenségnek. Később, midőn győzelmei a székelyeket fölhevíttek, s a háborúban számosabban vettek részt, még akkor

sem volt mindössze többje 8—10 ezer emberénél. Húsz vagy több ezerrel bánni soha sem akart, talán mivel érezte Turenne nyilatkozatát. Habár Erdélyt az osztrákoktól, sőt az ezek segítségére először siető muszkáktól is kitisztította, de mivel sem az egyiket sem a másikat összetörni nem tudta, nem bírta, — minthogy a legyőzöttek egyik helyről kifizetvén, más helyen igyekeztek betörni: azért Erdély akkor sem volt tökéletesen biztosítva, midőn Bem győzelmei általánosok voltak.

Mielőtt fejszemet az erdélyi dolgok fájába vágom, sajnálatomat fejezem ki az iránt, hogy e történeteket iratok, okmányok és feljegyzések nélkül írandom le. S ha már a magyarhoni események is csonkán, nem mindig pontos dátumokkal jutnak eszembe, akkor az erdélyi harc bizonyára még kevesebb részletekkel fog dicsekedhetni, mivel arról a hadügyér hivatalos jelentésekből igen keveset tudott meg, mert Bem egyéb jó tulajdonai közt az is meg volt, hogy engedelmeskedni kinek sem szeretett, sőt ha nem is akart egészen ellentétben dolgozni, de mégis önfejének útmutatásait követte, miről a hadügyért gyéren tudósítá s azt is csak akkor, ha pénzre, ruhára vagy katonára volt szüksége.

A kormányfővel gyakran levelezett, és mivel ez a hadügyérrel ellenzéki lábbon állott, Bem leveleit azzal ritkán közölte, s így csak a „Közlöny“ volt a természetes kútfő, honnét a hadügyér menthetett. Legtöbbet azonban azoktól tudott meg, kiket Bem Erdélyből futároként pénzért és másért küldött, kik úgyszólván imádói voltak, s kik között nagy költőnk, Petőfi az első helyet foglalá el; utána Teleky Sándor stb. polgári tisztviselők, kormánybiztosok s más ilyenek.

Így tehát a Kolozsvár bevétele után történt dolgokra menvén át, azokat nagy vonásokban folytatom:

Amint Bem Kolozsvárra visszatért, onnét idővesztés

nélkül, az összegyűjtött erővel kiindult, s Maros-Vásárhelynek tartott. Katonasága mintegy 4000 gyalogból, 600 lovasból és 18 ágyúból állott, kikkel január közepe felé Maros-Vásárhelyre érkezett. Útjában látó és halló érzékeit eléggé használhatta, midőn magának az elkövetett gyilkolások, pusztítások, garázdaságok, gyújtogatások s más iszonyokról tudomást kellett szereznie, miket az oláhok vittek végbe. — Vértzik az ember szíve, ha ezekről bővebben emlékezik, részleteiktől pedig undorodik e sorok írója s azért ecsetelésükbe nem is bocsátkozik. E vérengzések az ottani védtelen magyarságot kedélyben és bátorságban lehangolták s csaknem megsemmisítették.

Ezekre Bem keveset számolt, de többet a székelyekre, kik még egészen meg nem törtettek, s a kikről hitte, hogy őket az ügy mellett vívni készeknek találja; hanem számításában csalódott. Miért csalódott? — arra a székely székelyekben történt dolgok adnak némi felvilágosítást, miket érintenem kell, bocsánatot kérve nem legszerencsésebb modorú előadásomért.

Erdélyhon állapotát felületes vonásokban már láttuk, s ha részletesen nem is említettük, mégis kivehattunk annyit, hogy a forradalom kezdete utáni havakban ott a magyar ügy rász lábbon állott s úgyszólván csaknem veszve volt.

Láttuk azt is, hogy a megmaradt katonasággal, a százszok tanácsával s pénzével a magyarok befolyását csökkenteni s uralmukat az oláhok fegyveres közremunkálásával fenntartani és gyarapítani igyekeztek. Ezen igyekezetek bármily ildommal voltak is összeszőve s munkálatba véve, mégsem sikerültek úgy, hogy a Székelyföld lakosait egészen magukhoz hódíthatták volna, s mivel az ajánlatok mi eredményt sem termettek, Puchner végre többet nem kívánt tőlök, csak azt, hogy semlegesek maradjanak. Ezen semlegességet a székelyek némileg és mind-

addig megtartották, míg csak a magyar ügy süllyedésben létezett. Azonban az 500 ezer lélekből álló népesség katonai nevelése, megőrzött ősi szokásai, a nehéz határőri szolgálatban megedzett képessége, s végre 30 ezerig fellelhető fegyveres ereje dacára mindig kevesebb hasznot okozott, mintsem akadályt. Ehhez járult még, hogy az oláhokkal s még inkább a szászokkal nem igen jó felebaráti viszonyban voltak, sőt az utóbbiakkal azok ármányos magukviselete miatt ellenséges viszonyokba is jöttek, s azért a jelen zavaros időkben, midőn némely helyeken megtámadtattak vagy személysértést szenvedtek, melyeket visszatolni is igyekeztek, mint például a szomszéd Brassó környékén, — mondjuk, hogy ezen körülmények közt eszmélni kezdettek, semlegességükkel fölhaltak, sőt tettelegesen résztvevőkké is váltak, kivált midőn a magyar ügy állása kissé emelkedni kezdett.

Midőn Puchner hadi tanács címe alatt az egész honban levő tiszteket Szebenbe hívá, azt remélte, hogy a székely tiszteket többre is bírhatja, ha ezek látandják, hogy egyéb pajtásaik az osztrák ügynek hódolnak. Voltak is közöttük, kik a székelyek tevőleges közremunkálását ígérték, hanem olyasok is találkoztak, — kik ismervén a székely jellemét, — ezt kívánni lehetetlennek tartották, s mint már föllebb említettük, legfőlebb a székelyek semlegességéről nyújtottak biztosítást.

Puchner szerencsét próbált s egy bizonyos napot jelölt ki, melyen parancsa szerint az erdélyi összes tevőleges katonaság Szebennél megjelenni köteleztetett.

Itt volt tehát egy másik Herkulesféle elváló út, mert ha a székely zászlóaljak kiindulnak s Szebenhez érkeznek: a magyar ügyre nézve elveszvék. Hogy tehát megtartásának, Berzenczey László kormánybiztos, ki a Székelységben ügyünk mellett is pro domo sua szónoklott, minden, a hadi kormány részéről tiltakozás dacára október

16-dikára, épen azon napra, melyen az erdélyi osztrák katonaságnak Szebenben kellett megjelennie, — Agyagfalvára székely népgyűlést hirdetett.

A mint Puchner ezt megtudá, ellene működött, s bár az erdélyi magyar kormány feléje látszott hajlani, Berzenczey elhatározása győzött s a gyűlés megtartatott. S így a székely katonaság kiindult ugyan, de főbb tisztjei ellenére Szeben helyett Agyagfalvára sietett, hogy a népgyűlésben részt vegyen.

E népgyűlésben, — midőn a kormány azt megakadályozni nem bírta, — hogy némely törvényes szín uralkodjék, egy biztos s egy erdélyi kormányi tanácsnok elnökölt.

Berzenczey célját elérte, s mi több, mivel akkor még a székelység mire sem esküdött, azt főbb tisztjeivel együtt a következő pontokra, mint a gyűlés főbb tárgyára fel is eskette, mi által előbbi ígéretöket a jelen eskü által megsemmisítették.

E pontok, — ha nem hibázom, — a következők voltak:

Először: Eskületétel a magyar alkotmányra.

Másodszor: A magyar minisztérium által behozandó katonai rendszerig az eddig divatozó székely hadi rendszer eltöröltetik, s ügye az erdélyi kormányzó által ki-nevezett katonai egyének és biztosok által intéztetik.

Harmadszor: A magyar kormány felkéretik az egész külföldi katonaság eltávolítására, s arra, hogy Károlyvár őrzését a székely katonaságnak adja át.

Voltak még kisebb s kevésbé fontos pontok is, melyeket itt elhallgatok.

Miután az agyagfalvi népgyűlésnek vége szakadt s a mint a sokféle károsítástól tudósítottak, saját védelmükről kezdtek gondoskodni, s e célra 20 ezernyi székely fegyveres maradt együtt, öntűzhelyeiket védendőek s a megtámadásokat visszatörlandők. Miután pedig azt is

meghallották, hogy Urbán oláh-szász erővel Szászrégen körül táboroz, elhatározzák, hogy eléje mennek.

Puchner — bár akkor már föl volt hatalmazva mindent elkövetni, mi Bécs érdekét előmozdítaná, — még sem tartotta magát elég erősnek arra, hogy a székelyek ellen valamit merényeljen s azért az Agyagfalváról Maros-Vásárhelynek tartó székely erőt nem háborgatá, bár tehetette volna, minthogy nem volt tőle messze.

Maros-Vásárhelyre megérkezvén, csakhamar Szászrégen felé irányzák útjokat a székelyek s még akkor Zsombory, Dobay, Dorsner s más főbb tisztjeik által vezényeltettek, kik közt mint spiritus rector és agitátor Berzenczey is jelen volt. Az ellen-erőre Radnótfalvánál bukkanván, ezt megszalasztották s Szászrégent körülvették. Itt Urbán megszorult, sőt kézbe is kerül, ha a székelység a humanitást vagy más tekintetet félre téve, megszállotta s bevette volna a várost. Hogy ez nem történt, azért a főbb tiszteket is okolják, azt rebesgetvén róluk, hogy Urbánhoz szítottak.

Urbán egy szász szónokot küldött a székelység elé, mely a szónoktól 50 vagy mennyi ezer forintnyi sarcot követelt. Az orátor meghajlott s visszatért ez összeget fölhasználva; ezalatt az idő múlt, az est közeledett, a sereg éhezni kezdett, s mivel a városból senki sem jött elő, azért a székelység a város körül juhnyáját látván, azon kezdé boszuját és étvágját kielégíteni.

Míg a juhotak nyúzták, azalatt némely főbb tiszt a városba menvén, azt üresen s a házakat csukva találta. A mint ezt a sereg megtudta, dühbe jött és pedig először, is tisztjei ellen, hogy Urbánt elszalasztották, másodszer azért, hogy éheztek s a házakat üresen és csukva, sőt az Urbánét még föl is gyújtva találták; s végre, mivel — a mint mondták — a házakból ellenük irányzott lövéseket is hallottak.

A két utóbbi tény igaz is, nem is; de nincs is szükség reá, mert a két első pont elég arra, hogy legdühösebb — — — ellenségüknek, Urbárinak menekültével éhezésükért boszút álljanak, hogy Szászrégent kirabolják- és felgyújtásák.

Ez megtörténvén, Urbán hadereje után tartottak, s azt megverék; szóval: valahányszor a székelyek az oláhokkal találkoztak, ezek mindig a rövidebbet húzták, Urbán pedig Beszterce felé kényszerült vonulni. Urbánt talán a világ végéig úzik, ha lehet, annyira gyűlöletes vala előttük s a magyarok előtt.

Az üldözést azonban félbeszakaszták, mivel Gedeon tábornok hátulról fenyegeté őket, s azért Maros-Vásárhelyre tértek vissza. Gedeon — mellékesen legyen mondva — magyar volt.

Ez egész hadmenetnek a sarcoláson és visszatorláson kívül azon haszna volt, hogy az oláhok és szászok megszeppentek, s az előbbi hónapok gyilkolásai és rablásai után még fogva tartott több ezernyi magyart kiszabadult.

Az egész dolog rögtönözve lévén, tüzes s honfi-vezér hiányában az ügy lankadni kezdett, a főbb 'tiszték nem nagy lelkesültséget tanúsítottak mellette, sőt a székelyek is elveszték kedvüket, minek szomorú eredménye az lett, hogy Gedeon a különben bátor és vitéz székelységet kisebb, de jól vezényelt seregével szétveré s ártalmatlanná tette, a mi Puchnernek nagy előnyül szolgált, mert az északi részen mozgó császári osztályokkal az összeköttetést helyreállíthatta, minek következményét Kolozsvár bevételében s a magyar hadi erőnek Erdélyből kiűzésében láttuk, míg Bem új táborozását meg nem kezdé.

Siralmas epizódként álljon itten annak megemlézése, mily emberileg működött szerteszét a — — — — — felbőszített és félrevezetett oláhság és szászság. — Heydt egy, a hadi sarcot kifizetni nem akaró örmény falu, melyet az oláhok

legyőzni nem bírtak, rendes erővel bevett, s miután az a sarcot később lefizette, Heydt ezért megbocsátani látszott; lefegyverezvén a falut, azt otthagyá. A mint ő az egyik részen kivonult, a másik részen az oláhok rohantak be, s feldúlván a falut, a védtelen lakosokat lekoncolák. E becstelen és embertelen tényhez — úgy látszik — kommentár nem szükséges.

A székelység ereje meghajlított ugyan, de meg nem törött.

Csík-szék majdnem tökéletesen meghódított, úgy hogy még székely testvérei ellen is hadakozni ígérkezett, ha azok ellenszegülnének.

Az udvarhelyi szék Heydt által keresztül-kasul portyáivá, kizsákmányolva, lefegyverezve, nyűgben tartatott, sőt Heydt embereitől kihágásokra is édesgetve, ezekben részt is vett.

Maros- s Aranyos-szék Gedeon zabolázta meg.

Csak a kis Háromszék maradt rendíthetlen, mutatván, mit tehet a szilárd akarat, az elszántság s a szabadság hő érzete. Itt egy fiatal, művelt, hadi tudományokban jártas férfi, Gál Sándor s ha nem hibázom, Réty, református lelkész kezdék a Vásárhelyen tartott népgyűlésen polgártársaika azt utolsó csepp véréig tartó védelemre buzdítani.

Az egész szék fellobbant, minden nem és kor tehetősége szerint részt vett a védő eszközök kiállításában, sőt több nő még csatákban is volt, mi a férfiakra varázserővel hatott.

Ágyúk hiányában lévén, e szükségükön is csakhamar segítve Ion. Volt köztük egy, az osztrák tüzérségből kilépett köztüzér; ez természetes lángéhszszel s gépészeti ismeretekkel bírt, s mert azelőtt rosszul sikerült találmányai miatt inkább kigúnyoltatott, most megígéré az ágyúkészítést. Ez Áron Gábor volt, ki később őrnagyságra

emeltetett és sok érdeme végett köztisztelet tárgyává lőn, s a kinek a mindenható megengedé, hogy tisztas napjait önalkotta s önhasználta ágyúja mellett, a haza védelmében, vitéz módon végezhesse, hogy ekként hona bukását és nyomorát ne láthassa.

A harangok tehát egymásután Áron Gábor műhelyébe kerültek. Áron némely hibás kísérlet után csakhamar jó ágyúkat készített. Midőn az első az ellenségre, kilövetett, mivel talált s a székely hozzá közel állott, azt monda: „Ez nagyobbat szól a németénél.“ Röviden: a felhevülés az egész közönség testi és lelki tehetségeit működésre élesztette, minden hadi hiányt pótoltt s minden kelléket előteremtett az osztrák tisztség nagy csodálkozására. Midőn a székelység eszközei elkészültek, azonnal használta is azokat s több kisebb harcban előnnyel harcolt velők.

A sikerült merények a bátorságot növelék, több tevékenységre készítették az erőket, s mivel a tevékenység haszonnal volt összekötve, a székely szerzési agyvelő-műszerét kézzelfogható hasznos tárgyak megszerzésével iparkodott kielégíteni. Erre a háborúban elég alkalom kínálkozott, melyet becsületesen föl is használnak s mivel a franciák szerint „az étvágy evés közben jó,“ — még Brassóra is fenték fogaikat, mitől azonban elestek; hogy miként? nem tudom. A szászok vitéztlenségük mellett, — miként hozzájok illet, — circumispecte utánozták székely rokonaikat, mindent elvevén tőlök s mindent maguk számára tartván meg, mit még a régi lófők vagy főbbjeik. — As Yo like it — Etekközüből hoztak magukkal.

A háborúzás változó szerencsével szokván járni, ez több balesetet is hozott magával. Kifelé a gazdagabb szászok közt játszván harci előadásokat, a székelyek itt némely helyen a feleszmélő ausztriai rendes katonaságra

bukkantak, megverettek, s végre székhelyeikre visszavonulni kénytettek.

Ezen balesetek következtében a székelyek lehangozódtak, a szunyadozó régi császári eleinek pedig feléledtek, s a titkos császárpártiak azon koholt s hamis hírekkel, t. i. hogy Magyarország veszve van s a császár kegyelmes, a székelyeket önmegadásuk felé vonzották.

Gedeonnak jutott ama szerencse ismét, hogy fajrokonait meghódítsa s a székelyek elé kemény föltételeket szabott, u. m. a fegyverek, ágyúk, löszerek, sőt még a honvédek s az úgynevezett Kossúth-huszárok kiadását is; — mégis hajoltak a székelyek, csakhogy ildomos modoruk szerint a honvédeket és a huszárokat elillantatták, s jó fegyvereik helyett a roszakat adták ki.

Gedeon aligha roszabbul nem bánik velök, ha Puchner arra időt hagy; de ez már nem nélkülözhetvén őt, onnét elhívá, s erre Gálnak újra alkalma nyílt őket rendbeszedni; s e rendezésnél hagyandjuk őket, az események félbeszakasztott fonalához térvén vissza.

A mint láttuk, Bem várt és óhajtott székelyeit Maros-Vásárhelytt nem találta s azok helyett erősebb ellenség közeledtét hallá, melynek ha erélylyel ellent nem áll, vagyis inkább: ha azt le nem győzheti és győzi, előbbi előnyeinek dacára, a réginél roszabb állapotba kerül. A veszély tevékenységre jobban izgatván s hadi szelleme is ébren lévén, csakhamar az ellenségnek tartott.

Figyelmeztetem az olvasót, hogy a részletekbe kevésbé bocsátkozhatom, s inkább eredményeket adok, azaz nem azt fogom leírni, hogy mikép, hanem hogy mi vivotott ki. Ha nem csalódom, (mivel jegyzékeim közt erre vonatkozólag mitsem találtam,) Gálfalva körül találkozott a két sereg, melyek vezénylői hason szándékkal támadták meg egymást; mind a kettő, — mint hajdan a görögök Ilonáért, — Erdély birtokáért vívott s bár az

osztrákok keményen támadtak s ostromlottak, de Bem sajátkezüleg intézett ágyútüze a főbb pontokon azok hevéit leforrázta, s végre az annak idejében alkalmazott s kivitt bekerítési fenyegetés, gr. Bethlen alatt, megtörte Puchner s hátrálni kényszeríté.

Nem tudom bizonyára itt történt-e, de hogy történt, oly bizonyos, mint hogy ezt Kiutáhiában írom. Elég az hozzá, egy derék német tiszt, Heiperger, Bem személyét keresvén, s ezt ágyúinál találván, annak vastag ruháit fejteni kezdé kardjával, mire gróf Teleky Sándor s Kiss székely őrnagy a német vitéznek elébe állván; annak veszélyes vágásait felfogták, s felszabadították Bemmet; a viaskodást gróf Teleky folytatván, oly arcképvágással teríté le Heiperger, hogy ennek örökké bélyegét viselendi; aztán vitézhez illőleg ápolták s később szabadon bocsátották őt.

Puchner egészen Szebenig szakadatlanul hátrált s csak ott lélezett biztosan. Bem sem késett, hanem erőtetett menettel Megyésig ért, s ott és az egyik Selyken megpihenve, csak Szelindeken engedett nyugalmat se regének.

Az előbb mondottak január 17. és 19-ike közt történtek, s miután Bem előbb Gálfalváról s most Szelindekről további rendeleit kiadá s szabad közlekedésről gondolkozott, 20-dikán egyenesen Szebennek tartott, győzelme morális hatása alatt kevés erő kifejtéssel vélvén azt elfoglalhatni.

Szeben székhelye volt az erdélyi katonai főparancsnokságnak s közép-korbéli modor szerint fákkal volt körülkerítve. A jelen körülmények közt előrelátásból tábori erősítésekkel bővíték védelmét, de ezeknél még jobban biztosított a lakosok osztrákérezelműsége által, kik a császári érdek mellett saját lételők s felsőbbségük kérdését is veszélyeztetve látták s így készek valának lehető-

lég minden szolgálatot teljesíteni. Ehhez járult, hogy az osztrákok számra nézve is erősebbek valának a magyaroknál s hogy minden hadi kellékkel bőven el valának látva, mi nemcsak a városbeliek önbizalmát nevelteté, de a város bevételét is nem könnyű feladatul tünteté elő.

Nem is volt a feladat könnyű, bár Bem számítása a morális hatásra nem vala rós; de feladatához hiányzott az arányos eszköz, t. i. a szükséges vivők száma, mert Bem alig érkezett Szebenhez többel 5000 embernél, 28 ágyúval, s a mely erőt még várt, arról nem tudatott, hol létezik az.

Bem a mint Nagy-Csúrt elérte, Puchnert Szeben átadására felhívá. Ezen felhívás sikerére oly biztosan számított, hogy már 21-dikén reggel Szeben előtt harci állást vön, s a feladást jelentendő hírnököt nyugalommal várá.

Ez azonban nem jött, bár a város maga is hitt a capitulatióban, minthogy a hadi s szász pénztárak az előkelőbb szászokkal együtt a Vörös-torony szorosához küldettek. Mivel pedig a hírnök nem akart megjelenni, tehát Bem támadáshoz készült. A városból megkezdek az ágyútűzet s az első lövések a derék s vitéz Mikes Kelemen ezredest s néhány tisztet Bem körül földre terítették. Ez a támadás menetét nemcsak halkította, de meg is állította.

Erre Bem kiállítván telepeit, a tüzelést viszonzotta. Több helyen ostromoltak a magyarok, de jól irányzott tűznek lévén kitéve, veszteséggel üttettek el. Az egész hadi erő, különböző fegyvernemével, több órai tüzet állott ki veszteséggel; de Bem azért mitsem tágitott, mivel egyre Czecz ezredes segélyerejét várá, melynek parancsot küldött, a vízaknai út felől Szebent megtámadni.

Czecz 17-dikén indult ki Bordáról s hegyen völgyön keresztül szakadatlanul folytatván útját, 20-án ér-

kezett Vízaknára. E hely nincs messze Szebentől; miért érkezett tehát reggeli 11-én felé osztálya élivel Szebenhez, midőn 7 órától fogva hallhatta az ágyúzást, s midőn Vízaknára ért, miért nem tudatta ezt Bemmellel, s miért nem kérte tőle teendőit? — ő tudja.

E sorok írója csak azt tudja, hogy bár Czecc megjelenését Bem osztályai éljennel fogadták, bár ő is kezdett előre haladni, s bár Bem új lelket kapva, újra ostromhoz fogott, mégis mind a kettő hátrálni kényszerült. Melyik rész kezdett előbb a csatába beleunni? az kérdés; hanem hogy az osztrákok az „Isten tartsd meg fejdelmünket“ című nótával kísérték örömben a magyar sereg hátrálását, azt maga Czecc is bevallotta.

Mindenki hátrált s némelyek kelleténél sebesebben is; csak Bem maga tartotta magát ágyúival, melyeket állásról állásra elhelyezvén, a hevesebb ellenséges üzőknek jól irányzott adagokkal kedveskedett, s így Szeben előtt több óráig fenyegető állásban tartá magát.

Bem, mivel tért vesztett, tehát ő nem, — hanem Puchner győzött, bár ez sem nyert sokat, mivel amaz bátor magatartásával tiszteletet parancsolt. Veszteségünk nagyobb volt minőségben, mintsem mennyiségben. Kéves foglyot is vesztettünk ugyan, de Bem rongált ágyúit mind kiszabadítá, s Szelindeken újra hadi állást foglalt, az ellenséget ott várandó be.

Az ellenség azonban késett, s noha késett, Bem helyéből még sem mozdult ki, s a mit csak magához húzhatott, azt az elszórt s hátrahagyott katonaságból magához rendelte; lőszeret hozatott, hadi állását megerősíté, s azt lehetőleg védeni akará, mivel abban oly pontot szemlélt, mely által Erdélyt megtarthatja.

Puchner egy hétig vagy tovább is késett s nem mozdult. Miért késett? ezt felfogni nem lehetne, ha az akkoriban történt első orosz erő bevonulása nem adna

fölvilágosítást. Bár Puchner serege még mindig erősebb volt a magyarokénál, de Bem neve annyira hatott, hogy e miatt nem merete győzelmét fölhasználni, míg csak az orosz sereg megérkezését nem hallja s így hátrálási vonalát nem biztosítja.

A mint tehát az oroszok Engelhard alatt Brassót megszállók, Gedeon azon tájékat elhagyó s Szebenhez érkeze, s mivel Skariatín orosz tábornok is Szeben felé indult, azért Puchner most, január vége felé Bemet stoltzenburg-i, vagyis szelindeki állásában megtámadó.

E megtámadás, — bár nagy erélylyel s nagyobb erővel intéztetett, — Bem jól célzott ágyúí és serege hősi magatartása következtében megghiúsult, mely minden ostromot visszavert, úgy hogy Puchner félbeszakító a csatát s Szebenbe vonult. Másnap is történt verekedés Szelindek s Vízakna körül, de az ellenség ekkor is elhíttetett minden igyekezetétől.

Bem azonban tovább itt tartózkodását biztosítatlannak látván, szelindeki állását elhagyni elhatározó. Okot adott rá a muszka-osztrák szövetséges sereg aránytalan szaporodása kis serege ellenében, melylyel ha előnnyel verekedhete is, mi eredményt sem bírt volna kivinni, nem hogy Erdélyt felszabadíthassa. Ezért, meg azért, hogy Erdélyben kevés segélyre számíthatott s Magyarhonból többet várhatott, tehát annak eléje menni igyekezett. Báró Kemény ezredest tehát Déva felé utasította, hogy ott helyet foglaljon s a magyar segélylyel egyesüljön; ő maga pedig Vízakna körül foglalt állást, az ellenséget föltartóztatandó, s hogy legrosszabb esetben ő is Déva felé vonulhasson.

Csodálni lehet Bemnek önmagáhozi bizalmát, mely itt az átalkodottságig menő merész elhatározottságot fejlesztett ki. Hogy a székelyeket is felkelésre buzdítsa, visszaereszté székely zászlóalját s lovasait, s minthogy

már előbb Kemény dandárát is előbbre küldé, azért egész hátramaradt ereje legalább is kétszerte gyengébb lón az ellenségénél. Ehhez még oldaltámadástól is tartott Károlyfehérvárból s ha hátrálni kényszerül, ellenséges indulatú szász tájékon keresztül kelle átvonulnia, hátrálását nyugtalanító oláh fegyveres csoportok között. És mégis mindezek dacára s ily bonyolódott körülmények közt rettenthetlen bátorsága viaskodásra készíteté.

Bem tehát gyöngé, de vezérében bízó seregével Vízaknán vön állást, melyet hamarjában fölvetett sáncokkal erősíté meg.

Puchner február 4-dikén ez állást túlnyomó erővel megtámadta, de több rohanása dacára nem csak nem nyert tért, sőt rohamai sikeretlensége miatt vissza is vonult. Ha itten Bem el nem hagyja magát ragadtatni vitéz tüzérsege által s fontolva halad az ellenek után, ágyútüzével kísérvén őket, talán későbbi baleseteit kikerüli s a várt segílyt töretlenül érheti el. Hiába! a nyugtalan s unszoló jellem a mint ellenét hátrálni látá, ott hagyá jó védelmi állását s utána iramlott annak, megsemmisítését célozván.

Számítása azonban roszul ütött ki, mert az ellenség önakaratúlag hagyván föl a csatázással, rövid hátrálás után újra állást vön. Ebben védhetvén magát s támadhatván is, most Bem terve dugába dőlt, mert támadása nemcsak visszaveretett, de mert az ellenségnek lovassága is több volt, mint az ő összes gyalogsága, tehát attól annyira űzőbe vétetett, hogy serege rendetlen futásra kényszerítettett.

A mint Bem gyalogsága zavarba hozott, mindenki Vízaknának tartott. Mivel pedig Bem győzési reményében ritkán jelölé ki az egyesülési pontot azon esetre, ha hátrálni kényszerülne, azért itt is mindenki össze-vissza

találkozott Vízaknán, az összedugult kocsik s társzekerek utat zártak s nagynehezen érkeztek Szerdahelyig.

E szerencsétlenségben az volt a szerencse, hogy az ellenség nem is képzelte s nem is merté képzelni (oly tekintélyben állott Bem!) a történt zavart s azért nem is vette őt üldözőbe. Ha nyomban követi, vagy nagyobb számánál fogva, kedvenc bekerítő eszméje szerint a csata előtt a csatában úgy sem használható százsz Hurra-zászló-aljat, (mely vitézségre nézve nem volt híres,) valamint a gyalog kozákokat egy lovas osztálylyal hátra küldi, ez esetben a Bemnek már okozott károkon kívül — melyekhez több ágyújának, málhája s társzekereinek s mintegy 500 katonájának elvesztése járult, — mondom, hogy Bemnek ezen károkon kívül ha nem is semmisíti meg egész seregét, de azt úgy szétszórhatja, hogy az a harc-térről hosszabb időre eltűnt volna.

De ez nem történt s így Szerdahelyt elérhette a vert sereg, megtöröten ugyan, de reménységét s bizalmát nem veszte.

Nem veszté pedig, mivel szeretett vezére épen forgott közöttük, Simonyi Simon nevű tiszt által a lekaszaboltatástól megszabadítván; s ez most szokott szilárd lelkét megint seregébe önté.

Itt azonban ismét gyengült erejével megállani tanácsosnak nem tartá, nehogy az előbbi napok baleseteivel találkozzék, sőt egész hátrálása is veszélyeztessék; azonkívül néhány lőszer-társzekere alig volt képes fennmaradt nyolc ágyúját ellátni; ezért tehát betegeit, sebesültjeit, bútorait stb. még ide érkezte éjszakáján Szászsebesnek indította.

Mint tudjuk, a szászok mindenben ellenlábásaink lévén, ellenséges indulattal viseltettek irántunk, házaikat csukva tartották, s tőlük mindent erőszakolni kelle. Így történt azon — — — eset, hogy a mint betegeink Szászsebesre

érkeztek, azok külszínre szívélyesen fogadtattak s a kel-
lővel elláttattak, éjszakának idején azonban — föl levén
előre a károlyfehérvári őrség híva Bem hátrálását aka-
dályozni. — osztrák hadesoportok s oláh portyázók je-
lentek meg, s a benn levő védtelen magyarok, gyöngye
fegyveres kíséretekkel együtt lekoncoltattak, úgy hogy
alig maradt egy hírmondó, s erre a helyet megszáll-
lották.

Midőn Bem e — — — tettet hallá, ezért, de még
azért is, hogy hátvonala veszélyeztetett s két tűz közé
vettethetett: Szerdahelyt azonnal ott hagyá s másnap reg-
gel boszúálló angyal képében Szászsebes előtt termett;
egy pár jól célzott ágyúlövés s gyalogsága boszúvágya
által vezetett rohama csakhamar kiüríté az ellenséget s a
helyet megszállá. Boszút is álla, mert az ostrom alatt ki
nem kerülhető károkon kívül emberséges bánással fizette
vissza a kölcsönt, kitszem akasztatván föl vagy lövetvén
agyon.

Épen idején történt e szász város elfoglalása, mert
nyílt téren aligha állhatott volna ellent. Azért is körül-
torlaszolván a várost, a mint ezt elvégzé, csak akkor pi-
hentette meg fáradt seregét. Az ellenség időt eleget ha-
gyott a legszükségesebb teendők végzésére, s csak délután
jelent meg a város előtt, elkezdvén annak ágyúzását, mit
Bem állhatatosan kiállott, miért is Puchner a tüzeléssel
fölhagyott s hátrább von állást.

Ez alatt Bem sebesültjeit s podgyászát Szászváros-
nak indító; ezek azonban útközben fegyveres oláh cso-
portok által megint majd mind vagy lekoncoltattak, vagy
elfogattak. Ezek mind például szolgálhattak arra, hogy a
merész katonai jellem a mint egy részt tiszteletet önt el-
lenébe, úgy más részt, ha a lehetlenséggel vív, vagy a
legnehezebb körülményeket keresi munkálataiban: több,
nem indokolható veszteséget szenved, miket itt időzéssel,

ott kevesebb átkodottsággal s a bikát nem mindig szarvainál fogni akarással elmellőzhet vala.

Bemet itten Puchner megadásra hívta fel, mindenféle hamis hírekkel vélvén őt eléríteni, mit azonban ez kevélyen megvetett s addig, míg Puchner ezen hírnökével a párbeszéd tartott, a városból kivonult.

Bem állapota igen kétes volt, mert előtte Puchner serege állott, oldalában a károlyfehérvári őrség támadható meg s hátvonalában fegyveres s vad oláh csoportok háborgathatták, s háborgatták is. Szerencséjére a károlyfehérvári őrség elkésett, Czecz az úton álló csoportokat szétkergeté s föl nem hagyott üldözésükkel egész Szászvárosig, s ezt is minden megszálló csoportaitól kitisztító s megtartó.

Ez alatt Bem viaskodva, minden talpalatnyi földet drágán adott át s lassan hátrált. Hátha magyar lett volna s vissza emlékezik Báthory s Kinizsi győzelmeire, melyet ők a Kenyérmezőn, azaz épen azon mezőn, — hol ő a nagyobb erőtől nyomatott, — nagyobb számú török ellen fényesen vittak ki! ekkor még nehezebb szívvel hátrált volna. Azonban Bemnek mindig nagy dicsőségére válik, hogy a legnehezebb s veszélyesebb körülmények közt, s bár megfogyva, de mindig vitézül verekedve hátrált, s gyakran bátran homlokot fordított ellenségének, míg csak Szászvárost el nem érte.

Tért vesztett ugyan újra, de közeledett is sóvárogva várt segélyéhez, melyről azt hallá, hogy annak elővédje a piski hídnál állást vőn. Ez annyi szomorúság közt ír volt sebzett kedélyére.

E rég várt segélyből február 7-dike körül egy zászlóalj némely önkénytes lovassal, — ha jól írom, mind bihariak, — érkezett hozzá, a többi pedig útban lenni mondatott.

Bem erre megint vérszemet kapott s bár serege fáradt

volt, s bár majd minden lőszer nélkül vala, (mivel Szászsebesen is csak az elfogott néhány osztrák ágyú töltérszekerei foglalatából védhette magát,) mégis az ellenséget bevárni eltökélé. A mint az ellenség közeledett, a tüzelés megkezdődött, hanem a magyar sereg hamar kitűzétvén magát s mivel Kemény serege sehol sem láttatott, ott kénytelenítetett hagyni állását, mintán még fennmaradt 4 ágyújából kettőt, sőt még közép-ujja egy tagját is elveszte.

Itten beszéltek, hogy az osztrák csatárok Bem ágyúíhoz közeledvén, ezek közül egyet lovagló korbácsával megütvén, így szólt hozzá: „Canaille, diese sind meine Kánonén, lasst sie gehen“; hanem ezek azért az ágyút ott nem hagyák. Bem itt Czecknek adván át a vezényletet, Dévának tartott, segélyseregét fölkeresendő.

Kemény minden igyekezete mellett sem birt előbb rézst, törni magának, mert itten is — mint ezt már Magyarhonban említők, — a mint a magyar katonák valahonnét elmentek, őket azonnal vándorló magyar családok tömege kísérte, nehogy a vad oláh kezébe essenek. Ő is el lévén a vándorlóktól torlaszolva, csak Piskiig érkezhett, hol állást vön.

Bem második mondása után: „Piski Brücke verloren, Siebenbürgen verloren,“ Keménynek további teendőit kijelölé s ő maga, miként mondtuk, a várt segély főbb részének eléje, Dévára ment. Ez alatt Czeck is a fennmaradt sereggel oda érkezett s annyi sok fáradalom, vitéz magatartás s erősebb ellenséggel küzdés díjául, önbecse s bizalma öntudatában nyugodni készült, biztosságát a derék Keményre bízva. E nyugalmat a császáriak valamint önmaguknak, úgy neki is megadák.

Czeck legyen kezes annak valódiságáról, hogy az e tájon harmadszor akadályt okozó magyar családok, melyek Bem által Nagyváradra utaltattak, a vad oláhoktól

lekoncoltattak. Ezeknek merészsége annyira ment, hogy még a dévai őrséget is meglepték, s abból több tisztet levágtak, mi ébren nem lételők s őrségi szolgálatuk hanyagságát mutatja s kevés becsületökre szolgál.

Midőn Bem 1848. december elején elhagyta Pestet, (bocsánat! ez az én elbeszélési modorom,) s a katonákbani szegénységet látta, oly méltányos volt, mitsem kérni mást ágyúknál, és mégis felajánlani személyét az erdélyi hadvezetésre, bár akkor Erdély veszendőben vala.

A mint láttuk, útjában a Nagyváradon, Szathmár-megyében s a Királyhágó körül szétszórt osztályokat összegyűjté s azokkal úgyszólván Erdély felét az ellenségtől kitisztítá.

Később látta, hogy Urbán további merényletei gátlására kis erejét gyengítenie kellene; továbbá önnön tapasztalásából észrevette, hogy az osztrák hadi erő kívánsága dacára nem könnyen pusztítható el; s végre várakozása ellenére tapasztalta, hogy a székelység részint a közelében s körülötte lévő oláhságtól saját tűzhelyei mellett veszélyeztetik, részint pedig, hogy a századokon át megszokott parancsok iránti tiszteletből ki nem bontakozhatott annyira, hogy fölkeljen mellette, — s ekkor Bem más eszközökről s a hiányok javításáról kezdett gondolkozni.

Továbbá, a székelyek öregebb s főbb tisztjeit lassúknak, ingadozóknak, teendőikben határozatlanoknak, sőt régi szokásból az osztrák ügyet — noha alattomban — mégis pártolni tapasztalta. Látta azután a pesti „elköltözés után az erdélyi képviselőket ide tolongani, kik a dolgok további kifejlődéséig mint „ad és pro hoc“ kinevezett kormánybiztosok egytől egyig intézkedni akartak, sőt a Székelységben magában tizenhármán is intézkedtek egyszerre s zavarokat okoztak inkább, hogysesem fölhevítették, felbuzdították volna a népet arra, hogy önkénytesen, hártározottan s a mi legfőbb volt: sebesen keljen föl, hogy

részt vegyen a harcban, mit a székelyek hadi szerkezetük mellett leghamarabb s legjobban tehetének. Midőn végre Bem mindezeket látta, tapasztalta s megfontolta s Szeben első sikertelen megtámadásán kárával keresztül esett, — ekkor Szelindekből komolyan szólítá fel a kormányt: lehetőleg legnagyobb sietséggel néhány ezer jói fegyverzett s szervezett embert hozzá Erdélybe küldeni. Szerencsés volt a hadügyér, ki ilyes kívánságok alkalmára mindig képeztetett s előkészítetett katonaságot, mert e kívánságnak is megelőzőleg s annyiban megfelelhetett, hogy a Nagyvárad s a Királyhágónál alakulásban levő fölfegyverzett zászlóaljoknak, s az aradi ostromló seregnél nélkülözhető egy zászlóaljnak elkészülésre s az elmenetre parancsot adhatott.

A szászvárosi szomorú eset után B e m csak röviden jelenté, hogy mindenét elvesztette s hogy ha a piskii hidtől is elnyomattatik, vége lesz Erdélynek.

Azért is új sereget, ágyúkat, töltenyeket s pénzt (mit sohasem felejtett el, mivel mindig szűkében volt) legnagyobb sietséggel küldetni kért. Ennek a hadügyér a mily sebességgel tudosított, oly hamar meg is felelt, s 6000 embert 12 ágyéival s fél üteg congréve-röppentyűvel (magyar gyárból az elsők!) azonnal útnak indított.

Míg Bem hátul rendezett s a segílyt valahára körülötte látta, azalatt a két vitéz erdélyi mágnás a piskii védállásában február 8-án az ellenségtől felriasztatott, de az nap mi sem történt.

Február 9-dikén azonban az ellenség egész erejével rohanta meg a magyar állást. Eleinte változó szerencsével, hanem az állást megtartva harcolt a magyar, de midőn a derék 11-ik, 16-ik, vagy 116-ik (nem tudom, melyik közülök,) zászlóalj a jéggel zajongó hegyi folyamom keresztülágazott, a melyre a piskii híd építve van, s az ellenséget megtámadá s a harmincad-épületet és azzal egy pár

ágyút elfoglalt, — akkor az ellenség tartalékban levő zászlóaljait a hídnak vezeté, az annak innenső részén levő magyar erőt visszaverő, s vele együtt érkezett a hidra.

A hídon öszvisszakeverve nagy viaskodás vala, s midőn a zavar legnagyobb fokára hágott, 13 em két zászlóaljjal oda érkezett s azokat a folyamon keresztül rendelvén, a túlrészi magaslatokat megrohantatá. A roham sikerülvén, az ellenség mindenhol visszaveretett. Erre lovasságunk egy része a hídon, a másik egy talált gázlón keresztül vonulva kifejleszteni kezdé magát, az ellenség pedig hátrált.

Bem gyalogsága s lovassága utána sieté s az utóbbi fedett állású gyalogságra találván, ettől jól megköszöntve, sebesen hátra vágatott. A bihari önkénytesek még ezek előtt megrendítettvén, szintén hátrafutottak. A legelői levő gyalogság kilövöldözte töltényét s a lovasok példája szerint szintén hátrálni kezdett, utána a többi gyalogság, mely a helyben maradni akaró Bemet magával vitte, s csak a vitéz hatodik huszárezred századának köszönhetni, hogy az ágyúk megmentettek; hanem Piski veszve volt, az ellenség pedig győzelmét folytatni indult.

Bem szomorúan nézi minden reménye s ráépített tervei hiúsulását, azonban bár a hídtól elhíttetett, a körülötte levő katonasággal s a futók visszatérével új állást von, melyet az osztrákok mindannyi ágy új ok tüzelése alatt dühhel rohantak meg. A bátor s állandó védelem ellen az osztrák roham nem sikerült s az ő ágyútüzének jól célzott s jól ható tüzrel feleltek vissza. Estefelé az ellenség tüze lankadni kezdett, s hátrafelé húzódott serege. A magyar sereg okulván előbbi, vesztést okozott hevességen, most igen lassan követé, s midőn az ellentűz egészen elhallgatott, Bem neki tüzelvén seregét, rohammal vezeté előre, a hídon átkergette az ellent, üzőbe vette s csak éjszaka hagyott fel vele.

E kölcsönös győzelem végére Bemet jutalmazta meg.

Az osztrákok sokat vesztek. A magyarok bár keveset, de tekintve gyengébb erejét, érezhetőbb volt a hiány, mert még egy pár ily győzelem Bem seregét előbbi állapotába helyezi, sőt még rosszabbá, mivel Magyarhonból segítséget nem várható. Ezért tervét változtatnia kellett.

Mielőtt tovább folytatnám, meg kell említenem, hogy itt is előkerült az, a mit Magyarhonban már látánk, t. i. hogy megadási ürügy alatt fehér kendőket lobogtattak, s a kik arra figyeltek, elfogattalak, sőt hogy Kemény maga is mikép szabadult ki kezükből? ő tudja. Meglehet, hogy mind a két rész tett így kapcaszoruláskor. '

Az ellenség meg volt verve, de le nem győzve, sőt az még Károlyvár s Szászsebes közt előnnyel is verkedhetett. Bem tehát Magyarhonra nem támaszkodhatván, másfelől kényszerült nagyobb erőről gondolkozni, részint hogy minden hadi szükségét, pótolhassa, részint pedig, hogy a székelység közelében megfészkelvén magát, ettől nagyobb számban húzhasson hadi erőt, s így Erdély felszabadítását foganatosíthassa.

Hogy célját elérhesse, az ellenségnek pedig sem fel- eszmélésre, sem ereje összegyűjtésére időt ne hagyjon, azért a mint 10-dikén reggel Szászvárosra érkezett, s ott sok hátramaradt osztrákot elfogott, s mert a császáriakat Szászsebes körül tudta, — seregét azonnal e hely felé irányzá, hogy a császáriak összeköttetését Károlyvárral ketté vág- hassa. Este Bem seregének egyik része, kevés elővédi csetepaté után az ellenség összeköttetési s közlekedési útján állott Szászsebes körül, onnét Alvincet szállotta meg, kivervén belőle az osztrákokat s 11-ikén Lainerék körül ütközeti rendben állítá föl seregét. Azalatt podgyászat, sebeseit s társzekereit hátvédével együtt Medgyes felé küldé, többi seregével ezeket szintén követendő. Nem lehet el nem ismerni Bem genialis eszméjét s tisztelettel nem hajolni meg a bátor s merész gondolat előtt, melylyel

a legrosszabb időszakban, két ellenséges had közt, mind a két ellenféltől fenyegetve a hegyek közzé merészli vetni magát s a legegyszerűbb s legtöbb akadályt nyújtó utat választja, hogy kitűzött célját: Medgyest az ellenség előtt érje el.

Itt ugyan segítette a bátrat a szerencse istenasszonya, később azonban elhagyta. Bem egészen kifáradtan először is Bervét érte el, a hol derék seregének nyugalmat engedett; 13-án Szászcsanádra, s 15-én Medgyesre érkezett, hogy merész menetének gyümölcsét élvezze.

Útjában s aztán Medgyesrőt a háború további erélyes folytatására nézve rendelkezett, mindenhova megüzente ittlétét, a székelyeket felhívá, s harci szükségei kielégítésére vonatkozólag intézkedett.

Medgyesen találkozott egy, a vízaknai csatánál tőle elszakadt zászlóaljjal Zsurmay alatt, ki míg Bem más-hol hadakozott, Medgyest megszállotta s azt a császári portyázók ellen változó szerencsével védte s végre mégis megtartotta. — Szelindekről, — mint láttuk, — Bem visszaküldé volt székelyeit, ezek azonban Gál s Kis erélyes működése által előbbi merevedtségükből életre delejeztettek s újra kiállottak a síkra s mint legények a gáton, Medgyesre megjelenni kezdtek.

Ezekkel foglalatoskodott Bem, midőn tudósítás érkeze, hogy Urbán Bukovinából megint beütött, a 2-ik serezed zászlóalja kétharmadát meglepve elfogta, s hogy Riczkót, az ottani vezénylőt maga előtt hajtá, ki életét el is veszé.

E szomorú hír hallatára s arra, hogy Tóth Ágoston, a kolozsvári vezénylő, nemcsak nem képes őt visszaverni, sőt még föltartóztatni sem, — Bem rögtön az ujonan érkezett székelyek néhány zászlóaljával, két század lovassal s 12 ágyúval Urbánt fölkeresni kiindula s erőtetett menetben Besztercének tartván, onnét ki is verte. A mieink a Bem jöttének hallatára hátráló Urbán hátvédét, aztán

Jádnál pedig a személye alatti sereget vervén meg, vesztéssel kergették ki őt. Midőn pedig Bem a szükséges rendeleteket kiadta s Tóthot Beszterce tájéka parancsnokának kinevezte, visszatartott Medgyesnek, e táborozását 8 nap alatt végezvén be.

R i c z k ó a bánáti Perlasz rohamánál, a nemzetőrök élén vitézül viselte magát, de a zászlóaljjon túli vezénylet, fogalmán felül állott. Nem Kolozsvár első elhagyása után s nem jelen állásában tanúsította ezt, mert az ellenséges hajlamú népfaj közt kevésbbé volt szükség nagyvezéri észre, mint inkább erélyes védelmi állás vételére s megőrzésére azon legfőlebb két útnak, melyen a csüggedtlenül ártani szerető Urbán betörhetett. Hanyagságnak, sőt érdektelenségnek kell tulajdonítani, hogy Urbántól kis erővel, könnyen védhető állásában meg hagyta magát lepetni, sőt hogy — mint akkor mondák — a magyarokat hanyat-homlok futni engedte. Szerencséjére meghalt, bár a rász világ azt hírlelte, hogy saját emberei által lövetett agyon. Béke hamvainak!

Míg Bem Urbánnal bajlódott, az alatt az erdélyi osztrák sereg új táborokari főnökkel ajándékozott meg, kit e sorok írója Olaszországból ismert, — — — — — ki tele volt önhittséggel, dicsvágygyal s ki a léha hadvitelbe új életet önteni készült. Van der Mühlén volt a neve. Ő az olasz győzelmek után jött Erdélybe; de mivel itt nem ismerte ki magát, vagy egy nagy csapásról gondolkozott, azért Bemnek időt engedett Urbánt kivenni — s mint látandjuk, — vissza is térni. Pedig ha Bem jelen nem létében támadtatik meg a magyar sereg, aligha ki nem veretik Medgyesről. Bemnél is előfordult az, a mi Napóleonnál, hogy a hol valami nem akart sikerülni, míg ennél „hol van a kis káplár?“ annál „hol van Bem atyus?“ kiáltatott s ha megjelent, többnyire minden jobban ment.

Bem távollétében s míg az ellenség készült, a ma-

gyar sereg a megyesi állást némileg megerődítette. Nem érkezett még vissza Bem, midőn a császári sereg vajúdáásából kiszabadult, s március 1-jén a magyar elővédet Kis-Kapusnál megtámadta; de mivel ez állását megtartotta, másnap egész erejével ütött rá.

Bem a sereg öröme, személyesen termett közöttök s a megkezdett ütközetet személyes rendeletével élesztette. Mind a két rész bátran harcolt, a szerencse változott, de a magyarok végre mégis megtarták állásukat. Mivel azonban Bem állásának megtartását, — ha hasonló tüzellel támadatnék meg, — nem reménylél, tehát csak az erőszaknak akart hajlani s csatázva húzni vissza magát.

Március 3-kán mind a két fél készüléssel töltötte idejét. Bem töltnyokról gondoskodott, melyeket a fiatal katonák (mint Bourmont mondá algieri ostrománál franciáiról, hogy fiatal katonái egy ütközetben több töltnyt fogyasztottak, mint Napóleon serege 10 ütközetben) itten is, valamint Magyavhonban kíméletlenül röppentettek a levegőbe.

Március 4-dikén az osztrákok kezdék megint a támadást. Serényen folyt ez is s a védelem is; de a részint az ellenséges, bekeríteni igyekvő osztály miatt, részint pedig az egész nap alatti tüzes verekedés folytán fáradt s fogyott magyar sereg ellent nem állhatván a folytonos osztrák támadásnak, rendetlenül kezdett hátrálni s újra a derék 6-dik huszár ezred osztályának s a gróf Bethlen Gergely által vezetett Mátyás-huszároknak lehetett köszönni, hogy minden ágyúját el nem veszté s nagyobb mérvben nem iiklőztetett.

Bem Erzsébetvárosig vonult s Zavarban éjszakázott. Március 5-én Segesvárt szállá meg, itten újra védendő magát, s hogy az ellenség becsületes elfogadására készülhessen.

Mi oknál fogva hagyott fel Puchner győzelmé érelyes folytatásával, s miért mutatkoztak osztályai Dancs körül csak 8-dikán, s miért tűntek el megint?

Bem ismét bonyolódott körülmény közé jutott, mert szerencsétlen esetben Szebennek bevételétől, mint egyedüli céljától s mint Erdély megszabadítása kulcsától elűtethetett, ha t. i. az ellenség Bem modorát utánozza s őt erélylyel sarkalja. Az ellenség azonban Bemnek időt adott rendelkezhető erejét magához húzhatni, azt töltényekkel s a többivel ellátni, ellenét biztosabban bevárhatni, annak hibáit önhasznára fordítani s az események fordulta szerint működni.

Puchner cunctatori móddal s a hadi történelem példáinak dacára, melyek tíz eset közül alig mutatnak föl egyet, melyben a hoszúkezű, több csapatbani körülkerítés sikerült, még is ezt választá, hogy ellenét egy csapással elvághassa segélyforrásaitól, két tűz közé szoríthassa, s legyőzésével a háborúnak véget vethessen. S ezért késett, mint felebb látók.

A mint Bem Puchner seregének mozdulatait észrevette, ennek szándéka szellőztetve lőn, s mivel a ki bekeríteni akar, majd mindig hágy fönn némely gyöngye részt, hol ő szintén bekeríttethetik, vagy a hol egy kibúvó ajtócska nyitattik, — tehát Bem ez utóbbit fölfe-dezte, seregét elindítá s ezt mondó: „Jetzt gehen wir nach Hermanstadt!“

Március 10-dikén Bem Medgyesen volt, s az ottani osztrák közlekedést fenntartó őrségek csodálták a mennyből oda esett magyarokat, de még jobban csodálta a nép, nem tudván öszeegyeztetni a magyarok hirlelt megveretetésével ottan megjelenésüket.

Március 11-dikén délután Bem Szeben előtt állott, hol a muszkák szintén kifejleszték erejüket. A verekedés megkezdődött s erélyesen s tüzesen folyt is mind a két részről egész estig. A magyarok ostromaikat ismétlők s végre kétes lőn, sikerülend-e a város bevétele? Azonban gróf Bethlen küldetéséből visszatérven, fris erőt hozott,

melylyel s a fáradt sereg új erőmegfeszítésével új rohamot intéztek a sáncok ellen, mely rohamnak az oroszok nem bírván ellent állani, Szeben a magyarok kezébe jutott.

A szászok politikai belátásukkal az irányukban hajlamtalan eleinek közt nemzetiségüket nem csak fontaitották annyi század alatt, sőt még a kormánytól oly részvétellel is ápolattak, hogy Erdélyben csaknem minden az ő kényük szerint döntetett el. A mostani viszonyok közt, az uralkodó, vagyis helyesebben: a kormányzó buroaukrata szász családok a dolgok új fordultával érdeküket látván veszélyeztetve, (bár a kormányzott nép nyert szabadságban s önálló polgári életben, de száma kisebbségben lévén, az unióban való főbb szerepléstől elütetett,) azért is az ellenfél ügyéhez állottak s annak ügyét áldozatokkal is magukévá tevék.

Politikai előre látásuk csakhamar megmutató kétes állapotukat, s azért circumpexta prudentiá-val a Moldvában fekvő orosz sereg vezérénel, Lüdersnél titkosan bejelentették magukat, bizonyos események előkerülése esetére segílyt kérvén tőle. Ezen segíly megtagadtatt eleinte, de utasítást kérvén Lüders fejedelmétől, azt később megígérte, ha az erdélyi cs. kormány is felhívja őt arra. A segílynyújtás idejét a szászok már akkor elérkezettnek hitték, midőn Bem Gálfalva körül első ízben előnnyel verekedett s Szebenhez közeledett, hanem Puchner szégyenlé magát még töretlen seregével az osztrák sereg büszkeségét s a német önérzetet megbántani, könnyen európai diplomatiái bonyolódást okozni, sőt önmagát is mint vezért megalázni s azért a kormánynak jelentést küldött erről s a szászok kérelmének helyt nem adott.

Örült is eleinte, hogy helyt nem adott, hanem a szebeni csata után, midőn látta, hogy nem könnyű Bemmet legyőzni, s hogy az erejét hamar helyreállíthatván, ujonati támadólag törhet előre, azért nem bízott többé

önerejében s be sem várta kormánya engedelmét, lianem önkényüleg engedett a szász kérésnek s mint láttuk, az oroszoktól Brassó s Szeben védelmét és a szorosokét kikérte, ekkép gyengítenül megmaradt tevőleges hadi erejével könnyebbnek gondolván a Bemmeli harcot.

Az oroszok mintegy 8 ezer emberrel vonultak be Erdélybe, Brassót s a közeli szorost a székely beütésétől, Szebent pedig a magyarok rohamától védendő, s mint láttuk, Puchner csak ekkor kezdé meg új hadi működését, január 30-ikán támadván meg a magyar hadi állást.

Bem, mint mondtuk, március 11-dikén a bekerítő osztrák sereget működésénél hagyta s a mint Szeben alá ért, megtörtént ténynek látta a hírelt tettleges orosz intervenciót. E váratlan eset által azonban föl nem hagyván magát tartóztatni, hanem az ott talált, 4000 emberből álló orosz osztályt s két szász Hurrah-zászlóaljzat némely osztrák osztályokkal együtt kiverte, Szebent bevette, s futárát Debrecenbe küldé.

Szeben bevételének híre kedves tudomásul s az önbizalom növelésül szolgált, valamint a kápolnai szerencsétlen csata s a katonai fegytelenség kiegyenlítéseül s elfelejtésül, bár másrészt az orosz közbenjárás kedvetlenül hathatott a kedélyekre. A könnyelmű magyar lelkület azonban abban mi figyelmeztetést sem talált, s e gondolkozást gerjeszthető híren átugrott.

Az első ülésben az országgyűlés Bemet a magyar vitézi rend nagy keresztjével földíszesíteni s altábornaggyá emeltetésével érdemeit méltánylani akarta. Az érdemrend s a kinevezés két erdélyi képviselő s a hadügyér segédtsíztje által át is adattak. Később Bem hintákat, fegyverneműeket s több más készüléket küldött hadi zsákmányként a kormányfőnek.

Bem a hadügyminiszterről sem feledkezett meg, ki-nek egy sipkát, (hálósipkát-e, vagy mást?) küldött, a mi-

vel ezt tán plasticé hálósipkának akarta nyilvánítani; Mészáros azonban úgy nevetett ezen is, mint midőn Petőfit, a nagy költőt, katonai egyenruhában, nyakra-
való nélküli megjelenésekor az á la Hamlet divatért megszólította, a miért Petőfi őt jó versekben Kóficnak nevezte.

Bem, a mint Szebent bevette, több magyar foglyot szabadított ki, s bár a magyar vér a szász önkény s más rász tették miatt boszút állani kész volt, Bem emberiséggel bánt a várossal, s miután ennek lakosai a szűk-séges pénzsarcot — melynek ők bővében, a magyarok pedig szűkében voltak, — kifizették, Bem 15-dikén 9000 emberrel — némi őrség hátrahagyása után — a veres-toronyi úton az oroszok után tartott. Mialatt Bem örö-mében Szebenben dörgölé kezét, azalatt Puchner is il-domos körülkerítési terve után Segesvárra érkezett s fel-foghatom, hogy táborkari főnökével s más vezénylőivel mily hosszú képet csinálhatott, midőn a magyaroknak csak hült helyét találta. A szokottnál sebesebben szár-nyaló rász hírt hinni nem akarta, nem merte, s csak az ellenüket fölkereső osztályok küldötték a hírek legro-szabbikát, s az őt legsújtóbbat: Szeben elvesztét. Erre a fegy s engedelmesség felbomlott, rendes osztrák sereg alig létezett s a mi még létezett, az a határnak tartott.

Míg Bem az osztrák sereg miben-létéről nem tudott; védelmi állásba helyezé magát, homlokot vetvén minden felé, honnét ellenség közelíthete. Midőn pedig hallá, hogy az osztrák sereg elhagyva főbb vezénylőitől, rendetlenül s legegyenesebb úton Fogarasnak s Brassónak húzódik, akkor azonnal kiindult Szebenhől. Március 14-kén sere-gének egy részével személyesen tartott Vöröstoronynak, a muszákák hadát innét kiutasítván. Ezalatt Czecz Fo-garasnak indult s midőn ezt üresen találta, tovább hala-dott. Bem 17-dikén elérte őt; 18-dikán kiüritvén a szö-

vetségesek Brassót, 19-dikén Bem vonult be oda s az ellenség szerencsésen Oláhthonba költözött.

Puchner személyét illetőleg, ő Brassóra igyekezett s pedig — mint mondtuk, — magán kívül, a legegyszerűsebb úton, a törcsvári szoroson ki s aztán Brassóba be, Graser tábornokkal s másokkal. Gedeon az oroszokkal Vöröstoronynak tartott.

Puchner Brassón Engelharddal, az orosz tábornokkal értekezett a jövendőről, s a mint visszas esetekben történni szokott a kölcsönös szemrehányások s vádlások sem maradtak ki, s ezek alatt a szenvedett, csapások visszatorlásával nem igen foglalatoskodtak. Az oroszok azt híresztelék, hogy Puchner serege morális állapotát ismervén, követelék, hogy az oroszok képezzék a hátvédet, ha hátrálni kényszerülnének, mire az oroszok gúnynyal azt felelték, hogy a kik balfogásaik által az ily esetet előidéztek, azok tartoznak önvédelmükről gondoskodni.

E vita közben Bem seregével a sárkányi hegyet túlhaladta, s a mint ezt Brassón megtudták, az egyesültek minden további harc nélkül Brassót s környékét oda hagyták, s Oláhthonba vonultak.

Brassón hamar intézvéen el intézendőit, Bem Vöröstoronyhoz sietett s érkezének hírére, a mint a magyar sereg a veszteglő intézetnél mutatkozott, az ellenség azonnal kivonult s már március 18-dikán tevőleges ellenség, Károlyváron kívül, nem volt Erdélyben. A fegyveres oláh nép is jobb szerencsét várt hegyei s erdői közt.

Bem szabadon érezvéen magát, új szerepben lépett föl. Alakított, szervezett, intézett, porolt, békített, kiegyenlített, engedett, megbocsátott, az asszonyok kedvence lett, független katonai főnököt, polgári reformátort játszott, stb. S ennél hagyjuk őt, hogy a magyarhoni események fonalát vegyük föl.

V. FEJEZET.

Rövid körültekingés. — Vetter fővezér. — Vetter meghíusult hadjárata; megbetegszik. — Görgey helyettes-fővezér. — Szerencsés hadjárat; a magyar vitézség föléled.

Március első feléig láttuk, mikép állottak Magyarhonban a hadak egymás ellen. Ha Erdélyt kiveszszük, — hol Bem szerencsés hadjárata kitisztította az ellenségtől a tartományt, — a honban magában, a két szolnoki s kevés eredményt szült csatázáson s a bács-bánáti verekedéseken kívül, (hol a szabad téren mindig győztesek voltunk,) honvédeink, mivel nagyobb s rendesebb ellenség ellen nyílt csatákban sehol sem győztek, hadi szerencsével még eddig nem igen büszkélkedhettek. Nem pedig: a kápolnai ütközetnél rozszakarát miatt, máshol pedig a háborúnak nagyban vezetése nem tudása miatt. A mit azonban önnön tudatlanságunk s rögtönzött seregünk gyakorlatlansága miatt nem tudtunk, hogy ezt tudhassuk, hogy eddigi zavaros s határozatlan állapotunknak fényt teremtsünk, s hogy régi hadi hírünket megtartsuk, azt — mondom — az ellenfél unalmasságig hosszadalmas hadvezetése, vezéreinek ügyetlensége s legszebb állásainak értetlenségéből eredt föl nem használása megtette.

Windischgratz bejöttével Európa a nyugtalan, eszmében felcsigázott, szóval: eszeveszettnek tartott nemzetet

elveszettnek tartá s a circumdederumot a requiemmel együtt el is mondta fölötte. A játszi sors azonban úgy akarta, hogy hadi ügyünk — szerencsésebb fordultával — megmutassa Európának, e vén kofának, hogy az ily időkből a legokosabb ember sem lát tovább az orra hegyénél, azaz hogy ítéletében többször csalódik.

Igaz, hogy honunk, a legmíveltebb világrészben eddig majdnem ismeretlen pont, bemutatni és bevezettetni akarta magát, minden praesentatio nélkül, s azért köpködté magát, s mit januárban reményleni nem bírt, most meré reményleni, bár reménye okát világosan kifejezni alig tudta. A végeredményre nézve pedig honunk szintén úgy csalódott, mint Európa háborúnk kezdeténél, mely minket sokkal gyengébbnek tartott, mintsem föltehette volna, hogy a századok mindenféle viszontagságán szerencsésen áthaladt osztrák hadi erő a magyar honvédben akkor, midőn legkevesebbé képzelhető, sziklát találjon.

E sorok írója sem volt okosabb, bár a végeredményre nézve nem igen csalódott, hanem csalódott sokban másban; de ezen csalódásai nem ártottak annyira az ügynek, mint ártott nem-forradalmi jelleme, mert ha jóakarati agyműszeren erőt vehet s a hol kellett, törvényesen s a haza érdeke j szerint szigorkodik, öl, vág, lő, elkerget s bebörtönöz, szóval: ha vaskézzel rendelkezik, akkor Európa talán mindvégig csalódott volna.

Ezt azonban nem tehető, mivel jelleme békés időkre, nem pedig forradalmiakra alkottatott, melyekben egy nem áruló Dumouriez-féle egyén kellett volna. Hogy ily mennykő-féle ember nem volt a hadügyminiszter, azt az országgyűlés eléggé szemére hányta; s midőn később a különböző vezénylő agyak szüleményei érni kezdőnek, az akkori katonai fegytelenségnek Görgeyben való jutalmazása örömmel fogadtatott az ultráiktól s a kormánypárttól, de midőn Görgey a kormány ellenzékévé vált és Sajat kezére

kezdett dolgozni s föléje nőni a kormányfőnek: akkor úgy az ultrák mint a kormánypártiak főbenjáró bűnnek nyilatkoztatták a mulasztást s a szegény hadügyminiszter kopasz fejére mit nem szórtak mindent!

Szegény hazámfiak! Ok mint régi táblabírák, — kikben köztudomás szerint általános képesség létezett mindenre, — meg nem gondolták, hogy a hadügyminiszter, ki 75 holdas tótsága (így nevezték a bácskai bunyevácok a Mészárosokat) s katonai felsőbb rangja dacára nemhogy több, de még egyetlenegy megyének sem volt táblabírája, — nem lehet azonnal oly „fac rae talem, talis erő“-féle ember, azaz különös s bonyolódott esetekben önmagát felülmúló lény.

Az Isten bocsássa meg Kossuthnak, a honvédelmi bizottmánynak, meg az országgyűlés nagyobb részének, kik előtt többször kinyilatkozattam, mikép nem lévén a viharos idők körülményeihez mért tulajdonaim, s nem állván azokkal egy színvonalon (niveau) azért bocsássanak el állásomból; ők azonban ilyenkor szükségességemet jelentvén ki, nem eresztettek s a későbbi eseményeket aztán mégis hibámnak s az akkori körülmények közt való megmaradásomnak tulajdonították.

Midőn a kormányfő s a hadügyminiszter március 6. s 7-kén Debrecenbe érkezének, titkos conferentia tartatott. Az elnök szépen s elég politicus mázzal adta elő a tiszafüredi eseményt. A hadügyér sem adta elő vastagabb színben, mert a mint egy részről a tekintetek (Rücksicht) ölik az igazságot, úgy másrészt nem tehetvén a történtet nem törtéنتé, kímélettel szólott annál inkább, mivel a főelvben, t. i. a fővezér kinevezésében engedett a kormányfő.

Az ügy nyilvános ülés elé kerülvén, ott sem talált ellenzékre, természetesen, mert az elnök javasla s ez ellen az országgyűlés valamint azelőtt nem talált gáncsot, ágy most — midőn körülményeink jobbra fordulta még kétes

volt, — még kevésbé mondhatott ellent, mert a hadvezetésnek politikai részét úgyszólván teljhatalommal bízta rá. Ekkép az elégedetlenség s a bírálat, a történetekre nézve magán körökbe menvén át, — határozattá lőn, hogy Vétér tábornok vegye át a fővezérséget s erre altábornagygyá neveztetett ki.

E kinevezés ellen tudományos s gyakorlati szempontból mitsem lehetett szólni. Az új fővezér, mint cs. kir. tevélegesen alezredes jó katonai hírből állott, ügyünk mellett több hadi fénynél ügyességgel s bátorsággal viselte magát, s őt a bánáti műveltebb egyéniségek már azelőtt Kiss altábornagy helyére bánáti vezénylőnek kívánák; végre mindannyi rögtönzött. tábornokunk közt jó híre mellett legkiképzettebbnek majdnem őt lehetne tartani, ki a hosszú béke idején a hadi taktikát nagyobb hadtestekkel, gyakorlati téren tanulá.

És mégis hiba, pedig nagy hiba volt, hogy a hadügyér Vetter személyéről föltette, miként az a hadsereg előtt kedves lesz. A hadügyér a látottak s tapasztaltak dacára oly buta volt, még mindig föltenni, hogy mások önértéküket a haza érdekének alárendelendik; hogy önbecsülésük érzelmein erőt tudandnak venni s azokat a hazáért nem csak el fogják hallgattatni, hanem még közremunkálásukat — derék férfiakhoz illőleg — sem vonandják el. Aztán meg a hadügyér oly simplex fráter volt, meg nem tanulni, hogy titkos hírhordók, fölvigyzók, följelentők, szóval kémek nélkül a mint az ellenségről mit sem tudunk meg, úgy saját hadaink egyéniségeiről sem fogunk kimerítő tudomással bírni. Mivel pedig továbbá a hadügyér nagy hivatalbeli úr volt s tudták a fülbesúgók iránti megvetését, azért csak akkor tudott meg valamit, midőn a baj már megtörtént. Mindezek miatt a hadügyér nem tudta, hogy Vettert sárgafekete tisztnak neveztek, hogy őt a

tisztség nagy része, feszes önmaga tartásáért gyűlöli s hogy ezek élén Damjanics áll, a ki sokat árthatott.

Tudta ezeket Dembinszky is, az alig érkezett külföldi férfi, de meg nem súgta, s azért, a mit Damjanicsnak ajánlott, hogy t. i. alatta átvesszi a tábornoki főnökséget, mivel ő Damjanicsot merész s csupa rohamot lehellő katonának tartja, ugyanazt Vetter alatt elfogadni nem akará.

Vetter kineveztetése után Tiszafüredre ment a vezényletet átvenni; Görgey ottan külszínre engedelmességgel fogadta s terveinek kiviteléhez fogott. Míg Vettér Tiszafüredre érkezett, s az idő alatt, míg Görgey maga vezénylett ottan, eleget doboltatott, de valódílág mintsem tett. 24,000 ember volt körülötte s mégis orra előtt, a nélkül, hogy valamit művelt volna egy osztrák dandár ellen, Poroszlótól kezdve egész Tiszafüredig minden hidat a töltéseken el hagyott rontatni s oly közönbösnek mutatkozott, mintha ellenségétől vett volna rendeletet.

Ügy látszik, mintha előszeretétét, hosszú utakat tenni s pedig öszköttetés nélkül tenni, újra alkalmazni akarja, s hosszú kezekkel az ellenséget boszantani ott, hol az nem is létezett, hogy excentricus menetével a világot csodálattal töltse el.

Damjanics, bár Klapka hadosztályát segítségére sietni tudta, — mely szükség esetében 8 óra alatt egyesülhetett vele, — s bár ő maga 18 ezer emberrel, ha nem többel, rendelkezhetett: mily rémkép miatt égettette föl oly hamar a szolnoki hidat? ha szerencsétlenül meg nem hal, csak ő maga beszélhette volna el.

Az ellenség ugyan sietett erejét Pest s Szolnok között felállítani, de kedve alig lehetett Damjanicsot megtámadni, mivel Szolnokot meg nem szállá többé.

Vetter tehát elkezdé működését s ha jól fogtam fel, szerencsétlenül. Minő vezérek sugalták rendeletéit? mai

napig sem értem. Ha önállólag rendelkezett, azt sui generis elv szerint tette. Mivel az ellenség két főhadi teste 12 mértföldnyire állott egymástól, Gyöngyöستől Ceglédig, azért ő is elszakadva serege tetemes részétől, kezdé az ellen hadjáratát. Ha pedig Görgey befolyásának engede s da-naosi ajándék szerint módosítá tervét, ez esetben Vetter önmaga kezdé megásni vermét, ekkor önnön tekintélyét gyöngíté s Görgeyét növelé s mivel az történt, a minék történésére ok nem volt, nem fogok nagyon hibázni, ha azt teszem fel, mikép vagy meg akart szabadulni G ö r-gey-től, vagy ezt magának más ellen, vagy önhaszna végett önmaga iránt akarta lekötelezni.

Bocsánat! ismét kitérek. — Ha az olvasó el nem felejtí, hogy e sorok írója még akkor mindig ideiglenes hadügyér volt s minthogy így a hadvezetés tervezeteiben tökéletes tudomásának kellett volna lennie, azért méltán fölteheti, hogy ha eltökélé magában a hazai eseményeket leírni, abban a részben, — mely szakához tartozott, — tettleges adatokkal kelle bírnia, a nagyobb factorok közül őt kellvén egyiknek tartani. Ez okon tehát az a sok „ha“ és „talán“ igazán visszatetsző lehetett.

Igaz, hogy a francia forradalmi hadügyminiszter tervezte az 1794-iki győztes hadakozást; más honokban pedig, mint például Angliában a Generalissimus, Porosz-s Osztrákhonban a hadügyi elnök — habár tettleges részt nem is vesz — de ismeri a hadvezetés irányát.

Hja, mi ezt Magyarhonban máskép s jobban intéztük, nem akarván mások majmai lenni; ezért a hadügyérnek szabad volt mindent tudnia, csak a hadi terveket s munkálatokat nem. A hadvezetésnek megvolt nálunk politcái irányzója, ki ha akkor talán nem ajánlt is terveket, (bár Kiutahiában hadi leckéket vévén, későbbi időben bizonyára ajánlana terveket, sőt vezénylene is,) azonban minden, képzeletet meghaladó javaslatot pártolt. S így a régi

magyar közmondást: „Bolond megyének bolond a viscipánja,“ így kell módosítani: „Bolond fő, bolond tagokat alakít.“

A példák gyűlöletesek, hanem álljon itt mégis néhány annak megmutatására, mikép kezeltettek a had ügy némely dolgai. Görgey 1848. november elején tábornokká neveztetik s az újdontan sült vezénylő nem csak tudósítja erről a hadügyért, hanem a csirke a tyúkot még tojni is tanítja: „mikép legyen szervezve a sereg, hogy jó legyen.“ Ez szép volt, mert honunk akkori Jupiteré őt szintén, mint a görög Minervát az ókori Zeus, kész tábornokként ugratta ki agyából, hanem lejárván a Jupiternek ideje, sem gyakorlatot nem bírt adni Minervájának, sem pedig a fátumot megváltoztatni nem tudta. Az új tábornok sokról írt, sőt alkalmat eleget adott a miniszternek is, a király jóváhagyása reményében, százanként aláírni becses nevét a tisztii kinevezések alá: de a háborúról, — mivel Görgey azt *ex asse* ismerte, a Hradsin melletti téren tanulván, — mitsem írt, azonban annál többet csillogtatta tudományát a kormányfő előtt, hogy ennek is alkalmat adjon ne csak vezércikkezni s a hadmunkálatokat bírálni, hanem szobájából, magyarka-pongyolában, amúgy istenesen kiszikráztatni harci gondolatait.

Görgey, a szegény s csak nemes ember, azonban derék vezér, — mivel Windischgratz őt, mint nem bárót embernek sem tartotta, — miként Rabelais vén asszonya az oroszánt, a gögös herceget ő is megvetette, hanem mégsem tett egészen úgy, mint a vén asszony az oroszán előtt, mert illendőség végett nadrágostól fordítá feléje ülni való részét, míg csak Pestre nem ért. Innét a bányavárosokon keresztül Kassára sietett s csak onnét ereszkedett le megírni a kormánynak, hogy egyelőre nyugodni akar, s csak aztán működni s rossz esetben Ungvár felé húzódni. (Sic!)

Midőn Dembinszky vévé át a sereg vezérletét, (mindannyi magyar tábornokot alázatosan megkövetem) ő véleményem szerint jobban értvén a nagyban való hadakozáshoz a többieknél, tőle, jó kezekben tudván az egész ügyet, nem kívánhattam s nem is kívántam felvilágosítást, bár ő is megörvendeztetett volna tudósításaival, melyek után talán többet használhattam volna neki s ez által a hazának.

Vetter, mint távollétemben helyettes-hadügyminiszter volt az első, ki a Pestről való első kivonuláskor tudósított, mily terv szerint akarják folytatni a háborút. Midőn Dembinszky helyébe neveztetett ki, ő is titkolózni kezdett.

A hadügyér pedig ekkor hevesebb vitákban lévén Jupiterrel, s határozottan kijelentvén, hogy a vitákat az országgyűlés elé viendí, ha változás nem történik, s mivel ilyenformán kiugrófélben volt, ez okon nem akart annak parancsolni, kibe az országgyűlés bizalmát helyezé. Ezt pedig a dolgok iránt megkeresni büszkesége tiltotta, nehogy kíváncsiságot mutasson s így az ildomosokat ildoniukban hagyta, sőt sokszor jóízűt is nevetett volna, ha a haza ügye végett szomorkodnia nem kell vala,

Tehát bocsánat a sok „ha“ és a sok „talán“-ért, kijelentvén régebben már úgyis, hogy okiratok nélkül írok, feltételezek s ítélek; a többit az olvasóra bízom.

Vetter tehát bölcsességében Tiszafüredet ott s kis őrségével magára liagya, e hadi állást biztosnak tartván. Ő maga Görgey tetemes hadtestével a többitől elválva s elágazólag kezdé hadi működését, itt mindjárt az a kérdés ötlük fel, vajjon ildomos volt-e menüettet táncoltatni a sereggel, midőn a távolságot s a több felől való bekerítési tervet látta, melyekre figyelmeztettetett is, s midőn a tiszafüredi eset után észrevehette, hogy Görgey 16,000 emberből álló hadát domíniumának tartotta, melyből valamit elvenni *actus majoris potentiae* volt s melyet

Pretorianus légióinak látszatott növelni; következésképp ki- számíthatta volna a kárt, mely abból származik, ha egy másodrangú célért Görgeyt egészen s önmagára hagyja; s midőn végre láthatta, hogy Damjanics hadteste ugyan a vitéz 3-dik s 9-dik honvéd-zászlóaljából, a 19-ik sereg 3-dik zászlóaljából, a lengyel légióból s több derék honvéd zászlóalj- s huszár-osztályokból állott, s hogy emez elemek dacára kevés kivétellel a hadban gyakorlottabb s a fáradtságához szokottabb, s a mi legfőbb: a legjobb lovasságtól önmagát egészen megfosztani nagy hiba, mert ha a körülmények szerint az ellenségnek egy vagy más helyen nagy csapást adhat is, de győzelmét erős s az ellenségét felülmúló lovasság nélkül nem tökéletesítheti.

Hagyján! megtörtént; s csuda, hogy a németes Yét- tér, Walzer helyett, melyben Byron szerint a táncosáét olyan ördögi találmánnyal szokták megmarkolni, a rokoko menüettet választá, melyben a jelen eivilisatió modora szerint alig nyújtott kezét Tiszafüreden párjának, Gúr- ge ynek, ettől eltávozik s őt Tokajnak eresztí, Önmaga pedig Cibakházának tart, onnét — a második figurában meghajtván magát az ellenségnek, — átmegy a másik kézre, s mivel párja nem érti a muzsikát s tactust, azért ő is kiesik belőle, s így önmaga nem végezhetvén táncát, visszatér arra a helyre, a hol táncát megkezdette.

Tréfa nélkül szólva, Görgey március 10-dike felé 16,000 emberrel a Tisza bal partján Tokajhoz húzódott s ott több napig hegyaljaias bachanaliákat tartván, nagy nehezen tovább indult.

Vetter Tiszafüreden hagyván egy pár zászlóaljat, Cibakházának tartott, hol a balpartról a jobbra szép s biztos hídon talált átmeneteit, melyen legrosszabb esetben megint biztosan visszatérhetett.

Mivel új hadmunkálat kezdetett, a tiszafüredi esetet elfelejtették s az új vezér reménységet nyújta a közönségnek

s hogy ezen remény meg ne hiúsuljon, a honvédelmi bizottmány elnöke is Cibakházának tartott, személyes jelenlétével a sereget buzdítandó s a netaláni ízetlenségeket kiegyeztetendő.

Elég jókor érkezvén oda, részt vehetett mindjárt a rendetlen s előre gondoskodás nélküli átmeneteiben, mikor is egész éjszaka történvén az átkelés, a legelsők a csípős hideg miatt sokat szenvedtek s többen étlenek maradtak. Március 15. és 16-dika közt mintegy 22—26,000 gyalog, 4000 lovas s 120 ágyú a jobb parton volt. A sereg jó kedvvel állván ki a nélkülözést, Nagy-Kőröst, megszállotta, onnét egy száguldozó lovas csapatot kikergetvén.

Az ellenség főereje Ceglédnél, a vaspálya vonalán állott, a magyar sereg pedig Nagy-Kőrösön. Fölteszem a vezénylőről s a mellette levő politikai irányzóról, miként azért ment mind a kettő N.-Kőrösre, hogy az ellenséget fölkeresse s azzal megütközzék, s mivel a menet odáig megtörtént, bizonyára tudták: körülbelül mennyi ellenség lehet e tájékon. Mivel azonban mi magyarok mindent máskép csinálunk mint mások, tehát kisült itt is, hogy bizonyos adatok nélkül kellett a seregnek kiindulnia, mert máskép nem handabandáztak s nem hagyták volna magukat megcsalni.

Nagy-Kőrösnél a fővezér ellen keveset lehetett mondani, annál többet a kormány által használt biztos ellen, kinek a verőfényben szeme káprázott.

Egressy Gábor uram eredeti s derék színjászó lévén, többféle szerepben elsőködött, legfőképp a Shakespeare-félékben. Ő mint akkori kormánybiztos, a négy fal közti színpadon nem nyert annyi képességet, hogy a szabad ég alatt szintén zavar nélkül s ingatlan öntudattal játszhassa szerepét. És bárha a kormány emberiségi s politikai tekintetből őt, a színjászót a társadalom nagyobb s hivatalos köreibé bevezette, mint becsületes polgárnak

lelkiösmérettel kellett volna működni, vagy pedig el nem fogadnia a megbízást; mert valamint Egressy Gábor szemébe nevet vala a sűgónak, ha az rögtön Hamlet szerepében akarna fellépni: úgy ő nekie is — ha mint kormánybiztos akart szerepelni, — inkább a páratlan Jágót kellett volna fortélyaiban s ármányaiban utánoznia, mintsem Fallstaffot, kérkedéseiben s túlzásaiban. És ha már elsőrangú színjatszóból vagy kormánybiztosból sűgóvá akart leereszkedni, úgy a kormányfőnek inkább azt kellett volna megsűgnia, hogy Cegléd körül valódikig mi létezik az ellenségből, nem pedig a valótól eltérve színműírói vagy színjatszói modorban képzeménye szerinti nagyítást adni, s ha már ezt tette, nem kellett volna legalább azt hazafiútlansággal tetéznie, azaz a nagyítást nyilvánítva, a sereg kedélyére károsan hatnia.

Visszatérvén Kőrösre, bár itt a kormányfő egyenlítő, buzdító s ösztönző szerepében szerencsétlente jelenlétével a sereget, mégsem bírt annyit hatni, hogy ha már a fő- s alvezér közti hajlamtalan érzelmet le nem győzhette, legalább az abból az ügyre nézve eredhető károkat teljhatalmánál fogva elhárítsa.

Damjanics jó ember s jó katona volt, de ha valakinek arcával meg nem elégedett, az ellen — mitsem tekintve a lehető rossz következményre, — agyarkodott, s ezért már itten is ízetlenkédett Vetterrel.

Alig értek N.-Kőröshöz, íme Egressy Gábor azon hírrel éleszti föl a főket, hogy Ceglédnél az ellenség 60,000-nyi emberrel s nyitott szájjal várja befalni a magyar sereget.

Damjanicsnak több nem kellett, mert a mint nem tetszett neki már az előmenetel, úgy most határozottan követelá a visszatérést.

Vetter az ellenség állásából, a Tiszafüreden hallottakból, meg abból, hogy az ellenség a magyar sereg

nagyobb részét Tisza-Füreden tudta s arra aránylagos haddal örködni köteleztetett, — kiszámolhatta, hogy csak Jellasics létezhetett a körülményekhez szabott s erősített hadtesttel Ceglédnél, s hogy annak száma alig érhetette el, nem hogy felülmúlta volna a magyarok számát; s így ha Vetter megtámadja őt, előnyvel vívhatott volna.

A főnebbi okokból, s hogy hiában ne tették légyen az utat, Vetternek egy merész gondolata támadt, t. i. a sereggel, ha már ütközésre nem bírhatta, Kőrösről Abonyrak tartani, az ellenséges két sereg közé vetni magát, s azt egyenként megverni, mit azonban Damjanics szintén megíúsított. Ebből az tetszik ki, hogy legálabb Vetter nem hitt Egressy költeményének. Nem is lehetett hinnie azért, mert ha az ellenség állásairól, t. i. a Windischgratz és Jellasicséről mitsem tudott, oly oktalannak nem tarthatom, hogy ekkor seregét eloszsa s kétféle kalandoskodjék, és ha tudott ez állásról, tudhatta azt is, hogy az osztrákok két fő hadi tanyája Gyöngyös s Cegléden létezett, s hogy ez utóbbi helynél Jellasics 30 ezer emberrel nem dicsekedhetett. Itt Damjanics hibánál többet: bünt követett el a haza ellen, mely őt kedvencének nyilvánította azért, hogy érte már annyiszor tévé ki életét.

Damjanics Ceglédnél miért ellenzetté az ütközetet? felfogni nem lehet; mert ha fel is tennők, hogy Jellasics erősebb volt, egy oly dandárral, melyben a 3-dik, 9-dik honvédzászlóalj, aztán a 19-dik serezed 3-dik zászlóalja s a lengyel zászlóalj létezett, melyek vitézsége például szolgált, s melyek ütközni nem csak készek, de még vezénylőiket is ütközetre készítették, szóval: melyek a lehetlent is merényleni szereték, mondjuk, hogy ily dandárral még nagyobb erő ellenében is visszahúzódni bűn nélkül nem lehetett.

Az ellen-sereg előtte többnyire határőrökből állott,

kik kedvök ellen harcoltak a magyarok ellen, s kik oly túlságos hősiességgel nem bírtak, hogy a rohamokat con amore fölkeressék, mit csak ott szerettek tenni, hol zsákmányra vala kilátás; annál kevésbbé lehetett hát ehhez kedvük nyílt téren a magyarok ellen, kiknek kedvenc veredése a puskaagygyali fejbeütés volt. A rohamot tehát nem kedvelték, — mit Damjanics hoszasabb szolgálataiban s a bánáti csatázásoknál eléggé ismert, — s annál kevésbbé szerették azt fölkeresni. Ezen jellemzést legjobb lelkiösmérettel mondhatom el én is, ki velők 1813-, 1814-, 1815- s 1821-ben elég soká szolgáltam, hogy őket ismerhessem; s később is — kevés esetet kivéve — az 1848-diki olasz forradalom kezdetétől egész a st.-luciai csatáig hadi jellemöket nem láttam változni.

S így Kőrösről nolle velle vissza kellett térni. A cibakházai hídnál újra személyeskedési botrány történt, mert a fővezénylő a hídon átmeneteit gátban parancsolá, az alvezénylő pedig erőszakolta ezt; elég az hozzá, március 17-dikén a magyar sereg újra a Tisza balpartján volt, s ezzel legalább nyolc napot veszte, más veszteséget ide nem számítván.

Már most ha valaki azt kérdezi, hogy a kormányfő mit művelt? a ki „mitsem“-et fog mondani, nem tévedend; mert hibázott Kossuth, hogy akkori mindenható tekintélyével a támadt ízetlenségeket nem egyenlítette ki, vagy azokat hatalmával el nem nyomta; hibázott biztosai megválasztásában, mivel ezek a valót a hamistól megkülönböztetni nem tudták; s végre hibázott, hogy személyes jelenléte alkalmával a rossz példákat — mitsem tévén ellenük, — jóvá hagyni látszatott.

Mivel pedig Kossuth ez egész történetet szépité, föl kell tenni, hogy ő is Damjanics ferde viseletének alatomos pártolója volt s ekkép Damjanicscsal együtt a hon iránt kevés jóakaratot tanúsított.

Cibakházáról haza jövén a kormányfő, „Közlönyében“ (risum teneatis!) tudósította a hazát, hogy lábbelihiány miatt nem sikerült a hadi munkálat, s csuda volt, hogy a hadügyerre nem tolták fiascojukat.

Vetter tehát egész seregével a menuet második figurája szerint Tisza-Füredig jött vissza. Görgey pedig addig, — előre látván Vetter szerencsétlenségét, — nem igen sietett, s március 25—26-dikán Gyöngyös körül s már akkor a Tiszám újabb átkelésre készülő sereggel közlekedésben létezett.

Tisza-Füreden tartattak az új hadi tanácskozások, melyekre Görgey is megjelent s ott találkozáván Damjanicscsal, ezzel Vettert ex professo mérgecsinálni föltették, hogy így azzal vezénylői állását meguntatva, őt eltávolítsák. Az összebeszélés főbb személyeinek ez is (jellemük nem nagy dicséretére) sikerült, miként ezt Görgeynek egyik csodálója a „Constitutionelles Blatt von Böhmen“ című lap 1849-dik évi folyama szeptember 25-dikei, 229-dik számában kijelentette, így adván elő a dolgot: „Görgey éjszaka érkezvén Tisza-Füredre, Damjanics szállását, — kit nem ismert — fölkereste, s ott minden zaj nélkül a földre fekvén, elaludt. Damjanics, a mint fölébvedt, ismeretlen személyt látván körülötte törzstiszti ruhában, azt szerencsés sugallatból Görgeynek ismerte föl s rá kiáltott, mire Görgey fölébredt s alig nézett Damjanics szeme közé, pálinkát kért, hallván már azelőtt, hogy Damjanics az ily tábori modor nagy barátja, s azzal hajlamát hamar meg lehet nyerni. Magyar-lengyel szokás szerint Görgey rá köszöntött Damjanicsra s visszaköszöntetett. E reggeli iszogatás közben természetesen a legközelebbi hadi eseményekről szólották s ezek közt a fővezénylőről is. A beszélgetés közben Damjanics németül szólalt fel: „Lass mich nur machen, ich werde den Kéri schon zu todt urgem.“

E dolog nem a legszebb s e két férfi kislelkűségéről — hogy többet ne mondjak, — teszen tanúságot. El is érték céljukat, mert az egyik Tartüff-féle, a másik dacos ellenzéssel a kissé hiú fővezénylőt gyúladés epelázba dönté, mire nagy lón az öröm.

Vetter beteg lévén, Görgey végre, megkoronázva látta hosszú s következetes eljárása s dicsvágya célját, mert bárha csak helyettes állásban, de mégis a magyar sereg élére jutott.

A sereg vezényletét átvette tehát s teendőire nézve nem is kellett fejét sokat törnie, mert ha sikerüíeül az ellenséget megvernie, a Vácig szóló tervet már készen vette át ezen esetre, s így a tollára nézve ügyes tábor-kari főnök a részleteket csakhamar kidolgozható, melyek végrehajtását vagy magának a vezénylőnek, vagy felsőbb-rangú más meghittjeinek kelle a téren felvállalniok, mivel ilyesekkel — mint az egész seregben egyhangúlag hallottam, — Bayer nem szeretett bajlódni, azt gondolván, ha ő mint március előtti játékszíni szerepmásoló a forradalom alatt a hadi színészeknek kiadta szerepeiket; neki az alatt az első lövés után biztos helyen, kancsó bornál kell elmélkednie, s agyában elkészítenie a másnapi szerepkiosztást.

Az új helyettes-fővezénylőnek — mint láttuk — se-rege a Tisza, két partján állott s miután azt, mit orra előtt el hagyott rontatni, helyreállítani parancsolta, s a bal parton álló sereg átkelése elhatározottatott, március 29-dikén Gyöngyösre tért vissza. Itt mint fővezénylő bemutatatta magát s mivel Tokaj óta semmi multságot sem adott, tisztjeinek kedveskedett egygyel s abban ő is fris arszlánként szívet igéző nyájas leereszkedéssel vett részt.

A kormányfő is megjelent még az átkelés alatt a sereg buzdítására, s most ragyogó arccal jelenhetett meg, mert a fővezér a szerencsejáték jegyeiből általa kihúzott

quinterno volt. A kormányfő qua teremtő Görgeyvel, teremt,éltjével jó viszonyban állott, mivel mindkettő óhajtott magas polcén működhett.

Örültek ezen tehát ők, örült a magyar világ fele, s igen sajnálom, hogy nem mondhatom, mikép az egész magyar világ.

Mit csináltak az ellenséges hadak március 16-dika óta? nem tudom; hogy nem igen sokat mozdultak ki akkori helyeikből, igaz, mert Windischgratz még mindig a Podmanitzkyek kiesfekvésű lakában, Jellasics pedig Cegléden veszteglett. A két híres osztrák vezér s a sereg összetett karokkal várta a jövőt. Szerencsések valónak s ezért nem láttak; mert ha láttak vagy hallottak volna, nem hiszem, hogy tétlenül maradnak egy helyen. Talán csodálták azon merész gondolatot, mikép mer Görgey gyengébb hadtestével, minden öszkötetés nélkül anvni ideig magában állani, vagy pedig csodálták a másik seregrész kétségbeesett merényét, midőn az a legiszonyatosb úton, (mélyekről nyugati Európának nincs s csak Törökhonnak van fogalma) a tiszai kiöntések között, egy töltésen a 6—12 fontos ágyúkat 8 ökörrel vontatá Poroszlóig s három napig bajlódott, míg kívánczoroghatott belőle. Windischgratz e csodálkozása közben tehát mitsem tett, sem akkor, midőn ő még erősebb vala Görgeynél, sem akkor, midőn ez átkelőben volt. Csodálata közt azonban Aszódról Jászberénynek tartott, Árokszálláson öszkötetési gyenge hadosztályt hagyott s minden mozdulatában a magyarokéről ép annyi tudatlanságot árult el, a mennyivel mi Nagy-Kőrösön dicsekedheténk s igv most ő utánozván minket, az alkalommal élni nem tudott, sem késedelmünket saját hasznára fordítani.

A magyar sereg akadálytalanul haladt előre, s míg Damjanics, Klapka s Aulich hadteste Jászberény felé tartott, Windischgratz s Jellasics közé vetendők magu-

kát, az alatt Görgey a mellette levő seregrészből Gáspár ezredes alatt egy erős hadosztályt Hatvannak mozdított.

Gróf Schlick ápril másodikán a hatvani lelkész társaságában örömmel nézte a toronyból a magyarok jöttét, mondván: „Jetzt werden Sie gleich eine Hasenhetze haben“; a lelkész az ellenkezőt látta, s midőn felelni akart, a nyúlászó tábornok már akkor eltűnt volt.

Gáspár, — kinél Kiss altábornagy dillettánszkodott, — Schlick elővédjét Hatvannál be- s ki is verte s a Zagyván átkergette. Jó, hogy itten az osztrákok kevés előrelátással bírtak, s hogy ha nem kévéséi!), tehát hasonló erővel várták be ellenüket; mert ha nem sikerül Gáspárnak az osztrákokat megverni, egyedid hagyatván jó ideig, a hátrálásban bizonyosan sokat kell vala szenvednie, míg Görgey seregével segítségére jöhet.

Sajátsága Volt Görgeynek elővédjét egy egész menettel előre küldeni, hogy addig a hátullevők biztosabban nyugodhassanak. Az igaz, hogy az elővédnek, ha biztosítói akar, jóval előbbre kell lennie, a tért kivizsgálnia s azt védenie, míg a sereg eléri; azonban az elővédet nagyon messzire előre küldeni, mindig veszélyes kísérlet, ha csak nem áll az a seregnek legalább harmadából. Görgey ez eljárását valami okkal szokta igazolni; a róz világ azonban mást hitt, minthogy mindig azon embereit kiildé előre, a kiket nem szeretett.

Gáspár ezredes érdeme szerint tábornokká nevezetett ki.

E hadosztály tovább is gróf Schlick ellenében maradt s e felől fenyegeté az ellenséget; később előfordult szebb hadi eseményekben azonban igen kevés, vagy épen semmi részt sem vett, mivel nekie ez oldalról az ellenség mozdulásnál ügyelni volt feladata.

Míg Hatvannál csatáztak, Damjanics, Klapka s Aulich hadteste Jászberényt elérték, s innét útjokat

folytatván, Tápió-Bicskénél találkoztak az ellenséggel s pedig Jellasics hadtestével.

Mily vezérelvvel kezdődött, a hadi munkálat? abba ezen sorok-írója beavatva nem lévén, nem tudhatja bizonyosan; de hogy Pest kitisztítása volt a főelv, azt gyanítani lehet, mivel az előbb említett hadtestek mozdulatai avasát felé valának irányozva, hogy onnét Jellasicsot elmozdítsák s ha lehet, megverjék.

Az ellenség azonban, midőn a magyarok mozdulataiból értesült, Jellasicsot magához hívta s ez így útjában találkozott a magyar sereggel, mely előnytelen téren, melyen lovasságát nem igen használhatta s apró hidakon kényszerült átvonulni. Klapka vezette az elővédet, a ki a verpeléti s az egerfarmosi baleseteket valamely szép címmel elfelejtetni kívánván, nagyhetykén Tápió-Bicskének tartott. Damjanics Klapkához majd minden veresedés előtt tréfából így szokott szólam: „leli weiss, du wirst wieder laufen“. — Tápió-Bicskének Klapka kevés előrelátással tartott, hol büszkén s rohamlépésben dugta be orrát a faluba. Az ellenség védve tartván a falut, rejtett, állásban létezett, midőn oda a magyarok beérkeztek. Ezek komolyan s élesen fogadtattak, úgy hogy rendtelenségben futott vissza az egész hadtest. Ha Damjanics derék hadtestével nem jön segélyére, iszonyú veszteséget szenvedett volna. Damjanics szintén rohamra doboltatott s az ellenséget kiverte Bicskéből. A magyarok Jellasicsot személyében mondák megvertnek, az osztrákok szerint azonban csak hátvédét verték meg. Annyi tény, hogy az ellenség ki volt verve s üzőbe is véve, ki szintén sáros s eres téreken keresztül vonult Isaszegnere.

Újra bánhatta itt Damjanics nagykörösi ellenzését,, látván, mily ellenséggel volt dolga, s e fölötti rász kedvében rendelkezte el a bicskei lelkész agyonlövetését, mily igazsággal? nem tudom; bár igaz, hogy az ottani lelkész

több olyással terheltetett, mi háborús időkben csakhamar megszerzi a halált.

Itt történt egy középkori tény is. Az ellen-lovasság egyik főnöke kihíván egyet a magyarokéból párviadalra, a párviadal elfogadtatott; osztrák részről a nagy s erőstermetű Riedesel, magyar részről pedig a középnövésű s karcsú Sebő vagy Sebők, a Hunyadi-huszároktól, termettek a téren s elkezdék a viadalt; a két sereg-lovassága publikumként szemlélő volt.

Vége a nagytestű Riedesel földre térítettet, Sebő pedig éljennel fogadtatott.

Ez eseten kívül semmit sem tett az összes lovasság, különösen a magyar; mert ha tesz valamit, úgy a hátráló ellenségnek talán nagyobb kárt okozhatott volna.

Míg tehát az ellenség hátrál s gyűl, a magyar sereg pedig utána tart, beszéljünk addig egy kissé lovasainkról.

A magyar huszár európai, sőt világhírű, minden seregben kedvenc, s az osztrákéban különösen minden tábornok sóhajtozott a huszárért. Tehát voltak jó lovasaink, sőt jó századaink, osztályaink s jó ezredeink, de ez tovább nem ment; mert bár gyakran két, sőt három ezer huszár is volt jelen egy-egy csatában, sőt megesett, hogy több is, de nem működött úgy, a mint kívánni leliete. Nem pedig oly vezérek hiánya miatt, kik Seidlitz, Nádasdy, Pappenheim lovas-tábornokokként az ily hatalmas tényezőt alkalmilag s jól tudták volna használni. A főhadnagyköböl improvisált vezérek azt gondolák, hogy túltcendnek az említetteken, de ez csak gondolat volt, a tények elmaradtak. Pedig a hol olyan ezredek voltak, mint a 10-dik, a 9-dik, a 6-dik, a 2-dik, a 3-dik s a 4-dik, melyek az országban szállásoltak, s aztán a 12-dik és a 8-dik fele, — melyek bátran s elszántan bevágták magukat a honba, — mondom, hol ilyes huszárezredek léteztek, fájlalni lehet, miként többet nemcsak hogy nem

eszközöltek, sőt hogy a háború vége felé aránylag kevesebbet tettek a többinél. Az első huszárezred legjobb akarat mellett is hírben s vitézségben szerencsétlenebb vala a többiekénél. Az újonan alkotott huszár-ezerek eleintén gyöngén valának kezelve, később azonban jó vezénylő alatt jobban dolgoztak s némelyek közülök különösen ki is tüntették magukat.

A hatvani s tápió-bicskei szerencsés esemény után vérszemet kapott a sereg s ezután nagyobb kedvvel áldozta föl életét s türe fáradalmait.

Az ápril negyedikén vagy ötödikén történt tápió-bicskei csata után seregeink az ellenség után nyomultak. Ez Gödöllő s Isaszeg körül vett hadi állást, öszpontosított erővel. — Isaszeg átvágott, fedett s a természet által nagyobb tömegek közeledését gátló helyzet, hol az ellenség védelmi állásban várta s fogadta ellenét. A földminőség eddig, — ha a branyicskói hegyszorost kivesszük, — sehol sem volt annyi akadálylyal összekötve a támadásra nézve, mint az isaszegi állásnál. A sereg azonban az előbbeni szerencsés viadatok által fellievülve, a legnagyobb elszántsággal ment az ellenségnek, s körülötte tudván a még meg nem győzött dandárt, a 3-dik, a 9-dik honvéd-, s a 19-dik ezred 3-dik zászlóaljából állót, a többi is bátorságban s vitézségben ezeket utánozni készült.

Ápril 6-dikán kezdődött az ütközet, mely eleintén egyenlő szerencsével folyt, sőt némely rohamunk vissza is veretett. Midőn azonban Damjanics hadtestéből a hősies dandár a legnagyobb tűzben s erőfeszítéssel a legnehezebb állást szerencsés rohammal bevette, az ellenség megingatott s az állást elhagyni kényszerült, Pestnek s Vácnak húzódván erejével. Vácon egy erős hadosztályt hagyott, mely Windischgrätz seregének hátvédül s támaszul szolgáljon, míg csak a gőzhajók képesek nem lesznek a podgyászt s gyalogságot a Duna jobb partjára átszállítani.

Eddigi legnehezebb s talán legvéresebb ütközetünket dicsőn nyertük meg. Gáspár miért nem vett részt benne némileg? valamint ellene, Schlick is, ki az ágyüdürgések felé sietett, miért volt csupa felvigyázatba merülve? s miért nem küldött Gáspár heverő lovasságából — midőn ellenének erejét fogyni észrevehette — Vác s Gödöllő közé egy erős portyázó csapatot, mely az ellenség hátában megjelenve, ha egyebet nem, legalább sok Ízetlenséget okozhatott? — miért nem tették mindezeket? — nem tudom; s Görgey, ha már az ütközet terét megtartá, miért nem űzette az ellenséget jobban? ezek mind oly kérdések, melyekre felelettel a vezénylők adóság maradtak.

Az isaszegi ütközetnél tisztos távolságban jelenlevő kormányfő jelentette, hogy Görgey szintén tisztos távolságból látcsövén át fegyelmezvén az ütközet menetére, ekkor hadistennek látszott; s ez helyes, mert a kormányfő biztos helyéről legjobban ítéltette meg.

Mivel az ütközet vitézül nyeretett meg, illet, hogy a sereg utána babériján nyugodjék, s hogy jól megvendégeltetés után a további fáradalmakra felüdüljön.

Azonban célszerű volt-e nem követni mindjárt másnap az ellenséget nyomban? ezt a történelemre bizom meghatározni, s azt hiszem, hogy a fővezér legjobban tudja, miként ezt tenni nem volt lehetetlen.

Gödöllőn, Grassalkovics herceg királyi, de elhagyott palotájában volt a kormányfői s fővezér! főtanya. Ezen kedvenc helyén szerette volna a kormányfő, — ha a sors engedé — mint Washington, eszének s hazafitúságának gyümölcsét élvezni, vagy pedig ottan, a függetlenség tökéletes kivívása után Cincinnátuskodni, s ezt, mint a rász világ mondja, legbuzgóbb meghittjei közt mint titkos lelki vágyát ki is nyilatkoztatta.

Miután a fővezér s alvezérek rövid értekezés után elhagyták a kormányfőt, ez a kastélynak Mária-Terézia nevű

szobájába lépett, hol a bútorzat a királyné látogatása után azon módon tartatott fenn; itt helyet foglalt azon ágyban, melyet hajdan Mária Terézia használt, s Kossúth keleties képzelettel az országgyűlésnek azt jelentette, hogy az ágyat a fejedelelnő testének párologásától azon melegen találta! Hátha e meleg Windischgratz testéből származott? ez kevésbé lenne csoda s az utókor természetbúvárainak kevesebb fejtörést okozna. Akárhogy volt, az előbbi nap fáradalmai után elszenderedett.

Alig kelt ki ágyából a haza nemtője, szobája ajtaja előtt látta a hívek főnökeit s pedig heverni a földön, mert a haza egészségére s jövődő boldogságára áldom-sózáván, még babérjaikon nyugodtak. Ezután jöttek vagy jöhettek a tanácskozások a további hadakozás terve fölött, s miután a politikai hadirányzó s a vezérek elhatározták a teendőket, 8-án Damjanics és Klapka hadteste Vác felé indítottak, Auliché Rákosnak, Görgey pedig még hátramaradt. Mit testületileg nem végeztek, most kettőn végezheték s így folteszem, hogy már akkor a két lehetőség fölött tanácskoztak, hogy t. i. ha az ellenség Komárom felszabadítása után kiverettetik, vagy ha ez nem sikerül, mit kellessék tenni?

A győzelem után s még több győzelem reménye fejében Kossúth a dictatoriális székbe ült és támogatva Cs. Cseh Lajos, derék főbb titkára fellengő eszméitől, gödöllői kelttel szórta ukázait a hadügyminisztériumba. A soknál is több tábornoki kinevezés s a temérdek érdemjel kiosztása, melyek Isaszegnél még lehetek érdemelve, ezek még csak megjárták; de hogy a constitutionális szellemet, még mielőtt az ország övé lett volna, oly hamar pofon csapja, s hogy a képviseleti hadügyminisztert föltétien engedelmességre hívja fel, ez már a mint időtlen, úgy nevetséges is volt.

A kormányfő tehát, — a mint a hadügyminiszternek

ír, — elunván ennek ellenvetéseit, azokat megtiltja s töl-
tetlen engedelmességre hívja fel. Ezekre a hadügyminiszter
modora szerint azt felelte, hogy a fültétlen engedelmessé-
gi követelést a „ház“ elé viendi, kérvén majd attól erre
vonatkozó határozatát.

Itt történt az is, hogy néhány honvédtiszt a fogság-
ból haza kerülvén, ezek azt beszélék, hogy az ausztriaiak
őket 4 krnyi napi pénzzel ellátva visszatérítő útlevéllel
(németül: Schutzpassal) küldék haza. A honvédelmi
bizottmány erre a hadügyminisztert fölszólítá, hogy repres-
záliával fenyegetve, emberiségesebb bánásra hívja fel Win-
dischgratzet a magyar foglyok irányában.

A hadügyér megint oly együgyű volt, hogy „az or-
szág óhajására“ az elfogott tisztek számára sorsuk köny-
nyebbitését, irányukban udvariasb bánásmódot s rang-
jakban meg nem aláztatását igyekezett kieszközölni. Azon-
ban egy szerencsétlen kifejezést talált per módúm capti-
onis benevolentiae használni, hivatkozván az „angebörne
Grossmuthra.“ Hallatlan kifejezés volt ez egy Windisch-
gratz irányában, ki az emberevők legroszabbika! A hon-
védelmi bizottmány ugyan belé egyezett ezen kifejezésbe,
de nem a gödöllői hősök, kik valami ördögöt szagolván
a levélben, a helyett, hogy az elővédhez küldötték
volna a bepecsételt írást, azt constitutionális szellemben
feltörték — Kossuth s Görgey benne hunyászkozást
láttak rejleni s így visszatartóztatták. A mit én szép
módjával óhajtottam elérni, ők durva, goromba Írással
vélték megnyerni. Másolatát sokáig hordtam zsebemben,
gondolván, hogy az a ház elé jön; de elmaradt s így saj-
nálom, hogy néhány éltől ad hominem megfosztattam.

De térjünk vissza s menjünk Vác felé, hová Görgey
is a nagy hadi s egyéb eszmecsere után elindult. 10-kén
Damjanics és Klapka megtámadták Vácot, ostrommal
bevették s a Götz s Jablonovszky által vezénylett

ellenséget kiverték; Götz tábornok elesett, s ezt Görgey katonai pompával temettette el. Az ellenséges osztályok sietséggel Párkánynak tartottak, s a Duna jobb partjára, Esztergomba költöztek.

Míg ez Vácnál történt, azalatt Aulich hadteste a Rákosmezőn több napon át Jellasics hadtestével csetepatézott.

Ezen előjátékok után Pest megtámadása, következőleg ennek e felől fenyegetése következett volna. Aulich azonban jónak nem tartotta Pestet megtámadni, Jellasicsnak pedig nem igen volt kedve a magyarokat felkeresni, mert elég dolga volt az elköltözés előkészítésével, s így örült, ha az ellenséget mindaddig feltartóztathatja, míg a hadi készülétek, podgyászok, betegek és sebesültek lehetőleg biztos helyre szállíthatnak, hogy aztán ő is átmehessen a Duna jobb partjára.

Görgey Damjanics, Klapka és Gáspár hadsteivel a Duna balpartján Oroszi, Ipolyság s Léván keresztül a Garamnak tartott, hova april 16-dikán el is érkezett.

Mivel pedig april 8-dikán indultak el a seregek Gödöllő tájékáról, s mivel a kormányfő is onnét visszajött Debrecenbe, hogy a sereg tetteiről jelentést tegyen, tehát addig is, míg új hadi tettek által a magyar név dicsőségéről hal hindunk, a seregeket az útban hagyjuk s a debreceni dolgokról beszélendünk, meg némi harci böngészetet tartanunk, melyekről elfeledkezéni szólni.

VI. FEJEZET.

Honi dolgok. — A magyar alkotmány eltörlése. — A magyar nemzet-gyűlés függetlenségi nyilatkozata. — Perczel szerencsés harcai a Tisza-mentében. — Vitézi rend. — Dembinszky Lengyelhonnak tart. — Görgey folytatja győzelmeit. — Budát beveszi. — Némi elfeledett dolgokról való megemlékezés.

Máshol rövid vonásokban már érintettük: mi történt Pestről való első kivándorlásunk után. Érintettük azt is, mi fordult elő a politikai, kormányzói, hadügyi s a közvéleményt faragó körökben addig, míg Dembinszky hozzánk nem érkezett, s míg legjobb igyekezete dacára szerencsétlenül nem járt. Elbeszéltük csapásainkat, szerencsétlen működéseinket, veszteségünket s egyenetlenségünket a politikai, diplomáciai, kormányzói s hadi téren.

Elmondtuk, hogy azután meg vigasztaltattunk fegytelen, össze nem függő s össze nem hangzó állapotunk dacára s pedig fényes, győztes hadi tények által, melyek jobb jövővel kecsegtettek, s a hon áldozatkészségét folébrasztették.

Dolgozott tehát mindenki tehetsége szerint; de ki a kötelességén felül is s pedig véres verejtékkel dolgozott, adott, adakozott, túrt s nehéznek, soknak mitsem talált, szóval: a ki mintája volt a derék embernek, polgárnak s hazadnak, az a magyar törzsfaj volt, mely előtt Kossuth-

tól kezdve egészen le a művelt kapatos, frakkos, quekkeres, attilás s magyarkás alsóbbfokú egyéniségekig mindannyian leborulni tartozunk, mert ezen inges, gatyás, ködmönös, szűrös, bundás magyar faj előtt önhitt többségünk lelapul, s annak nagysága előtt mi mindnyájan kicsinyek maradunk.

Noha az eredeti magyar faj tűnt ki legjobban, de elősmernünk illik azt is, hogy — igen kevés kivétellel — a többi faj is becsületesen részt vett.

A régiebb felosztás szerint a tiszántúli s némely tiszáninneri megye vétetett eddig leginkább igénybe. Áprilban, midőn az ellenség két fő-hada a Duna jobb partjára veretett vissza, tágasbúlván az áldozati tér, a dunáninneri megyék is járulhattak a közszükséghez, s járultak is, míg később némely dunántúli megye is önkénytesen részt vett az áldozatokban, mert a Szepességből szuronyok, puszkacsővek, Kassáról lőpor, Nógrádból lovak, s mindenhonnet hadi-készletek szállítottak.

Az országgyűlés sem hevert, mert a mint egyrészt a háború folytatására a kormánynak mindent utalványozott s mindent, mit csak a kormány a haza felszabadítására kért, megadott, — úgy másrészt a belügy sokféle követelései, u. m. az igazságszolgáltatás, a megyei ügyvitel, a nemes birtokosság kárpótlása, s a közlekedési ügy kereskedelmi tekintetben figyelmét szintén ébren tarták, s azokon telhetőleg segíteni iparkodott.

A Debrecenben megjelent, ott működött s magukat erősebb jellemű honatyáknak tartó képviselők a meg nem jelenőket a képviselők sorából kitörülni követelték, mint ezt már említők, s erre az úgynevezett pókhálózás, vagyis kitisztítás megtörtént, s csak nagy ügygyel-bajjal lehetett megtartani a lajstromban olyas hazai neveket, melyek Széchenyi István, Deák Ferenc s mások. A kitörültek pedig, mint azon legitimista képviselők Fülöp-Lajos

alatt, kik V. Henriket, az in partibus francia királyt meglátogatták, meggyalázottaknak nyilvánítottak.

Ha a természetes érzék, — mit a franciák bon sens-, az angolok common senses-nek neveznek, — adja meg a nevek s nevezetek közönséges értelmét, ez esetben mi bakot löttünk, nem classicai bakot, de politikait.

A nép ugyan nem sokat ért az értelmi erők működéséhez, azonban Debrecenben a civis uraktól mégis többször hallhattam ilyes megjegyzéseket: „Ugyan nem lehetne-e másról s jobbról tanácskozni, mint akasztatni akarni azokat, kiket még meg nem fogtak?“ mert a kormányzó erélyesen ráparancsolt a hadügyérre: „mivel oly sok helyről hallja, miként árulókkal s árulásokkal vannak körülvéve a kormányzék, a főbb városok, a sereg s a hivatalok stb.; azért ezeknek elejét venni, azokat gátolni s büntetni kötelességének látta“.

E kormányi peckelésekre a hadügyér azonnal megfelelt s mivel ügyis megunta már a sok feladást, rágalmat s koholást, milyekből vizsgálat után mi eredmény sem sült ki, azért hogy a vádlók s vádlottak, a bűnösök s a roszak óvatosabbakká legyenek, s hogy a roszat akarók s tevők megijesztessenek, oly rendeletet sújtott a közönség közé, mely egyrészt drákói természetű volt, másrészt pedig a polgári rendet is alája vetette, s ekkép a halál-büntetés szóval való fenyegetésével akart hatni.

A mint az országgyűlés olvasta ezt, másnak bőrét féltvén s a magát is veszélyeztetve látszván, kikelt a hadügyér rendelete ellen. A hadügyér örült ennek, mert ekkép önkényesnek látszó állásától fölmentetve, országos határozat által az egyoldalú rendelet törvényesen megsemmisíthetett.

Az országgyűlési vita alkalmat nyújtott a hadügyérnek humorisztikus előadást tartani, melylyel drakóiságát

kiegyenlítette; a kormányfő pedig, ki okot adott a vitákra, lovagiasan sárban hagyta a hadügyért.

Voltak ugyan még más határozatok s viták is, hanem mivel azok másodrendűek s néhányon kívül alig voltak érdekesek, azért azokat elhallgatjuk.

A mit most írandók, azt talán szintén jobb lenne a feledékenységnek adni át, mivel mindenesetre homályt vet a kormányfőre; de mivel azt hírlap is érintette, tehát felebarátilag e sorok írója is fölemlítendő.

Az értelmes világ tudta, mily rövidlátással választotta a kormányfő embereit, sőt hogy némelyeket még barátságára is méltatott, kik a közvélemény előtt — hogy többet ne mondjak, — nem a legjobb hírben állottak.

Az „Esti Lapok“ hírlelték, hogy Madarász László rendőri főnök, a felakasztott gr. Zichy hagyományából, mely Duschek által az ő őrzésére bízott, — gyöngyöket, drágaköveket, ékszereket s ilyeseket saját hasznára fordított, vagyis elsikkasztott. A „kis forradalmár“ pattogott e vádra, de nem védelmezte magát s legjobb barátai, elvtársai, ellenesei, halmozva szórták rája Philippicájokat; lealacsonyíták s annyira sújtották, hogy a „forradalmi jellemnek“ menekülnie kellett; de azért még a vele társalkodók s az őt pártoló főbb férfiak s asszonyi körök ellen szintén sok észrevételre adott alkalmat. Míg a Madarászt ért vádak igazaknak mutatkoztak, addig rebesgettek a hírlapok mások ellen is vádakat, melyek a tett szoros vizsgálat után igazaknak nem találtattak. Így Katona Miklós őrnagyot a félrevezetett közvélemény szerencsétlen hadi munkálata miatt múlt októberben csaknem árulónak hitte; ez azonban becsülettel feloldatván a vád alól, Dembinszkyhez jött segéd-tisztnek, ki alatt bátorságának s vitézségének oly jeleit adta, hogy Dembinszky által — ezredességre s érdemjelre méltattatott.

Több osztrák hadi fogoly sorsán is segítetttem, meny-

nyiben a heves hazafiak nem gátoltak. Montecucolli ezredes, Fligelli őrnagy s mások, kiknek sorsán könynyítettem, megemlékeznek-e ama vigasztalásra, hogy: „az ő szenvedéseik rövidek lesznek s midőn az övék muldának, a mieink elkezdődnek!“

Debrecenben történt Petőfivel, eredeti nagy költőnkkel is ösmert bajom, kit az egyenruhái szabály ellenére nyakravaló nélküli megjelenéséért saját verseivel figyelmeztettem, kinek mivel az „a la Hamlet divat“ elnevezés nem tetszett, — goromba kifejezéssel nyilvánítá megvetését s honvéd-ruhájának és honvéd tisztnek többé nem akart ismertetni. E goromba levele sajtó útján nyilvánítottatott, mire Petőfi, beléésvén szokott szerepébe, egy jó satyrát írt a hadügyér ellen, melyen jót kacagtam s a beestelenített honvéd-tisztek is jónak találtak. És ez szép volt, s még szebb volt az, hogy Bem őt ezért őrnagygyá nevezé ki. Ez curiosumként álljon itt s ezzel menjünk át a legfontosabb tényre.

A posteriori ítélve, ha a legfontosabb s itt mindjárt előhozandó esemény történetien marad, meglehet, hogy a repressáliák valami parányival kisebbek lesznek vala; de april 14-dikének elmaradása sorsunknak jobb véget bizonyára nem szerez.

Az Isten tudja csak valódilag, hogy az oroszok be nem jönnek-e, ha april 14-dikén mitsem nyilatkoztat ki a nemzetgyűlés? e sorok Írója legalább akkor sem hitte s most sem hiszi, hogy az oroszok bejövetelét bármi is gátolta volna. Azt sem hitte s hiszi, hogy ha a lengyelek semmi részt sem vesznek honi dolgainkban, mikép akkor az orosz bejövetel elmarad. Mert hogy mintegy 2100 lengyel nyújtott légyen erre főökot, az hihetetlen.

Mit éreztünk a kápolnai ütközet s a tizza-füredi eset után, említettük; hanem korántsem képzelhettük ekkor,

mily következményeket szülend az első ütközet az osztrák kormánynál.

Emlékirónk itt egyéb elmélkedések után áttér annak megemlítésére, hogy Windischgratz a kápolnai ütközet után oly jelentést küldött fel Olmützbe, mikép ő a háborúnak két hét alatt véget vetend, mit a dolgok azonkori állásában ő maga sem hihetett; s főlemlíti azt is, miként azon alkotmány, melyet az osztrák örökös tartományok 1848. márciusában nyertek, Windischgratznek ezen tudósítása után 1849. márc. 4-dikén eltöröltetett, s a kreamsiri népképviselői gyűlés szétoszlattatott, s ekkor oktroyltatott a birodalomra a gróf Stadionnal egyesült Bach alatt (ki ügyvédből jutott miniszterségre) azon centralizáló államszervezet, mely következő jelszavat viselt: „Legtágabb demokráciái alapon a nemzetiségek egyenjogúsítása a feloszthatlan császári birodalomban“, s ezzel egy tollvonással meg lőn semmisítve Magyarország nyolc évszázados s annyi eskü s szerződés által szentesített ősi alkotmánya és önállósága is. Ezen, a dynastiára s a nemzetre nézve egyaránt válságos tényből, a hazai történelemre s a közelebbi viszonyokra való hosszabb visszatekintés után, emlékirónk három tanulságot von ki, t. i. hogy a nemzet ősi, szentesített alkotmányának eltörlése megelőzte az april 14-diki nyilatkozatot; hogy az april 14-dikei nyilatkozat az alkotmány eltörlésének Ion következménye, mely nélkül a kedélyek idáig nem ingerlődtek volna fel; s hogy ily módon az oroszok behívása nem lehetett az april 14-dikei eseménynek, hanem azon ténynek következése, mely ama nap eseményét előidézte. — Az emlékiró által hosszan s élesen fejtegetett események ezen rövidre vonása után ismét őt magát hagyjuk szólani.

A honnak ezen megszegyenített, önbecsérzetében lealacsonyított s ez által izgatott állapotában, midőn az osztrák had meg volt verve s midőn attól, hogy az újra egyhamar erőt nyerjen, tartani nem lehetett; mondjuk, hogy a kormányfő ekkor fölhasználónak vélte az alkalmat a nemzet fölött pálcát tört s azzal egyezkedni nem akaró osztrák hatalommal minden összekötő kapcsolatot fel-

bontani, attól végkép elszakadni s ezzel egyszersmind talán saját legfőbb célját is elérni.

Haza térvén a kormányfő a seregtől, annak győzelmeit, állapotát s reményteljes jövőjét nyilvános ülésben elmondván, szónoklatával az egész gyűlést magával ragadta; a közvéleményt pedig már ezelőtt maga részére hódította.

A nyilvános ülés után csakhamar titkos conferentia tartatott az összegyűlt két ház előtt; Kossuth sem nem rögtönözött, sem nem fellengős, hanem erélyes okokkal támogatott előadásában elszámlálta „az osztrák kormánynak már ismert eljárását — — — — s aztán oda nyilatkozott, hogy Ausztriának ilyen, három század óta tartó — — — politikáját túrni sem becsülettel, sem lelkiösméretesen nem lehet; hogy. az alatt állani bűn s becsutenség; azért ő, Kossúth, azt véli, hogy elérkezett az idő, midőn a hon az egész világ előtt kimondja, mikép az osztrák dynastia Magyarország fölötti királyi jogait elvesztette, mikép azt a magyar fejedelmek sorából kitörülni akarja s a hont függetlennek nyilatkoztatja, fenmaradván a háború végeztével azon kormányzási rendszer s azon államidom választása, melyet a hon az akkori országgyűléssel meghatározand. — Végre még hozzá tévé, sőt egész szónoklata súlyát ebbe helyezé: hogy ezen véleményt a győztes sereg szintén a magáénak nyilatkoztatta“.

A conferentia tagjai — a meghitteken kívül, kik Kossúth elmeftutatásait úgyis ismerték, — egymásra néztek; mert bár gyanították, de valódikig még sem tudták eddig a conferentia tárgyát s az első pillanatban elfogultan, szótlan maradtak. Kevés idő múlva önmagukhoz jöttek, a vita megkezdődött, s csak kevesen voltak, kik Kossúth javaslatát egyenesen és mindenben pártolók, s ezen kevesek sem voltak ész és értelem tekintetében magasabb fokon, sem pedig a szónoklat- és tudományban

nem tartoztak az elsők közé. Ezek a felsőházból névszerint: báró Perényi s Ujházy; az alsóból Kállay, Madarász József, Irányi, Táncsics s a gyűlés nevet-segtárgya: Martincsek voltak. Az ellenzók közül Nyáryt, Bezerédyt, Kazinczy Gábort, Kovács Lajost, b. Kemény Zsigmondot, Hunfalvy Pált, a Zeyk-ek egyikét, Tóth Lőrincet s köztük a sereghajtót: Mészáros Lázárt említem, mivel mások nem jutnak épen eszembe.

Hanem ezek közül sem szegezte magát egyik sem egyenesen a javaslat ellen, annál kevésbé nyilatkoztatta azt károsnak; hanem többnyire csak annak opportunitását támadták meg, azt kívánván, hogy akkor mondassák ki a függetlenség, midőn az országgyűlés üléseit majd Pesten tarthatja. Ha nem hibázom, Mészáros volt az, ki a többi közt azt mondát, hogy „tartsuk honunkat oly drága gyöngynek, melyért s mely után az egész világ coquettirozzon, s csak akkor mondjuk ezt magunkénak, midőn már az egész hont bírandjuk; de most, midőn barátai igen távol, ellenségei pedig igen közel vannak, célszerűnek tartani nem lehet egy oly nagy elv kimondását, melynek hatása igen messzire terjed s így célszerű nem is lehet“.

Kossuth kétszer felelt, s azt állítá, ha az országgyűlés nem nyilatkozik oda, mikép független akar lenni, akkor a sereg fogja azt kimondani, melynek véleményét ő legjobban ismeri, s így az országgyűlés a legszebb alkalmat ki hagyja kezéből ragadni, melylyel hona dicsőségét emelhetné.

Okok ide, okok oda, végre is Kossúth győzött és pedig gyöngé, erőtlen ellentállás után s elhatároztatott, hogy e tárgy másnap nyilvános ülés elé vitessék. Nyáry legvégül azon indítványt tévé, hogy az ellenzéki tagok a nyilvános üléskor némák maradjanak, hogy láthassa a

haza, mikép ily fontos végzésben mindkét háza egy és ugyanazon véleményen van.

Nyáry ismervén véreit, nem tette ildomosán, hogy a javaslat ellenzőit a nyilvános ellenmondástól el akarta tiltani, mert — egy-kettőt kivéve — nem tudom, ki mert volna ellent mondani.

Elvégezvén a végzendőt, a nagy világ előtt szép, de nem „Divina Comoediát“ játszottunk, s osztatlan egyetértést mutattunk; de ha elhatározott francia vagy angol liongyülesi akarattunk és bátorságunk van s önmeggyőződésünk szerint szavazunk, ez esetben Kossáth indítványa bizonyára kisebbségben marad.

A március 4-diki osztrák nyilatkozatra nyers, s a fonalat ketté metsző felelet volt ez. Eszélyes, ildomos vagy politikus volt-e? az más kérdés. A külső politikára a mondottak szerint csak annyiban hatott, hogy Ausztriának Magyarország meghódítását célzó elhatározott akaratjának eme magyar nyilatkozat törvényes szint és igazolást nyújtott, melylyel kimutathatja a világnak, hogy az orosz vendégek meghívására kedve ellen kényszerítettett. — A belső politikára nézve pedig talán még kevésbbé volt időszerű, mert a régi conservatív párt még eddig semlegesen viselte magát, s ha az új magyar ügyet nem is szerette, de némelyeknek, u. m. hg. Eszterháznak és Batthyányinak, Pálffynak, gróf Zichynek, Pálffy Sándornak s még néhány minorum gentiumnak kivételével ellene sem dolgozott. Hanem a függetlenségi nyilatkozat hallatára, minthogy a hon eljárását a korlátlan ügyis túlhágottnak tartotta, most még jobban elidegenedett.

A haza másképen elrendezésének elvét kimondani eszélyes nem volt oly időben, midőn biztosítva épen nem, de veszélyeztetve igen is volt; midőn a kedvezni alig kezdő hadi szerencse hamar megfordulhatott, mivel —

miként e tények leírója kimondotta, — Magyarhon legbuzgóbb külső jóakarói sokkal távolabb voltak, mintsem a sokkal közelebb levő ellenség tevőleges befolyását meggátolhatnák, — mit az Erdélybe történt első orosz beütés már ekkor igazolt is.

Továbbá, ha a szerencse elhagy, ki tudja: nem fog-e kelleni épen azzal egyezkedni, kit most elűztünk s a kit, — bármit mondjunk is — eldődeinknek Európa előtt kötött kettős törvényes szerződése kötött hozzánk, mit elvitáznai csak szerencsésen végzett háborúval lehetendett.

Illett-e továbbá a magyar néppel hetvenkedő szerepet játszani, hiúságának tápot adni? melynek állandóságát úgysem biztosíthattuk; s végre a nép által vice-magyar Istennek tartott Kossúthhoz illő volt-e hiúságát és dicsvágyát a hon és népe érdeke ellenében annyira felcsigázni, hogy őt s ügyét — a helyett, hogy erősebbé tegye, — gyengítse?

Mindezeket és más hasonnemű elhallgatandókat az utókor véleményére és ítéletére bízom, mely ha eszmélkedésemet hamisnak tartja, — ám kárhoztassa.

E sorok Írója ebben most tán jobban megnyugszik, mintsem azon időszakban; mert akkor ötlött ama jó gondolat eszébe, hogy jó lenne aranyokat szerezni, mikép szükség esetében a külföldre meneküléshez megkívántató eszköz kéznél legyen. Mert önmagában nem talál oly spártai vagy római lelkületet, hogy életét híjába, nem a csatatéren áldozza föl.

Palóczy barátom a másvilágról megmondhatja, hogy szokásakint többször kérdezvén: „Dramánk melyik felvonásában vagyunk?“ e sorok Írója mindig azt felelte, hogy a történetek dacára az ötödikből még ki nem jöttünk.

Hogy ezen függetlenségi nyilatkozatnak nagyobb hatása legyen s talán, hogy a nép is anyagi s hamar ingerelhető erejével támaszul és ijesztőül szolgáljon azok

ellen, kik talán ellenzési csiklandból felszólhatnak s ezzel az ünnepélyt háboríthatnák, — azért a protestáns collegiumból a gyűlés a templomba vitetett át.

Nagyszerű látvány, de komoly is volt, az Isten házában s az előtt, ki az ember veséjébe lát, olyast nyilvánítani, minek célszerűsége és jósága felől senkinek lelkiösmerete sem volt meggyőződve, még talán magáé az indítványozóé sem.

A protestáns imaház, — bár hibásépítészetű, — de az olyas esetekre, midőn a szónoklatnak hatnia kell, igen alkalmas volt, mivel az oratórium s az áldozás helyéről az egész tömeg elég jól hallhatott mindent. Az egyház hamar megtelt, mivel valami nagy dolog nyilvánossá tételét sejté a nép. A templom oldalszakaszait a két nembeli sokaság az attilától le egész a rongyig, s a piperés ruhától a pongyola szoknyáig fogta el, középen pedig a honnak két házban ülő atyái voltak. — Várakozás és feszültség között kelt föl a kormányfő.

Ez az alkalomhoz illőleg, díszruhában, halvány arcú s kék ajakkal, Cicero kívánsága szerint, „a ki nem szereie az oly szónokot, ki merészséggel és határozottsággal vágván a tárgy érdemébe, mi remegést sem mutat“, — mondjuk Kossuth remegő hangon kezdé szónoklatát, azután mind jobban és jobban erősödve, gondolatait kifejleszté, s végre lángoló szavakkal kimondá: „hogy e honnak önállónak, osztatlanul függetlennek kell lennie, s e szerint kell cselekednie“. — Viharos tapsok, jóváhagyások, helyeslések és éljenzések után a többit a legfőbb gondviselésre bízta.

Kossúthot látni kelle, mikor valamely fontos tárgy került vitatás alá: mily szívemelőleg és megrázólag hatott hallgatóságára, úgy hogy még az ellenző ész is magával és magához ragadta; a hívőket bibliai formuláival s a sokféle, felsőbb s alsóbbbrangú érzelmeket mintegy meg-

igézve tudta meghódítani. Látni kellett, hogy zöld s mitsem jelentő szemeivel — melyek szónoklata hevében lán-goltak — mikép lövöldözé a szikrát, midőn egész ábrázata fénylő sugarakkal látszott elárasztva lenni. Róla is el lehetett ekkor mondani, mit Lamartine Verginaud-ról mondott: „Ő nem volt minden órának embere, hanem csak a nagy óráké; s azért a mint a szószekről lelépett, felségének vége szakadt, s csak emberré lőn.“

Kossúthnak e lapok írója soha sem volt, de nem is lehetett volna barátja; de azért, bár gyakran kellett vele vitáznia, őt nem gyűlölte és nem is gyűlöli.

Igaz a mi igaz, s azért meg kell vallani, hogy széles e világon nem lehetett, nem lehet, s talán sok ideig nem is lehetend találni egyéniséget, ki a magyar szívhez, érzelemhez úgy tudjon beszélni; ki magát azzal úgy tudja azonosítani; ki a sokaság gondolatát minden tárgynál úgy ki tudja fejezni; ki a nemzet erejét és gyengéit úgy ismerje; a ki szónoklata hatalmával, a hallgatóságot annyira meghódítsa, anélkül, hogy leszálljon s pórias szavakat használjon, (a hébe-korban használt esküket kivéve, mit a rómaiak a szónoklat hatása kedvéért úgyis nem csak megengedtek, sőt ajánlottak is;) szóval, a ki tetőtől talpig olyan magyar szónok legyen. Voltak ugyan logicusabbak, mint Deák Ferenc, virágosabbak és költőiebbek, mint Kazinczy Gábor, bölcselkedőbbek, mint Szemere Bertalan, finaciálisabbak, mint Ghiczzy Kálmán, administrativusabbak, mint Kovács Lajos s mások, — hanem egészen véve Kossúth mindannyi fölött állott.

Bár az egész gyülekezet arculata s önmagatartása tekintélyes volt, de valójában ünnepélyes nem. A nép nem igen értette a dolgot s bámult. Az országgyűlés nem igen ragyogott az örömtől. Az asszonyok elégedetleneknek látszottak: az ünnepélyért magáért-e, vagy azért, hogy nem

láthattak s nem láttathatták magukat? nem tudom. A mit tudok, az, hogy valami visszatetsző érzélem fogta el az egész hallgatóságot, midőn a hamis próféta, az alacsony és aljas ember, Madarász László szólalt fel, s ajánlá, hogy kormányelnökké Kossúth kiáltassék ki. — Ha Kossúth erre az egész honban jobb és becsületesebb embert nem talált, ezért sajnálni kelle őt. S ha nem talált mást, akkor ez jele, hogy indítványa célszerűtlen vala.

A történeteknek úgysis természetes következménye volt, mikép az, ki az újabb körülmények közt legfőbb tényezőnek tartatott, legyen feje a kormánynak, mert mióta Batthyányi Lajos fogva vala, nem volt a honban oly egyéniség, ki Kossúthtal versenyezhetett volna; s ha Batthyányi jelen van is, még akkor is Kossúthra szavaz a többség, bár az értelmiség nagyobb része az országgyűlésen s talán a honban is Batthyányinak adta volna az elsőséget, mivel a vagyonosabb grófok, bárók, és nemesek s az úgynevezett március előtti fontolva haladók őt becsülték többre.

Szónoklatra Kossúth lévén az első s olvasottságra nézve az első közé tartozván, a nép csak benne hitt s csak reá esküdött. Mint mondók, beligazgatási, törvénykezési s pénzügyi értelem több is volt, mely őt felülmúlta, de ezek nagy része pecsovicsoknak rágalmaztatván, rokonérzelmet nem talált volna, s ha talál is, nem volt . azon polgári bátorsággal megáldva, mely ily kétes körülmények közt az ügy élére lépni mer, tudván, hogy Kossúthtal igen, de nála nélkül, — hacsak pártolását meg nem nyerik, — Magyarhonban kormányozni nem lehet.

Mindez nyilvános titok volt, valamint az is, hogy Kossúth a kormányzói állás után vágyakodik; de ily esetben félre kellett volna tennie az álszégyent, s meg kellett volna tiltania barátjainak, de legfőkép a becsületvesztett Madarász Lászlónak, hogy ők legyenek (kele-

tiesen szólva) az ő nyelve, mert találhatott volna tán más egyént is, ki szerencsésnek tartotta volna magát ugyan-azt indítványozni.

A dolog megtörtént, s a mint megtörtént, mozgás keletkezett; hahogy külföldi ember van ekkor jelen, azt mondhatta volna, hogy az ajánlott személyt nem óhajtják.

Azonban ezen is körösztüleltünk. Függetlenek lettünk, s lett kormányzónk. Vájjon szerencsések lettünk-e s ki volt-e a város világitva? ezt elfeledém; hanem fáklýásmenetek voltak.

A függetlenségi ünnepélyből egy hasonszerűre mentünk át, mely szintén a protestáns egyházban tartatott, t. i. a kormányzó s az új miniszterek felesketésére. Ez alkalommal az ülést két róm. kath. püspök s egy káptalanbeli tag díszíték. A püspökök egyike b. Bémer volt; szegény ott szavalt, a miért később meg is lakolt. A másik Horváth Mihály, a magyar kormánytól volt kinevezve s most mint miniszter kezde szerepelni. Ezen áhítatos urak jelenlétében a protestáns püspök valóban buzgó, honfias és vallásosihletű szép imát mondott el, melyet az egész országgyűlés buzgó figyelemmel kísért.

Az egyházból kijóvén, egy kormányfői kegyenc és nyomorult ezredes zászlóaljának új zászlaját szentelők fel, midőn is a szegek beütésénél több honfiúi sóhaj és beszéd kíséré a kalapács ütéseit.

Bocsánat, hogy elfeledém elmondani, miszerint a függetlenség kimondása után, midőn Kossúth kormányzóvá neveztetett ki, — a hadügyminiszter egy humorisztikus előadásban lemondott, a kormányzónak sok szerencsét kívánva, nem különben az új hadügyminiszternek s az egész hazának, s hogy a második ünnepélyen már csak mint képviselő vett részt, örülvén, hogy a dictátori szerepet szívesen játszó kormányzótól megszabadulhatott.

Az új miniszterek következőit voltak: Szemere

Bertalan elnök s belügyminiszter, Batthyányi Kázmér külügy-, Vukovics Sabbas igazságügy-, Dushek pénzügy-, Csányi közlekedési-, Horváth püspök nevelés és vallásügyi- végre Görgey Artúr hadügyminiszter. Kereskedelmi miniszterségre szükség nem volt.

Ki sem örült jobban annak, hogy izetlen állásából megszabadult, mint az öreg hadügyminiszter. Nem a dolog miatt, mert ezt soha sem sokalta, hanem azért, mert arra nézve is, mit ő a honnál és a seregnél jobban értett, t. i. hogy mi a katona, mire van ennek szüksége, s hogy mi a katona honára nézve? — mindig civakodnia kellett; mert a szakmányába való sok beavatkozást, s kinevezéseket helyeselnie, sőt jóváhagynia is kelle. S ha ezen dolgok csak személye ellen vannak intézve, még elszenvedheti vala, de midőn hadügyi tekintélyének aláásására irányoztattak, s így a hon kárára, — akkor a házi békeség kedvéért megnyugvást átkoznia kelle. Végtere seraplii türelem kelle arra, hogy a híres „mitsem rólam nélkülem“ magyar közmondást megtarthassa az ember, s hogy csak a hadügyben történjenek áthágások.

Örült Mészáros lemondásának az egész sereg is, s ebben legfőképp a rossz pénzkezelők s számadók nagy száma, hogy a duzzogó medvétől megszabadulhattak, — bár a sereg feje lemondásomat tudató napi parancsomra igen udvariasan felelt, válaszában az egész sereg háláját fejezvé ki!

Örült a kormányzó is, hogy bolygatójától (guignon) megszabadulhatott, mert Görgeyn kívül (kitől félt) a többiek akarata szerint látszottak cselekedni, a kik azonban tetteleg ezen akaratot egyik fülökön be- a másikon kieresztették.

S így mindnyájan örültünk, kivéve nehányat a hadügyi személyzet s az országgyűlés tagjaiból. — A volt hadügyminiszter nyűgében addig maradt, míg a helyettes

hadügyér meg nem érkezett; mert Görgey a seregnél lévén, Klapka „pro hoc“ hivatalosan elismert alter-ego lett.

E sorok íróját — a legnagyobb felelőstől föl lévén mentve, — a képviselői teher nem igen nyomta s boldog életet élhetett, ha a haza ügye is mentve lett volna; de ez megmentettnék nem tartatható, bár akkor a győzelmek stádiumában volt, s így kedélyéről a jövő rémképei elijesztettek.

Ezek után Debrecenben semmi különös sem történt s a mi történt, később előhozandjuk, midőn majd a haza viszonyait leírandjuk.

Mielőtt azonban a háború további folytatására átmennénk, némely más eseményt kell fölemlítenünk.

Perczel Mór — bármit mondjanak sokan, — sok katonai képességgel bírt. A „Március 15-dike“ a móri csatával bármint csipkedte és gúnyolta is, midőn abban Cs. Cseh Lajos őt Moor-Schnepfnek nevezte, — mégis kár volt, hogy a sereget egészen elhagyá. Ha azonban igazságosak akarunk lenni, be kell vallanunk azt is, hogy szerencsétlen s túlzólag heves vér- s ideg-alkata, engedelmeskedni nem akarása, s mert más parancsnokságának önkényt alávetni nem tudta magát, — alkalmazhatását nehezítette.

Tétlenségét végre elunván, Bácsmegyéből, hol eddig mulatott, s hol a tért és hadi színhelyet tanulmányozta, Debrecenbe jött, egy darabig ismét képviselői szerepét játszandó, s a sok mende-mondát, s a róla keringő sok hamis híreket megcáfolandó.

Törvényhozói állásában — mint a régi országgyűlés radikál pártjának egyik főbbike, — semmi különöset sem végzett, s unalmas szónoklati mutatványaival senkit sem hódított meg. Mondják azonban, hogy a kárpitok mögött többről tanakodott, sőt még, — mint megbukásunk után

ő maga nyilatkozott, — Kossuth megbuktatásán is gondolkozott.

Bács- és Csongrádmegyében hadvezénylőre volt szükség, ki az ottani nép bizodalját jobban bírja mint az eddig ott működők, t. i. olyanra, ki a népre hatni tudjon, s a ki e hatásánál fogva az ottani alakulásában levő gyöngye haderőt szaporítsa, s a tétovázó megyékre is buzdító befolyást gyakorolhasson. Ezt egy hadvezér és kormánybiztos egy személyben sokkal jobban teheté, mint a csupán katona, kinek a megyékhez előbb folyamodnia s azokat az összmunkálkodásra fölkérnie kellett volna.

E körülmények a kormányzó szemét Perczelre vettették, annál inkább, mivel Perczel más alatt nem tudott szolgálni; mivel Debrecenben félelmes lehetett; mivel ez „expediens“ a promoteatur-t azért javasolta „ut amoveatur“; mivel már azelőtt főhatalmú kormánybiztos s hadvezénylő volt egy személyben; mivel ettől őt megfosztani bajos dolog lett volna; s végre, mivel már hadi munkálatokban elég hasznos szolgálatot tett, most pedig henyélt, mi a rosznak forrása és anyja. Perezeinek ajánkozására tehát a kormányzó megbízta őt, hogy a Tisza vidékén működjék s Péterváradot lehetőleg szabaddítsa fel.

Érintették, hogy midőn Damjanics és Vécsey hadtestükkel Bácsot és a Bánátot elhagyák, Bács-, Csongrád- és Csanád-megyékben tartalék-csapatok voltak, melyek újoncozással kiegészítendők és lehetőleg felszerelendők lettek volna.

Perczel jelentése szerint a Bánátban s Bács déli és keleti részeiben Theodorovics osztrák tábornok alatt rendes határőr-zászlóaljok, s a fiatal Nugent és Strati-mirovics alatt rendezett és rendezetlen fölkelt rácok állottak, s hogy mindezek Rajacsics érsek s papjai által élesztettek és buzdítottak.

Ezek Péterváradot a Duna mindkét partjáról körülkeríték, Zombort megszállták s egész Bajáig parancsoltak. Jellasics Cegléden és Félegyházán, Theodorovics Szőregen, s Knicsanin szerb tábornok a Bánátban rendelkeztek. A csajkás kerülethez közelebb álló helységekből a magyarság kiűzve, a sok ezernyi rácság fegyverben, majd minden helység sáncokkal, s helyenkint ágyúkkal is ellátva vala. Ez volt képe az ottani tájaknak.

A mint Per ez el március 17-dikén Szegedre érkezett, ott egy gyöngye osztályt a 3-dik huszárezredből, és sem jól föl nem fegyverzett, sem pedig nem teljesszámú öt zászlóaljtal talált, kikhez azonban körülbelül tíz ezer emberből álló kaszás erő csatlakozott. Az aradi ostromló seregtől a 30-dik zászlóalj s a Hunyadi-lovasság egyik osztálya szintén Szegedhez közeledett. Ez erő számára nézve nyomott ugyan valamit, de minőségére nézve nem, mert két jól fölfegyverzett gyalog zászlóaljon kívül rendes erő nem létezett, s ezek is, a többi rendezett honvédzászlóaljak katonáival együtt mind újoncok voltak, a népfelkelés pedig csak három vagy négy havi szolgálatra jelent meg, következőleg a többinél még tapasztalatlanabb volt; a tűzpróbát még ki nem állották, sőt arról még fogalmuk is kevés volt, de mivel egy lelkesítő eszme buzdította őket, s mivel annak védelmére gyűltek össze, azért lehetett tőlök valamit várni, de bennök megnyugodni nem.

Az ellenség minősége nézve a mienknél jobb karban volt, tapasztaltabb tisztet által vezényeltettek s mennyiségre nézve is erősebb s népfelkelése is rendezettebb volt; következőleg előnnyel verkedhetett meg, ha azon jó időt — midőn kevés magyar volt előtte, — el nem szalasztja. Most azonban szét lévén szórva s mindenütt rendezni akarván, gyengévé vált mindenhol.

Perczel e körülményeket jól fogta fel, nem sokat késett, s szerencsés sugalata s jó hadi tapasztatánál fogva

március 22-dikén hadi működését megkezdé. Bár számban túlnyomó erő ellen látszott menni, de mivel az ellenség hadi ereje — általa ismert célok miatt— egyesülve nem volt, ezt felhasználván, előnyös támadásával alkalma nyílt az ellencsapatokat egyénként megvernie.

Március 22-dikén Perczel átkelt a Tiszán s Új-Szegednél Theodorovicsot megtámadt; ezen idő alatt más kiküldött csapatok a Maroson Makónál, mások a Tiszán Zentánál kelvén át, szintén megtámadák az ellenséget. A szerencse mindenhol kedvezett, s az ellenség mindenhol megveretett. Szőregnél két ágyút, több társzekeret s 500 foglyot veszített.

Az ellenség ekként, — ki Szeged ellen egyhamar nem merényelhetett, — megijesztetett. Perczel Szegedet lehetőleg biztosítván, győzelme után, szerencséje következtében vérszemet kapott seregével az idestova szállongó ellenséges csapatok közt egyenesen Verbásznak tartott s onnét több csetepaté közt Újvidéknek, Péterváradot felszabadítandó.

Pétervárad, mióta a bácsi sereg a felső-dunai sereghoz csatlakozott, egészen magára volt hagyva s az ellenség által szorosán körülvetett. A várbeliek a hon viszonyairól rász híreken kívül mitsém tudtak. Bent a várban Blagoevics altábornagy, derék katona és tisztos agg, egyúttal mint Tótország hadi parancsnoka, vezénylett. — Parancsnoksága Tótországot illetőleg csak in partibus infidelium volt, mert a váron kívül egész Tótország osztrák részen vala.

Henczi elmozdítottása után Zahn altábornagy lett helyettes-várparancsnok. Blagoevics mindaddig, míg ítélete szerint a hon törvényes téren állott, — bár az a középponti bécsi kormányval villongásban vala már, — esküje szerint a magyar ügy mellett maradt, bár a régi megszokás s az új viszonyok ellentétei közt nem műkö-

dött oly erélylyel, mint tőle várhatni lehetett. Midőn Henczi ellenünk dolgozott, akkor Blagoevics a hadügyérnél ennek előmozdítását sürgette, s midőn később Jellasics betört, ennek ezen lépését azzal roszalotta, hogy a háromszínű lobogót kitűzeté a várra s hogy végre az esküt is az országgyűlés határozata szerint letette.

Midőn Windischgratz beütése s a hon felének elfoglalása következtében viszonyaink roszabbulni kezdének, sőt igen is roszul állottak, az osztrák felhívások, a várnak szoros elzárása, a tudósítások teljes hiánya s a sok ferde hír Blagoevics bizalmát megingatták, sőt csüggedni kezdett, midőn több tisztnek s a legtöbb papancsnoksági német hivatalnoknak az osztrák ügyhez szítását látta maga körül, kik között még titkos várfeladási tervek is kerengtek. A honnak szerencséjére, a várőrséget a Bihar- és Szabolcsmegyékből származott tősgyökeres magyar Don Miguel-ezred két zászlóalja képezte, kikről tudva volt, hogy inkább készek felebbvalóikat is, — kiknek nagyobb részét idegen érzelmük miatt úgysem állhatták ki, — megölni, mintsem a várat feladni. De ha Perczel talán tovább késik, még az új és fiatal várparancsnokot, Hollán Ernő alezredest is elcsábíthatták volna; azonban Hollán a két zászlóaljjal a várat hun megtartá.

Mily szívszorultságban létezett a vár, kivehető abból is, hogy egy 25 huszárból álló csapat bizonyos hirhözásra magát feláldozni késznek jelentkezett s ez az ellenséges rác népfajok között útnak indult. E csapat vezénylője, a fiatal Fack főhadnagy (a Sz. Tamásnál működött Fack fia) már öt napja kóválygott Bácsben idestova, s csak a hatodik napon tért vissza, s ekkor Perczelt már Péter váradon találta. Fack ezen bátor s elszánt tettéért kapitányi rangra emeltetett s a 3-ik osztályú érdemjellel díszítetett.

Perczel tábornok némi bajjal Péterváradra érvén, mindenki irányában, — bárha többen gyanúsak voltak, — emberségesen viselte magát. Blagoevics szemrák-betegsége, Zalin pedig aggsága miatt Bécsnek kérezkedvén, ezekkel eddig már 90 hadi tiszt és hivatalnok bocsáttatott el az osztrák ügyhezi hajlama miatt. Erre gr. Batthyányi Kázmér kormánybiztos helybenhagyása mellett testvérét, Perczel Miklós ezredest nevezé ki várparancsnokká, s a várat lehetőleg biztosítá.

Mielőtt azonban szerencsés fegyverét másfelé fordítaná s a várat elhagyná, egy cselmozdulatot (demonstratio) intézett, hogy az ostromló sereg mibenlétét lehetőleg ki-puhatolhassa.

Péterváradról visszamentében az útjában levő fegyveres rác csoportokat szétkergette. Kér nevű faluba érkezvén, hallá, hogy a fiatal Nugent seregének száguldozó osztályai, (ő maga főerejével az elsáncolt Zomborban volt,) több más fegyveres, s ágyúkkal ellátott rác csapattal együtt Kúlát megszállták. Perczel azonnal el éj ők ment s őket Kólánál szétverte. Innét menetét Zombornak akará intézni, de ebbeli szándokáról lemondott, midőn arról értesült, hogy a Nugent alatt 6 ezerből álló hadosztály Zombort otthagya s a Dunán áttakarodott.

Kóláról tehát egyenesen Sz. Tamásnak tartott s azt april 3-dikán 2 óra hosszáig ágyúztatván, megrohanta s ostrommal be is vette. A jelentés 3—4 ezer szerb és rác elesetről, 8 elfoglalt ágyúról, 2 zászlóról, 2000 fogolyról és temérdek zsákmányról tesz említést. A falu, e magyar-ellenes fészek s a sáncok földig leromboltattak, hogy ekkép a nemzeti boszúnak is elég tétessék, mivel ennek lakosai voltak az elsők, kik a csajkásokkal együtt megkezdék a polgárháborút, s kik rablásaik, gyűjtogatásaik, gyilkolásaikkal az egész alvidéki háborúnak vadabb és embertelenebb irányt adtak.

Sz. Tamás bevételének hallatára Zombor, Földvár s Turia elsáncolt város és helység, — valamint átalán minden rác falu — hódolatát jelenté, s megadá magát. Perczel megkegyelmezett nekik, s erről minden helységnek oklevelet is adott.

Ápril 7-dikén Per ez el a csajkás kerület tábori erődtéssel védett római sáncain keresztültört, 9 ágyút s zászlót elfoglalt, s több helységet, — melyek a temerini és jareki gyújtogatás okozói voltak, — megbüntetett. Később, bánáti táborozása alatt Bácsban hagyott csapatai által egy másik bűnfészket, Csurogót szintén leégettette, s Josefdorfot feladásra kényszerítette.

Ápril 10-dikén Kacsnál osztrák, szerb és rác haderőt támadott meg. Itt is szerencsésen mérkőzött meg, s az ellenséget visszanyomta. Titel bevételét is megkísérlé, ez azonban nem sikerült.

Ezen rövid hadi munkálatokból a magyar iránti hódolat és tiszteletet eredt. A csajkás kerület, mely eleinte a magyar ügy ellen nemcsak izgatott, de ellene az elsők között fogott fegyvert: most meghódolt, s Titelen kívül az egész kerület birtokunkba esett. — Perczel itten, mint teljhatalmú biztos, bűnbocsánat mellett a kért közigazgatási nyelvet, t. i. a szerbet megengedte, mit annyival könnyebben tehetett, mivel azt az utolsó országgyűlés is a törvénykönyvbe igtatta.

E hadi tények dicsőségét Perczeltől legmérgesebb ellensége sem tagadhatja el; kevesebb jelentőséget tulajdoníthat ugyan azoknak, mit többen tettek is, hanem beszélnének akármit, annyi igaz: a főnebb elősorolt hadi tények jól voltak kigondolva, kellő gyorsaság- és ügyességgel végezve, s miután Perczel nem rendes és hosszas szolgálatban tanulta a hadvezetést, azért azok vele született hadvezénylői tehetségéről tanúskodtak.

Ezek híre a függetlenségi nyilatkozat ünnepe utáni

napokban okozott közörömet. Az országgyűlésen volt egy indítványozó, ki Perczelt szintén, mint Bemet az erdélyi szerencsés hadműködésért, hasonló megkülönböztetéssel akara megjutalmazni, hanem ez a kimerítőbb hadi tudósítás utáni időre halasztatott, s aztán szerencsésen el is felejtetett.

Dembinszky a tiszafüredi eset után hadi hírében roszakarat által gyengítettén, azt a szolnoki szerencsés hadi tett által örömet helyreállította volna, ha a kormányfő s a hadügyér erélyes fellépésével képes leendett a bűnösöket megbüntetni, s Dembinszkyt visszahelyezni. A hadügyminiszternek kevés befolyása vala, a kormányfő pedig Görgey hízelgő s alázatos agyafúrtsága következtében Görgeyben több biztosítékot vélt találni, s azért arra nem hajolt, sőt Debrecenben egy látogatás alkalmával a mindentudó kormányfő Dembinszky hadi eljárását bírítani és azt helytelennek mondani nem átalotta. Dembinszky ezt jogosan és ingerülten visszautasította s haraggal vált el.

Erre Kossúth Dembinszkyt hivatalosan öngazolásra hívá fel, mit ez érdemeihez, tudományához s hadi értelméhez illőleg meg is tett; átadta egész hadi működését leírva, mit később Klapkának háborúnról szóló könyve ellenében kinyomatni rendelt, hogy Klapka ferde nézetei igazi színökben tűnjenek elő. Ez azonban 1851-ig napvilágot nem látott.

Dembinszky igazoló jelentésére a kormány megnyugodott, azaz, az igazság ellen tenni mitsem mert.

Dembinszky látta, hogy ily kormány és körülmények mellett mitsem használhat azon ügynek, melyért felkérés folytán párisi kényelmét odahagyta, s melyért veszélyek közt jelent meg a harctéren s ugyanazon kormánytól elbocsáttatását s útlevelét kérte. Ezt azonban a kormány nem látván, nem láthatván örömet, megtagadta. Megta-

gadta pedig, nehogy Törökthonban, — melynek kormányával már kacérkodni kezdett,— s nehogy Francia- és Angolthonban, — melyek Ítéletétől tartott, s melyektől ha nem is mást, legalább morális támaszt várt, — nehogy, mondom, Dembinszky európai híre s hadi tekintélyénél fogva rólunk szóló véleményadásával az ügynek ártson.

Erre azonban nem jött a dolog, mert Dembinszky több tekintélyes képviselő által megkéretett, hogy maradjon a honban, s ezek kérelmére készen Debrecenben vesztegleni.

Mivel pedig Debrecenben vagyunk, némely mellékes tárgyakat hozunk elő, melyeknek ugyan az ügyre kevesebb befolyásuk volt, hanem melyek, ennek dacára is sok, magában homályos eljárást felvilágosítandak.

Április felé, — azaz a hadügyminiszter lemondása után, — mint illet, a tanácsban ötödik kerék lévén, ekkor még kevesebb ügyben kéretett ki Mészáros véleménye, mint azelőtt. A kormányfő önnön sugalma, vagy az attilások s a családi viganósok sugallata következtében háttározott. A kormányzó régi táblabíró lévén, nagyjában mindenhez értett, de hogy szakmányilag is értse a hadügyet, s hogy az katonatiszti kéz legyen, mely a hadügyi kinevezési ajánlatok helybenhagyását aláírás végett bemutassa, s hogy a hadvezetés evidentiában tartassák, azért már Pesten, a honvédelmi bizottmányban alakult egy hadügyi előadó. Midőn a kormány Debrecenben volt, a hadpolitikai irányzat fontosabb pontot képezvén, a kormányfő középponti irodájában egy táborokari osztályt alakított, hol a folyó dolgokat először egy kapitány, később törzstiszt végzé.

Mint minden egyéb elnöki irodában, úgy itt is történtek pártfogások. Emez újabb hivatalból merítette a kormányzó ihletését, ebből szakmányi felvilágosíttatását, a hadi szervezet és élet részleteit, s így elmondhatta:

„anche is sono generale.“ Mivel pedig az egyik kéz a másikat mossa; e hivatal főbbjei bizonyosak lehettek róla, hogy a megkülönböztetést s fontosabb ügyekbeni megbízatást már azért sem kerülendik el, mivel a had nagybani vezetésében magánál a forrásnál részesültek; s így folyt tovább minden.

Ez időtájban a kormány. táborkari főnökségét a sohwartz-gelb tisztből alezredessé lett Békeffy, máskép Kroner vezette. Ez nyájas, udvarias és udvarló fiatal ember és jó játékos volt, s mert harcolni nem szeretett, tehát (per quem? vagy per quam?) a táborkari irodába jutott. Alig fészkelte meg magát, midőn Lengyelhon felé (miről későbbben szólándunk,) egy derék vezénylőre volt szükség, s a hon öröme a házi vikleres befolyás őt ajánlotta s ezt a kormányfő helybenhagyta. Békeffy kinevezetése hírére a felső magyarhoniak megborzadtak s a kormányfőhöz folyamodva, mást kértek. Nem lévén akaratos és átalkodott a kormányzó, a családi jobb belátás dacára hajolt a kérésre, s így szerencsére túladtak Békeffyn, s erre, mint már máshol elmondtam, a kormánynak Angolhontól kellvén világosítania, Békeffyt oda küldötték, de a külügyminiszter, Batthyányi Ráznik ér megbízó levelét nem írta alá; hogy azonban udvarlásának mégis jutalmát vegye, az országon kívül működő futárként Pulszkyhoz utasított.

Még egy dolgot említünk föl. — Az első független hadügyminiszternek több, nem sikerült főbb intézménye között volt egy, melyet ívzáró könek tartott, — melyről nem szólani, részéről bűn lenne.

Ezen intézmény egy „katonai rend“ teremtése volt. Az első, t. i. a pesti tervezet szerint egy magyar becsületrend, a debreceni szerint pedig egy érdemjel alakítását indítványozta. A tisztelt olvasóra nézve mitsem változtat

a dolgon, akár tudja ennek indokait, akár nem, s meg fog nyugodni abban, hogy az érdemjel létezett.

E sorok írójának azonban bocsánatot kell nyernie az olvasótól, ha ezen indokokat el nem hallgatja, sőt meg kellene magát tagadnia, ha azokat bevezetéssel és némi okoskodással el nem látná. — Azonban akár nyer bocsánatot, akár nem, mégis felhossa, miként már 1845-ben, a magyar tudós társaság előtt elmondott székfoglaló beszédében örömét jelenté ki a fölött, hogy:

„Hazám fiai a nemzet boldogítása, boldogulása, haladása, vagyon- és jogszerzési merényeihez azért kezdettek későbbben, hogy más nemzetek hibáin okulva, javított eszközökkel és módokkal e pályán azok hibáit elkerülvén, biztosabban és szerencsésebben haladhassanak.“

Midőn pedig e paradoxont kimondotta, (mely — melleslegesen legyen mondva — a tudós pajtások figyelmét kikerülte) nem gondolta, hogy jóslói tehetsége oly hamar állja ki a próbát.

Tehát elkerülték hazámfiai a nyugotiak hibáit, mert a francia forradalom példáját csak hasznukra fordíták. Mivel pedig azokat elkerülték, azért a francia forradalmat abban sem utánozták, hogy köztársasággá alakuljanak; s végre még abban is különbözöknek mutatkoztak a nyugatiaktól, hogy maguknak csak 16 havi életet kötöttek ki, melyből valódilag szabad és független épen csak öt hónap volt.

A semmiben sem szerencsés hadügyér azonban mégsem lehetett oly eredeti, hogy jövő bírálói azon eszmét vagy elvet, melyre lovagrendét fekteté, utánzottnak ne mondják. Ő ugyan törte fejét, mikép lehessen ennek más alapot adnia oly módon, hogy az Európa egyéb érdem-rendjeitől különbözzék, melyeket vitézségért, a tudomány győzelméért vagy egyéni bátorságért adnak.

Hasztalan! a hamis alapra fektetett társadalmi for-
gatagból kibontakozni nem tudott, melyben a rontót dí-
csőítik, és az építőt vagy munkást megvetik, s mindig
eszébe jutott, mikép a fönnebb érintett székfoglaló be-
szédben egy eszmét mondott ki, következőleg: hogy ön-
magával ellenkezésbe ne jöjön, a Bismark tábornoktól
kölszönzött eszméket következetességből is meg kelle tar-
tania, azaz:

„Azon néposztály lelkét, melynek számára cselekvési
tér csak rendkívüli körülmények közt nyílik, mikor t. i.
legnagyobb önmegtágadással tartozik működni s életét
feláldozni, — mondom, azon osztály lelkét a becsület ké-
pezze; s azon hadi osztály leend a legjobb, mely becsü-
letben leggazdagabb. De a becsülethez kenyér is kell,
azaz: gondnélküli lét. Elég a mindennapi kenyér és a
dicsőség és becsületre való kilátás; de ezt meg is kell
adni, mert háború idején a katona egyedül az ég és föld
között áll.“

Ezen hiábavaló eszmét — mint mondam — a had-
ügyér fejből kiverni nem bírta, s azért az 1848-diki év
november havában becsület- és érdem-keresztet tervezett,
nem csak a katonák, hanem a polgárok részére is. Az
utóbbi tervet a forradalomra kénytetett szellem félredobta,
mivel az az érdemrend indítványozójánál a magyar ter-
mészetét jobban ismerte, s meglehet, hogy a honvédelmi
bizottmánynak — melytől az indítvány ítéletét vagy éle-
tét várta, — eszébe jutott azon adoma, „hogy midőn a
franciák a helvétáknak szemökre hányták, hogy ezek csak
pénzért harcolnak s nem becsületért, mint ők, akkor a
helvéták azt felelék, hogy kiki azért harcol, a mije nincs.“
A honvédelmi bizottmány magyar polgártársait becsület-
ben gazdagoknak tartván, félreértésekre alkalmat nyúj-
tani alkalmasint nem akart. — Windischgratz úr be-
ütése s a hadügyminiszternek Kassa felé utazása a tervet

elejtették, s a kormány költözésekor, futásában, el is szórta azt.

Midőn a hadügyminiszter Kassáról visszatért, más gondjai lévén, e tervre nem igen ért rá gondolni, s így csak a kapcaszorulás idejében élesztették azt fel mások, s 1849-dik február havában ismét felelevenedett, csak-hogy ujonnan kelle alkotni és létrehozni.

Ez csakhamar meg is történt s a kereszt helyébe, — mit Debrecenben készíteni nem lehetett, — érdemkoszorú helyezettett.

A második indítvány az elsővel összhangzólag, három osztályt javasolt. Az első csillagból állott 1200 pengő forintnyi évdíjjal, vezérek s önállólag működő hadtestek vezénylői számára, kik nagy csatákat nyerendnek meg, várat vesznek be, vagy hadjárataikkal a haza függetlenségének kivívására s a háború szerencsés bevégzésére befolyanak. — A második osztály nagyobb koszorúból állott, 800 pengő forintnyi díjjal, oly megkülönböztetett hadi tettek számára, melyeknél a vitézség és kitartás hadi tudománnyal párosult, s melyek a hadi munkálatokra szerencsés befolyással voltak, vagy azokat előmozdíták. — A harmadik osztály kisebb koszorúból állott, egyes vitézek vagy kis csapatok személyes bátor tetteiért. Az ily bátor és vitéz tettért, midőn az illető első ízben nyeré el a koszorút, zsoldja egy harmaddal, a második tethnél felével bővítettett, a harmadik tethnél megkétszereztetett. Ezen osztály többnyire a kisebbrangú tisztek, az altisztek és közemberekre célzott, hogy ezeknek e szerint a becsület mellett még fizetésök is nőjjen.

Volt még egy hadi-polgári érdemjel is, az állami javaknak vészes és nehéz körülmények közt eszközölt megmentéséért, s a fontos viszonyok közt tanúsított erélyes szolgálatért. Ez az előbbtől csak szalagjára nézve külön-

bőzött. A hadi érdemjel tudniillik veres, a polgári zöld szalagon volt a mell baloldalán viselendő.

Az érdemjelet megítélő és kiosztó bizottmány a hadügyminiszter elnöksége alatt a minisztériumban létezett; ez indítványozott, megerősítésért a kormányhoz folyamodván. Később azonban érdemjelekkel ellátott több tagból álló bizottmány ítélte oda s a kormány erősíté meg.

A fővezérek s az önállólag működő hadtestek vezénylői fel voltak hatalmazva, hogy minden vitéz tettet azonnal, a csatatéren, a harmadik osztályú érdemjellel jutalmazhassanak. A fővezér a magát megkülönböztető egyént különös esetekben még a második osztályú érdemjellel is földiszitheté.

Az olyas egyének pedig, kik talán nem látattak a csatatéren működésök közben, de bátor tetteiket bebizonyítani tudták, — azok minden kérés nélkül, jutalmukat a hadügy érnél követelheték.

Az első pompás koszorú-ünnepélynél nagy vala a közönség, s ez alkalomra Tisza-Füredről Görgey is megjelent.

A kormányfő ez alkalommal szép beszéddel nyitotta meg az első hazai hadi ünnepélyt; s midőn azt bevégezte, szerencsésnek nevezé magát, hogy Görgey mellére személyesen függesztheti az érdemjelet, a mint ez azt Vet tér és Guyon mellére tűzé. A hadügyminiszter a zöld asztalnáli ellenesének, de tábori barátja és bajtársának, Perczel Mórnak akasztá mellére. Kiss Ernőnek betegsége miatt egy országos küldöttség adta át. Azután Damjanics tiszteltetett meg vele szolnoki győztes tetteért. — A „Közlönyben“ oklevelek nyilatkoztatták ki, hogy Görgey „szép hátrálásáért“ s azért, hogy a haza sorsa fölött nem csüggedett el, a többiek pedig győzelmi tetteikért nyerék az első magyar hadi kitüntetést. 1849. márciusá-

ban Bem Szeben bevételéért, s az orosz-osztrák sereg kiveréseért érdemcsillaggal tiszteltetett meg.

Ezen első katonai ünnepély szép volt, hanem később a kitüntetéssel visszaéltek. Az első rász példát a kormányzó adta, s őt a hadvezénylők követték, s főkép Görgey és Klapka, kik előbb a körükben levő személyeket cifrázták fel, s csak aztán mentek az érdemre át. Kevésbé pazarolta az érdemjelet Bem, legkevésbé pedig Perczel és Dembinszky, kik a jutalmat igazságosan oszták ki. Dembinszky, ki saját érdemeit ismerte és tapasztalta: mily nehezen lehetett Napóleon alatt a becsületrendet megnyerni, igen is megválogató embereit.

Röviden, a koszorúk később annyira pazaroltattak, hogy a függetlenség utolsó szakában a valódi érdem szerint jutalmazottak „rari nantes in gurgite“ voltak, vagy ha a latin mondás nem tetszik, mint a polgárok vásárnapi levesében a rizs, mit halászni kell.

Ekként e rendjel becsét veszte, s annak maga Görgey adta az első pofoncsapást, ki Buda bevetele után sem csillagot, sem altábornagyi rangot el nem fogadott, bár Bem azt megtiszteltetésül vette; Dembinszky pedig a második osztályú koszorút szintén nem fogadta el, mondván, hogy azon érdemjelet, melyet Görgey visel, ő nem viselheti.

Mivel eddig ott, hol érinteni kellett volna, ezt tenni elfeledém, legyen itt helye megemlítenem, míg fontosabb dolgokat nem hozok elé, hogy a kápolnai ütközet után Windischgrätz — nem akarván seregét nagyobb portyázó, száguldozó vagy mint mondják röpdülő csapatokkal gyengíteni, — biztosabbnak tartá nagyobb hadtömegével tétlenségben bevárni a bevárandót, s így Kassa, Eperjes és a Szepesség tájékai darabig sem magyar, sem osztrák seregeket nem láttak. Később azonban Windischgrätz mást gondolt, s mivel az olaszországin kívül — mint

főtábornagy — az osztrák birodalom egész haderejével rendelkezhetett, azért a mint valahol némi kis haderő alakult, azt azonnal Magyarhon többi részének nyugtalanítására használta fel. Történt tehát, hogy a honba kisebb-nagyobb csapatok törtek be, a szabadelvű polgárokat, vagy mint ők nevezték, — a Köss üt lustákat sarcolandók, üldözendők. E csapatoknak, a hol nem háborgattalak, ott jó dolguk volt, ingyen éltek s más polgári hatóságokat neveztek ki; szóval: a hol honvéd nem létezett, ott uralkodtak.

Egy ily alkalomból történt, hogy Losoncnál, pár ezer osztrák gyalog és egy század lovas nyugodott és vendégeskedett. Ezeket lie n yi c z k y őrnagy és kormánybiztos 600 gyaloggal és 30 huszárral meglepte, szétverte, s többeket elfogott, köztük két magyar-osztrák tisztet, névszerint Jákcyt és Almássyt.

Mivel mint már említém, a huszárok rögtöni s véletlen rohamokra s rajtütésekre, — bár felállítatások óta leginkább az ily tettekben különböztették meg magukat, — gyéren alkalmaztattak: azért itt egy ily esetet följegyezni kötelességemnek tartom.

A kápolnai ütközet előtt, midőn Klapka Mezőkövesd körül állott s a többi Miskolcra indulóban volt, Dessevfy ezredes Besnyő s Füzes-Abony körül egy ellenséges elővédi lovas osztályt - meglepett, azt szétverte s többeket levágott és elfogott.

Ez az egész háború alatt csak a negyedik rögtöni roham volt; az elsőt Perczel Szolnokon, a másodikat Etessevfy Füzes-Abonymál, a harmadikat Damjanics Szolnoknál, a negyediket Benyiczky Losoncon intézte, a miből látszik, hogy a két ellenséges sereg tisztelte egymás nyugalmát s hogy a magyar megfeledkezett emez ősi szokása s abbani ügyességéről.

Ez epizódtól visszatérve s az elébb mondottak elejtett

fonalát újból felfogva, megemlítem, hogy az osztrákok a hont Lengyelhon felől is megtámadták s az ottani Kárpátvidékeket nyugtalaníták. Ezen új vendégek vezénylői szintén magyarok voltak, u. m. Benedek, volt barátom, báró Barkó és Vogel tábornokok. Ezek is fenyegettek s üldöztek, de a magyar kormány figyelmét is magukra vonták, a miért elhatározottak, hogy kiűzésükre magyar haderő fog kiküldetni.

Láttuk, hogy ki volt oda rendelve a kormányzó tábornokari irodájából; láttuk, miként terű az magához, s a képviselők kérésére szándokát miként változtatá meg. Ugyanazon képviselők, kik Dembinszkyt arra bírták, hogy hazánkban maradjon, arra is fölkerítették, hogy a Kassán összegyűlt kisebb sereg vezényletét fogadja el, s a kormányzó őt erre — családja jobb belátása ellenére — ki-nevezte.

A derék katona, dacára annak, hogy a kormány már egyszer sárban hagyta őt s dacára annak, hogy magát tettető ellensége, Görgey, hadügyminiszter és fővezér is volt egy személyben, csakhamar hajolt, s eszt s karját újra felajánlá, mivel a rokonügy előmozdításával legfőbb eszméje, saját hazája felszabadításának előmozdítását is kieszközölni vélte. Ennek következtében a kormányzóval a célról és eszközökről tanakodni kezdett s azalatt a kéznél levő, de nagyobbára szervezetlen sereg — lehetőleg szervezve — útnak indított.

Kossuth 20,000 embert ígért s Dembinszky sem követelt többet. — Dembinszky tervet nyújtott át, melynek foglalátja körülbelül ebből állott: „A Lengyelhon felőli berontásoknak gátot csak Lengyelhonba intézett berontással lehet vetni. Ő ismeri a népet! ismeri a birtokos nemességet, tudja nyűgük által előidézett elégedetlenségüket, s így ha oda jól felruházott sereggel törhet be s ott. működhetik, — eszméjének talán egész Lengyel-

hont megnyerheti, ennek folytán a már közeledő orosz sereget is feltartóztathatja, melynek elég dolog adatnék azzal, hogy a csendet Lengyelországban fentartsa. E cél, s még egy főbb és nagyobb cél elérhetése végett 12 millió pengő forintot kér papirosban, kölcsönkép előlegezni, s ezt is részletfizetésekben, mely pénznek folyamata ott, hol a sereg működend, biztosítva leend. A mint Galicia egy tekintélyes részét elfoglalandná, a nemzet előkelőit azonnal tanácskozássra hívná egybe, s velők a kölcsönt elismertetné, a beligazgatást elrendelné s mindig a főcél szerint működne; s ennek, — jó szerencse hozzájárulásával — a két haza felszabadulása lenne eredménye. S ha nem is sikerülne e terv, Magyarhon ez esetben is nyerne, mert a pénzt saját honában használhatná, sőt a külső ellenség eltávolítása által egyéb működéseinek összpontosítottabb végrehajtást eszközölné.“

A kormányzónak e terv igen megtetszett, s elvben beleegyezését ki is jelenté, s csak azt kötötte ki, hogy míg Benedek, Vogel és b. Barkó a honból ki nem fizetik, magyar erő addig Galíciába be ne törjön.

Míg Dembinszky pénzre s Debrecenben szerezhető más hadi szükségletekre várakozott, azalatt a derék s bátor Bulharin ezredest két zászlóaljjal s egy osztály lovassal Kassára előre küldé, azon utasítással, hogy útjában a szükséges hadi szereket magához húzza, s Kassán állást foglaljon.

Dembinszky nemsokára követte őt, s midőn serege májushó 4-dikén Kassáról Eperjesre indult, — 6000 gyalog, 3 osztály Bocskay- s Würtemberg-huszárság, szabolcsi guerillák s 27 ágyú képezék erejét, melyhez lengyeleknek is kellett volna csatlakozniok.

Mivel ahhoz, hogy hadtestét a harchoz felszerelhesse, több idő kellett, — e működésében hagyjuk, s csak még egyet hozok fel, mit ugyan másutt kellett volna említenem,

noha itt is oly jól áll: „mint ököl a szemre,“ — mint a német sógor mondja.

Hadügyminisztériumi sok kötelességem közt első kötelességem lett volna tudniillik alaposágot tanúsítani a nyereséget és veszteséget feltüntető számokban, s az eseményeket végbevitelök szerint följegyezni és kijelölni. E számok rász emlékező tehetségemből csakhamar elvesztek, de vezénylőink jelentéseiből nem veszték el, kik szintén eltanulták azt, hogy az ellenség iszonyú vesztesége mellett saját részökről az „egy“ köteles halotton kivül csak néhány sebesültet emlegessenek. Ezeket én nem utánozhattam, azért is a jövőndő leírásokra utalok, melyek szerzőiből talán válik majd egy Thiers, ki mindent hazafihoz illőleg szépítve fog a világnak bemutatni.

Jövő Thiersekről, azaz paszomántozó és sujtászó történésekről lévén szó, illik, hogy feledékenységemet e tekintetben is helyre hozzam, s így elmondom, hogy azon célból, mikép a magyar hőstettek utódainknak híven adassanak át, s hogy ezekből oly kedves hagyományok keletkezzenek, mint a milyen a valódilag költői „Aranytrombita“, melyekből aztán a késő magyar világ láthassa, hogy mily derék fickók voltunk s hogy tisztelettel boruljon le előttünk s minket mintául — nem választván, hibánkon okuljon:— mondom, ezen célból minden hadtesthez hivatalból Tacitusok küldettek *).

Ezzel térjünk vissza a dologhoz.

Az ellenségre nézve szererencsétlen isaszegi ütközet, melyben a magyar sereg az ellenség generalissimusát összes hadával együtt a legnehezebb körülmények közt győzte le, — első nagy ütközet (Schlacht) volt, mert a többiek csak csaták (Gefecht) valának. E győzelem a se-

*) Ily historiographok voltak többek közt Petőfi, a mócok által elvesztett Vasvári (Fehér) Pál és Lisznyai Damó Kálmán.

reget és vezénylőjét bizalommal és dicsőséggel árasztá el, ellenben az ellenség terveit meghiúsította, sőt ezután saját biztonságáról készteté gondoskodni. — Az ellenséges seregből egy hátvédosztály maradván Vácon, ez Dainjanics által szintén szétveretett. Windischgratz a többivel Budára költözött át s a váci hátvédosztály fenmaradt része Esztergomig vonult.

Míg a magyar sereg a Dunának ellenségtől ment balpartján Ipolyságnak s így tovább a Garamig tartott, — azalatt az ellenséges sereg vezényletében változás történt.

A herceg, ki a szerinte főhadnagyok által vezényelt rebellis vagy insurgens magyar sereget tönkre tenni nem bírta, önmaga kívánta-e visszahívását vagy nem? ezt nem tudom; a mit tudok az, hogy Velder táborszertár-nagy, midőn a vezényletet átvette, napi parancsában a herceg tudatlanságát kímélettel szerencsétlenségnek keresztelvén, erősebb és erélyesebb hadjáratot ígért s a demoralizált sereget újabb és bizonyosabb győzelmekkel kecsegtetvén, azt új erőfeszítésre buzdította.

E vezénylet-változtatás következtében Velder, a mennyi katonát csak magához húzhatott Ausztriából és Morvából, azt Magyarhonba rendelé. Jöttek is, s bár számban nem igen sokan, de kiképzett zászlóaljok s ezek között a bécsi őrség két gránátos-zászlóalja.

Erejének minőségét az alárendelt vezényletben a győzelmes olasz sereg némely előléptetett tábornoka is emelé. Ezek közt volt Wo hig emu th, ki Olaszországban magát megkülönböztette, s kit Radeczky jobb tábornokai egyikének tartott, s ezen kívül mások.

Velder tehát minden rendelkezése alatt levő erejét összeszedvén, azt a híres olaszországi vezénylőre, Wohlgemuthr a bírta, ki mintegy 16 ezerből álló hadával Nagy-Sarló körül foglalt állást a végre, hogy a Komárom felszabadítását céljául tűzött magyar sereg útját elzárja.

April 17-dikén Damjanics Barson, Klapka Kálnán s Gáspár Szent-Györgynél (Görgey hol?) szállásoltak. 18-án Kálnánál pár rősz hídon keresztül, a Garamon átvonultak s azalatt Gáspár nagyobbára lovasságból álló hadtestével a Garamon, Sáro átellenében, hídépítéssel foglalkozott; Wohlgemuth e két veszélyes s biztonság nélküli átmenetet közönbösen nézte vagy úgy látszott, hogy azokról tudni mitsem akart. Tán az 1830-iki algieri pasát utánozta, ki Bourmont francia seregét mindaddig nem akará megtámadni, míg az egész sereg partra nem szállott hogy aztán azt egyszerre a tengerbe fullaszthassa. Ez a pasának ugyan nem sikerült, de Wohlgemuth azt vélte, hogy erre biztosan számíthat, mivel oly seregtől vált el, mely a gyengébb testű olaszok ellen a szuronynyali rohamot kedvelte, s beszélük is róla, (ennek valóságáról a plébános kezeskedjék,) hogy a verekedés előtti estén a plébánosnál lévén szállva, elbúcsuzásakor így nyilatkozott: „Sie wérdén von einem Spektakel hören; ich werde diese Bagage schon karnifeln.“ — Azonban a gondviselés máskép akarta.

April 19-én történt a csata, melyben a két magyar hadtest szerencsés összmunkálkodással támadta meg az ellenség szárnyait s azokat visszanyomta. Ez oldalas támadásban Klapka, Damjanics által támogatva, előkelő szerepet játszott.

Az ellenség az ütközetnek jobb fordulatot adandó, a nagy-sarlói csatatér kulcsát kezükben tartó gránátosait rohamra készíté, azonban Damjanics híres dandárja ezt szuronytszegezve megelőzte s ellenét nagy vérontás között állásából elvervén, a helyet elfoglalta. Evvel az ütközet nyerve volt; az ellenség némi rendben hátrálni kezdett. Midőn azonban Gáspár lovasságával a csatatérhez közeledett, a rendes hátrálás futássá vált s az osztrákok biztosságot s menekülést ebben kerestek.

Wohlgemuth — nem tartván meg ígéretét — seregének egyik részével a párkányi hídhoz menekedhetett s másik része elszélyedve a Vág vizének tartott.

E fényes győzelmet seregeink látható fő nélkül vívták ki; irányt Damjanics, mint idősb és tapasztaltabb tiszt adott, s az egész dolgot ő vezette ily jó eredményhez.

Görgey, — mint mondák, — az ütközet kimenetelét egy órányi távolságban, hideg-lázban várta. A beteges vezér győzött tehát, de mivel az ellenséges sereg maradványait jobban s erélyesebben üzőbe nem vétette, ez — bár elég veszteséget szenvedett — meg nem törtetett s csakhamar ismét bírt ellentállni.

Az út ekként szabad és tiszta lévén, ápril 22-én Damjanics és Klapka hadtestei Komáromba bevonultak. Gáspár lovasságával későn vonult az ellenség után s így némely ellenséges maradványokon vagy eltévedteken kívül, az ellenségnek más nagyobb kárt nem okozott; mert ez a neki hagyott időt fölhasználván, biztosságot hanyatt-homlok keresett; midőn pedig Gáspár Párkányhoz ért, a hid ott előtte már le volt rontva, s így Esztergom felvigyázatára Kmetty alatt őrséget hagyván hátra, ő is Komárom felé vonult.

Ápril 22-től 26-dikáig készültek tétettek az átmeneteire. A Duna hídja kijavított s 26-án reggel a szalmával megrakott hídon, — nehogy az ellenség zaj által figyelmessé tétessék, — először Damjanics hadteste, utána Klapka s a lovasság egy igen kis része átkelt a vár jobb-parti részébe. Az itteni hídfőben elrendezkedvén, az ellenséget onnan sáncaiban támadta meg; de ennek onnan való kiűzése mindaddig nem sikerült, míg az ácsi erdő s a szintén erődített homokhegy rohammal be nem vétetett. E fontos helyek bevétele után az ellen mindenünnen hátrálni kényszerült, s a győr-bécsi út ekként szabad lett.

E nagy hőse a gyalogság volt, mely bátor és vitéz

magatartásával egyedül vívá ki a győzelmet. A vár felszabadításán kívül e nap nyeresége az ellenség ostrommozsaraiból, nagyobb faltörő ágyúkból s az ostromhoz szükségelt hadi szerek és készletekből stb. állott.

Seregünk ismét győzött; de a győzelem ismét nem vala tökéletes, mert azon fegyvert, mely azt végbevinni szokta, Görgey használni nem tudá, s ha használta is, oly rosszul használta, hogy jobb lett volna épen nem, mintsem így használni. Görgey hadában mintegy ötezer huszár volt, kiknek nagyobb részével, — mivel hadedzett egyénekből állottak, — mindent kísérletbe lehetett venni. Eddig, mint láttuk, huszáraink egyes és kisebb rohamokon kívül, számarányukhoz képest mitsem tettek.

Az igaz, hogy Nagy-Sarlónál Gáspár az ellenség oldalabani megjelenése, által ezt rendetlen futásra készteté, hanem mitsem tett, (magától-e, vagy mivel nem volt arra parancsa?) hogy az üldözést erélyesen folytatva, a már veszőfélben levő ellenséget megsemmisítse.

Komáromnál pedig csak hat osztály vett részt, s ez is lovas üteg nélkül, s ezen osztályok is három lovas üteggel ellátott lovas dandár ellen parancsoltak, melynek ugyan bátran nem mentek, de az ellen golyói által rendtelenségbe hozatván, zavarral visszaverettek, s annyira megiramlottak, hogy egy osztály közülök a Duna hidján is átnyargalt s a hidat magát egyik felén a víz alá nyomta úgy, hogy a többi lovasság, mely már magában is igen elkésett, ezen esemény következtében a téren a csata után csak 3—4 órával később jelent meg s így az ellenséget kellő időben nem üldözhetette. Az ellenség ezzel, mint mondók, minden szerencsétlensége mellett is szerencsés volt, mert kisebb veszteséget szenvedett, mintsem szenved, ha az egész magyar had jelen van a harctéren s kötelességét erélylyel végezi. Mivel pedig ez nem történt, az

ellenség Szőnynél képes volt megint állást venni s mutatni, hogy ellent akar állani; azonban másnap tovább vonult.

April 27-dikén nagy szemle (Recognoscirung) tartott Győr felé, azonban misem vitetett végbe; s a sereg az erődítésekbe visszahúzatott.

Gáspár a tábornokságot Hatvannál vívta ki, s Nagy-Sarlónál a legjobb alkalomkor tett szolgálatáért meg is érdemé azt. Komáromnál (önkéntes vagy ráfogott — mint ez Kápolnánál Guyónnal történt,) késedelméért Görgey által a vezénylettől elmozdított, s a vezénylet Pöltebergnek adatott át. Ez egy nagyobbára lovaságból álló hadtesttel Győrnek küldetett az osztrákok után, kik honunkból kifelé, Bécsnek vonultak.

E hadtesten kívül, — mely Ausztriára figyelmeztet, — s a komáromi őrségen kívül a többi Budának tartott, hova május 4-kén meg is érkezett.

April 10-dike óta, — midőn Vácnál az osztrák hátvéd szétveretett, — Aulich hadtestével Pestet a Rákosról fenyegette s ott Jellasics előőrseivel több csetepaté történt, melyek kárt nem igen okoztak, hanem csak a szegegy és kíváncsi pestiek kedélyét izgatták.

Veiden Nagy-Sarlónál szintén jelen volt, hanem a harc ígéretellenes fordultát észrehevén, bajos állapotát csakhamar kiismerte. Mivel pedig Görgey győzelme folytán! veszélyeztetését érzé, s mivel a Pestet megszálló seregrészt szintén veszély közt látta s annak otlétét haszontalannak tartá, azért elhatározá, hogy Pestet tökéletesen kiüríti. Az osztrákok maguk mondák, hogy Veiden még Budát is el akará hagyni; azonban miért nem történt meg ebbeli szándoka? — nem tudatik.

Jellasics tehát hadtestével a Dunán átkelven, útját Eszéknek irányozó, új működési tért Tót- és Horvátországban keresendő, hol majd találkozandunk is vele.

A mint Jellasics Pestet elhagyá, Aulich april 24-dikén a magyar sereggel oda beköltözött.

Azon örömet, vígságot és lelkesedést látni kellett, melylyel az elővéd élén levő s a pesti utcákban óvatosan előrenyomuló huszár-csatárok fogadtattak. Az egész város, a felsőbbbrangú nők, egyszóval a nők rangkülönbség nélkül örömben magukon kívül, a huszárokat kendőkkel, szalagokkal, s ha nem volt másuk, testükről leszaggatott ruhaneműekkel cicomázták fel. Minden huszár keze, lába, lova, szerszáma csókolgatott, átkaroltatott, s egyik ember a másikat — ha soká késett — eltaszította, hogy mindenkinek meglegyen öröme szerencsáját kifejezhetni szóban, pillantásban, szóvalán kényekben, kézsorításban s átka-rolásban. A huszárok maguk is elérzékenyülve, kényes szemekkel beszéltek, zokogtak. Ezen örömjaj kísérte a huszárokat egészen a Dunapartig, hol Budáról láthatta az ellenség, mily szeretettel viseltetik a város lakossága s az egész nép övéi irányában. Az „éljen“-eknek nem volt vége, s áthatottak azok Budára, mely még az osztrák hatalom kezében létezett. A sereg többi része bevonulásában hasonló szívességgel fogadtatott, megvendégettetett, s csak az ellenség Pestnek szegzett ágyúi akadályozák meg, hogy a város ki nem világíttatott.

Midőn Windischgratz visszavonulni kényszerült, Buda várát jobb védelmi karba helyezni rendelte, s ez, — a munkát sem az idő, sem a föld nem akadályozván, — erélylyel végbe is vitetett; s hogy bizonyos legyen benne, mikép a nem is vár, hanem csak a szükség által rögtönzött erődítmény, mely falain kívül még árokkal sem volt körülveve, sőt járdákkal, házakkal és fákkal vala köröskörül megrakva, — mint pillanatra erődített hely (place de moment) a célnak megfelelőleg fennálland addig, míg fel nem szabadíttatik, s magát védelmezendő azért főnökről is gondoskodott, ki a vár hiányait tudományával pótolja,

s elhatározottságával a szükségnek megfelelni képes legyen. E főnököt Henczyben találta föl, mely választásáról, ha a háború önmagában véve is ész- és emberiségellenes dolog nem lenne, az emberiség nevében sokat lehetne mondani.

A kétes magaviseletéért péterváradi hivatalából elmozdított Henczyt, kinek magát Pesten a magyar törvényszék előtt kellett vala igazolnia, de a kit a magyar kormány első elköltözésekor ott feledett; a kit dicséret és meglegedés helyett tétlenségéért Windischgrätz roszul fogadott; a kit a herceg tán azért, mivel az alkotmányra letett esküjét egyenesen megszegni vonakodott: a magyar törvényszéktől megmenekülése után, az osztrák ítélő szék elé szeretett volna állítani, mivel Péterváradot az ottani helybeli nehézségek dacára az osztrákok kezére játszani nem bírta; — ez osztrák törvényszék elé még sem állította, miért? ő tudja. Akárhogy legyen is a dolog, Henczy budai várparancsnoknak neveztetett ki, s ez a várból, a hadi tekintetben oly keveset ígérő helyből oly erődítményt teremtett, mely hosszabb ideig ellenállhatott. Személyére nézve pedig, hogy az osztrák ügy iránti teljes hódolatát megmutassa s így a hercegnek róla való rász véleményét megcáfolja, — eltökélé, hogy a várat, míg él, föl nem adja.

Igaza volt a magában derék katonának, ha nem is kíméletes férfinak. Ő jól tudta, hogy ha addig nem védelmezi magát, míg az osztrákok által fel nem szabadítatik, akkor végzetes sors vár reá; mert ha hamar adná föl magát, akkor katonai becsületérzete gyávasággal bélyegzettenék meg, — ha pedig későn: ez esetben a magyarok hazaárulónak tartanák. E körülmény is igazolja e sorok írójának gyakori mondását, »hogy forradalomban két részről akasztják az embert.«

Henczy ily viszonyok közt s állásánál fogva sem tehetett egyebet, mint azt, a mit tett, csak hogy később az ostrom alatt emberibb érzetet kellett volna tanúsítania.

Görgey, mint láttuk, május 4-én megjelent Buda alatt, még pedig — Pöltemberg hadtestén kívül — egész seregével.

Ezen eljárása miatt hadi szempontból sokat lehetne Görgeynek szemére lobbantani. Rejtély még és sok ideig rejtély marad, hogy győzelmes seregével mért nem üldözte a ha nem is demoralisait, de veszteségei miatt bizonyára lehangolt osztrák sereget, ha lehetett, a határon túl is, Bécsig, hogy ott azt vagy megverje, vagy hadszervezését, készületeit, újoncozását akadályozza, s annak lehetőleg kipótolhatlan kárt okozzon.

Ez talán mindaddig rejtély is maradand, míg bizonyosságra nem jő a gödöllői párbeszéd utáni határozat, vagy pedig ki nem fog világlni, hogy Görgey nem akarta ez ostromot, hanem csak Kossuth hiúságának óhajtott eleget tenni, hogy a kormányzó ünnepélyes díszmenettel vonulhasson be Pestre, vagy míg ki nem világlik, miként Görgey megrettent nagyobb nagyságának kilátásától, s győzelmeit Buda bevételével akarta megkoronázni, s azután hadügyminiszterkedni.

Ha ez rejtély marad, ama másik rejtély megfejtését szintén csak tőle várhatni: hogy oly vár előtt, melynek őrsége legfőlebb 2500 emberből állott, miért foglalkoztatott harminc ezernél több embert, — kik közt 2—3 ezer lovas is volt, — miután 10.000 emberrel szándokát szintúgy kivihette volna. A többivel, — ha már épen nem akart mást tenni, — hasznos diversiókat tétethetett volna Jellasics, idősb Nugent s Burics osztrák tábornokok ellen, kik a Dunán túl egymástól elszakadva működtek.

Ekként ha mást nem is, legalább azt nyerhette volna, hogy több megyét felszabadítván azokból hadi kellé-

keinkre több anyagot szállíthatott, volna a Tisza mellékén elszórt tartalék-osztályok kiegészítésére és fölszerelésére.

Görgey közeledtét a huszárok a Sz. Gellért hegyén magyar színű zászlók kitűzésével tudatták; Görgey a várat azonnal körülkerítette s a künn álló osztrák őrségeket a várba szorította.

Az első napokban a várparancsnokot a vár átadására felhívá, mert az osztrák seregek általi fölszabadításra úgysem számíthat s mert maga a vár csak erődítmény, és ha az később erővel vétenék be, az őrséget a leg-súlyosabb sorstól meg nem menthetné. Felhívá őt továbbá, hogy mivel Pest felől megtámadástól nem tarthat, e város ellen emberiségi tekintetből mitse forraljon.

A várparancsnok jó katona létere az átadást megtagadá, de — — — föntartotta magának Pesttel kedve szerint bánni, sőt Görgeyt azzal fenyegeté, hogy ha a várnak irányzott tüzelésével föl nem hagy, Pest végromlását fogja látni.

Görgey hadi ágyúival és ürgolyóival a várat öt napig löveté, azonban annak mitsem ártott; a hatodik napon megérkezvén az osztrákoktól elfoglalt ostromágyúk és mozsarak, — ekkor a várat keményen és szakadatlanul kezdé lövetni. Erre a várparancsnok, végóráját közeledni látván, Pestet lövöldözteté, első boszúját az úgynevezett Redout termén hűtvén, hol az országgyűlés tartotta azelőtt üléseit. Ezen épület után az „Angol királyné“ és az „István főherceg“ vendéglőket lövette, hol azelőtt a honatyák a hon boldogságára áldomásoztak, s így tovább; úgy hogy 20—22 ház s több, az utcákon járó-kelő egyén lett ezen tett áldozata.

A lánchíd, ezen európai csoda, eleinte kikerülé Henczy boszúját; úgy látszott azonban, hogy csak azért tartotta fenn, mikép végperceit annak szét dúlásával koronázza meg.

Az ágyúk dörögtek, a mozsarak romboltak, a volt Mátyás-palotának, vagyis újabban a nádor lakának egyik része új istállóval együtt égett, a vár falai omlottak a magyar golyók alatt; rom, romlás, tűz s golyózapor vala mindenütt. — Az osztrákok a vár körül fekvő házakat lerontották, hogy azok oltalma alatt rohamoszlopok ne képződhessenek.

Ekként folyt az ostromrai készüllet s a védelem, míg végre Görgey ostromlói előkészületeit megérve látván, május 21-kén rohamot parancsolt. Tehát 17 nap múlva a roham meg is történt s oly sikerrel, hogy a falakat mindenütt megmászattván, az utcai verekedés egészen esti 7 óráig tartott, s csak a bekövetkezett feladás után szűnt meg. — Buda újra a miénk volt.

A vérontás nagy volt; a vár bevétele sok emberbe került, de többjébe az ellenségnek, kik közül a határőrzők nagyobb része lekoncoltatott; az olaszok megkíméltettek.

Henczy maga nehéz sebbe esvén, másnap adá ki lelkét e sorok írójának tisztai szobájában. — A vár bevétele közepette egyszerre megrendítő detonatio hallatszott, melyre a szívek megdöbbentek, mivel ösztönileg érezték, hogy az a lánchíd sorsát érdeklí; de a mily nagy volt az ijedség, oly nagy lón az öröm is, hogy a lánchíd igen kevés és hamar orvosolható kár kivételével, meg vala mentve. Alnoch osztrák tüzérezredes eszközlé a szándékolt légberöpítést, azonban a haza s még inkább báró Szina zsebének szerencséjére roszul számított, mert a löporos hordók elpattantak, s őt és társait égeték el.

Mint minden rohammal bevételnél, úgy Budán is több féktelenség és áthágás történt. A bátor, vitézül vívó, falakat mászó s viaskodó honvédek mindenütt ellenséges vagyont szagláltak ki, s azt maguk számára tulajdoníták el, s az őket a hátvédben követő szatócs és zsidó uraimék jó üzleteket csináltak.

Curiosum gyanánt nem lehet föl nem hoznom, hogy Bécsben Buda bevételét árulásnak tulajdoníták. — C' est tout comme chez nous. — Igaz, hogy a várban, s legfőképp az olaszok közt, kedvetlenség volt, s hogy ez utóbbiak őrhelyeiket tán nem úgy védték, mint kellett volna; de hogy csupán árulásnak köszönhető a vár bevételét, — ezt csak hősiségünk megtagadásának akarása mondhatja.

Ily aljas ráfogás még Henczyt magát is, kit rombolási dühéért ha gyűlölt is, — de a vár hősiek védelmezéseért s haláláért még a magyar sereg is tisztelt, — mondom, e ráfogás Henczyt magát is piszkolta, gyalázta.

Az osztrák katonaság ily rágalmak miatt boszankodván, ez az osztrák hadügyért arra kényteté, hogy Henczy híret és nevét tisztelje és tiszteltesse; a fiatal császár pedig Henczy emlékét, a gardai tavat védő hadi gőzösnek „Henczy“ névre keresztelésével tisztelje meg s kijelenté, hogy később neki Budán emlékoszlopot emelend.

Elég az hozzá, — a honvédek régibb babér-koszorúikhoz ez újabbat is hozzá tűzték, s joggal, mert eddig nyílt téren győztek, Buda várában azonban először vettek be egy jól védelmezett, habár nem is erős várat.

Itt érte el a magyar sereg tetteinek fénypontját, de egyszersmind itt végezte győzelmeinek pályakörét.

A mi ezentúl történt, — hanyatlás volt.

Hat hetet engedett a sors derék honvédeinknek arra, hogy babérjaikon megpihenhessenek; hat hetet a honnak hogy függetlenségét és szabadságát élvezze.

Görgey Buda bevételével Magyarhon hőse lőn, s nem volt terv, melynek kivételére a haza őt képesnek ne tartotta volna. Most mindent tehetett, mert a köznép őt szintűgy bálványozta, mint Kossuthot, szóval: ő a hon első embere lőn, s azokat is magához hódítja, kik tőle, az új dictátortól, félték; s azok is, kik Kossuth ellen már-már agitálni kezdettek, bekopogtattak hozzá, meg-

kísérlendők: vajjon nem lehetne-e őt céljuknak megnyerni?

Görgey minden hideg számítása mellett is élvezte fáradozása és működése által elért kitűnő állását, melyhez — az igaz, — a sors s szerencsés körülmények segíték. Görgey tehát oda ért, hova belső vágya szerint jutni óhajtott, s már emelkedésének csak utolsó foka volt előtte, melyre szintén eljutott, mint később elmondandjuk.

VII. FEJEZET.

A hon viszonyai bel- és külföldön. — Kossúth díszbevonulása Pestre. — Dembinszky és Perczel hadi munkálatai és lemondásuk. — Bem a Bánátban és Erdélyben. — A seregek állásai; a kormány belbajai stb.

Áprilhó 26-án a pesti hadi jelentés telegrammi rövidsége: „Budapest a mienk“ — igen véletlen örömmel árasztotta el Debrecent. Azonban csak pár nap múlva világlott ki, hogy az egybefoglalt két név most csak az egyiket teszi, t. i. hogy „Pest a mienk.“ Mindegy! Pestet is látni akarta mindenki, bár a másik város birtokára még csaknem egy egész hóig kelle várakozni, sőt midőn májushó 22-én reggel a falragaszok Budának bevételeét már hirdetéek is, a pesti károk nem engedék ama vígságot élvezni, melylyel különben Debrecen és az egész haza el lett volna árasztva.

A tényért magáért örültek a Debrecenben levők, s azon kilátásért, hogy cívis uraim éktói s városuk kényelmeitől nemsokára megmenekülhetnek.

Buda bevételeének hallatára az országgyűlés összeülvén, Görgeynek az érdemrend csillagát s az altábornagyságot megszavazta, mit az országgyűlés kebeléből választott választmány vitt meg, melyben többek között Kazinczy Gábor barátom is benne volt.

Elérkezvén ez rendeltetése helyére, a nap hősében,

Görgeyben, — legalább szóban — republicánusra akadt, ki az ország ajándokát és érdemei méltánylását kereken visszautasította. Okait e lapok írója — nem is akarván azokat hallani, — hála Istennek nem, s csak azt tudja, hogy a küldöttség Görgey irányában mély tisztelettel tért vissza, sőt Gábor barátom is oly szerelembe merült iránta, hogy ez időtől fogva ő és társai Görgey mellé esküdtek, mert ők, a hazai értelmek, benne Kossuth ellen támaszt találni véltek.

Az országgyűlésnek Budapest felszabadulása után nem volt nyugta Debrecenben; pedig a sok felől érkező hírelc nem igen látszottak nagy biztosítékot nyújtani arra, hogy a mit Debrecenben elmulasztanak, azt majd Pesten nagyobb szorgalommal helyre hozandják. Azonban mit volt mit tenni? a közös akaratnak, — melyhez a kormány is hajolt, — végre engedni kellett.

Minekutána az országgyűlés a kormányzó évi fizetését kétszáz ezer pengőforintban megállapította s az engedelmet megadta arra, hogy az első 60 millióra rugó papírpénz első kiadásához a háború erélyesebb folytatására még 20 milliót csatolhat; minekutána még kimondta volna, hogy az úrbéri kárpótlások fizetését megkezdendi, mihelyt a háború szükségén felül pénzt verethet: ezekután üléseit bátran bezárhatta volna; de nem tévé, mivel az új minisztérium programja szavainak igévé változását kíváncsi volt tudni.

A kormány maga részéről hivatalainak s a törvény-székeknek kiegészítését — melyek között egy kegyelmezési szék is díszeskedett — bevégezvén, a gyűlést bezárta s elhalasztó, annak újra megnyitását júliushó 2-ikára, Pestre határozván.

A képviselők közül sokan családjuk körébe és megyéjükbe, mások pedig Pestre költöztek, Debrecen kihalt, s gyönyöreivel magára hagyatott.

A kormány június elsején költözött el. E sorok Írója a mezőhegyesi ménest s a nagyváradí hadi szertárt ment meglátogatni, örülvén, hogy Debrecent porával, mulató erdejével s többi kéjeivel oda hagyhatta. — Hevesből Pest vaspálya-vonalához közeledvén, ezen átmenni szabad nem volt, mivel az új kormányzó az elébe ment küldöttséggel s az őt követő kísérettel váratott, hogy díszmenettel vonuljon be Pestre. Azonban a kormányzó szerencsémre nemsokára elrepült mellettem s én szállásomra hajtván, polgári ruhában tolakodtam az utcára, hogy szemléljem az ünnepélyt.

Az utcákon sok ember, az ablakokban sok nő volt; az ex-kélyek és ablakok feldíszítve; a lakosság nagy része az indóháztól egész a Szép-utcáig hemzsegett, hol Kossuth ideiglenesen lakott. A mint észrevehetém, az érzelem nyilatkozata s a részvét inkább az alsóbbfokozatúak, s nem a felső rétegek által volt képviselve, — gégejüket pedig azok sem igen fárasztották, „éljenek“ nem igen voltak bőven, s az egész fogadás nem bírt azon hevítő és ihletett jelleggel, melylyel az első magyar minisztérium Pestre jöttkor tiszteltetett, mikor az ember a megsiketülésnek volt kitéve.

Azonban akármilyen volt is a nép érzelve, az ünnepély szép színben mutatkozott. A kormányzó nejével, s velök szemközt két tábornokkal, négyülésű hintóba vala betömve.

Halvány színükről nem tudható az ember: vájjon örülnek-e a jelennek, vagy bánkódnak fölötte? Hanem a szemeken látható vala, hogy a férfi munkálatának apotheosisát üli, s hogy a nő nem tudja megfogni, mikép került e megtiszteltetéshez.

A kísérő tábornokok s más hivatalnokok, nem tudom, mit gondolhattak; hanem azt tudom, hogyha szavazás alá kerül azon kérdés: vájjon legyen-e díszmenet vagy ne? —

bizonyára az utóbbi kapja a többséget, az előbbit időnkivülinek tartván mindenki.

Az akkori kísérők egy része most a más világon kérdezheti egymástól: miért vannak ők ott, t. i. a más világon; az pedig, ki az ünnepély emelésére kocsiját adá, gr. Károlyi György, még most is számítgat, hatja, mikép takaríthatja meg ezen örömből reá, háramlóit költségeit, melyeket Haynau vele százötven ezer forinttal fizetett meg.

Tehát Pesten és Budán is, s így Budapesten voltunk megint. E sorok írója nem annyira altábornagyi titulo cum vitulo címével, hanem becsületes képviselői szerepben tanúsíthatta tevékenységét, ha ugyan igaz, hogy tanúsította. Szép volt az országgyűléstől, hogy őt azért, a mit tett, — a mi igen kevés volt, — azért a mit tenni akart, — mi valamivel több, — s végre azért, mit nem tett, — a mi legtöbb volt, — nemcsak altábornagyi rangra emelte, de még az egész honi katonai neveléssel is megbízta. Mivel pedig az országgyűlés csak egy hó múlva nyitandotta meg termét, azért nem kellett most azzal sokat törődnie, mert semmi indítványt sem kellett készítenie. A mit indítványozott volna, az az első magyar katonai főtanoda újból feltámasztása volt; ez elvben már el volt határozva s a pénz is utalványozva, s most Windischgratz kórházát eredeti céljára kitisztítani, felbútorozni s helyreállítani kelle; a tanítók már meg valának szerevve, a tanulók összegyűlve s csak kezdeni kellett az oktatást.

Időm ekként szabad lévén, önmagamról másra terjesztetem figyelmemet. Hanem vajmi keveset bírok itten följegyezni; mivel pedig ennek okát már elmondám, azzal nem untatom ismét olvasómat, ha tudniillik ezen igénytelen elbeszélés valaha Gutenberg művét foglalkoztatni fogná; s ha fogja, csak akkor foghatja, midőn firkálója e világból már a másikba költözött. Kezdjük tehát!

Öt hóig tartó távollét után, annyi rász és jó érzélem, sejtelem, remény és vágy átélése után visszatértünk, még pedig győzelmeink által dicsőített állásban tértünk vissza. A kormányzó, az előbbkelő hivatalnokok, a minisztérium, a felső törvényszék stb. ismét ősi helyükön székeltek. S tudja Isten! az öröm, a vígság mégsem volt nagy, bárha az utcákon mindenütt a haza két nemtőjének képét látta is, s bár annyi küzdelem után a dolgok végét is jónak jósolni jogosítva lett volna az ember. Azonban, mivel a politikai láthatáron fekete föllegek kezdettek tornyosodni, vagy mint a magyar mondja: a hadd el hadd kezdődni látszék, azért otthonosnak ki sem igen érezte magát. Készült ugyan magának mindenki otthonos kényelmet szerezni, azonban a felbontatlan málhák mindig készen álltak az elugrásra.

A hivatalos körökben, a kormányzótól kezdve lefelé, a hivatalnokok úgy látszottak dolgozni, mintha állandóságra számítottak volna. A „Közlöny“ katonai kinevezésekkel vala tömve, s az első ellenséges benyomulás által hátráltatott ügyek és intézvények mozgásba hozattak, hanem inkább csak azért, hogy a közbizalom ne csökkenjen, s nem hogy azok eredményt szüljenek.

S így egyik a másikat biztatta, hogy ez által a bizalmat önmaga is megnyerje s nyugodtabb legyen. Azonban e nyugodtság is csak színlelt volt, mert bár az osztrákok honunk legnagyobb részéből kivonultak, — a világ kapui mégsem nyíltak fel előttünk. A hon szerencsétlen földrajzi helyzete könnyítette az elzárást, mely a legszigorúbban eszközöltetett. Ezen, úgyszólván liermetikus elzárás nemcsak a ruházati, hadfölszerelési, házi s' gyarmati, de még a szellemi cikkekre is ki volt terjesztve, sőt még a gyógyszerekre is, úgy hogy a chinin latját 10—15 forintért s életveszély között kellett becsempészni.

Mivel pedig minden el volt tőlünk zárva, eljött a koholmányok és hazugságok ideje, miket bár a kormány nyelve, a „Közlöny“ megcáfolt, de mivel Napóleon „Moniteur“-jének mintája szerint a jobb események nagyítása s a rosszabbak elhallgatása vagy elsimítása következtében hitelben ez is csökkent, azért a közönséget soha, sem nyugtathatta meg úgy, hogy az a cáfolat alatt fontos titkot ne képzelt volna lappangani; s így a város folytonos izgatottságban létezett. Ehhez járult még a sok henyé, tétlen s a szolgálat alól magát kivonó honvédtiszt szószátyársága, kik részükről a jót s rosztat nagyítván, á közvélemény nyugtalanításához nem kis mértékben járultak. A sok mindenféle hivatal- és szerencsevadász, — kiknek száma légió volt, s kiknek beszédei és meséi szintén kitéttek magukért, — nyugodtabb állapotot nem idézhetett elő.

Az új hadügyminiszter, vagyis a győzelmes fővezér eldődje megbízottjait a hivatalból kiküszöbölván, megürült helyeiket saját híveivel tölté be. Ezek — hozzá hasonlókig — fiatalabbak, virgoncabbak s tevékenyebbek lévén, tőlük gyorsabb működést remélhetett. Az igazgatásban i tapasztaltságra szüksége nem volt, mivel ez bizonyos időkben érdemnek úgysem tartatik, s mert forradalmakban fiatal emberekre van szükség, kiktől biztosítékot csak a jövőre lehet s kell várni és követelni. A hadügy hivatalában e rögtöni megifjúsítást észre is lehetett venni az abból kifolyt éretlen tettekben.

Az ügyek azonban mentek, s ha jobban nem is mint azelőtt, mégis kevésbbé rovatott meg az új főnök, mint megrovatott volna eldöde, ha ez idő tájt még székében ül vala, ki hivatalát nem a harctéren szerzett babérjainak köszönheté.

Ezzel átmegyünk azon eseményekre, melyek a különböző seregeknél történtek.

Láttuk, hogy Dembinszky april végével ígéretekben gazdagon s utasításában teendőjére nézve bőven el látva, Debrecent otthagyd; láttuk azt is, hogy derék ezredesét, Bulharint jóval előre küldé, s hogy ez — mint helyettes — a hadtestet fölszerelni, szervezni s katonákká képezni igyekezett. Ez lehetőleg megtörténvén, május 4-kén körülbelül 6000 középszerűen fölfegyverzett gyaloggal, egy osztály guerillával és a lengyel csapatokkal, 3 osztály huszárral és 27 ágyúval Kassáról kiindult.

Ezen sereghez kellett volna még a lengyel osztály nagyobb részének csatlakoznia, Visoezky vezénylete alatt, mely Miskolc és Újváros körül szereltetett fel. Azonban Visoezky embereivel nemcsak nem jött, hanem azt követelte, hogy azon kis rész, mely már Dembinszky-nél létezett, ezt hagyja el s hozzá csatlakozzék, mivel — kifejezése szerint — „a lengyelek csak együtt akarnak hadilag működni.“ — E hiábavalóság címén s nem a leg szebb ürügy alatt magát e fontos körülmények közt a veszélytől távol tartá, holott szebb lett volna, ha kötelessége szerint a harctérhez közeledik s ott viaskodó honosaival a veszélyt megosztja.'

Mi néven nevezendő az ily tett? másra bizom; én felőle csak annyit mondhatok, hogy azon egyenetlenség, mely a lengyeleket saját hónapjukban jellemezte s mely végveszély őket idézte elő, a Magyarhonban talált egyenetlenség által élesztetvén, — a viszálykodó magyar elemhez hasonló lengyel elemet csatolt, és pedig a főntebb említetthez hasonló eredménnyel, mint később látandjuk.

Visoczky a lengyel demokratia egyik fizetett és utasításokkal ellátott tagja s annak Magyarhonban működendő feje, a hadi szolgálatot demokratikus elvekre fektette s a „ne pozlovim“ s a módosított „liberum veto“ megtartásával a hadi fegyelem jobb példányát akará megalapítani. Szép szó ez, de a demokratia tudhatta volna

azt, hogy Lengyelhonnak józanabb, tapasztaltabb polgári és hadi vezénylői annak vesztét 1831-ben csak ennek tulajdoníták.

E sorok írója emez új hadi képzés példányát szerencsés volt közelebről szemlélhetni Kassa körül, hol a lengyel csapatot már szét akará kergetni, s szét is kergeti vala, ha Kossuth különös pártfogása alá nem vette volna azt. Tűrhetetlen volt a lengyelek közötti civakodás, perlekedés, egymást becsmélés s a minden mértéket felülhaladó követelés; hanem a kormányfő ezt geniálitásnak tartotta, s így a hol a hadügyér igazság szerint szigorú akart lenni, ott a kormány kegyelmességét gyakorolta.

Visoczkyról s négy századáról eddig jó hír szárnyalt, mivel Új-Aradnál s később Damjanics hadtesténél jól viselték magukat.

Görgey, ki a lengyeleket, talán soha sem kedvelte, s kit a tizza-füredi katonai lázadás után jobb anygala elhagyott, azokat most még kevesbbé szívelheté, mivel Dembinszkyben dicsvágya akadályozóját látta, s így a lengyelektől borsódzott a háta. Visoczkyt sem szerette, s később őt csapatjával, — miután Damjanics hadtestében Komárom felszabadultáig harcolt, — innét elküldé; miért, miért nem? nem igen tudom; hallottam ugyan, mintha Visoczky minden este tántorgott volna a wrenczéktől; — hihetőbb, hogy a lengyelekben talán egy bizonyos, még titkos cél végbevitelénél „liberum vétóra“ talált volna; azt azonban tudom, hogy Görgey vezénylete alatt csökkent a lengyelek híre. — Visoczkyra nézve ez mi hatással sem volt, mert a kormányzó hajlamában ezért alább nem szállott, sőt a francia és lengyel demokratákkal ismerettsége miatt, — kikkel Kossuth coquettirozni szeretett, — a kormányzótól kedveltetett is. Gyámolítását azonban Visoczky leginkább a kormányzó

női környezetében találta s így a pártfogást minden csorbulás nélkül fentartotta.

Visoczky a legfőbb körben erősen állván, jól tudta, hogy engedetlensége sorsát veszélyeztetni nem fogja; nem pedig, mivel érzette, hogy ő, mint a demokratia híve s követője jó ember, következőleg ellenesének rász embernek kell lennie. Ez csak Dembinszkyre alkalmaztatott, ki a lengyel demokrata pártot, mint egyáltalán károsat, megvetette. — Visoczky Dembinszky ellen könnyen vétkezhetett sőt nyilatkozhatott, — a mit alattomban tett is, — mert a kormányzónál bizalmat remélhetett, kinek azon gyengéjét jól isméré, hogy ez t. i. az egyenes, nyílt és becsületes embereket örömezt meghallgatta ugyan, de nem igen hederített rájuk.

Csak egy példát hozok fel. Dembinszky Bulharint a lengyel háborúból magát megkülönböztetett vezénylőnek és derék embernek ismeré, a ki valóban az is volt, s már akkor ezredesi ranggal tiszteltetett meg. Dembinszky elmenetele előtt ajánlá Kossuthnak, hogy ha a lengyelek közül valakit tábornokká szándékoznék kinevezni, — Bulharin ezredes legyen az első; ezt a kormányzó — mivel akkor a többiek még csak hadnagyok voltak, mégis ígérte; de midőn Dembinszky Görgey ferde rendelete miatt másodszer lemondott: akkor a kormány kinevezette a csúszó-mászó Visoczky lőn.

Bocsánat e kis eltérésért, azonnal tovább megyünk.

A lengyelek, mint láttuk, nem csatlakoztak. Kossuth megígérte, hogy a sereget 20 ezerig emeli, de Ígétét csak félig teljesítette. Dembinszky legszükségesebb készülleteit elvégezvén, Kassáról elindult s első feladatát, Vogel, Benedek és Barkó kiűzését csupa manóénverek által teljesíté, s azután az utak elvágásával, a hadi céloknak megfelelő helyek erődítésével s a bevezető országutak megszállásával az újabb betöréseknek gátot vetett.

E célra Máramarosban Zürich, Munkácson Martini, Sztropkón Lázár őrnagyok vezényletiek, kiknek kötelességükké tétetett az ellenség mozdulatait figyelemmel kísérni, s azok ellen működni.

Ezek után Dembinszky főerejével május 15-dikén Bártfán, 17-dikén Szvidniken táborozott, készülvén a Lengyelhonba való beütésre. Ittlétében kapta Kossuth újabb rendeletét, mely őt a hon határának átlépésétől eltiltá. Ez ellen futára által — mi később előfordul and — előterjesztést tett, melynek eredményét bevárando, május 20-kán újra Bártfán, s 24-kén Eperjesen állomásozott; itt nézett az események kifejlésének elébe, hanem ezek vajmi ferdén fejlettek ki.

A Debrecenben april hó 20-kán tartott conferentián Kossuth kedves eszméje szerint Dembinszky teendője el lévén határozva, — ez, bár serege a meghatározott számot csak félig érte el, mégis működött, s Lengyelhonba való betörését nemcsak akarta merénylem, de azt fontos okokkal támogatva követelte is, mely okokat föntebb már elősoroltuk.

Ha azonban az elmondott mibe sem vétetnék is, volt még egy más főök, mely Dembinszkyt Lengyelhonba készíteté, még ha az sem vétetik valamibe, hogy talán Galícia azon része, hol a magyar sereg működendett, Magyarhon mozgalmái számára megnyerethetett volna. — A főök az volt, hogy a jól értesült Dembinszky jelenté a magyar kormánynak, — s ezt a napi menetek leírásával be is bizonyítá, — miként egy orosz hadsereg hadosztályonként, minden készülettel Galícia és Krakkó felé előre nyomul, s hogy míg ezek kényelmesen s minden hadi biztosítás nélkül, napi menetenként nyugodnának, azalatt könnyű lenne ha nem is nagy kárt okozni bennölt, mégis legalább előre-menetöket akadályozni, s némi szerencsével

tán annyira is foglalkoztatni, hogy beütésük vagy már későn, vagy nem is történnék meg.

E fontos okok nagy figyelmet nem csak hogy nem gerjesztettek, sőt inkább egészen félrevetettek s az indítvány egyedüli pártolója Batthyányi Kázmér volt. — Amint Dembinszky kedves eszméjétől elütetett, szoros védelemre szorítkozott s hadtestét a szerint osztá el, főhadí szállását Demetében ütven fel; szándokába vette mindaddig ott maradni, míg őt az orosz sereg valódi beütése tevékenységre nem hívja fel. Az első száguldozó kozákok május 22-kén vétettek észre, kik azonban csakhamar eltűntek. Dembinszky ismervén modorukat és gyorsaságukat, benne csak annyi figyelmet gerjesztettek, mennyi elég volt arra, hogy világosan átlassa, miszerint az orosz sereg már nem igen soká fog kimaradni.

E körülmény azonban a kormánybiztosok szemében kicsinység volt. Ezek, s legfőkép a minden eszélyen felüálló, az okos és plus quam liberális Lusinszky még tovább mentek, mert a kozákokat épen semminek sem tartották.

Ezen ultra forradalmi főkormánybiztos a legnagyobb kitüntetést abban kereste, hogy az idők súlyát kényuralommal, zsarnoksággal, büntetési szigorral éreztesse, s hogy a derék, higgadt és igazságos Dembinszky eljárását, — ki minden békés egyént, lett légyen az schwarzgelb, couservatív vagy bármiféle véleményű ember, vagyonában és szabadságában védelmezett, — akadályozza, jelentéseit nevetségesekké tegye, s a kormányt biztosi jelentései által tévútra vezesse, kijelentvén, hogy a hol Dembinszky orosz kozákokat látott, ő csak átköltözött drótos tótokat, galíciai kóborlókat talált; s így azon Lusinszky, ki német mondás szerint „a füvet is nőni hallotta“, — az oroszok ott létét kereken tagadta.

A kormány inkább híven a március előtti korteskedőknek, mintsem a higgadt s egyenes hadi embernek, — ennek nyilatkozatait a hadügyér által gúnnyal viszonoztatta.

Nem csodálom, hogy a derék helyettes-hadügyér, Klapka ezt felsőbbsege érzetében tette, s csodáltam volna, ha ezt nem teszi, mert a hadügy élén lévén, boszuját éreztetnie kellett Dembinszkyvel, ki Klapkát — a tudottak miatt — haszonvehetetlennek nyilvánítá s elmozdítását kérte.

S így azt sem csodálom, hogy Klapka Görgeyvel egyetértve, sőt ettől utasítottan, Kossuth ígéretének megtartását hátráltatá, s azt más hadi terv végbevitelére bírta.

Midőn a lemondott hadügyér a helyettes eljöttéig még helyettesítette, akkor Bem Erdélyt már meghódított-nak tartotta s kinyilatkoztatta, hogy nemsokára kijő Erdélyből, a Tiszán és Dunán átkel, s a körülmények szerint vagy Horvátországban vagy Ausztriában diverziót tesz, mire pénzt, sok pénzt és mindig csak pénzt kér, mit ő — mellékesen legyen mondva, — soha sem felejtett el, s mit mégis mindig nélkülözött; s tán nem túlzok, ha kimondom, hogy Bem serege annyi pénzt emésztett föl, mennyit a többi magyar sereg összevéve is alig, s mégis hét számra fizetetlenül hagyta azt!

Miért? Mert tisztjeinek ezerenként adta az ajándékokat és seregének szintén fél vagy egész havi fizetését kitevő ajándékokat osztogatott; s ha valamelyik főtiszt kedvében tudott járni, annak tíz ezer forintot is adott, úgy hogy hadi pénztára zsákmánynak tekintetett. Mindamellettt ő maga, rongyos és szegény maradt.

Bem tehát pénzt és Szegedig ruhát és lábbelit kért. Ezen terv elhalasztását azon figyelmeztetés mellett kértem akkor én, hogy míg a Bánát és Bács tökéletesen biztosítva

nem lesz, addig nem volna ildomos ha háta mögött elleneséges erő hagyatnék, mely kisszámú osztályainkon erőt vehetne, s azt előmenetelében akadályozhatná.

Bem tehát elállott első gondolatától, Erdélyben maradt s később vezette a Bánátba seregét, mint azt el mondanadjuk.

Még mielőtt Dembinszky Galícia felé mozdult, fölkeretett a kormányzó által, hogy mondaná ki véleményét a had folytatására nézve. Ő ezt javasolta: „Komáromot — ha lehet — 30—40 ezer emberrel meg kell rakni, s a szükségességgel hosszabb időre ellátni; a többi sereget a Tisza mellékére vonni, ott azt szaporítani, rendszerezni, az orosz beütés ellen készíteni s az események fejlődése szerint használni. Ő nem lehet pártolója azon eszmének, hogy Ausztria megtámadása az európai diplomada rosakaratát kihívná, s hogy ezen diplomaba Ausztriát még mindig szükséges súlyegyennek tartja. Ő mindazt javasolja elkövetni, mi Oroszország hatalmának gyengítésére szolgál s ebben az európai diplomaba helybenhagyását megnyerni reményli“.

Klapkának a hadügy vezetése nem volt igen ínyére, mivel a mit az öreg fickó tíz hó és négy nap alatt nem bírt elvégezni, azt ő már magában májushóban nemcsak rendszerezte s bővítette, hanem még kelletténél többet s a jón fölül is tett, mert hadügyi működésének összege algebrai jelekkel így fejezhető ki: $+0-0=0$. Másrésztől azonban igaz az is, hogy az öreg fickó szerette volna az egész honi hadügy-vezetést egy közös cél felé vinni, melyhez a működő részek bizonyos szellemi főirányzat szerint járuljanak, de ő ettől elütetett, s így láttuk, hogy a hadi Solon-ok miként szerencsétlítették a hazát.

Ez idők szerint az osztrák főerő Bécsnél, ennek kisebb osztályai Horvát- Steyerország határainál, sőt némi részben a dunántúli kerületekben állomásoztak; továbbá

Magyarhon határánál: Morvában, Galíciában (honnét többször betörtek) s Bukovinában szintén léteztek ellenséges erők; ezen fölül Moldvából oroszok s Oláhországból az Erdélyből kiűzött osztrákok fenyegették a hazát; végre Jellasics határőrzőkből és osztrák lovasságból álló seregével Pétervárad körül, Titellel szoros összeköttetésben működött.

Csak a vak nem látta, hogy a hont körben körülfogó ellenséges hadak csak a nagy orosz sereg megérkezését várják, miként támadó mozdulataikat megkezdhessék.

Az ennek ellenében működő s a Görgey, Klapka és Bayer tábornoki főnök által kidolgozott nagyszerű tervet Debrecenbe Görgey hozta, hova a kormány meghívá, hogy részint győzelmeiért a megérdemelt elismerést és megtiszteltetést fogadja el, részint pedig, hogy megnyerhesse a kormányzótól tervének helyeslését, megerősítését és határozattá való emelését. A terv pedig ez volt:

Klapka mint seregvézénylő, Ackermann mint várparancsnok, menjen Komáromba, melynek őrsége 30,000 emberből álljon.

Aulich, a derék, és becsületes ember s — mint mondák,— jó tartalék-vezénylő, beteges volta miatt lemondván, ennek hadteste a bányavárosokat fedendi, és ereje szaporodtával nagyobb célokra alkalmaztassák.

Egy hadtest a dunántúli megyékben működend, mely Bemet bevándja, ki helyett Erdélyben Czecz vinné a vezényletet; Bács és Bánát kitisztítása, ha lehet Titel bevétele és Pétervárad tökéletes fölszabadítása után Bem seregét a Duna jobb partjára tenné át s azután tovább működnek.

Perczel Bácsban, Vécsey Arad körül, s mivel e vár élelmi szerek hiánya miatti föladását minden nap leheté várni, ennek megtörténtével, a Bánátban vezénylène.

Tartalék-sereg Dessewfy, Hadik és Pulszky alatt lenne, kik magukat a tóduló újoncokból egészítik ki.

Dembinszkynek pedig jelentései s az orosz beütései készüllete dacára meghagyatott, hogy a határok őrzésére seregének csak kis részét hagyva, állását a legszigorúbb felelőség terhe alatt a Vág-Duna mellé tegye át s így az ott működő főszereghez csatlakozzék.

E terv nagyszerű is, szövevényes is lévén, e sorok írójának felfogását túlhaladta; következőleg a hadügy-miniszteri, fővezéri s kormányzói bölcsesség ezen szüleményét minden észrevétel nélkül adja át az utóvilágnak, bár Kiutahiában ideje elég, de kedve kevés van annak taglalásába bocsátkozni.

A mint Dembinszky demetei főhadi szállásán a főntebbi rendeletet s a kormánynak az ő ellennyilatkozatára adott tagadó válaszát vette, — málhát azonnal összefűzve, lemondását a kormánynak azon értelemben küldte be, „hogy ő oly fővezéri rendeletnek engedelmeskedni nem tud, mely az oroszok közeledtéről tudomást véve, még akkor is, midőn ezek Magyarhon határain s úgy szólván előtte állanak, a védelmi sereg nagyobb részét elmozdítani parancsolja s e szerint a haza ily fontos részét cédtelenül hagyja, ő ezt vagy a legnagyobb hadi tudatlanságnak, vagy pedig hazaárulásnak kényszerítvén nyilatkoztatni, becsülete és lelkiismerete megsértése nélkül egy ily főnök alatt nem tud és nem is akar szolgálni, s elmozdittatását kéri.“ — E kérelme teljesített s Visoczky és Dessewfy Aristides tábornokokká nevezetvén, a vezényletet ezek vevék át, Dembinszky pedig a sereg legnagyobb szomorúságára ezt júniushó 17-dikén elhagyta és Pestnek tartott.

A felső-magyarországi seregrész működésétől, vagyis inkább annak reménysége megghiúsodásától ismét Perczel Mórhoz fordulunk, kit — mint a csajkások s a bácsi

ó-hitű rácok békítőjét — győztes hadi munkálatai közepében hagyunk el.

Perczel Titelnak bácsmegyei részéről való ostromlásával fölhagyott, mivel annak bánáti része az ellenségnek hódolt, s mivel Karlovcáról a Dunán át, a németbánáti ezreden keresztül, akadálytalanul vonhatott magához segítséget, azért is győzelmes fegyverét a Bánátnak indítá, az ellenséggel ott is végzendő.

Ennek folytán O-Becsének, a Tisza partján fekvő népes mezővárosnak tartott. E város januárban történt elliagyatása óta sokat szenvedett s legfőképp magyar népessége, mely a rácok által sok üldöztetésnek vala kitéve, noha mégsem annyira, mint Zenta, hol egyszerre 1500-an gyilkoltak le, kiknek holt tetemeiből a rácok halmokat építettek. Nem emlékszem reá: vájjon említettem-e, azonban akár említettem, akár nem, nem fog helyén kívül állani, ha itt felhozom, hogy bárha igen sajnáltam és sajnálom őket sorsuk miatt s a történt iszony óságoakra utálattal emlékszem vissza, mégis a bácsi magyarok vi-
seletét roszalnom kell, kik számosak lévén s a népes városokat hason fajjal tömötten lakván, mihelyest magukra hagyattak, gyávaság szállta meg őket s birka-türelemmel engedék magukat üldöztetni, leöldöztetni, pusztíttatni, — holott, ha emberül ellenállának, természetből kevésbbé bátor elleneikben maguk iránt több tiszteletet gerjesztettek volna, s bizonyára kevesebb kárt is szenvednek.

Becse tehát, mint majd minden rác felsőbbség alatt levő helység, földsáncokkal vala körülvéve, melyek néhányát még Bechthold vetette föl, s melyek később kiterjesztettek, — s csupa rác és szerbiai őrséget foglalt magában.

Az őrség magára hagyatván, — miután Földvár és Túrta elesett, a csajkások is meghódoltak, — Török-Becsétől a Tisza által el volt zárva, s az első roham által

legyőzött, több száz a Tiszába ugratván. A magyar sereg igen kevés veszteséget szenvedett s további mozgólatait folytatta.

Perczel Becséről készülteket tétetett a Tiszán való átkelésre, hanem mivel az ellenség figyelmét e tájakra fordította, a valódi átmeneteit máshol vitette végbe, a Tisza bal partján fekvő Pádé helység irányában. Itt a Tisza egy kis szigetet képez, melyet előnnyel felhasználván, az átmeneteit merényelheté.

Ereje 4 zászlóaljából, 2 lovas osztályból és 14 ágyúból állott, ehhez Kollmann ezredes és Igmándy alvezredes Szeged- és Szőregről 3—4 ezer, jobbára lándzsás nép felkeléssel csatlakozott s a további parancsot, a Tisza két partján fekvő két Kanizsát megszállva, várta.

Perczel seregével Becséről Adánalc tartott, s onnét igen kis akadálylal kelt át Pádénál. A Rajacsics rác patriarcha által megáldott, számra körülbelül 15 ezernyi hadat aprilhó 23-án Mokrin és Kikinda között találta. E had Theodorovics és Puffer osztrák vezénylők alatt állott, s Knicsyanin szerb hősei által támogatott. A hozzájuk mérve laikus Perczel a szent hadat kisebb erejével megtámadta, nagy vérontás között szétverte és 2000-et fogolyává tón.

Említettük talán, hogy midőn Szeged a rácok által intézett megtámadtatása február havában szerencsésen visszaveretett, — a Bánát Rajacsics által más rend szerint kezdett szerveztetni, s meglehet, hogy a háború bevégezése esetére a Bánátnak Vojvodina néven való kormányoztatása már akkor megígértetett. — Ezen ujnevű kormányt Rajacsics sürgette, kinek Ausztria barátsága csak annyiban volt kedves, mennyiben azzal a rác nemzetiség felsőbb-ségét előmozdítá s mennyiben annak segélyével az új kormányforma megalapittatását biztosítá.

Rajacsics a Vojvodina ügyét igazgató helyettes

juntát Kikindára helyezte, s innét lelkesítette az egész Bánátot, innét buzdította az ó-hitű lakosságot. — — — Hogy pedig szándékai a minden korlátot mellőző áthágásokban akadályt ne szenvedjenek, Temesvárt kerülte, mert Temesvár parancsnoka bár a magyar megesküdt ellensége vala, oly rász számoló mégsem volt, hogy nemzetgazdászati szempontból az egész fajt kiirtani engedte volna. Hanem a parancsnok szűk körre volt szorítva, s ezen körön túl keveset mívelhetett; a patriarcha pedig, nehogy valamely véletlen eset következtében a várba szoruljon, fölkarodozván s keresztezvén magát, keresztes háborút hirdetett, s a veszély előtt helyről helyre járt.

Haladt is az új Vojvodina szervezése, de bár osztrák tisztek által is segítettett, mégsem haladott annyira, hogy ellenállhatott volna, bár be kell vallani, hogy a pópái által buzdított rácság sok helyütt az ellenség előtt állhatatossággal megállót, s hogy dicsőén haljon, magát lemészároltatni hagyta.

Az is igaz, hogy támadólagos harcra nem képesítettek; természeti hajlamuknál fogva s a török elleni évszázados passiv küzdéseik következtében arra nem is képesíthettek. A rendes erőt nélkülöző magyar helységek megtámadását azonban értették s vérszomjukat enyhíteni és zsákmányolni tudták.

Lelkületük szerint a fennebb leírt csatákban a fegyveres rácok magukat megadni vonakodtak, úgy hogy a magyar katonaság mészárlásukban kifáradván, kérni kezdé őket, hogy káros megátalkodottságukkal hagyjanak fel, s kijelenté, hogy a büntetést csak azokra akarja szabni, kik őket a lázadásra ingerelték. Végre a rác lázadók ellentállásuk haszontalanságát maguk is belátván, megadák magukat, s merényeért. csak 10—15 bujtogató lakolt életével.

A mokrin-kikindai esemény a rác ügyre nézve nagy

csapás volt, mivel Per ez el egy felől szigort és kegyelmet, más felől szilárd akaratot is tanúsított. Ez ugyan a rácok hadi készségét kissé meghűtötte, de arra mégsem szolgált, hogy a felbőszített népség az ellentállással egészen alábbhagyott volna.

Perczel hétezer emberével április 27-én Kikindát elhagyta és Theodorovics és Puffer hadával Basahidnál találkozott. Perczelnek a kormányhoz intézett jelentése azt mondja, hogy háromszor nagyobb erő állott ellenében, melyben a szerencsétlen, többnyire határőrzökből álló népfelkelés is volt. Az előbbi győzelmek által vérszemet kapott magyar sereg az ellent bátran magtámadta, megverte és visszanyomta.

Erre Perczel seregének ereje és ruházata helyrehozására — kisebb csetepatékon és hódításokon kivül — néhány napi nyugvást engedett. Április 28-kán kiindult, s 29-én az ellenséggel Melencénél találkozott, mely szintén felkelésből s csak kevés rendezett erőből állott. Ezt is csakhamar szétverte s a fölkelt és elfogott népnek megbocsátott.

E második szerencsés győzelem után egyenesen Pancsovának tartott. Az útjában talált őrségeket szétverte, s háta mögött a vidéket az ellenségtől úgy szólván megtisztította.

Május 7-dikén Uzdinnál, hol a hátráló ellenség hadi állást foglalt, ezt újra megtámadó s olyannyira szétverte, hogy az tökéletesen szétszólva, egy része a Dunán át a csajkások területébe, más része Titelbe menekedett.

E harmadik győzelem, hasonlóan az előbbienekhez, az ellenségnek sok vérébe került. — — —

E három csata eredményét 7 ágyú, 3 zászló, 20 császári lőszer-szekér és temérdek fogoly képezte. A mi Perczel érdemét még emeli, az, hogy Knicsyanin szerb hadi főnök s később a Mária-Terézia rend vitéze, katonáival,

a kiktől a bátorságot, vitézséget, elszántságot és kitartást elvitatni nem lehet, az osztrák vezénylőket segité.

Kedvem nincs hozzá és azért nem is akarom elsimítani vagy szépíteni azt, a mi rősz; azért álljon itt, hogy a magyar sereg a rácokon véres boszút, von, s a hol lehetett, a szerb betolakodókon még véresebb, még dühösebb boszút állott. Ezen felbőszültség ellenük némileg méltányos is volt, mivel külföldi szomszédok lévén, Magyarhonnal március előtt békességben éltek, a magyarok által megbántva nem voltak, s ellenünk mint fogadatlan prókátorok nemcsak működtek s az első izgatók között voltak, sőt a vad és embertelen harc mintáját ők nyújtották, s így maguknak tulajdonítsák, hogy kegyelmet sehol sem találtak, s azon zsákmányt, melyet hazaküldének, drágán fizették meg.

A rác faj is szenvedett, és sok helyütt tán többet is szenvedett, mintsem szenved, ha elfajult kihágásai a magyarok boszúját több helyen ki nem hívták volna. Azonban az is igaz, hogy a magyar mégis emberségesebben viselte magát, mivel alig lehet példát felhozni, hogy gyermekeket, terhes asszonyokat s egyáltalában a nőnemet gyilkolta volna, mint azt a felszentelt vitézek tévék. Hogy némely helyütt a boszúállás kelleténél tovább vitetett, kevésbbé tulajdonítható a rendezett magyar seregnek, mint inkább az ősi helyéből, birtokából elűzött népnek, mely a győztes sereg után télen át falka számra kényszerült bolyongani, s mely ha egyszer visszatért, a kölcsönt visszaadni igazságosnak tartotta,

Perczelnek átalában vérengző hajlamot tulajdonítottak azért, mert a hadügyminiszterrel és kormánynyali heves és indulatos levelezésében ezt önmaga látszott igazolni, midőn pl. május 15-kén írt levelében azzal kérkedett, hogy ő felszámíthatlan mennyiségű ellenséget irtott ki. Hogy sok helyütt kelleténél tán szigorúbb volt, nem

akarom vitatni; de hogy a vérengzésben örömet lelt Ápolna, már az is megcáfolja, hogy azon fegyverben állott népet, melyre a halál ki volt szabva — szerinte százezret — elbocsátotta, azoknak megbocsátott s azokat menekvésükben magukkal vitt vagyonukkal együtt haza eresztette.

Májushó 9-kén Pancsován volt s 10-kén egy csapatja Moldován; fegyveres ellenséget ekkor úgy szolván már sehol sem talált.

Bem april közepén érkezett a Bánátba s az ellenséget Vajszlovánál megvervén, 17-kén Karánsebesen táborozott, honnét hadmenetét tovább folytatá, mint azt később elősorolandjuk.

E megjegyzést azért tettük ide, mivel a Perczelre nézve ellenséges közvélemény úgy látszott nyilatkozni, mintha Perczel mitsem, vagy ha igen, felette keveset, Bem pedig mindent tett volna, — s így Perekzel *győzelmeit* Bemnek tulajdonítá. Csak az igaz, hogy mozgásaik által egymást kölcsönösen segítették, úgy hogy az ellenség figyelme nem pontosulhatott össze; hanem Perczel már régibb idő óta lévén itt s mozgásait elébb kezdvén meg, — győzelmeit csak folytatta, midőn Bem bánáti hadi működését megkezdé.

Bácsmegeye fenyegettetése miatt Perekzel serege nagy részével május 15-kén Székhegyen táborozott. Azonban még akkor, midőn Bánátban Amit, Bern operációinak előmozdítására, segítségeül Kolmant küldé ki 3000 emberrel, honnét ez csak Bemnek bánáti operációja végeztével jött vissza.

Mialatt Perczel Székhegyre ért, a hadügyminisztériumtól május 5-én keltezett feddő és intő levelet kapott, melyben ez hadi munkálatai némely része fölött rosztalását nyilvánítá, leginkább pedig a fölött, hogy Titelt be nem vette, s hogy Bácsot elhagyatán, a Bánátba ment.

Kinek volt itt igaza?— Én szavazatom Perczelnek

adom, mivel Bácsban mitsem mulasztott el, a Bánátot pedig megnyerte, mely ezentúl a háború végéig magyar kézben maradt.

Perczel e levél vettére elkeseredett s bosszúval telve lévén úgyis azért, hogy azon Görgey, kit ő rég árulónak nevezett, hadügyminiszter és fővezér, és így felelőse, s ezt tovább nem tűrhétván, májushó 15-kén kelt feleletében a legkíméletlenebb és sértőbb kifejezésekben tört ki. Némely pontot e levélből, — melyek jellemzésül szolgálhatnak, a kihagyandókat kihagyván, — felhozhatok: „A dolgok valódi folyamának ismeretlenségét ép úgy, mint a hadi munkálkodás törvényeiben való járatlanságát tanúsító iratát (tudniillik a hadügyminiszterét) csak megvetéssel olvastam“ stb. stb. s máshol: „alattomos koholmányokból merítette éretlen okoskodását“ stb. stb. és ismét: „Dembinszky a vezérek kajánsága szerint megint megvereték“ stb. stb. „Ezen hadvezérek egyike, mint ideiglenes hadügyminiszter, merészel nekem sértő utasításokat adni s hazugságokra alapított szemrehányásokat tenni?! Ezek részéről megvetéssel utasíttatnak vissza.“ — Ne neked hadügyér!

Továbbá Klapkát jellemezve, ennek, Görgeynek és másoknak oktalan tetteit szemükre hányva és saját tetteit kiemelve, a minisztériumnál lemondását beadja.

A miniszteri tanács Perczel lemondását el nem fogadta, sőt vezénylete folytatására a kormányzó s minden miniszter aláírásával ellátott viszontiratban megkéretett. Ez a bölcs minisztériumtól szép volt, de a fegyelmet bizonyára nem mozdítá elő, sőt ezen eset újakra bátorított. Szép volt ez a hadügyminisztertől is, ki igen jól emésztő gyomorral dicsekedhetett; s így kiki megelégedhetett.

Hogy azonban Perczel főlelőseivel jövőre kíméletesebben bánjék, Kossúth őt barátságos levélben meg-

feddé, mely valahogy Kiutahiába került s melyből e két főszemély jellemzésére s egymásközi viszonyára vonatkozólag a következőt vonom ki:

Kossuth így ír: „Én anarchiának nevezem azt, ha az állam szolgálai közül akárki is, a kormányzót is ideértve, magát a nemzet urának képzelve, nem gondolna semmi viszonyokkal, hanem önfejlőleg akarna másokat legázolni, minden tekintélyt lealázna, s abban gyönyörködne, hogy zavart idézzen elő, stb. Én kötelességem szerint iparkodni fogok úgy a külellenség, mint a belzavargás ellen a hazát védeni stb. Te a kormányzó nagy hibái ellen a legislatió útján föllépendesz, úgy találd jónak írni; tessék. Te jónak látod a parlamentáris oppositót bemondani; de úgy a sereg parancsnokságát a követi állással cserélend fel ... .

„Te a kormányzónak vétkességet, meggondolatlan-ságot, sőt gonosz cselekvést szórsz szeme közé; ez mint embertől — gorombaság, mint tábornoktól — a kormány szándékos lealázása.

„Te még a képviselőház tekintélyének is fölébe emelkedel, gúnyos kifejezésekben ..... '

„Vagy azt gondolod: hogy teheted, mert vannak érdemeid? mert egy hadsereg élén állasz! Ám, hiszem, fordítsd hazád ellen — ha lelkiismereted megengedi; de gondold meg a következményeket komolyan s ne feledd, hogy azon hadsereg nem a tied, hanem, a nemzeté, s hogy a nemzet e seregét a kormány adta kezébe, s az fogja tőled számon is kérni . . . .

„Egy előbbi leveledben azt írod, hogy Péterváradon csak az lehet várparancsnok, a ki neked tetszik; megbocsáss, Kossúth Lajos Perczel úr tanácsát szívesen fogadja, s ha jó, követi; — de a tábornok a kormánynak parancsolni nem fog.

„Istenre kérdek, ne hadd magad elragadtatni a szén-

vedély által; ez a hazának végtelen károkat okoz, győzelmeid sikerét pedig ephemerré teszi. Mi a jó tiszteknek szükségében vagyunk, s a kik jók, a haza érdekében meg kell becsülnünk.

„S a te seregedet legjobb tisztjeink: Grál, Földváry, Forget őrnagyok elhagyák, mert ilyen bánásmódot: „(Takarodjék ön, halbrechts, marsch!“¹ — becsületérző ember nem tűrhet.

„Száz panasz érkezik egymásután sereged indisciplina-ja iránt; panasz, hogy nagyítod bulletinjeidet, egy ezer halotról beszélsz a római sáncokban, hol 50 halott volt. Bácsot, Bánátot elfoglalva mondod, holott Bánátban jóformán maradandó eredmény sincs., (Ezt talán Egressy alter-ego írta a kormánynak!) Bácsban pedig, a mint kivontad erődöt, a római sáncok a rácok birtokában, s a csajkás-kerülettel a rác lázadás fészke még épségben van. Ivovírlól győzelmet adtál tudtomra, holott Újvidékre kelle visszavonulnod s a csajkás-kerületet Titel bevétele nélkül elhagynod . . . ., Én téged Bács meghódítására klildöttelek . . . . Bánátbai átmeneteire csak Titel meghódítása után utasítottalak.“ Ez — per parenthesis — az ökröt a szarvánál megfogni, midőn a bácsi részen magas és erődített helyzetet Bánát részéről pedig összeköttetéssel birt, s hadi szolgálatra képezett, a támadót még egyszer meghaladó védő ereje, legszerencsésebb esetben több hóig ellenállhatott.

„Te ezt, s véle Bácsot ephemeri állapotban hagyta, Bánátba mentél s Bács Jellasics kényének van kitéve, ki Baját összelöveté.“

Hogy mily szerencsétlen tudósítói voltak a kormánynak, látszik ezen Baja összelövetését érintő észrevételéből. Baját összelövetni! midőn gyalog egy óra távolra esik a nagy Dunától, a kis Duna pedig, mely Baja alatt foly, csak kis hajókon, csak dereglyéken közelíthető meg, mire

Jellasicsnak ideje sem volt. Pár ágyú elsüttetése még nem összelövetés; s ha lehetséges volna is ez, miként tudható és óvható meg azt Perczel a Ferenc-csatorna keleti részéről?

„A Dunán Jellasics mindenét Eszékre szállította bántatlanul,“ — mondja tovább a levél, — mit, ha Perczel Kossuthtal en compagnie működik is, akkor sem birt volna megakadályozni.

„En előre látom, hogy Bánátban lévén, s az operációk egysége végett Bemnek a főparancsnokságot átadni szükséges lévén, — előre látom, hogy Te ezt nem türend; mert semmi parancsot nem tűrsz, senki hatóságát nem akarod respectálni.“

E eriminációk és reeriminációk a hadjárat történetét föl nem világosítják s azért elmaradhattak volna. Hanem curiosum gyanánt föl akartam azokat hozni, hogy az olvasó ebből is lássa, mily chaoszban, fegyelmetlenségben létezett az egész hadügy, vagyis a hazának majdnem egész ügye.

Ha Kossuthnak főntebbi levelét s általában minden levelét olvassa az ember: mily öntudat, mennyi szerénység, méltóság s mások irányábani gyengédség tündöklök ki belőle és belőlök. Másfelől pedig népszerűsége s úgy szólván határtalan hatalma dacára mily gyöngé, hajlamvadászó, bocsánatot kérő ott, hol hivatalos tekintélye mások fegyelmetlensége által megsértve és megalázva volt! Magyarhonra tehát szintén alkalmazni lehet azt, mit I. Ferenc császár szeretett mondani, hogy t. i. „a parancsolat azért adatik ki, miként annak 24 óráig engedelmesséjének s azután elfelejtésük.“

Ha a kormányzó, — az egész minisztérium egyik kiegészítő tagja — a hadügyminiszter megsértését ily bárátságos intéssel s a gyalázót, ily mézes modorral büntetheti csak, ha collegáját ekkép sárban hagyja s egy

tábornok mocskát rajta ragadni engedi: akkor az „erélyes“ Klapka, ki e tulajdonnal szeretett kérkedni, még megköszönheti, hogy Perczel így nem írt neki: „Ha önnek levélben pofont lehetne küldenem, ön azt arcával tartoznék elolvasni.“ — Szegény „erélyes“ Klapka s gögös Görgey, hová jutottatok, még pedig ily hamar!

Itt ismét bocsánatért kell esedeznem e kis digressióért. Perczellel végzünk, míg az megint le nem mond.

Miután a császári sereg Pestet május havában odahagyta, láttuk, hogy Jellasics minden bútorával és szerivel kényelmesen tartott Eszéknek, anélkül, hogy valamely magyar had küldetett volna utána, őt némileg szemmel tartandó. Útjában seregét jól vendégeltette, annak hiányait helyrehozás a Szerémségbe érkezett. Innét Bácsot a Dunán több helyeken átkeléssel fenyegetve, főbb erejével Karlovcánál a Dunán át is kelt, s onnét Titelnek tartván, ennek első dunai hadmunkálatát megkezdte. Gyalogsága a magyarét számban felülhaladta, lovassága pedig majdnem annyi volt, mint az egész magyar erő összevéve. Ezen új fürgeteg ellen Perczel a kormánynak többször írt, segítséget kérve, de ez nemcsak hogy ilyent nem küldött, hanem még Szegedről két alakuló zászlóaljat el is vont. Ennek okát Kossuth — főntemlített levelében — abban tudatá vele, hogy alatta — durva bánásmódja miatt — egy törzstiszt sem akar szolgálni.

Perczel mintegy 7—8 ezernyi erejével magára hagyatva, a császári seregek beütéseit Bácsban, Bezdán és Futak között, Bánátban pedig Perl asznál, — hol előbbi hadjáratában őrséget hagyott volt, — négy héten át szerencsésen hátráltatta s a titeli ellenséges erőt felvigyázat alatt tartá.

Ezen idő alatt Perczel új diversiót óhajtván tenni s ez által az ellenség figyelmét másfelé fordítani, s ezt magát — ha sikerül — hátában megtámadni: azért Péter-

váradnak tartott, hova június 3-kán érvén, 4-kén a Péterváradot ostromló ellenséges hadat Karlovictól kezdve Kamenicig, annak saját sáncaiban, megrohaná.

E ténynél egész serege a bátorság és vitézség jeleit tünteté föl, mert az első rohammal öt sánc birtokába jutott, egy zászlót és 7 ágyút elfoglalt s 14-et, beszegzett. Azonban keresztül nem törhetvén, sem a sáncok közt magát meg nem tarthatván, visszavonulni kényszerült, mialatt több veszteséget szenvedett, mint magában a támadásban.

Hogy melyik résznek volt nagyobb vesztesége? egészen nem világlott ki, bár a jelentés az ellenség veszteségét 1200 emberre teszi. Mindkettőnek elég része lehetett benne. E kitűnő hadi merény nagyobb eredményt érdemlett volna, hanem a félbehagyást túlnyomó okok látszottak parancsolni.

Alig érkezett Per ez el Pétervádról vissza, Jellasics által — ki Pitéiből egész erejével kitört, — ha jól emlékszem, Kátynál június 6-kán megtámadtatott, megveretett s veszteséggel visszanyomatott. Per ez el vesztesége csekély erejére nézve fájdalmas, de igen nagy mégsem lehetett, mivel bár az ellenség túlnyomó lovassággal rendelkezett, — az üldözést nagyban mégsem használta, mit Per ez el egyik szárnya bátor magatartásának köszönhetett. Más Vészről pedig, ha szétveretett volna, úgy aznap Új-Vidéken nem maradhat vala s így másnap s így tovább a csatorna mögé alig menekedhetett volna bánatlanul.

E csapás után tehát Új-Vidékre ért; itt körültekintvén magát, látta, hogy a túlnyomó erő ellen magát nem tarthatja, sőt attól is félhet, miszerint a csatornától elvágtatják. Petrovácnak tartott tehát, hol egy száguldozó ellenséges csapatot szétkergetvén, kevés pihenés után, egy erős éjjeli menettel Verbászra ért június 9-kén, s itt a csatornánál védelmi állást von.

Egész június 20-káig Verbász körül maradt, s úgy saját átkelését, mint a tiszai átkeléseket őrző osztályai állásait kisebb csatározásokkal Orsováig védte és védette.

Perczel bácsi hadjárata, kezdetétől végéig, nehéz volt. E nehézség gyarapodott, midőn rendes és túlnyomó császári sereg ellen kelle viaskodnia, mert rendes zászlóaljakkal serege nem szaporíttatván, a népfölkelésből alakított osztályai 2—4 havi szolgálat után seregét otthagyták, ezek helyébe újak gyéren szállinkóztak, s ezek is csak akkor kezdék az elment erőt, helyettesíteni, midőn rendében megint fölcseréltettek.

Midőn Jellasics májusban azon tájakra étkezett, akkor Perczel még a népfölkelési erőben is gyengült, melynek szolgálati ideje letelt volt.

Igaz, hogy Perczel utasíttatását, abban áthágta, hogy Titel bevétele előtt ment Bánátba a végből, hogy a kormány által tiltott babérokot fűzzön fejére; más részről azonban igaz az is, hogy Titelt Perczel 7—8 ezer emberével s ily zilált sereggel bevenni oly feladat volt, mit csak csodaszerű szerencsével lehetett volna végbevinni, mivel Titel maga uralkodó magasságra vala épülve, a csajkás-kerület minden hadi szereivel és 60 ágyúval spékelve és harciasán nevelt, s a hadi szolgálatot és fegyvert értő népség által védelmeztetett, a Periasz városánál megerősített biztos tiszai átjáráson Bánátból mindig kaphatott segílyt, s így — árulás nélkül — Perczel hadának nevetve állhatott ellent. Később pedig, midőn Jellasics oda érkezett s magával támadó erőt is hozott, akkor már Titel bevétele nagyobb sereg nélkül egyáltalán lehetlenné lön.

Ítéletem szerint tehát Perczel hadjáratára nézve nem vétkezett; sőt Perlasz város birtoka rá nézve nélkülözhetlen volt, s az a bánáti hadjárat feltétele vala Titel hamarabbi bevételéhez. Ha Perczel Titelt többfelől kö-

zelítheti meg, hibája igen is nagy lett volna; hanem mivel csak néhány töltésen lehetett a számos katonaság által védett,— habár nem állandólag erősített — helyet megközelítenie, melynek még vízi hada is volt: azért Per ez el eljárása megbocsátható.

Tóth Ágoston ezredes Bem alatt Erdélyben működött. Bem — mint vezéreink legtöbbje — önálló értelmet, független jellemet nem igen szenvedhetett maga körül, hacsak az vakon nem engedelmeskedett, azonban szeretett fényűzést s aristokratikus viseletét látni a maga körében. Tóth sem azt, sem ezt nem tehetvén, Erdélyből (mi okból?) Pestre került, s mivel jó hírrel bírt, ismét Bácsba küldetett, hogy Perczeltől vegye át a vezényletet, mi június hó 20-dika körül meg is történt.

E vezényletváltozást a kormány egy curiosuma előzte meg. A kormány, midőn Perczel szűnni nem akaró szemrehányásait és sértegetéseit már sokallani kezdé, azonkívül ellene sokféle' panasz is érkezett, sőt jobb útra vezetni, vagy újabb lemondásra kényszeríteni nem bírta őt: politikai expedienssel kísérelte meg onnéti elmozdítását, — a mivel Vukovics igazságügyminiszter bízott meg. De a dolog nem volt annyira titokban tartva, hogy arról Perczel valamit meg ne hallhatott volna. Kátyi megverettetése ügyis elkedvetleníté, s így a kormány ezen új eljárása felbőszíté, s haragjában a kívánt lemondást lemondásával megelőzte, hanem előbb egy kis elégtételt akart önbecsérzetének szerezni, s egy szenvedélyes és sértő levelet írt Kossúthnak, melyből jellemzésül és az ügyvezetés constatalása végett némely helyet idézhetünk.

Mellőzve szemrehányásait, melyeket Kossúth idézett leveléből már ismerünk, s kihagyván a kihagyandót, így ír:

„Emissariusok jönnek le a felső táborból, kik ellenem lázítani igyekeznek, (mi igaz lehet, mivel Dembinszkyhez is volt egy ilyen kiküldve, hogy felvigyázzon reá).

„Minden lutheránus — szégyen, gyalázat! — ellenégesen fenekedik ellenem.“ (Kossuth és Görgey lutheránus volt.) „Nem elégedtetek meg azzal, mit 8 héten át csekély erőmmel végbevitettem; nem azzal, hogy 8 nagy csatát (!) nyertem, 13 lobogót, 37 ágyát s egy gőzhajót elfoglaltam s egy másikat megrontottam.“ („Mészáros“ hadi gőzös elfoglaltatása volt az egyik, mely „Schlick“-rei átváltoztatása után „Honvéd“-re kereszteltetett.) „Nem elégedtetek meg, hogy tizenkét, erősen elsáncolt helyet rohammal vettem be; hogy Bácsot és Bánátot visszazserzém; hogy a rácokat megzaboláztam — de mégis emberiséget párosítva a szigorral: de még bántalmakkal is illettek, szemrehányásokat teszten, s a parancsnokságot alattomosan akarjátok kezemből kicsikarni“ . . . .

„Sőt naponkint új meg új, gonosznál gonoszabb, éretlennél éretlenebb s egymással ellenkező intézkedésekkel csapataimnak más vezénylet alá helyzetetését nem nyíltan, de csempészve .akarjátok eszközölni; ilyen az, mely 12,000 embert Bács Bánátból fölfelé rendel, holott a Temesvárt s Aradot cernirozó seregeken kívül, — Bemnek nagyobbára újoncokból álló hadait is ide értve — 10,000 emberből álló rendes hadat sem tudok összeállítani, miután hadam nagy része mozgó és szabad, vagy a kormánytól a „Közlönyében rablásra engedményezett csapat; midőn rendes hadaim, táborozásom kezdete óta mai napig 5—6 ezer főnél föllebb nem állottak.“ (A szabad-csapatok szervezése Szemere szerencsétlen gondolata volt, melyek minden nyert zsákmányt sajátjuk gyanánt tekintettek. Hogy a nép ilyféle felhatalmaztatása mily kihágásokra adhatott alkalmat, — el lehet képzelni. Alakíttatásukat a honvédelmi bizottmány szintén roszalta, de Kossúth az eszmét nem merte megsemmisíteni, s a későbbi miniszter-elnök sem akará magát megcáfolni, s így ezen intézmény megmaradt, de hála Istennek, kevés ily csapat alakult!)

„Nem kívánom, hogy ezen ellenem már harmadízben elkövetett istentelen bánásmódot Isten büntessen meg. Muraközi táborozásom alatt is, a móri Csatakor mívelt gaz bánásmódot, Isten benneteket gyalázatos futásra s egymás iránti árulásra kárhoztatott . . . .

„Hatalmotokat féltve, azt hazátoknál jobban szeretve, ellenem ismét szövetkeztetek . . . . Isten újra megvert, s ha Windischgratz a kápolnai ütközet után eszét használja, Oláhországban kerestek menedéket.“

Nem tudom, Perczel Bácsban volt-e még, midőn Jellasics Újvidéken a Duna balpartján levő hídfőt megtámadtatá; de ha nem, — ez nemsokára elmenetele után történt. A város még épségben állott, mint a magyar ügy ellen működő fészek, de vagyonában a hídfő által fenyegetve, csak árulással foglalatoskodott. Jellasics ostromló csapatait Újvidék városában rendező s az erődített hídfőnek indítá, hol 4 magyar század örködött. Ez észrevevén Jellasics szándékát, készen várta ellenét, s az első ostromló csapatot jól célzott ágyúlövésekkel visszaverte. Jellasics ostromlóit háromszor lépteté előre, s ezek mindannyiszor nagy veszteséggel verettek vissza. Jellasics mindenáron, s ha máskép nem lehet, önkatonái holttesteivel akará az árkot feltölteni s azokon a sáncba törni, — hanem mint láttuk, siker nélkül.

Mivel Jellasics rohamoszlopait a város házai mögött rendező, ezt a magyar parancsnok tűrni nem akarván: a várost ürgolyókkal kezdé lövöldöztetni, melyek a házakat meggyújtván, a város legnagyobb része rommá Ion, s így Jellasics benne magát meg nem fészkelhetvén,— máshol köteleztetett szerencsét kísérteni.

A Bácsban történeteket júniusig be végezvén, máshova fordítjuk figyelmünket, s Bemnek június végéig véghezvitt hadjáratát s némely intézvényeit soroljuk elő.

Midőn Bem Erdélyből az orosz-osztrák sereget kiszorító, Erdély urává lőn; azonban ezen urasága csakhamar veszélyeztethetett is. Hogy tehát uralmát állandóvá tehesse, — rendezni kezdett. E rendezése, ha csupán katonai ügyekre terjed, több hasznot hajthat vala.

Bár serege a 27 ezret felülhaladta, de mivel Bukovina, Moldva s Oláhország szélein, továbbá benn a honban is az oláh lázadás ellen, s Károly-Fehérvár körülkerítésében volt az felosztva, azért tevőleges munkálatra 5—6, legfőlebb 8 ezer embernél alig maradt többje. Ezekkel vivott Bem sokkal számosabb s különféle ellenségei ellen, kiket gyors mozdulataival, embereinek legnagyobb igénybevételével s ágyúinak lehető legügyesebb használatával győzött le. Saját személyének a legnagyobb veszélyekben való kitevése által kis seregét bátorságra, kitartásra s az ellenség határozott megtámadására buzdítá, úgy hogy serege benne valami bűvös lényt, valami csodálatos hatalmat látott, s őt mintegy imádtá.

Láttuk, milyen kis sereggel kezdette Bem erdélyi táborozását, s hogy merészsége és páratlan gyors mozdulatai szereztek ama sikert, melyet az osztrákok nehézkes mozdulatai és Puelmer tétlensége még elősegítettek; ezekről már tettünk említést. Azonban ha a székelységet meg nem nyeri, (mivel Magyarhonból segílyt gyéren kaphatott, noha — mint láttuk, — Piskinél a legdöntőbb pillanatban mégis kapott,) győzelmes hadjárata dacára Erdélyt megtartania lehetetlen lett volna.

Forradalmunk első idejében láttuk, hogy a székelyek ellentörekvések dacára a magyar ügynek megnyerettek, mi többek között Berzenczey székely képviselőnek, Gál Sándor ezredesnek s még másoknak köszönhető leginkább. — Eleinte ugyan résztvevésüket az ügyis fegyverben állni szokott tevőleges zászlóaljakkal kezdék meg, — de midőn

a császári sereg Erdélyből kitakarodni kényszerült, akkor az egész nép részt vőn.

Szittya faj volt; körülötte a műveletlenebb oláh s a neki sok kárt okozó, számra aránylag kisebb, s mégis uralkodó s elsőbbséget éreztető németajkú szász faj létezett. Hogy a székelynek ennél fogva a hozzá hasonló magyar fajhoz mindenben jobban kellett szítnia, ez természetes.

Bem Erdélyben seregét tekintélyes lábra akarván emelni, a honba vezető utak és szorosok felvigyázatán kivül még annyi újabb zászlóaljat kívánt alakítani, hogy jövő munkálataiban nagyobb számú sereggel küzdhessen s célját kivívhassa. Ez okok folytán a székelységet, megnyervén, seregét 45 ezerig reményi szaporítani.

E reménységét Bem sikerültnek jelenté; hanem jelentéseit az első hadügyér szentírásnak már azért sem tarthatta, mivel a hadügyér tudott róla valamit, bár sohasem járult hozzá, hogy a kormánytól pártolt alakítók a székelységet jobb ígéretekkel szabad csapataikhoz csábították. Ezen alakítók kevés kivétellel olyak valónak mint a kereskedők nagy világcsapások alkalmával, a kik ilyenkor töltik erszényeiket. Azonban ha május elején Bem seregében a 45 ezer emberből hiányzott is valami, — serege mindazáltal jól szaporodott.

Föllebb mondók, ha Bem csupán katonai ügyekkel foglalkozik, sokkal több hasznot hajthatott volna. Hanem génie lévén, genialis tulajdonainál fogva nem igen genirozta magát, s tevékenységét a polgári ügyekre is kiterjesztette, s azokban a fő kormánybiztosokkal (pl. eleintén Beöthyvel, kiről azt mondá: „Der Beöthy, der hat mich getödtet,“) súrlódásba kezdett jönni; később Csányival, kiről mégis úgy nyilatkozott, hogy ezzel csak lehet élni. Azonban egyenesen katonai intézményeit egyik sem hátráltató, vagy ha igen: fölötte kevésbé.

Midőn azonban Bem gyarmatokat akart alapítani, s a székeleyeket az oláhok helyére átköltöztetni, holott a béke még távol volt; midőn a községek, megyék s egész székek ügyviteli eljárását szabályozni, s egyenesen a polgári igazgatást illető dolgokat saját eszméje szerint kezdé intézni, akkor már közte s az igazgató főbiztos közötti súrlódás elkerülése lehetetlen volt.

S így lőn, hogy a katonai s a polgári hatóság parancsolatai egymással ellentétbe jöttek s a kedélyeket zavarba ejték. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a polgári igazgatók, a jelen szükségleteit legjobban értették, — nem; mert bizony a kormányzótól kezdve lefelé ki sem értette azokat szabatosan, Beöthy pedig e sorok írójával együtt régi muzsikus lévén, több nótát elfelejthetett; e mellett Beöthy heves véralkatú lévén, annyit rontott, hogy a higgadtabb Csányi, midőn még Asztalos is mellette volt, csak ezek kiegyenlítésére szorítkozhatott.

De midőn Asztalos — Csányi szerencsétlenségére — korán elhalt s helyébe Berde képviselő jött; akkor a beteges Csányi alatt is bizony igen ferdén mentek a dolgok; később pedig, midőn Csányi a minisztériumba hivatott, helyébe Szentiványi neveztetett ki. — Ez a tudós erdélyi jogász Horváthot csatolta magához, s előbb minden erdélyi notabilitást kifürkészvén s kikutatván, úgy érkezett Erdélybe.

A kormányzó minisztériumával együtt nem bírt az erdélyi ügyekben eligazodni, mivel erre nézve az országgyűlési felső-házi tagok úgy, miként a képviselők egymástól eltérőleg nyilatkoztak, — s ekként világos képet alakítani nem bírván magának, a szükségletek, a nélkülözhetetlenek s tüstént életbe léptetendőkre vonatkozólag alkalmasan nem is rendelkezhetett.

A békés-jellemű Szentiványi tehát magára hagyatván, s mások befolyásának, — leginkább pedig a

mártius-előttieknek lévén kitéve: mindent a gondviselésre bízott. Ment is minden, a mint Isten nevében menni szokott, azaz elég rosszul, s még rosszabbul azért, mivel a badi parancsnok is bele avatkozott mindenbe, még pedig új s eddig csekély-jelentőséggel bírt tényezőkkel, t. i. a katonai térparancsnokokkal.

Bem a megsebesült tisztet, vagy a kivel megelégedni nem tudott, vagy a kinek arca neki nem tetszett, — hogy egyéb tisztjei számára nagyobb előléptetési tér nyíljk, — térparancsnokká nevezte ki. E katonai tényezők száma a kormánybiztosokét akkor jóval fölül haladta. Ezek más utasításokat kaptak, amazok is másokat, s ekként a két hatóság már az elvben is összekocant s e súrlódás között vagy mitsem tettek, vagy bizonyosan rosztat, mindig pedig az egyik tekintély megalázásával. Mivel pedig Bem bírta a valódi hatalmat, a fegyveres erőt, azért többnyire a polgári hivatalnokok vesztettek. A katonák szarvai nőttek s azért öklelődtek, döfködték a jó rendet. Kivételek is voltak.

Bem, az önféjű s önmagát tanított (autodidaktos) férfi, ki Párásban a mnemonikát is tanította; ki — mint láttuk — mások irányában pazaiáo s maga iránt cynikus; ki ruháját soha sem változtatta; a ki szemre igen szegény urnák látszott lenni, de a ki valójában a látszónál is szegényebb, s oly szegény volt, mint a templom egere s az is maradt; de ki jószívű és kegyelmes is volt egyszersmind: ez a Beül azt gondolta, hogy Erdély — mivel azt az ellenség kezéből kiragadta, — azért az övé, s azt magáénak is nevezte; s azért kívánta is, hogy inkább a kormány engedelmeskedjk neki, hogysen ő annak. Többször kimondá, hogy ő kinek sem engedelmeskedik s e szerint senkinek sem hajolt meg, senkinek sem engedett. — Gyakorta megtörtént tehát, hogy a kormányzónak meg kelle őt intenie; Bem ezen intésekre lemondási

fenyegetésekkel felelt, mivel pedig nélkülözhetlen volt, azért a kormányzó elhallgatott, sőt még sok, saját körébe vágó tettét is jóváhagyni kényszerült, s csak alattomban dolgozhatott polgári tekintetben káros rendeletei ellen.

Magyarországban — mellékesen legyen mondva — a lemondási fenyegetések úgy szólván maximálisan használtattak, s kiki akkor állt elő velők, midőn annak lehetőségét ösztönileg érzé. így tett Kossuth kezdettől fogva mindig, így Bem, így Görgey, de ez utóbbi csak egyszer, Komáromból; így mások; sőt még e sorok ivójának is el kell mondania mea culpáját. Ez nagy szegénységi bizonyítvány honunkra nézve; tette volna csak azt valaki az első francia forradalomban: hány alkalmas ember lett volna minden lemondott helyére!

Kossuth érezvén Bem nélkülözhetlenségét, azért hódolt neki, Bem szintén ismerte erdélyi sine qua non-ságát; mert ha Bem Apó onnét eltávozik, a székelyek egyes becsapásokat tesznek ugyan, — de vége az enthusiasmusnak.

Bem önkényes eljárásának csak két példáját hozom fel. S ezek egyike volt Bánátban létekor a sóár önkényes leszállíttatása. Az ellenséges indulatú tartományokban, a határőrök és oláhság között jótéteményeket osztogatott a magyarajkú honrészek rovására, melyek a terhet legtöbbszörre egyedül viselék, mi a kormányt kellemetlen helyzetbe hozta.

A másik eset, hogy a szászoknak általánosan megbocsátott, s csak pénzbeli sarcot vete ki rájuk, s hogy minden elfogott oláht, haza bocsátott. Célja ezekben is jó volt, mert általuk a mindent felforgató szászokat s a tévútra vezetett oláhsokat a magyar ügynek akará megnyerni. Ezzel ugyan a kormánynak semmi akadályt sem szerzett, csakhogy jótétének hasznát nem látta, mert az erdélyi szászokat nem ismerte, kiknek jóakarát — ha

még Bem fizet is nekik — megnyernie még akkor is lehetetlen volt.

Bem nem igen gyorsan haladó szervezései, a kormányhatalmi sűrűlódásai s még más előttem ismeretlen okok miatt jövetelével késett, bár jöttét tudatá a hadügyérrel; s midőn kiindult, seregének egy, dandára a Maros völgyén húzódott, Bánát felé.

Ő maga áprilisban a hátszegi völgyön vonult kérésztől, legfőleg 2500 emberrel, kiket a többi seregnek követnie kellett volna. E kis seregcsoja is csupa újoncokból állott, hanem vezérek érdemei által lelkesültekből, kik Vajszlovánál 2000-ig menő osztrák rendes erővel találkozáván, ezt — egy hegyfolyamon keresztül gázolván — minden lövés nélkül megtámadák és pedig oly elszántsággal, hogy az ellenség rendetlenül kényszerült hátrálni, s így Bem Karánsebesbe vonulhatott; innét erejét csakhamar Lúgosnak fordítá, hol a Temesvárból ellene kiküldött 4—5 ezerből álló osztrák osztály állott, őt mozdulataiban akadályozandó.

Leiningen osztrák tábornok, egyike a magyarok legszenvedélyesebb gyűlölőinek, vágya kielégítésére jó alkalmat látott. Azonban őt Bem újonc és kisebbszámú hadával csakhamar elsöpörte maga elől, mert Leiningen Temesvárig meg sem állott, ott lehelvén magát csak biztosan. A mint Leiningen Lúgostól eltűnt, Bem őt elővédéi által két úton vette üldözőbe, gondolván, hogy Vécsey, kit közremunkálásra hívott fel, Aradról Békás megszálltával Leiningen hátvonalát eltorlaszolandja, s így őt megsemmisítendő, mi azonban nem történt meg.

Vécseynek ugyan meg volt hagyva, hogy Bem fölszólítására az ostromnál nélkülözhető seregrészével annak mozdulatait elősegítse, azonban Bem — másnak tekintélyét mibe sem vevén — Vécsey alattvalóival ennek híre és tudta nélkül rendelkezett, s így történt, hogy

Villám alezredes, ki Vécsey alatt állott, a mint Bem nyílt levelét megkapta, kitűzött helyét főlebbvalója tudta nélkül oda hagyá. Vécsey ezen engedelem nélküli eltávoztatást mint tekintélye sértését roszul vevén, Villámot visszaparancsolta, a miért Bem őt hazaárulónak nyilvánította, mit azonban Bem később mint félreértést, visszavonni kényszerült.

Bem haladék nélkül szintén Temesvárnak tartott, hol báró Bánffy János ezredes egy dandárral egyesült vele. Mihelyest Temesvárt elérte, serege egy részével a várat körülkerítette, más részévek a vár környékét keresztül-kasul járta, s azt az ellenséges portyázóktól megtisztította, — harmadik részével pedig személyesen Versecnek indult.

Ha sokra teszszük egész serege számát, az így is alig lialadá meg a tíezret, s ha ehhez a Kollman ezredes által vezényleti, és Perczel által kirendelt 3000-nyi nép-fölkelési csapatot is hozzá csatoljuk, ezzel 13.000 embere működött az osztrák ellen.

Az „Esquisse de la guerre d’Hongrie“ szerint a temesvári őrség 8659 emberből állott, s ha ennek föl-szabadítására a Titel körül táborozó Jellasics valamely divisiója rászánja magát, — ottani helyzetünket még nehezbbitetheti. Végül: Puchner szintén készült Oláhországból bevonulni, kinek erejét 14.000 emberre számították. — Bem, hogy feladatának sikerrel feleljen meg, seregét oly ügyesen helyezé el, mozgató s mutatá mindenhol és sehohsem, hogy a vár őrsége és környéke azt 50.000 emberre becsülte.

Ennek következménye az volt, hogy midőn a vár-őrség pár kirohanása visszaveretett, több kirohanást megkísérlem nem mert. — Miután Bem a környékét s a vár-őrséget megfélélnkítette s oldalában Kollman s a Perczel által hátrahagyott őrségek biztosították, akkor a

május elején Oravica felé küldött, elővédje után sietett, melynek sikerült időközben Oravicán állást foglalnia.

Bemnek szerencséje volt régi ellenségét, Puchnert május 8-kán Fehértemplomnál s 10-kén Petrilovánál megvernie, s azután még egyszer Szászkánál, hol az magát tartani akará, — végre 16-án Oláhországba kikergetnie.

Bem Orsó várói fölhívá a határt védő török parancsnokot, hogy ne engedje meg a Törökország iránt barátságos magyar földnek török felsőség alatt levő területről való megtámadását s aztán az osztrákok lefegyverezését, és fegyvereik átadását követelie; erre Omer pasát is megkérte, ki az egész oláhországi török sereg vezénylője vala; — de sem az egyik, sem a másik nem történt meg.

Bánátban ekként Temesváron kívül, — melyre most szigorúbban vigyáztak, — ellenséges tevőleges erő nem létezett, s így a honvédelmi erő szaporítására a Bánátot is fel lehetne használni.

Ezt Bem emberséges és engesztelő módon tette s az ottani lakosokat sok teher alól felszabadítván, a sóár leszállításával a határőrök és a provinciális nép hajlamát megszerezvén, azokat önkénytes újoncozásra buzdította. Ezenkívül az ottani vashámorok birtokába jutván, a hadi szerekben bőséget idézett elő.

Bem — mint láttuk — dolgait Bánátban elvégezvén, — a Tisza és Dunán szolgáló átmeneteket magyar őrségekkel rakta meg. Azonban seregének száma nem volt oly tetemes, hogy Erdélyt a külső berohanástól megvédhesse, hogy a belső oláh lázadást csak meg is fékezhesse, s hogy még egy tekintélyes sereggel az osztrák seregeket Tótorszáiban és Magyarhon szélein fölkereshesse, s ha megveretésök sikerül, — győzelmes fegyvereit tovább vihesse.

Hiszem, hogy az olvasó el nem felejtette, mikép ilyes terv már régebbről létezett, mely az elébbi had-

ügyér kérelmére azon időre halasztatott, midőn Bács és Bánát tökéletesen biztosítva lesznek. E kívánt biztosítás nem volt ugyan meg, de az ellenséges erők annyi megvertetés után lehangoltatván és szűk térre szorítottatván, a másfelé irányult diversiókat megengedék, noha azért ama fellengző tervek kivételére gondolni is alig lehetett, mivel Jellasics még megveretlenül és összpontosított erővel állott Szerémben.

Mi okozta azt, nem tudom, hogy Bem Perczellel, kit ő vitéz munkálkodásáért feldicsért, Jellasics ellen mitsem gondolt ki arra, miként a fiumei kedvenc eszme kivételét megközelíthessék. A mit tudok, az, hogy a főbb vezénylők között sokféle szóvitáról, rász hangulatról, sűrűlódásokról s másokról lévén szó, — e dolog elmaradt. Hanem még egy más akadály is adta magát elő, t. i. hogy a székelyek nem szerettek hónuktól távolabbra menni. Ennélfogva Bem elhatározta visszatérni Erdélybe, hogy ott tovább rendezkedjék, de előbb Kossuthal kívánt találkozni.

Kossúth tehát Bemmél Nagy-Váradon találkozott, s hogy mily eredménnyel? azt nem tudom, kivéve, miként Kossuth igyekezett őt rábeszélni, hogy az oly önkényes intézkedésekkel, milyen például a só árának leszállítása vala, ezentúl hagyjon föl; hanem az bizonyos, hogy egymás irányában nem a legnagyobb megalégedéssel látszottak lenni, sőt köztük a kölcsönös bizalom is lazult, mi később Viddinben tökéletes szakadással végződött.

Ezek után a magyarok fényes csillaga nemsokára mindenhol homályosodni kezdett, s hogy ezt, s ezzel a legfájdalmasabbat leírassuk, Pestre kell visszatérnünk.

A kormány még Debrecenben volt, sőt Buda bevétele sem ment még végbe, midőn a seregben elharapódzott visszaélések s az önkényes eljárások gyümölcszeit

meghozván, azokat a kormány s az erélyes hadügyi helyettes sokallani kezdék. A kormányzó tehát részben önszántából, részben pedig a helyettes hadügyminiszter ajánlatára május 20-kán a hadügyminisztérium kérvényét a következőekben elfogadta, s azt végbe vinni rendelé: „Egy orosz sereg betörésének lehetőségéről s az osztrák sereg erejének mindenfelől szaporításáról tudósítván, a nemzet hadi ereje működését ezentúl egy, a kormánynál elhatározott közös védelmi elv fogja vezetni.

„A hadrészeknek menetőkbeni önkényes eljárásuk, s az egyetemes hadvezetés mibe sem vétele ezentúl tilalmaztatik; de hogy ez lehetővé váljék — egy, az egész honvédelemre kiterjedő nagy terv fog kidolgoztatni, mely minden egyes vezénylő teendőjét kitűzendi.

„Buda bevétele, — vagy ha ez nem sikerülne, — egy hadtest otthagynása s a többi hadrészeknek a felső Duna részeire való előremozdítása után Görgey, a fővezér, a hadügyminisztérium átvételére a kormány helyére elváratik, hogy az egész védelmi terv életbeléptetését megkezdhesse.

„Az önkényes tisztikinevezések s lovagrenddeli díszesítések az egyes vezénylők részéről megtiltatnak, s mindaddig, míg a hadügyérnek a törzstisztekre nézve tett előléptetési ajánlatait a kormány nem helyesli s meg nem erősíti, — azok ne nyilváníttassanak, kivévén a csatáren érdemlett jutalmazásokat. — Ezen, a kormányzó és a miniszteri tanács által helybenhagyott határozatot a hadügyminisztérium az összes seregekkel tudassa“.

Vájjon mit tanulunk ebből, vagyis inkább: mi ennek a morálja? Az, hogy a kormányzó az orosz beütést május 20-kán még csak valószínűnek tartotta, holott az osztrák hivatalos és más hírlapok már május elsőről való számaikban így nyilatkoztak:

„Mivel a magyarhoni fölkelés néhány hó óta ily

terjedelmet nyert; mivel mostani phasisában az európai rendetbontó párt összes ereje egyesülni szándékozó jellemet mutat; s mivel mindannyi állam érdeke abban központosul, hogy a császári kormányt az ottani rendzavaró merények elleni harcában gyámolítsa: ez okok arra bírták ő császári fölségét, hogy az orosz cár ő felsége fegyveres segélyét kísérje, mit az orosz cár legnemesebb készségében azonnal a legbővebb mértékben megadott“ stb. Hogy ezt a kormány ne tudta volna, annál bajosabb elhinni, mert a leghermeticusabb elzárás ideje alatt, még akkor is, midőn a magyar kormány csak a tiszántúli megyékre szorult volt, minden fontos külföldi irományt megkapott. Nehéz azon okot is elképzelni, mely a kormányt színlelésre, önmaga s a haza ámitására készítet.

De menjünk vissza. Görgey Debrecenből csakhamar visszatért Budára s mintegy megsokszorozta magát, mert hol Budán volt, hol Komáromban, a hol feladata szerint működött, a jövőben teendőkre készült s a bon védelmére minden lehetségest elkövetett. Hogy hadügyi altitkárával való együttműködése ezen túl nem terjedt-e? ők tudják; mert Görgey titkolózó, rejtélyes jellemével, páratlan színlelésével, előre jól megfontolt hidegvérűségével, s lia kellett, logikai szabású hazugsággal a figyelmezőket tévútra bírta vezetni.

A kormányzó új állásában a dologból nem fogyott ki, sőt ölte magát azokkal, hanem mivel volt miniszteriuma, azért a belügygyel keveset bajlódott.

A hadügygyel — szokása szerint — többet bibelődött volna, azonban a hon felső részében Görgey személyesen parancsolt, kiről tudta, hogy az csak azt teljesítendő a mi nézeteivel összhangzásban áll; a kit győzelmei után népszerűtlenné tenni nehezen lehet, s ki ezek következtében oly tekintélylyé lőn, mely a hatalom mér-

legét a netán előfordulható összekoccanás esetében könnyen a maga részére billenthetné.

Erdélyben is nőtt Kossúth baja, hol Bem szintén nem engedelmeskedett, s hol egyikök sem volt képes némi rendet létrehozni.

Tehát a beavatkozásra nézve csak a bácsi sereg maradt fenn, hol — Perczel lemondása után — az új vezénylő elég hajlékony volt arra, hogy a kormányzó tanácsát elfogadja.

A külügyben sem igen volt Kossúthnak egyenes befolyása, melyben a derék gr. Batthyányi Kázmér működött, kinek nyelvbeli jártassága s az angol és francia nagy világgali ismerettsége szükséges és nélkülözhetlen tényezők voltak, s kinek önbecsérzete nem szenvedte volna meg, hogy mellette nyilvánosan mások is használtassanak.

Hogy azonban Kossúth, Fülöp Lajos példája szerint, különös és titkos ügynököket ne tartson, — mihez a forradalom óta hozzászokott, — ezt nehéz elhinni. Voltak hivatalos ügynökök, mint például Teleky László Párisban, Pulszky Ferenc Londonban s mellékesen Poroszországban s kellett volna még lennie ügynöknek Stambulban és Belgrádban is.

Láttuk, hogy a habsburg-lotharingiai ház uralma megszűntét nagy ildommal decretáltuk, s hogy ennek következtében Magyarhon függetlenségét s jövőben elhárítandó államalkatát szintén kimondtuk s pedig máson kívül azon fontos okból, hogy ezt a sereg s annak élén annak feje is kívánja.

A mit azonban nem láttunk, sem nem hallottunk, az: hogy épen a sereg feje, Görgey — persze hogy post festa! — erről furcsán nyilatkozott. Tudniillik egyik jó barátjának s a kormányzó titkárának, Rákóczi Jánosnak barátságos fölhívására, hogy — miután a függet-

lenséget helyeslő s tisztelgő üdvözletek mindenünnen gyűlnek a kormányhoz — ő se maradjon hátra s tegye meg ugyanezt: Görgey írásban serege körében, élő szóval pedig Rákóczi előtt kinyilatkoztatta, hogy a mit a kormányzó jul. 2-án ildomnak és nélkülözhetlennek nyilvánított, ő azt oktalanságnak s a sereg véleményével épen ellenkezőnek tartja.

A tény megtörtént, s így természetes, hogy a kormányzó mindenhol kopogtatott, mindenhol rokonérzetet gerjeszteni s ezzel ügyének támaszokat szerezni iparkodott, még pedig majd szép mondásokkal, majd Magyarhon erejére és képességére való figyelmeztetéssel, sőt még azon fenyegetéssel is, hogyha őt a nyugati kormányok nem segítendik, magát mindenestül az oroszoknak adja át.

Ez azonban az európai diplomatia fontolva haladó eljárását nem élénkíté. Beöthy Ödön Bem győzelmei után még Debrecenből oly utasítással küldetett Törökországba, hogy magát először is Oláhországban fészkelje meg s onnét Stambulba jusson. — Hanem Omer pasa és Fuad effendi nem akarván vagy nem bírván számára útlevelet eszközölni s ez által az ügynek hivatalos szint adni, s mert Stambulból sem jött válasz, azért Beöthy Brassóban fennakadt s elunván ott veszteglését és Oláhországba való juthatásának siker nélküli kísérleteit, — visszatért.

A függetlenségi nyilatkozat után erélyesebb s a nyugati viszonyokkal ismeretesebb egyénre lévén szükség, ezt a kormány a magát följánlott művelt s fiatal gróf Andrássy Gyulában vélte föltalálni. — Ez egyenesen Stambulba utasított, hogy ott herceg Czartorinszkynek már régebb idő óta ügyesen működő ügynökével, Csajkovszkyval magát érintkezésbe tevén, a török udvar hajlamát megnyerni igyekezzék, s azután — ha a

szükség úgy hozná magával, — Párisig és Londonig is működjék.

Londonba az angol Brown küldetett, kit a kormány nem tudom hogyan és honnét szemelt ki, s ki „pro hoc“ őrnagyi címmel ruházta fel. Ennek utasítása volt, hogy Pulszkyval Palmerstont a magyar ügy mivoltáról értesítse, őt annak pártolására bírja s hogy egyszerűsmind a „Daily News“ és az „Examiner“ című, minket pártoló angol hírlapok útján az angol népre hatni igyekezzék.

Az észak-amerikai államok bécsi követjét — republikánus létére — meghódítani nem volt szükség, mivel ez csak alkalmat várt, hogy Magyarországot, mihelyest harca csak legkisebb reményt is nyújt szerencsés eredményhez, független államul elismerje.

Párisban — mint tudjuk — gr. Teleky László működött s nem nagy sikerrel, mert a republika miniszterei propagandálni nem akartak, s mert a külügy vezetője hajlamát csak szóban nyilvánította, mivel Lamartine érzelgős és költői programja csak a francia nemzetet biztosítani s a külhatalmasságokat megnyugtatni óhajtá, a miért — humanitási szempontból — saját hatását lebilincselé. Később, ha akarta volna is pártunkat fogni, ezt nem teheté, mert collegája, Louis Blanc, a híres 1830-iki forradalom történésze, minisztériuma alatt a kormányba a zavar oly elemét hozá be, melyből később a júniusi zavarok keletkeztek. Ehhez még Ledru Rollin belügyér negatív republicanusát toldhatjuk, ki ezen elvből indulván ki: „takarodjál innét, hogy magamat helyezzem oda“ — csak kormányozni igyekezett, a „hogyan“ és a „miképen“-ről fogalma sem lévén; s szilaj lovak gyanánt mindannyian másfelé húzván, ott-hon annyi bajjal küzdöttek, hogy kifelé nem hathattak.

Később pedig, midőn Napóleon Lajos lett elnökke

s alatta Lafitte külügyérkedett, — az egyenesen nemcsak tettel, de szóval is megtagadott mindent, sőt a forradalmi embereket — lettek légyen azok a törvény védelmében azokká vagy nem, — az otthoni vörös republikánus párt elveihez szítáknak tartván, — még üldözte is.

Midőn alelnökké Boulay la Meurthe lőn, akkor Bem kecsgettette Kossuthot, mivel az Bem ismerőse volt. Midőn Lafitte vezette a külügyet, akkor Biesztjanovszky reménylett, mivel ez azzal Algierban együtt harcolt s barátságban élt; — azonban egyik sem tett semmit, mert Franciaország saját bajával vala elfoglalva.

Ezekből láthatni, hogy gr. Teleky a legjobb akarat mellett sem tehetett semmit, s hogy tiszteletet és tekintélyt csak saját személyére nézve szerezhetett magának: legfőképp jól kidolgozott röpiratainak köszönhető.

Hg. Czartorinszky, a lengyel száműzöttek nagyobb részének főnöke s ezzel az orosz-szláv elem ellenzéke, az 1831-diki lengyel forradalom megbukása után tekintélyével s diplomatai ügyességével figyelmet igyekezett gerjeszteni. Mindenhol tartott ügynököket, kik a lengyel ügyet védelmezték, s így Törökországban is, melynek kormánya Lengyelhon földaraboltatását el nem ismerte, s mely az oroszot legnagyobb ellenségének tartá. Czartorinszky csak innét várhatott némi segílyt.

Stambulban Csajkovszky volt Czartorinszky ügyes ágense, ki a szláv világban szépliteraturai munkáiból már azelőtt is ösmeretes vala s ki, mint lengyel, örömet működött az orosz ellen, s ki működését a török hatalom alatt levő szlávokra is kiterjesztette, kiket az orosz papság izgatásától megszabadítani s a lengyel elvnek megnyerni igyekezett.

Csajkovszky segílyére, ügyünk előmozdítására Biesztjanovszky lengyel ezredes különös ügynökként

küldetett Szerbiába, kinek még azon földadata is volt, hogy a szerbiaiakat a magyar ügygyel kibékítse.

Háborúnk kezdetekor Teleky Czartorinszkynál részt vett egy szláv gyülekezetben, melyben az egész ausztriai szláv faj szövetséges tartományokra! elosztásáról s ezeknek szövetkezéséről önmaguk és a magyarok között, folyt a vita. Felhozatott, hogy a magyarok régi királyságuk alatti felsőbbségükről mondjanak le, s hogy engedjenek a különböző szláv fajoknak független kormányzást.

Ezen eszme akkor elhangzott s eredmény nélkül maradt s azért a párisi lengyel comité, Zamojszky (Czartorinszky unokaöcse) vezérlete alatt, a magyar ügyet a szláv ügy ellenesének tartá, bár több lengyel érületű férfi, mint Dembinszky, Bem és mások a magyar ügyet magasabb szempontból fogván fel, azt nemcsak pártolók, sőt — mint láttuk — a párisi comité dacára ez ügy melletti karcolás végett Pestre is siettek.

Bemnek mily véleménye volt? nem tudom, s talán ő sem tudott mást, mint azt, hogy a hol csak kilátás van az oroszoknak ellenállhatni: neki ott kell lennie. Dembinszky azonban már eljövetele előtt egy manifesztumában kijelentette az okot, hogy miért pártolja a magyar ügyet, s kifejté, miként ennek kivívásával hazája függetlenségét is elősegíti.

1849-ben egy magyar ügynök, Szarvady, (vájjon valódi-e, vice-e, vagy csak subágens; Teleky tudtával-e vagy a nélkül; Kossuth megbízásából-e vagy csak önfejéből?) fegyverszállítás felett alkudozott a szerbek számára, hogy ezeket a magyar ügy mellett használhassa, vagy a fegyvereket a magyaroknak átadja? — bizonyosan ki nem világi ott. Az alkudozás megtörtént, de Teleky kinyilatkoztatta, hogy ő miről sem tud, Kossuth pedig roszalta, s így csak Csernátoni, Kossuth rendületlen

híve s meghittje s még talán Bisztyanovszky tudhattak róla valamit.

Ez Párisban történt. Közelünkben, Belgrádon Bisztyanovszky működött, sőt gyakran megfordult Pesten s Debrecenben is, a szerbeket Magyarhonban barangoló csoportjaik visszahívására, a magyarokkali kiegyezésre, sőt még ezek melletti harcra is rábeszélni igyekezvén. Szerződési pontokról is volt szó, s arról, hogy Knicsanyin, a szerb hadi főnök örömetest lett volna magyar tábornokká, ha a magyar kormány a szerződési pontokat megerősítette volna. Azalatt, míg az egyezkedés megtörténék, Bácsban és a Bánátban más tábornoknak kellett volna működnie; Perczel azonban túladott a szerződési pontokon, s öneszmélte terve s a kormány utasítása szerint a szerbeket Bácsban megtámadta, megverte, s így az egész szerződés füstbe ment.

Ez volt a külügyi diplomatiái eljárásnak e sorok írója által ismert összege. Vájjon más országokban voltak-e a kormánynak ügynökei? nem tudom. Ha voltak, becsületes kémek s talán itt-ott izgatók is lehetek, — minden hatás nélkül.

VIII. FEJEZET.

Fény után homály. — Az orosz-osztrák sereg száma s betörése. — A magyar seregek megkezdik az élet-halál harcot. — Tetteik és támadásaik, az erdélyiekkel együtt. — Arad vára megadja magát. — Levelezések, viszálykodások s egyebek.

Egy német tudós azt mondá: „A történet szép tudomány, hanem használni csak az tudja, ki tanítja.“ Ez mindaddig igaz volt, míg Guizot, a történet tanára 1848-ban maga is meg nem bukott. Annyi igaz, hogy a népek vezetői a maga idején mitsem tudnak a történetből, azaz akkor, midőn mások hibáin okulni kellene; mert midőn erre a legnagyobb szükség volna — a tények és tényezőik emlékezetükből elszállanak.

Így járt a magyar kormány is; ez 1831-ből ismerte a francia találmányú non interventiót; s bár Lafitte, az akkori külügyminiszter dörgött ez elv megtartása mellett: Ausztria Zucchit, a modenai, parmai és római legatiók felzendült seregének vezénylőjét a Pó vizén túl fölkereste, szétverte s e hercegségeket megszállotta, mely pantalonádban e lapok Írója is részt vett.

Az 1816-iki békekötés Belgiumot Hollanddal összekötötte; hanem Belgium megaléglván az unalmas- Myn-Herr-ek kormányát, lerázta őket nyakáról, mire a franciák önalkotta elvük dacára interveniáltak s a rősz házas-

ságot feloldották; legközelebb pedig Oroszország a bécsi congressus által szabad államnak nyilvánított Krakkót Ausztriának ajándékozta. S mégis mindezek s annak dacára, liogy az 1849-iki februárban az oroszok interveniáltak, hogy az osztrák hírlapok május 1-jén az orosz intervenciót már szerződés által meghatározottnak hirdették, a magyar kormány azt hinni mégsem akará. Tán azért nem, mert Ausztriávali háborújában győzelmes fegyverét a határon túl vinni nem engedte s ezt magának érdemül tulajdonítá.

A kényuralom alá vetett Oroszország annál örömebb fogadta beavatkozásra való felszólítását, mert ezt hitte legalkalmasabb módnak arra, hogy a szabad eszméknek területére való beszivárgását seregeivel megakadályoztassa, bár a cár szándékát az előkelő oroszok közül többen s ezek közt Paskievics hg. is roszalák; hanem végre is a hatalmas autokrat „parancsolom“-ja győzött s az orosz sereg előre nyomult. Miklós cár pedig, hogy népeit és seregét buzdítsa, lapjaiban kihirdette: „hogy seregeivel újra készülnie kell, mivel egész Európa ellene van, hanem ő miként 1812-ben, úgy most is megszégyeníti az Isten ellenségeit, s őket legyőzi.“

Midőn a külföldön tartózkodó lengyel honfiak e nyilatkozatot tudomásul vevék, azt gondolák, hogy a háborúban hazájok is részt vehet, s haza tértek, hogy az oroszok ellen harcolhassanak.

Még két kis jegyzetet szabad legyen itt előadnom.

Az orosz seregbeli lengyel ezredek az akkor Eperjesen levő Dembinszkyvel tudatták, hogy csak egyszer verje meg jól az orosz sereget s azután látni fogja, mi történend.

Másik pedig az, hogy Paskievics herceg, ha a magyar háborút nem végzi be hamar, vagyis ha az két hónál tovább tart — visszahívatik, s mivel az orosz sereg már oly szétszórásban létezett, hogy azt féken tartani alig

lehetett, azért Oroszországnak akkor a hiányt rögtön pótolnia nehéz lett volna.

Nem csoda, de különös tünemény az, hogy az orosz sereg, valahányszor honából kivonul, ragályos kórt hoz magával. Az orosz katona rász eszedelhez lévén szokva, ha honából kijő, legfőképp nyáron, minden zöldséget, gyümölcsöt, fűvet és héjat össze-visszaeszik, s azt is nyersen; azért betegségeknek teszi ki magát, melyek a tevőleges erőt csakhamar meggyengítik. Mivel pedig katonáskodni s harcolni nem szeret, de annál inkább fajtalanzkodni, rabolni, s ha megvertetik és hátrálni kényszerül: a fegyben alább száll, embere vadállattá fajul s az ellenségnek csakhamar martaléka leszen.

Így történt az 1828—1829-iki török háborúban, mikor az orosz sereg olyannyira fogyott, hogy paraszt podgyász-szekereseit kelle felöltöztetnie, csakhogy kellő számot mutathasson. A törököt azonban a nyugati kormányok békére készíteték s így mégis az orosz győzött. — Úgy látszik, hogy érdekét az egész világ előmozdítja.

Láttuk, hogy Görgey kettős állásában önmagát meg-sokszorozni látszott, hanem ha áll ama latin mondás: „qui multum vilit, nihil vult“ — úgy bizony Görgeynek is jobb lett volna a két hivatalból csak egyet választania s azt lehetőleg betöltenie annál inkább, hogy a tevőlegesen működő fővezénylők száma ne csökkenjen s hogy más részről az ügyvitel is pontosabban kezeltethessék.

Így, a mint a dolgok állottak, kevés kivétellel oly tisztak működtek, kik tevőleges szolgálatukban sem tanúsítottak erélyt; a mi pedig az újoncozást és főszerelést illeti, a mellett inkább henyéltek, mulattak, mintsem az ország dolgának előmozdításához láttak volna, s azt követelték, hogy a hadügyminiszter székhelyén jelen legyen. Másrészt pedig még az ellenség közelében sem vitethettek a hadi ügyek kellő pontossággal, miután a két

fő hivatalt viselő egy személy annyit volt távol mint jelen.'

Windischgratz után, mint láttuk, Welden vette át a vezényletet, de mivel ez előde szerencsétlenségében osztozott, azért midőn az orosz összmunkálkodása mellett újra harcra kellett volna kelni, ő inkább a bécsi hírlapok elleni csatázásokat választá, s így a vezénylet a vasszívű és vasakarátú b. Haynaunak adatott át. Ez Olaszhonból — mint Brescia bombázója — némi hírrel bírt, s iránunkban telve vala egész boszúval.

Mielőtt Haynau hadjáratát az egyesült sereggel megkezdette, Kmetty Győr melletti állásából — a magyar had legszélsőbb balszárnyát képezvén — hallván egy osztrák osztálynak Csornáig való előnyomulását, azt szabad akaratából megtámadta s onnét június 13-dikán ki is verte, hol Viess tábornok meg is halt.

Az ellenséges seregek egyesülvén, lassan-lassan tért foglalónak hazánkban s számuk a magyar seregénél kétszer nagyobb vala.

Mint az akkori tudósítások mondák, az oroszok 1½ sereggel (armée) ütöttek be. Egy seregök 100 ezerből állott, következőleg a betörő sereg 150.000 emberből. Raming, az osztrák tábornoki főnök ekként osztá fel az orosz sereget:

114 ezer gyalog, 15 ezer lovas s 464 ágyú Paskievics alatt Felső-Magyarországban. Ebből, vagy tán más seregből mozgott Szakén vezénylete alatt Liptó- és Árva-megyéken keresztül egy hadosztály a Duna felé, mely 15 ezer főre rúghatott.

Lüders alatt 25 ezer ember s 68 ágyú, Grottenhielm alatt 10 ezer ember, 24 ágyú Erdélyben, és 16 ezer ember vala Paniutin alatt Haynau seregénél.

Ehhez számíthatjuk még az osztrák erőt, mely teljes erőmegfeszítéssel egészítette ki magát, s mely erő 160.000

embert tehetett az Olaszthonban foglalatoskodókon kívül, hol 120 ezeret mondtak létezni, s Gallicán kívül, hol későbbben és szervezésben levő zászlóaljok voltak, s hol a felizgatott parasztok 1846 óta uraságaik merényei ellenében hatalmasan rendőrködtek. Ide számítható az Erdélyből kiszalasztott 16.000 ember, kik később még Bukovinából is erősödést nyertek; az 50.000 főre menő várőrségek, a Jellasics vezénylete alatt levő 24 ezer s Bécsben 10 ezer.

Ha ezek mind nem is vezettettek egyenesen Görgey serege ellen, — mert az idősb Nugent tábornok Pécs felől nyomult előre s osztrák osztályok másfelől is mutatkoztak, — mégis az orosz segélysereggel együtt oly tekintélyes hadi erő mozdult előre, mely feladata megoldásához eszközt bőven nyújthatott.

Raming Haynau seregét az orosz segélyen kiivil 66.000 gyalogra, 10.000 lovasra és 324 ágyúra teszi, Jellasics seregét pedig 44.000-re, 7000 lovassal és 168 ágyúval, mely erő- ha valóban rendelkezése alatt állott, ez Jellasicsnak vezéri tulajdonairól nem legszebb bizonyítványt nyújt, Per ez el ügyességét pedig emeli, ki őt túlnyomó ereje dacára annyi ideig shakkban bírta tartani.— Clamm Erdélyben levő seregét Raming csak 12 ezerre teszi. Azonban legyen akármiként, Haynau hadi munkálatait mindenestre túlnyomó erővel kezdheté meg.

Ennek ellenében a magyar sereg, ha a komáromi őrséget 10 ezerre tesszük (mely a később mindenünnen Komáromba tóduló újoncok által gyarapodott,) Görgey alatt csak 50 ezer gyaloggal, 7000 lovassal és 209 ágyúval rendelkezhetett, tehát ez mindenben aránytalanul gyöngébb volt.

Az igaz, hogy ezen sereg lelkesítő eszméért küzdött s vezére is meg akará védeni szerzett babérait, — mindazonáltal feladata felette súlyos volt.

Még mielőtt Görgeynek az ellenség összes erejével kellett volna megküzdenie, vagy azért, mivel az ellenség erő előnyomulását a Duna bal partján hátrálni s előmenetével Pozsonyt is fenyegetni akará, vagy mivel a háborút fényesen akará megkezdeni: június 16-dikán az ellenség legszélsőbb szárnyát Zsigárdnál Asbóth dandárnok által megtámadtatá. E csata az ellenség fedett, átvágott helyzeténél fogva, melyet az osztrák vadászok előnnyel használhattak, részünkről nehéz veszteséggel volt összekötve.

Görgey e szerencsétlen merénnyel nem lévén megelégedve, a veszteséget a vezénylő tudatlanságának tulajdonná, miért azt a seregtől azonnal elküldé, s a veszteséget azon tájon, azon körülmények között, de nagyobb számú erővel önmaga akará. helyrehozni.

Tehát Perednél, Zsigárol közelében, az ellenséggel június 20. és 21-kén két napig csatázott; eleinte, midőn az osztrákok csak egyedül valónak vele szemközt — előnnyel, hanem midőn az orosz tartaléksereg azok segélyére érkezett, és cselekvőleg is részt vett, a szerencse Görgeyt is elhagyta, s szánd okától nagy veszteséggel kellett elállnia. Itt volt az oroszokkal első találkozás, mi annál nagyobb szerencsétlenség volt, mivel az oroszok morális hatása gyarapodott, s mivel azon már-már felülről aláfelé harapodzó vélemény, hogy az orosz-osztrák egyesült seregnek ellentállani lehetetlen, — el kezdte terjedni.

A másik szerencsétlenség az, hogy valamint az első, úgy e második hadi merénynek szükségességét okokkal nem igen lehetett támogatni. A veszteség aránylag igen fájdalmas volt ránk nézve, s az ott vívó hadosztály anynyira meggyengült, hogy az a többiek közé soroztatván, neve is eltűnt.

Az ellenséges erő június 21-től kezdve mindig jobban és jobban erősödvén, a Vág-Duna körül a magyar álla-

sokat szűkebb körre szorította; azonban e részről a Vág folyónál tovább nem haladt.

Az ellenség főereje a Duna jobb partján lévén, ez hadi menetekben 27-kén Győr alatt termett, hol Pöltemberg, — főhadnagyból vágatva lett tábornok — körülbelül 12 ezer gyalogot és három ezer lovast vezényleti. Támaszára, a veszprémi út felvigyázásán, Kmetty állott 6 ezer emberrel.

Miért állította Görgey e hadosztályt ily távolságra, midőn ő főerejével Komárom körül létezett s midőn két ezred lovas ugyanezt a szolgálatot tehetné volna; s ha már oda állította, miért nem erősbbítette, vagy miért nem ment segélyére; miért parancsolta, hogy a csatát ott el kell fogadnia? — ezt csak Görgey tudja; e sorok írója nem érti, s azért még csak azt jegyzi meg, hogy Pöltembergből több gyakorlat után idővel derék tábornok válhatott volna; de ily vészes körülmények közt föladatán alól állott, mert több ott jelenvolt és résztvett beszélő, hogy biztosításáról felületesen gondoskodott, hogy a gyengébb helyeken földerődítéseket alkalmazni elmulasztott, sőt hogy hadteste is a sekélyre apadott Rába ága által ketté választatott. Ezt az ellenség áthidalta s így Pöltemberg osztályának egyik részét s Kmettyt is magától elvágatni engedé; minek következtében nagy veszteséggel Komáromnak kényszerült visszavonulni. .

Ő felsége, a császár személyesen volt jelen ezen győri ütközetnél, s mint az „Esquisse“ írója mondja, az égő hídon ő ment először keresztül.

Ha az orosz szerződés pontjait tekintjük, itteni jelenléte természetes volt, mert e szerződés pontjai szerint:

1. „Az orosz seregek Ausztria által élelmeztetnek“, mit Ausztria elfogadott.

2. „A fővezér orosz legyen“; — ezt Ausztria azzal mellőzte, hogy a császár maga álland a had élére.

3. „Az oroszok hadi foglyaikkal tetszésük szerint rendelkezhetnek“; — ez is mellőztetett.

Kmetty, kinek föladata az idősb Nugent tábornag felvigyázása és szükség esetében Pöltemberg támogatása volt, a legszélsőbb balszárnyon állott; — a többi magyar sereg Komáromnál egyesült.

Az ellenség július 1-jén Komárom előtt állt, 2-ikán meg is támadta a magyar sereget. — Ezen ütközet szintén kárunkra ütött ki, mivel az ellenség megtartá a tért, s a magyar sereg Komáromba vonult, mely derekasan állta ki a sarat s jól harcolt, azonban a nagyobb erőnek engedni kényszerült. Görgey helyre akarta ütni a csorbát s a lovassággal rohamot intéztetett, minek sikere szintén nem volt. És pedig azért nem, mivel — ha Görgey sok ízben győzött is, de a lovasságnak nagy testben vezényletéhez — keveset értett.

Bizonyos az, hogy a legjobb katonaság is, ha soha sem, vagy csak ritkán győz, elvesztvén önbizalmát, elfajul. Így volt ez a magyar katonánál is, kitől a bátorságot, a rohamhozi kedvet és készséget megtagadni nem lehet. Gyalogságunk háborúnk elején — kevés kivétellel — bátorságban gyöngé, sőt az újonc helyenkint gyáva is volt; de mivel győzelmeink később többnyire általa vívattak ki, — napról napra javult, s igen kevés esetet kivéve, felsőbbséggel bírt a lovasság felett. Ezt a huszárok maguk is — kik a gyalogság irányában kevés tiszteletet szeretnek mutatni, — elismerék, midőn az isaszegi, a nagy-sarlói s az első komáromi győzelem és legfőképp Buda bevétele a gyalogság által eszközöltetett.

A lovasság azonban a háború kezdetén a legnagyobb terhet úgy szólván egyedül viselte, bátorsága és harci készsége által a gyalogságnak irányt adott, s annyi kisebb-nagyobb verekedésben, kisebb-nagyobb osztályokban hasonló, vagy nagyobb erő ellen győztesen küzdött. Ké-

sőbb azonban három, négy, öt, sőt több ezerből álló szá-
mához arányos eredményt nem látván, hanem azt tapasztal-
ván, hogy őt az ellenség megsemmisítésére használni
nem tudják, azért elkedvetlenedett, önbizalmát elveszté,
sőt még a régibb ezredek huszárja is veszteni kezdé köz-
mondásossá vált világhírű bátorságát.

A július 2-ikán történt ütközetnél esett meg az, hogy
Görgey agyacska táján megesbesült. Hogy mikép, ki, és
mi által? még mindig rejtély. A közvélemény abban álla-
podott meg, hogy az vágás volt. — Azt is mondták, hogy
Görgey azzal bátorította katonáit, hogy ma csak őt fogja
keresni a fegyver.

Görgey igen rövidlátású volt, mi ha egy fővezér-
ben hiba, egy lovassági vezénylőben kétszeresen az, mi-
vel a lovassági csetepatéknál a győzelem többnyire egyet-
len perctől függ, mely ha elszalasztatik, a másik perc a
legjobb rendelet dacára is kárt okozhat. Görgey e miatt
az időt és tért jól kiszámítani nem bírván, 3—4 ezer lo-
vasa élén, az ellenségre mutatva, „utánam!“ és „rajta!“
szavakat vezénylett. A cél öt-hatszáz lépésre lévén, a mint
a tömeg helyéből vágatva indult el, a szárnyak össze-
keveredtek, összebonyolódtak s az ellenségre gombolyag-
alakban törtek s így is tértek vissza. Lehet, hogy Gör-
gey ekkor, a zavarban lovait fékezni nem bíró és kard-
jával hadonászó saját emberei által véletlenül sebesítte-
tett meg.

Ekként szomorujátékunk végső része — mint saj-
nosán kelle tapasztalnunk — rász jelek mellett kezdő-
dött meg.

Mivel a hadjárat vezetése — Erdélyen kívül — Gör-
gey kezében volt összpontosítva, azért vele kellett kez-
denem.

Míg ezek Komárom környékén történtek, azalatt
Pesten fontos dolgok merültek fel, s azok ügyünknek

bizonyos fordulatot adának, s ezeket, mihelyest a többi seregek tetteit és állásait leírtam, szintén fel fogom világosítani.

Dembinszky — mint láttuk — június 17-ikén adta át Visoczky tábornoknak mintegy 12 ezerre menő hadtestét. Visoczky mellé Dessewffy tábornok adatott, hogy az első a hadi mozdulatok feje, az utóbbi pedig Visoczkyriak nyelve és társa legyen. — Azt mondják, hogy több szem többet lát; azonban háborúban két fő egy sipka alatt sohasem dolgozik jól, s több eredményt tüntethet föl egyetlen, bár középszerű vezér, mint két jó egy helyen; s ez valósult is.

Visoczky nem feledé el az összes lengyel csapatokat magához húzni, mit azelőtt tenni nem akart, s alig vévé át a vezényletet, az orosz sereget megelőző kozákokkal máris kis összekoccanása történt, minek más hatása nem volt, mint az, hogy az oroszok beütésének hírére a hadtest összeszedte sátorfáját s 21-dikén Kassára be- s onnét ismét kivonult, hova a kozákok nyomba követték.

Hidas-Némethiben Dembinszky szóval és Írással Visoczkynek Tokajt figyelmébe ajánlá, mint oly biztos állást, mely egy részről biztos átmenetül szolgál, más-részről pedig az oroszok sebesebb előnyomulását oldalfekvésével fenyegeti. Dembinszky onnét kocsin Pestnek tartott s a sereget végképen elhagyá.

Visoczky az orosz sereget sehoh sem várta be, hanem egyre hátrált s június végén már Árokszálláson volt, további rendeletet itt várván.

Az oroszok e részről teljes hadsereggel (armée) nyomultak be honunkba, Paskievics herceg vezénylete alatt. Mellette és alatta Miklós cár második fia, Constantin nagyherceg létezett, ki eredeti muszka jelleme dacára mindenhol leereszkedést tanúsított.

Paskievics túlnyomó hadi erejével, — ellene lévén az orosz beavatkozásnak s csak akarata ellen kényszerülvén engedelmeskedni, — nem igen sietett, bár biztosan tudhatta, hogy sem előtte, sem a Tisza bal partján nem létezik erő, mely őt előnyomulásában hátráltathatná, s azt is tudhatta, hogy a magyar seregrészek oly távol állanak egymástól, mikép azok végképeni eltűnése csak akaratától függ. Ő azonban megelégedett azzal, hogy Magyarhonban helyet foglalt el s azt biztosította, s aztán csak annyit tett, mennyit a külszín illendősége megkívánt.

Sajnálom, hogy az „Esquise“ írójának itt is ellent kell mondanom, ki bár részünkre szerencsétlen, de mégis több apróbb verekedésről tesz említést. Bár így lett volna! mert akkor Dembinszky távozását kevésbé kellene sajnálni; de tíz nap alatt egyetlen csetepatén kívül, Eperjestől kezdve egész Árokszállásig a hon e fontos részét minden ellenkezés nélkül az ellenség birtokába engedték jutni!

Az orosz sereg tehát Paskievics főhadi szállásával együtt a hó végén Kassán vagy Miskolcon volt, s a környéket csak kozákjaival barangoltatta be.

Az orosz seregtől nem nagy távolságra, Marmarosban Kazinczy újoncozott s egy kis hadosztályt alakított, melynek feladatául tüzetett a verecke bejárás felvigyázata. A Munkács körülöttei tájakon újoncozott tartalékok mind alája rendeltettek, melyek összevéve a 12 ezret alig haladták meg.

Volt még egy bátor, derék katonánk, Knézics, ki horvát eredete dacára forradalmunk elején a 34-dik gyalog seregre 3-dik zászlóaljában, Magyarhonban létezett. Ez minden csatánkban derekasan vett részt, s érdemei őt tábornokságra emelték. Most miért, miért nem? Görgey kegyéből kiesett, s ez is Pestre jött.

Ez azonnal megbízott, hogy a Nagy-Várad körül létező zászlóaljokból egy kis hadosztályt állítson össze, s azzal tüstént Tokaj felé induljon, hogy a tiszai átmeneteit védelmezze s Kazinczy osztályával a közlekedést helyreállítsa s vele a körülmények szerint működjék.

Korponai ezredes, kit e sorok Írója — lemondása után — miniszterelnöki titkárnak hagyott s ki ellen hivatalát illetőleg mitsem lehetett mondani, — Görgey által elmozdított. Az ekkori zavaros körülmények közt hadi szolgálatát felajánlá, s így a Kunságba küldetett, hogy ott újoncozzon, azonban itt alig bírt 1500 főből álló csapatot félig-meddig fölszerelni. Ezen hevenyében, következőleg rosszul fölszerelt, gyakorlatlan, a tűzpróbát még ki nem állott csapattal Korponai a tiszafüredi átmenet védelmével bízott meg.

Nagy szerencse volt az, (bár más előnye nem volt, mint hogy vitánkat másfél hóval meghosszabítá,) — hogy július 1-jén Arad végre megadta magát. E vár, ha a temesvári őrség általi élelmeztetése februárban nem sikerül, már március vagy áprilban feladta volna magát; mivel azonban — mint láttuk — ellátatása sikerült, — egész június közepéig állott ellent. Ereje gyöngye lévén, kirohanásokat nem merénylett; Arad városát némelykor lövöldözteté ugyan, hanem midőn élelmeztetési napjait kiszámálhatá, szerződni kezdett, s nem adta föl magát előbb, míg két kiküldött tisztje saját szemeivel nem győződött meg róla, hogy Budán nincs osztrák katonaság. Ezek visszatérével a sok inséget és éhséget szenvedett, betegségek által erejében meggyöngült őrség Berger vezénylő altábornagy alatt a fegyvert letevén, Temesvárra kísértetett; azonban az őrség közlegénysége közül sokan magyar szolgálatba léptek.

Arad vára újra kijavíttván, magyar őrséggel láttá-

tott el, Vécsey tábornok pedig az erősebb Temesvár ostromlására indult, s a háború végéig ott működött.

Bács és Bánátban Jellasics ellen Tóth Ágoston, Guyon és ezeken kívül Vetter altábornagy működtek, kikről későbbben.

Ezek után még Erdélyről kell szólanunk.

Bemet Erdély katonai rendezésében s polgári rendbontásában hagytuk. A vezényletben semmi különös sem történt, s a katonaság elhelyezésében sem. A hadosztályok szerteszét lévén elhelyezve, mutattak ugyan valamit, de midőn az oroszok újólág betörték, aránylag kisebb erővel állottak ellent mindenütt.

Mivel Bem az osztrákokat többször megcsalta s megverte, s az oroszokat is kikergette, — ez utóbbiakat még inkább megvetette, s biztosító szabályokra nem is gondolt. — Az oroszokat utálása monomániáig terjedt s azok hadvezetése ellen, — melyet Lengyelhonból ismert ugyan, de mely 18 év óta kiképeztetésében gyarapodott, — csak félig-meddig intézkedett, vélvén, hogy mindkét ellenfél hosszás és lassú mozdulatai ellen saját sebesebb mozdulataival s ágyúinak jobb használatával rajtuk erőt venni nem igen nehéz feladat. Ebben azonban a vitéz vezér nagyon csalódott.

Erdély, mely őt úgyszólván imádta, minden szolgálatot megtett, sőt még a moldvai oláhok közt is talált oly egyénekre, kik számára egyenes hírt hozattak és hoztak, s azért az ellenség újabb beütését készen várható. — Junius 17-kén és 18-kán Lüders orosz tábornok megtámadta a tömösi, Engelhardt tábornok pedig a törcsvári szorost.

A tömösi szorosnál az oroszok a Szabó Eerdinánd által vezénylett magyar véderő által jól fogadtattak; hanem végre mégis meghajol ez, ha Kis Sándor Brassóból segélyére nem siet. Három napig tartott a vias-

kodás; az oroszok sokat vesztek, hanem Kis Sándor megsebesítése után zavar keletkezett s a magyar sereg hátrálni kényszerült, s menedéket a Székelységben kerest. Kis Sándor fogolylyá lón s dicsően szerzett sebeiben meghalt.

Ezalatt Engelhardt a töröcsvári szoroson szintén erőt vett. Lüders szerzett előnyeit felhasználni akarván, hadának egy részét Háromszéknek indította. Ott a brassói és töröcsvári menekültekből s a Székelységben vezénylő Gál Sándor népfelkeléséből összegyűlt rendezett és rendezetlen erő várta őt. Ezen erő, mely a 8 ezeret alig érte el, az oroszokkal Uzonnál találkozott, hanem megveretvén, hátrálni kényszerült. Itt halt meg a híres Áron Gábor magaöntötte ágyúja mellett, dicső életének egy ellenséges golyó vetvén véget, de nem hírének, mely élni fog, míg egy székely szív liheg.

Ezután a Székelység egy része keresztül-kasul látogatva, legyőzött.

Míg ezek a délkeleti részen történtek, azalatt észak felől Grottenhielm orosz tábornok, osztrák erő által is gyámolítva, 17-kén Bukovina felől a borgói szoroson tört be s az ottani magyar hadat Dobai alatt több napi csatározások után Besztercén túl nyomta, mely Dées felé hátrált.

Míg ezek történtek, Bem Kolozsvár körül táborozott. Midőn azonban mindenfelől hallotta a rász híreket, azonnal a legközelebbi hadtesthez, Dobai mellé sietett. Ezt hátrálásában megállítva, az ellenség ellen vezénylő, mire az ellent visszanyomta s azzal ő Besztercénél állást foglalt.

Az oroszok hátrálás közben máshová küldött osztályait magukhoz vonván, július 2-kán újra megtámadták Bemet Beszterce körül, s lovasságuk a székelyeket szétvervén, Bem csatát vesztt s csak a 12-dik zászlóalj

bátor magatartásának köszönhető, hogy egész serege szét nem veretett.

Hogy a székelyek itt nem úgy küzdöttek, mint azt tőlök Bem várta és követelte, kitetszik július 5-én kelt napi parancsából. Ebben gyáva megfutamodásukat szemükre hányta, kinyilatkoztatván egyszersmind, hogy a bűnösöket vagy agyonlövetni vagy agyonbotoztatni köteleztetnék; hanem nem szokván az ily baromias büntetésekhez, most még megkegyelmez, föltevén, hogy ezen túl hazájokat védeni fogják és szokott vitézségekkel fognak harcolni.

Júniusban itt más nem történt; ennélfogva Bemet erdélyi viaskodása között hagyván, visszatérünk Pestre, a haza szívében történt dolgokat kísérendők figyelemmel.

Még májusban történt, hogy a kormányzó Debrecenből keresztesháborút hirdetvén, felliivá s imádvá kéré a Mindenhatót, „ne hagyja ezen országot igazságos és törvényes önvédelmében pártfogása nélkül“.

Szükség is volt a legmagasb pártfogásra, mert a hírek majdnem mindenfelől szomorú és komoly állapotot jelentettek.

Pesten azonban a miniszteriális szakosztályok rendeleteik és intézkedéseikkel alább nem hagytak, sőt még a jövő országgyűlés teremévé alakítottatott egyetem templomában sem szakították félbe a munkákat.

A július 2-kán megnyitandó országgyűlési ülésekre a képviselők nagyobb száma már június 25-kén Pesten volt. A körök s pártszínezetek az ország ügyéről tanakodtak. A közönség kíváncsi figyelemmel és komolysággal kíséré a kormány eljárását s a hadjáratot. A vígság, a társadalmi és kereskedelmi élénkség eltűnt; a papírpénz hitele csökkent, s az élelmi és más szerek szörnyű magas árra szöktek; itt-ott mozgalom s a kormány ellen kike-

lés vala, szóval: az egész Honban szomorú lét volt észlelhető.

A kormány mindenre el lehetett, készülve, mivel a tudósítások hozzá értek legelőször. A többfelől történt beütés előtt hátráló seregeink állomásai szerint a legroszabbat is várhatta, bár ezt saját kegyeimétől nem reményiette. Görgey azonban a győri csata után azt jelenté a kormánynak, hogy ő Budapest biztosságáért jót nem állhatván, javasolja a kormánynak, hogy Pestet hagyja oda, mert a körülmények olyanok, hogy néhány nap alatt az ellenség Buda alatt teremhet. A dolgok ily szomorú fordultával a kormány a Pesten levő tábornokokat és néhány ezredet hadi tanácskozásra magához hivatá.

Főntebb elfeledém megemlíteni, miszerint Görgey szerencsétlen peredi csatája után rövid időre Pestre jött volt, hogy a had ügyben intézkedjék. Ép azon időben Dembinszky is Pestre érkezett, s bár ez már ekkor kétszer hagyatott cserben, ily szorult állapotban a kormányzó mégis kikérdezteté véleményét. Véleménye kimondása után a kormányzó kérdezteté: vajjon nem röstelne-e Görgeyvel beszélni s a teendőkről tanakodni. Görgey maga, még mielőtt a kormányzó ezen utóbbi kérdését Dembinszky hez intézte volna, kinyilatkoztatta, hogy kész az összejövetelre, mit bizonyára csak azért tett, hogy Kossáth óhajtását teljesíteni látszassák, s mert foltevé, hogy az általa önbecsérzetében oly aljasan megbántott Dembinszky azt nem fogadandja el. Ebben Görgey Dembinszkyről saját jelleme szerint ítélte s azért nagyon csalódott, midőn hallá, hogy Dembinszky az összejövetelt elfogadá. Görgey erre leveté álarcát, mert az összejövetel megtörténte előtt minden szó nélkül gőzösre szállott és a sereghez indult.

Mivel benne vagyunk, szabadjon még egy más ese-

tét elmondanom. — Dembinszkynek miért, miért nem? — a hadügyér irodájában lévén dolga, Görgey alstátustitkárával, Szabó Imre ezredessel beszédbe elegedett, melyben utóbbi minden kihívás nélkül az orosz-oztrák egyesült seregek elleni viaskodás lehetetlenségét állítván, egyezkedésről szólt. Midőn ezt Dembinszky a hadügyminiszter barátjától és helyettesétől hallotta, azt vélte, hogy ekként ő s a lengyelek mindegyike az oroszokali egyezkedésben csak akadályul szolgálna, s azért a kormánytól úti-levelét kikéré, hogy személyéről szabadon rendelkezessék. — A kormány az al-államtitkár nyilatkozatát rosallotta s meg is feddette őt.

Tehát — mint főnebb említém — a hadi tanácskozmány a miniszterek- és tábornokokból, u. m. Dembinszky, Kis Ernő, Perczel, Aulich, liépásy, Schweidel, Lenkey s Törökből, Szabó altitkár és ezredesből, Meszlényiből, Kossúth sógorából, (ki az egészhez annyit értett mint a tyúk az abc-éhez), s végre e sorok írójából állott.

A tanácskozásban sok vita és személyeskedés között (melyeket Perczel szórt Görgey fejére, őt hazaárulónak is címezvén,) az határozatok, hogy a hadügyminiszteri és fővezéri hivatal egy személy kezében nem férhet meg, azért tehát Görgey ezek egyikéről mondjon le; ha hadügyminiszter kíván maradni, akkor a vezényletet a legidősb tábornoknak adja át, maga pedig siessen a székelyre; ha pedig a hadügyministerségről mondana le, ez esetre elhatározatott, hogy 24 ezer embert hagyjon ott őrségül, mely magát az oda utasított újoncokból 30 ezerig kiegészítheti, a sereg többi részével pedig Budának tartson, s a Pest körül levő seregrészekkel egyesülve, siessen ekként tetemes erejével a Tisza táján keletkező veszély elé.

Hogy pedig e határozatnak minélelőbb siker adas-

sék, azzal Csányi miniszter, — ki a háború kezdete óta, midőn Görgey tábornokságra s egy sereg vezényletére méltattatott, egész első ízben Pestre való visszavonulásáig, vele mint akkori kormánybiztos barátságos viszonyban élt, — s Csányi mellett Kiss Ernő és Aulich tábornok bízták meg. Ezek gőzösen azonnal Komáromnak tartottak, hogy a határozatot előadják. Eljárásukról és Görgey beleegyezéséről másnap hírt hoztak.

A dolog el lévén intézve, a kormány annak rögtöni véghezvitelét várta és hitte. Azonban e helyett Görgey adott szava dacára a kormány végzését egy komáromi hadi tanács elé terjesztette, annak véleményét is meghallgatandó.

A hadi-tanács természetesen abba, a mit Görgey akart, és mire ennek meghittjei által előkészítetett, beleegyezett, s úgy nyilatkozott, hogy szégyen lenne a komáromi állást csata nélkül elhagyni, s elhatározatott, hogy a kormány parancsának engedelmeskedni tetteleg nem fognak, bár azt szóval azutánra is megígérik.

E katonai eljárásról, illetőleg a sereg Pestre vonulásának jobb időkre elhalasztásáról tudósított a kormány, mire ez elhatározá, hogy Görgeyvel végez, s e végre az előbbi tanácskozásban részt vett egyéneket új tanácskozásra egybelítva.

E tanácskozás július 17-kén tartatott. A viták ismét fölmerültek, Görgey személye ellen kikelések újra történtek, s Kossuth Bemet, sőt még önmagát is akarta fővezérnek kinevezni. Mivel Bem távol volt, Kossuth egy ildomosán odavetett észrevétellel tapintá a tanácskozmány üterét, t. i. »hogy így ő maga kénytelen a sereg élére állni“. Mivel azonban ezen észrevétele nem fogadtatott tapssal, e dologról elhallgatott. A fővezérség erre Kiss Ernőnek ajánlatott, de ez nem fogadta el, Perczelt pedig a tanácskozmány erre alkalmasnak nem tartotta.

Dembinszkyt, ki vezéri tehetségének már számos jelét adá, s ki arról, hogy törekvéseiben a roszakarat gátolá, nem tehetett: a tanácskozmány azért nem akará, nehogy Görgey ez által még inkább fölingereltessék, s még nagyobb tévutakra vezetessék.

Az egész ügy tehát fenakad, ha egy jó bolondra nem akadnak, ki az egész felelősséget magára nem veszi. E jó bolond ezen sorok írója volt. Ő váltig mondotta, „hogy mivel eddig még minden merénye megghiúsult, mivel magát a háború nagyban vezetésére képesnek nem tartja, s mivel a mostani viszonyok közt szerencsésebb egyénre van szükség, azért a fővezérség elvállalására éppen semmi hajlama nincs“. A fővezéri méltóság azonban mégis reá tukmáltatott. Szerencsétlenségére engedékeny jellemii lévén, a tanácskozmány kívánalmának engedett, noha visszapillantván a történtekre, személyét illetőleg ott, hol hozzá hasonló személyekkel leszen dolga, bizvást várhatta, hogy ép azon dolgokat fogja újólag tapasztalni.

Elég az hozzá, a dolog megtörtént s e sorok írója fővezérnek neveztetett ki, mit ő másként elvállalni nem akart, csak ha Dembinszky mellette és alatta a fő tábornokari főnökséget elvállalja. S e derék ember ezt is elfogadta. — A másik pont az volt, hogy a kormányzó a hadi munkálatokban, az ő tudta nélkül, ne intézkedjék.

E két főpont kikötése után a szerepek elosztattak.

Perczel számára kitűzetett, hogy Pestmegyében, a Kunságban s Hevesben a Tisza mentében a szervezés alatt levő tartalékosztályok újoncozását s fölszerelését sürgeesse, Ceglédnél a vaspálya körül a szétszórt erőket egybegyűjtse, s ott a további eseményeket várja be.

Bácsmegyében Hegyesnél Guyon tábornok Jellasics seregéből Ottinger tábornok által éjszakának idején véletlenül megrohantatott. A roham nem sikerült s az ellenség nem kevés veszteséggel veretett vissza; de

mivel nagyobb erő volt ellene, Guyon szerencséjét tovább nem kockáztathatta; hogy azonban Jellasics merényelnek határt szabhasson, sőt ezt darab ideig tétlenségre kényszerítse s ha lehet, a Duna jobb partjára szoríthassa, azért Vetter altábornagy küldetett a vezénylet átvételére, kinek meghagyatott, hogy a Tisza és a Ferenc-csatorna körüli katonaságot összegyűjtván, a harcot Jellasics ellen támadólag vezesse.

Ennek nagyobb elősegelésére Kmetty tábornok — kit Görgey seregétől elvágottnak jelente, de kiről a kormány tudta, hogy Fehérvárnál táborozik, — azon utasítást nyerve, hogy fehérvári állását azonnal ott hagyván, torony irányban Paksnak tartson; ott egy hidat fog találni, melyen a Dunán átkelve, a legegyszerűsebb vonalon Vetter tábornokkal egyesülhet, s hogy további végzendője kijelölését ettől várja.

A Dunán való átkelés Paksnál szerencsésen sikerült, egy ügyes és erélyes, polgári mérnökből lett árkász-kapitány, Vehle működése következtében, ki a hajóhidat Pestről leereszteté, s oly gyorsan elkészíté, hogy Kmetty seregével azon átkelhetett.

Dessewfy és Visoczky hadtestének szintén meghagyatott, hogy — mivel az orosz seregek nem mozdulónak előre — állásaikat hagyják el s minél előbb egyesüljenek Vetterrel.

Vetter serege ekként oly tekintélyes lábra állíttatott, — minthogy az a 25 ezeret körülbelül meghaladta, — hogy képes leheté Jellasicsot megverni, s ha meg nem állana, őt Bácsból egészen kiszorítani.

Ezen, Jellasics elleni mozdulat azon okból tervezetett, hogy ekként, sőt még a legszerencsétlenebb esetben is, ha az osztrák erő Budát hamarabb szállaná meg s előtte vissza kellene vonulni, Vetter ekkoráig Jellasicsal végezvén, kevés őrség hátrahagyásával Perczel had-

testéhez csatlakozhassák, mely most a magyar fő hadierő magvát képezé, s hogy ennek — minthogy nagyrészben rendezetlen s lőszerrel csak harmadában vala ellátva — morális erejét növelhesse. Ezen jó gondolat azonban, — mint később előhozandjuk, — szintén meghiúsult.

E szerint el lévén intézve az, mi a seregek teendőit illeté, e sorok íróját a kormány megkérte, »hogy menjen-Komáromba, s a sereget vezesse Budára vagy oly helyre, hol az a többi seregrészekkel egyesülhetne.

E követelést megtagadnom nem lehetett, bár mint új fővezérnek az, hogy a kisebb seregrész felkeresésére utasítottam, midőn a sereg nagyobb része a Tisza körül gyűlt össze,— ínyemre nem vala. Nem szerettem ezt még azért sem, mivel két szerencsétlen hadi tényem következtében nevem a harctéren népszerűtlen vala ép úgy, mint népszerűtlen a közönség előtt. Hogy most én ily körülmények között Görgeyt elmozdítsam, kit a sereg tisztelt, kitől félt s a ki nemrég a haza védelmében megsebeztetett, — ez a dolognak oly szint adott volna, mintha az újjólag kinevezett fővezér a hivatal, mint konc után áhítóznék; továbbá, minthogy az engedetlenség kórjele felülről alá harapódzott, s minthogy a kormány nyílt parancsát egy hadi tanács megváltoztatni merészeié, — egy gondolat ötlött fel elmémben, tudniillik az, hogy hamar adhatná így magát alkalom elő egy katonai lázadásra, mely ha személyemet megkímélné is, a hazát veszélybe döntendené. — Ezen magán-eszméletek közt nyilvánosan, az egész világ láttára akartam Komáromba érkezni, s e végből gőzösön el is indultam, de a sors a személyes civakodást nem engedte meg.

Ha az újdontan sült fővezér akkor, midőn még sülőfélben volt, Komáromba való kiküldetését előre láthatja vala, — megmenthette volna magát ama kétes eljárástól, mely ferde ítéletet hívott ki ellene s melynek következ-

tében később őt arról vádolák, hogy ő Görgey dicsőségének irigylője lévén, szándékosan vetélytársa s megaláztatása eszköze akart lenni. Pedig minthogy már azelőtt — mint ezt több alkalommal megmutatá — nem volt célja Görgeynek ártani, úgy ezt most épen nem akarhatta, midőn az egységre s egy cél felé való összmunkálkodásra a legnagyobb szükség vala. Ezt a híres véleménygyártók, a Kossúth-lapok, a Márciusok s a többiek szintén tudhatták volna, ha a pletykára kevesebb s a körülmények mivoltára több figyelmet fordítanak, s tudhatták azt is, hogy akkor, midőn a fővezérségre oly tekintély vágott, kit a tanács nem akart, vagy olyan, kiből nem bízott, — hogy a locsból kimenekedhessünk: Mészáros fejét erre adni kénytelen volt, midőn pedig ezt tévé, együgyűségében mi mást sem reménylett, mint hogy annyi egymás közt összeférhetlen hadvezér közt, ha más által nem is, becsületessége és egyenessége által, mely minden egyénben elismeré az érdemet, egy oly közönyös pont leszen, mely a sokféle ágazó véleményt és kedélyt egy körbe gyűjteni s kiegyenlíteni bírja, s mely a különböző beesés és dicsvágyókat legkevésbé bántja meg.

Tarde post festa cantate. A dolog megtörtént s Pesten irányt Dembinszky adott, míg e sorok Írója kormányzói levelekkel megrakodva, — melyek tartalmát nem ismeré, — július 2-dikán reggel gőzösön Komáromnak tartott.

Alig ért délutáni 5—6 óra között Páth falu közelébe, midőn a lakosok Tüztőt és Szőnyt ellenséges katonákkal, a partokat ágyúkkal megrakottaknak állították. Közelebb csak annyira menván, hogy a gőzös hiába meg ne vontassák, látcsóval a Duna jobb partján egyes mozgó katonákat vettem észre, de tiszta kilátást az emelkedő gőzkör miatt nem nyerhettem. A dologban bizonyosságot akarván szerezni, mindkét partról lakosokat idéztettem elő, kik

egyhangúlag azt állították, hogy ott egész napon át csata foly s hogy Szöny tájéka ágyúkkal foglaltatott el.

Az itteni sereg kétes magaviseleté miatt magamat egyedül és gyalog becsempészni nem akarván, — minthogy nyilvánosan nem tehetém, — Görgeynek megjelenésem hátráltatását kineveztetésemmel együtt kíméletes modorban adtam tudtára s a haza nevében felszólítám, hogy azonnal engedelmeskedjék, megparancsolván, hogy Komáromban 20 ezerig menő őrséget hagyjon ágyúkkal s a sereg többi részével tartson Budának. Midőn ezt megírom s a levelet az őrséghez tartozó honvédtisztek által biztos úton elküldém: gőzösömmel visszavezék s éjfélkor re infecta ismét Pesten valék.

Alig értem Pestre, azon szomorú hírt hallám, hogy Debrecenben az osztrák fogoly tisztek midőn kocsin más helyre valának szállítandók, a báméskodó s nem igen gyöngéd debreceni lakosok némelyike őket szavakkal gúnyoló, mire a tisztek magukat megbántva érezték s ezt sacramentekkel visszautasították, a min cívis uraimék felbőszülvén, többeket megöltek közülök, s csak nehezen lehetett mindannyinak lemészároltatását megakadályozni.

Ezen lynchirozás forradalmunkban — fájdalom! — már a 2-dik lévén, igen kellett attól tartani, nehogy több is történjék.

Július 3-kán komáromi utam meghiúsulása miatt újra conferentia tartott, melyben Kossúth eljárásom rosztalását nyilvánító, nem annyira azért, hogy be ne lopózkodtam, hanem azért, hogy a sok levelet nem személyesen adtam át.

Mi volt a levelekben, mi nem? nem tudom, hanem valami ultra-eszélyes szóhalmazt kellett tartalmazniok, mert a kormányzó másként oly fölháborodott nem lett volna. — Végre megeléglvén a rosztalást, bizalmatlanságának tulajdonítsa, — mondtam, — ha olyast irt, mit személyes

jelenlétem nélkül olvasni szabad nem volt; most pedig jobb lenne, ha a conferentia ügyét hoznék szőnyegre.

Július 4-dikén Klapka és Nagy Sándor megjelent Pesten s a kormányt a sereg hűségéről biztosítá, kijelentvén, hogy minden elszakadni vagy elválni akaró, vagy a haza ellen törekedő kísérletnek ők ellenszegülnek, sőt azt még elnyomni is képesek leendnek; hanem következésében rosznak állították, ha Görgey helyett más vezetné be a sereget, ki iránt — dicső tettei miatt — némi kímélettel kellene lenni. — Hogy mily eredménnyel tértek vissza a tábornokok, nem tudom. Szerencsémert 4-dikén kocsin próbáltam meg újra, mikor az ellenség száguldozó csapatjait már Párkányig tolta előre. A párkányi híd leégetése miatt nem kelhetvén át a Duna balpartjára, sem pedig csónakokat nem találván, vissza kényszerítettem térni; ehhez járult, hogy a kozákoknak a Duna bal partján való barangolásáról tudomást vevén, ezek kezébe sem szerettem volna esni.

Görgey a Pest és Tisza körüli viszonyokról minden nap tudósítva lőn s úgy szólván folyton unszoltatott, hogy némi demonstratio után, seregét a komáromi őrség segítségével csatára tartsa készen s aztán támadási szili alatt balszárnyáról lefoszolván, seregével Budának vegye útját, mialatt a várőrség az ellenséget vagy támadja meg, vagy álljon annak ellent, inig ő időt nyer jól eltávozni; Budán pedig a védelmezett Ilid Görgey számára ügyis biztos átmenetet nyújt.

Ő azonban a Duna jobb partját szabadon tartani elmulasztá, vagy pedig az ellenség által üttetett el attól, mivel az ellenség Neszmély táját is megszállá.

Midőn e hír bebizonyult, a Duna jobb partján leindulása többé nem követeltetett; sőt mivel Görgey Komáromból kivonulni akarni nem látszott s lovasságra Ott kevesebb szükség volt, mint Pest és Bács körül, azért a

fővezér 3000 lovas leküldését sürgette, ha azok elmenetele lehetségessé válnék, és pedig úgy rendelte, hogy azok Paksnak indíttassanak, hol rájok egy hajóhid fog várakozni.

Midőn ezek közül egysem teljesítettett s midőn az ellenséges seregek mindinkább közeledni látszottak, Pesten egy zászlóaljon és 600 vadászon kívül még csak egy ágyútelep sem létezett, sőt a nemzetőrségi lovasságon kívül, — melyből húsz lovas is alig lehet kiállítani, — csak harminc lovas lengyel létezett, kik a Duna jobb partján Komárom felé, s a bal parton Gödöllőig cirkáltak. Erre Perczel felhivatott, — mivel előtte ellenség nem állott, Budapest pedig védelem nélkül volt, — hogy Ceglédre a vaspályára küldjön egy ágyútelepet, melylyel Budát legalább egy száguldozó ellenséges csapat meglepetésétől óvni lehessen.

Perczel régi dacosságába visszaesvén, ágyúkat nem küldött, sőt nem is felelt s így nem volt mit tenni, mint a lánchíd talaját kirakatni s Budát odahagyni, mivel az ellenség közeledése már jelentetett.

Alig volt a lánchíd kiszedve, e sorok írója Dembinszkyvel július 9-kén Pestet elhagyá s Görgéyt mindenről tudósítá. Végre felhívá Görgéyt azon haza nevében, melyet ő — mint mondá — oly hön szeret, jelentse ki egyenesen, akar-e a kormány parancsolatának hódolni vagy nem? hogy nyilatkozata szerint lehessen rendelkezni; mivel ha seregére számolni nem lehet, akkor a hadi tervet meg kellene változtatni.

„A haza veszélyben van, — szólott tovább a felhívás, — s a veszély vonakodása által növekedett; ha tehát a veszély elmellőzéséhez ő is akar járulni, — a komáromi őrségen kívül minden mozgatható katonaságával a Duna balpartján lefele indulni annál inkább el ne múlászsa, mivel különben álló hidat sehol sem talál. Menete elé nem fognak akadályok gördülni, mivel 8-án az orosz elővéd

Harkányban volt, s egy másik orosz hadosztály Debrecent szállá meg, mely ellen a Tiszán át demonstratiók intéztek. Ekként Vácnál 12-kén bizonyosan nem, s 13-kán csak valószínűleg találand ellenséges erőt“ stb.

Ha Görgey e parancsolatnak hódol, melynek könnyen hódolhatott, úgy Perczel hadtestével egyesülhetett volna, mit ha jókor tudunkra ad, nem mulasztottuk volna el Gödöllőnek és Vácnak diversiót tenni. Azonban nem teljesíté a parancsot, sőt mint az ott levők bizonyították, midőn a fővezéri parancsot megkapta, azt mondá: „Tehát most azért is itt kell maradnunk.“

Míg a védelmi erők Isten nevében s „quot capita tot sensus“ szerint rendeztettek, azalatt Pesten június 30-kán s július 1-jén az összesereglett országgyűlési képviselők fejei füstölögtek, konferenciáztak, tanakodtak: vájjon legyen-e, ne legyen-e nyilvános ülés? Az ország állapotát a népnek adják-e vagy ne adják-e tudtára? Mit tegyenek ők és mit szándékozik tenni a kormány?

A kijátszott remény, a jövő feletti aggodás s a veszély nagysága arcukon olvasható volt. Annyi terv volt, mennyi fő; mind egyszerre akart beszélni s egyik sem akart egyedül indítványozni valamit. A leghevesebb szabadelvűek bölcsökké váltak; kiki roszallá a más gondolatát; szóval: miben sem egyeztek meg.

A kormányzó szót emelt, a roszat rosznak mondta, nem hímezett-hámozott, s kijelenté, hogy az ellenség mindenfelől közeledik.

Nyilvános ülés tehát nem tartatott és elhatároztatott, hogy Szegeden ülendnek össze. A „Közlöny“ a kormány s az országgyűlés Pestről való elköltözésének kénytelenségét tudatta a közönséggel; a napidíjak kifizettettek, s az országgyűlés miként jött, ágy szét is ment.

A pesti lakosság szalmalángként fellobbanó lelkesedéséből alábbhagyván, mindent hideg vérrel fogadott s

csak a magán körökben nyilatkozott rosszallólag; kihágásokra nem vetemült; nem voltak tüntetések, nem tartattak népgyűlések s még a clubbok is igen szerényen viselték magukat. Csak a piacon volt itt-ott káromkodás, s a boltokban kárhoytatás az apró pénz hiánya, s a magyar bankók miatt, minek azonban a rögtönítélő székeliki fenyegetés csakhamar gátat vetett, s minden ismét kerékvágásába tért vissza.

A drágaság nagy fokra emelkedett, részint mivel a boltok a sereg szükségletei fedezésére kihirdettettek, részint mivel a székhelyre most kevesebb árucikk hozatott be. Azonban leginkább emelte a drágaságot a magyar papírpénz hitelének csökkenése. A munka s a szegények keresete megszűnt, s így mindenütt kedvetlenség és kényelmetlenség uralkodott. Az élceskedésnek vége szakadt s még az utcai gyerkőcék is némák lőnek. Mindenki eldugta, elásta értékesbb vagyonát; málházta, kötözte bútorait; búcsúzott, kocsit keresett, indult, Isten hozzádot mondott s magába merülve — sem áldás, sem szitkok által nem kísértetve — távozott.

Ez volt a híd kisedése után Pest állapota. Július 5-kén a kormányzó, — miután a minisztérium már előre Szegedre küldetett, — Ceglédre vonult s csak a közlekedési miniszter, Csányi maradt hátra, hogy az állam Pesten találtató vagyonát vaspályán elszállíthassa. Csányi beteges állapota dacára erélylyel működött, s bár minden perce el volt foglalva, mégis tudott magának annyi időt venni, hogy a kormányzó üres lakásából az ott felejtett fontos okiratot, t. i. a sereg létszámának részletes kimutatását magához vegye, mire a fővezérrel 7-kén Szolnokra indult.

Alig indult ki a kormányzó, egyebek közt á fővezérnek adott azon szavát is elfeledte, hogy ennek híre és tudta nélkül a kiadott rendeleteken mitsem változtatand.

Alig érkezett t. i. Ceglédre, Perczel lel egyoldalú hadi tanácskozmányt tartott, melynek következtében Visoczký és Dessewffy hadtestét, mely — mint fentebb említők — Jellasics könnyebb legyőzése Avégett Vetterhez utasított, s mely Nagy-Körösről Bács felé már indulóban volt, visszahívatta s Perczel alá rendelte.

Mi több, hallván, hogy az oroszok Tokajnál áttörtek s Debrecent megszállták, a tiszántúli seregek fölötti egész parancsnokságot Perczelre bízta. Ceglédről a minisztériumot ezekről ő maga értesítette s felhívá és megkérő „hogy tekintve a haza jelen körülményeit, a susceptibilitást tenné félre, s rendelkezéseiben nyugodnék meg.“ Az ily kormányzói eljárással a fővezért újra committálta, ki Kossúth pictus masculusa másodszer, sőt harmadszer lenni nem akarván, annak e csalfa viselete ellen szóval és írásban kikelt, s felmondván egyszersmind hivatalát, felhívá, hogy más fővezérről gondoskodjék. Kossúth, a ki most kiegyenlítést kért, ki ő általa vezetendő centrális hadvezetésről ábrándozott, Kossúth volt a súlyos okok legsúlyosabbika, hogy a közös hadvezetés lehetlenné lőn s hogy a vezényletek egymással ellentétbe jöttek.

Mily hatalmas lett a kormányzó a sereg ellenében, mikép beszéltette minisztériumát s mikép beszélt ő maga: lássuk nehány, később kinyomatott leveléből.

Július 1-jén a miniszter-elnök és helyettes-hadügy-miniszter (mivel Kossúth nem volt jelen, Görgey pedig beteg vala,) Klapkának ezt írta:

„A nemzet nevében s a miniszteri tanács határozatából Mészáros fővezérnek neveztetett ki; tehát rendelem és parancsolom, hogy minden vezénylő és hadosztály neki engedelmeskedjék. S felhívom Önt, hogy ezen parancsolatnak a seregnél kellő engedelmességet szerezzen s azt fenntartsa.“ — Ez legalább férfias hangon volt tartva.

Lássuk már most a kormányzót július 1-jén kelt s Klapkához írt levelében: „Görgey szavát megszegte, melyet egy miniszternek és két tábornoknak lekötött. Maradjon hadügyminiszter, de a fővezényletet semmi esetre meg nem tarthatja. Mészáros van fővezérnek kinevezve. Görgey talán nem fog engedelmeskedni. Gyalázatos lenne, hasonló a szőszegéshez, Bayer hatálya alá való vak alárendeltségéhez s az áruláshoz közelítene. Szörnyű az, mit nekem ír. Tábornok Úr! A haza szabadsága, mi több: még Európa szabadsága is attól függ, hogy most a seregben egyenletlenség és pártszellem ne keletkezzék.

„Én Önben egy római lelkületet tisztetek, (sic!) A haza s a szabadság álljon mindenek előtt, gyámolítsa Mészárost. Az okokat később közlendem. Az Isten s a történelem ítélend fölöttünk. Önben, Tábornok Úr, nem fogok csalatkozni.“

S ez nem volt az egyedüli sereg, melynél az engedelmességet ki kelle koldulni.

Bár Görgey mindazon egyéneket, kikben nem bízott, magától eltávolította, körében mégis maradtak még Kossuthnak hívei. Bem azonban még látszólag sem engedelmeskedett senkinek, sőt ezzel még büszkélkedett is; Kossúth nem nélkülözhetvén őt, kímélte s azért, bár Bem Erdélyben működött s Magyarhonban mi befolyással sem bírt, — június 28-kán hozzá intézett levelében mégis fölkéri, hogy a bács-bánáti vezényletre méltatott Vettert részéről is gyámolítsa. így aztán kormányozni is, vezényleni is vajmi nehéz volt.

Július 2-kán a fővezér Görgeyhez egyenes parancsot intézett. Július 3-kán újra Kossúth ír Klapkához: „Óh 18 ezer emberrel Komáromban marad, a sereg többi részét Nagy Sándor vezesse le. Az által, hogy a sereg megveretett, tervem kivihető lett, az egész magyar

sereget az alsó Dunához koncentrálni.“ E tételből az látszik, mintha Kossuth Görgeyvel másként nem bírván, az ottani csatavesztést nem fájlalta volna.

Július 6-kán Szolnokból Kossuth így ír Klapkához: „A haza megmentése Önnek mai operációjától s a holnapi menettől függ. Mindenek előtt a sereg a politikus vitákat hagyja félbe; a politikai és katonai ármányok s korteskedések múljanak el!“

„Tekintettel ezekre, rendelem, hogy a hadi tanács csak hadi tényekkel foglalatoskodjék, nem pedig a kormány bírálásával. Másodsor: Ludwig kormánybiztos helyett Bónis Samu neveztetett ki a hadi tanácsba, hogy képviselje a kormányt, s felvigyázzon egyszersmind, hogy a miniszteriális határozatit hadi tervek végbe vitessenek.“ — Mily contre sens! „A nemzet hálával ismeri el azon vitéséget, mely őt az ellenségtől megmenti; hanem a nemzet nemcsak az ellenség által, de még belső viszályok következtében is elveszhet. Az ellenség-adta halál dicső lehet, de az öngyilkosság gyalázatos. Tábornok Úr római lelkülettel bír, (másodsor sic!) Ön a kormányt segítni fogja.“ Aláírva Kossuth és Szemere.

Július 9-kén este Szolnokon Dembinszky és Mészáros találkoza Kossuthal. Mészáros Kossúthot hamis maga viseletéért hevesen megtámadta, utóbbi pedig higgadtan mondá, hogy más fővezérről gondoskodjék. — 11 órakor a vitának vége volt, s a tanácskozás folytatása más napra halasztatott. Alig szenderedének el azonban Dembinszky és Mészáros, midőn éjfél után álmukból felriasztalak, hogy a kormányzó a kozákok miatt útra készül. Azonban a főntebbiek szerencsés utat kívánván, tovább is aludtak.

Árokszállás és Jászberény körül csak egyes kozákok mutatkoznak, következőleg hadosztályaik még messze állomásozhattak, mert az oroszok a kozákokat 8—10, sőt

több órányi távolságra szokták előre küldeni, hogy az előtők levő tért kutassák ki. Az ütközeteknél nem igen sok hasznot hajtanak, hanem mint előőrsök, mint portyázók, — megbecsülhetlen tényezők; mert míg a sereg nyugszik, az alatt ők fáradhatlan lovaikkal a legnagyobb távolságban is mindent kivizsgálják.

Négy vagy ötezer ember s a biztos tiszai átjárás a kormányzót nem bírta visszatartani arra, hogy oly fontos esemény megvitatása végett — mint milyen a fővezér változása — másnap még ott maradjon, hanem elment, és minden elhatározatlanul maradt.

Még mielőtt a fővezér Pestet elhagyá, elhatározatott, hogy addig, míg Vetter Jellasicssal végez, az alatt Perczel az oroszok beütése hallatára, nagy hűhóval keljen át a Tiszán s mozdulatait Debrecen ellen intézze. Ez meg is történt, s elővédje Újszállásig nyomult előre. Meglehet, hogy ez volt egyik oka, a miért a kormányzó jónak gondolta Visoczky hadtestét feltartóztatni, mely 6-kán ismét Cegléden létezett, noha tudta vagy tudhatta, hogy az oroszok ellen mi sem fog tétetni s hogy Visoczky, ha Jellasics megveretik, annak idejében mindig kéznél leend, mivel ha Szeged körül Jellasics serege ártalmatlanná tétetnék, Perczel serege Vette révei egyesülhetne.

Alig történtek eme mozdulatok Szolnok, Arad és Nagy-Várad felől Debrecennek, az orosz hadtest Debrecenben a többi orosz sereggeli minden összeköttetés nélkül lévén, megelégedni látszott azzal, hogy először is oly várost szállhatott meg, melynek fenállása óta s a másfél százados török elfoglalás dacára ellenséges láb tiszteletes sarát és porát még nem tapodta; vagy talán éreztetni akarta hatalmát oly várossal, mely osztrák foglyokat ölt meg.

Ez alkalommal három ház dúlatott fel; ezen házak

egyike Töröké, a derék hazafié és orvostudoré volt, ki-
nek egyedüli vétke az lehetett, hogy a magyar hadügy-
miniszternek magyar szívéllyességgel adott szállást.

Meglehet, hogy az oroszok hallották Debrecenben az
ellenök irányzott készüléteket; de hogy Debrecent el-
hagyák s hogy Tokajnál a Tiszán átvonultak, erre na-
gyobb ok volt bizonyára az, mikép annyi orosz katona
halt el epemirigyben, mennyit akármily nagy ütközetük
sem temetett el; halottaik számát 2500-on felül tették.

Ekként Perezeinek menetére szükség többé nem
lévén, a korpona-tiszafüredi átjárást vigyázta fel, Kné-
zics pedig Nagy-Váradról Tokajnak folytatta útját. Per-
ez el serege mintegy 22 ezer gyalogot és 2500 lovast
számlált, mely július 15-én Szolnoknál táborozott.

Július 10-kén a névszerinti fővezér Görgeynek
tudtára adta, hogy Jászberénynél kozákok mutatkoznak,
következőleg az orosz nagy sereg Mezőkövesden lehet.
Ajánlotta, hogy e sereg vezényletét felvigyáztassa, s ha
lehetséges, Vácnak s onnét a vaspálya-vonalon keresztül
Szegeednek tartson; de ha oly veszély környezné őt, mely
az áttörést lehetlenítené, — inkább vonuljon vissza Ko-
máromba, hanem e tetteiről a fővezért mindenesetre
értesitse.

A fővezérség tehát s annak feje, a táborkari főnök:
Dembinszky, intézkedni kezdettek. Azt gondolná az
ember, hogy a parancs és engedelmesség a fej és tagok
között szép viszonyban állott. Per ez el azonban az alá-
rendeltséget soha sem tűrhethvén, akkor, midőn rögeszméje
azt tartá, hogy a haza nemtője egyedül ő, azt még ke-
vésbé tűrhette, s mindig függetlenül szeretett rendelkezni.
E miatt a teendők miatti vita, haszontalan súrlódás s egy-
más elkedvetlenítése keletkezett.

Noha Szolnokra Görgey serege felől hivatalos tu-
dósítás nem érkezett, mégis elhatározott, hogy a sereg

Vác felé induljon, mivel lehető vala, hogy Görgey a Duna bal partján Vácnak indult, s mert Pestről tudósítás Tiem érkezett arról, hogy némely elővédi csapatokon kívül ott más ellenséges erő lenne.

A sereg tehát július 13-kán nagynehezen oda hagyta Szolnokot s Újszászon vert táborát. Ide Klapkának egy levele érkezett, mely azon rövid kérdésből állott: hol van híd a Dunán? E levél mindent zavarba hozott; mert ha Görgey a Dunán hidat keres, Vácnak jönni nincs spándokában. Ha pedig Vácnak nem jó, úgy hiába tétetnék mozdulat azon táj felé. Az egész úgy látszott, hogy mystificatio, ha nem arra volt számítva, hogy ha a futár elfogatnék, e kérdés az ellenséget a sereg irányzata felől tévútra vezesse. S ha ez volt célja, ellene mit sem lehet mondani; hanem ez esetben egy könnyen megsemmisíthető cédulán a valót szintén jelenthette volna, vagy pedig szóval, megbízott embere által.

Perczel, bár seregének fele csak kaszásokból állott, mégis az oroszok háta mögött kivitt diversióval akart volna a nemzetnek kedveskedni, hanem ez is elvitáztatván, a sereg 15-kén Abonyba tétetett át, mivel akkor már Pestet megszállva mondták a tudósítások.

Mivel a Duna bal partjáróli hírek (bár nem hivatalosak,) a magyar sereg megjelenéséről beszéltek, s mivel a véletlen a magyar sereg mozdulataiban nagy szerepet játszott, elhatározottatott, hogy a gyalogság fegyvertelenebb része Abonynál marad, Visoczky hadtestével Tápió-Szeléig mozduland, ottan a további parancsolatot elvárando, a lovasság pedig az orosz működési vonal felé diversiót teend.

Ennek következtében a lovasság 17-kén Nagy-Kátaig mozdult előre, 19-kén recognoscírozott s 20-kán Fényszaru felé indult. — Továbbá terveztetett, hogy Fény-

szaruból más úton Jászberénynek tartaná, s onnét a vasút vonalára visszatérend.

Midőn 20-kán Tót-Almásra ért, a kozák portyázók-ból kettő elfogtván, ezek azt mondák, hogy az orosz lovasság Hatvan előtt van. A Fényszarú és Zsámbok közötti térre érkezvén, a lovasság fele az orosz lovasságot Túra előtt felállítva találta, és pedig nyolcszoros homlok-vonalban, melynek háta mögött ágyúk léteztek. Ott levő lovasságunk fele hasonlókéig homlokot képezett, várván második felét, mely más úton jövé, útjában akaratlanul kerületet tőn, s így a csatatérre csak két órával később érkezett.

Az oroszokkali megütközés nem volt ugyan tervben, de szégyennek tartatott azok elől azonnal visszahúzódni. A lengyelek 400 lóval s 6 ágyúval a jobb szárnyat képezték. A középben Dessewffy volt 5 századdal és egy üteg röppentyűvel. Tartalékban egy osztály. A bal szárnyat mintegy 1500 lovassal Perczel foglalta el. A tér homokos, dombos, völgyes, száraz erekkel hosszában átvágott. Tót-Almás átvágott s kukoricával beültetett földjeire támaszkodott a bal szárny; a közép háta mögött 1000 lépésnyire nyílt tér volt; a jobb szárny Fényszarú, s annak beültetett kukoricása által födetett.

Az oroszok, — míg Perczel hátul volt, — kétszer annyi erőt mutattak mint mi, azonban nyugodtan várak és nézik a magyar erő kifejlését, holott ha a támadást ők kezdik meg, mielőtt Perczel helyrevergődik, az akkor ott levő magyar lovasságot nagyobb erejükkel viszszyomliatták volna.

Alig érkezett helyére Perczel, Dembinszky a jobb szárnyon üteget ágyúlövésnyire állítván föl, az előtte levő ellenséges lovasságot lövöldöztetni kezdé. Ez három lövést kiállván, a háta mögött felállított ágyúknak utat nyitott s szintén lövöldözni kezdé. Lövéseik jól célzott

másodika vagy harmadika a lengyel üteg vezénylőjét megsebesítő, s a következő lövések közül néhány a lengyel lovasság közé esvén, ezt rendetlenségbe hozta, minek következtében hátrálni kezdett mindaddig, míg az ellenséges ágyúk tüzének egyenes hatása alól magát ki nem vonta, s akkor ismét megállt.

E sorok írója Dessewffyvel a csata további kifejlődését a középén várta; hanem midőn a lengyeleket hátrálni látta, nem tudván okát, oda sietett; midőn azonban Dembinszkyt a maga helyén, az ágyútűzben nyugodtan, s a lengyel lovasságot ismét felállani szemlélte, a középre visszalovagolt. Eközben Dessewffy helyét elhagyá s a bal szárny felé húzódott, minden századával; ekként a központ üresen maradt. Midőn pedig e sorok írója a bal szárny felé sietett, onnét egy osztály lovas rendetlenül húzódott vissza. Míg ezt feltartóztatni igyekezett, azalatt Perczel a bal szárnyon az őt megrohanó oroszokat visszanyomta; hanem az újabb rohanások végre veszteségünkre ütöttek ki.

Alig tartott a verekedés egy óra hosszat, midőn Hatvan tájékáról nagy porfelleg emelkedett s Túra nyugati része előtt szintén gyalogságot mondtak észrevenni, hol azonban egy lovas osztály állott tartalékban. Ez okból az ottmaradás veszélyes lett volna, s ha visszaveretett lovasságunk rendben jó vissza, még fel is állíthatatik. Az oroszok itt a közönséges tábori ágyúk mellett még a hosszú, két fontos golyókat lövő régi modorú serpentinágyúkat is használtak, melyek messzire hatásukkal és furcsa sivításukkal különös benyomást okoztak.

A rendetlenül visszatérő lovasság gomolyokban, 4—5 százával hátrált, közöttük ágyúk és szekerek, s hogy el ne széledjenek, csak annyit lehetett kivívni, hogy lépésben hátráljanak. E működésben elhagyatván a segédtektől s lovas katonáktól, nem lehetett Dembinszkyt a tör-

tétekről tudósítani, s így főcél az volt, hogy a hátralék között legalább némi rend eszközöltessék. '

A többit Perczel más úton vezette vissza; végre Dembinszky érkezett, ki miután halottait és sebesülteit a fényszarui lakosság által kocsira rakatta, a tért lengyeleivel elhagyá, s így mindnyájan ismét Nagy-Kátán voltunk.

Ágyú egy sem veszett el s a veszteség halottakban sem volt sok; több sebesültekben. Legnagyobb veszteség a bizalom elvesztése vala, mely a fiatal lovasság bátorságát kissé alábbhangolta.

E kis verekedés után, — melynek rász kimenetele miatt Perczellel vita támadt,— ő retrospectiv jóslással előmondottnak állította a vereséget, s mivel ezt később gondolta, szemünkre hányta, hogy miattunk történt. Adósa maradni természetesen senki sem akart, s ez az ügyis hajszálon függő egyetértést végkép szétszakasztotta.

Szerencséje volt a magyar lovasságnak, hogy a bal szárnyon rozsul végzett rohamok után az orosz lovasság utána nem nyomult, mert ha azon hibát, mit a magyar lovasság a központ elhagyása és a lengyeleknek magukra hagyása által követett el, az ellenség használni akarta volna: a magyar állást ketté szakasztva, a lengyeleket egészen tönkre teheti vala, s ekkor a magyar bal szárny még rendetlenebből kényszerítették hátrálni."

Az orosz visszavonulásunkat manoeuvernek vagy cselnek tarthatta. — Elég az hozzá, hogy hátrálásunkban még a kozákok sem kísérték.

21-kén Nagy Kátáról a sereg egy menetben Abonyba szállott, hol 24-kéig táborozott. Ezen sereget e táborozásában hagyván, a Komáromban történetekre térünk vissza.

Görgey sebe miatt parancsait szobából osztá s a kormány rendeletének határozottan nem csak nem enge-

delmeskedett, de ezáltal mások engedelmességi hajlamát is alábszállította.

Klapka lelkiismerete, midőn Görgey helyett teljesíté a folyó szolgálatot, felébredett, mi vagy a július 3-diki fővezéri rendelet következtében történt, mely a Duna bal partján való elindulást s az itt történendő tüntetéseket tűzte ki célul, — vagy pedig a kormányzónak 6-kán kelt s Szolnokból hozzá intézett levele következtében, mely a haza szabadságát a levél vette utáni nap operációjától s a következő napi menettől tételezte fel. Klapka tehát eltökélé, hogy az utasítást fogja cselekvései zsinórmértékéül tekinteni.

Vájjon történtek-e tüntetések vagy egyáltalában történt-e valami? sem állítani, sem tagadni nem merem; azonban ha jól emlékszem, valaminek kellett történnie, mivel roszsikerű csatározás Ilire szállongott, hanem mivel a komáromi őrségből erről senki sem akart emlékezni, — e dolgon, mint mellékes körülményen, túladok.

Feljegyzem továbbá azt, hogy Nagy Sándor hadtestét 7-kén elindították, mely Bátor-Keszlig ért s melynek a fővezér Pestről, további teendőjét illetőleg rendeletét küldött; de mivel a bányavárosoknál 6000-nyi orosz had mutatta magát, azért e hadtest visszaparancsoltatott,

Azokban Nagy Sándor visszahívásának valódi oka az volt, hogy Görgey le akart mondani, ha azt vissza nem hívatják; már pedig ezt az úgynevezett „római lelkület“ el akará mellőzni, ki inkább hódolt Görgey fenyegetésének, mintsem kötelességének. Megengedem, hogy Klapka Görgeyt a vezéri tehetség netovábbjának tartotta, hanem ezzel egyúttal gyermekes gondolkozásmódját is kimutatta, mert a haza megmentetését egy embertől tételezte fel; mi ha valódilig igaz lett volna, a megmentésre e hon bizonyára nem leendett érdemes.

Egész jún. 11-keig mi sem történt.

Azon 9-kéről keltezett fővezéri parancs, mely Görgeyt az általa szóval annyira szeretett haza nevében felszólítá, hogy Vác felé siessen, hol még 12-kén alig létezhetett őt feltartóztató orosz sereg, — 10-kén jutott Görgeyhez, s midőn a parancsot elolvastó, több, akkor jelen volt törzstiszt tanúsága szerint azt mondá: „épen azért is itt kell maradni“. S így történt, hogy július 11-kén Görgey az egész osztrák vonalat megtámadhatta, még pedig mindig azon becsületbeli, de akkor igen is fonák okból, hogy szégyen volna egy veszett csata után s anélkül, hogy új szerencsét nem kísérlene meg, Komáromot odahagynia. A „római lelkület“, s a hadi tanács tehát a kormányzó, a minisztériumi tanács s a fővezér ellenére a csatát megkísérlé és szerencsétlenségünkre el is vesztette; s ennek következtében Komáromot ismét szégyen lett volna elhagyni.

Görgey esze szerint végre elérkezett a Komáromból való kivonulás ideje, mivel egyrészt nem akará magát Komáromba bezáratni, másrészt pedig, mivel az oroszok mozdulatai által a magyar sereggeli egyesülésének általa óhajtott lehetősége a vaspálya körül megtörtént. Mivel pedig ez által független, önálló tér nyílt eléje, s mivel beteges állapota szintén javult, azért július 12-kén a komáromi sereget útra készíté és 13-kán el is indítá. Ereje 21 zászlóaljból, 43 századból és 128 ágyúból állott, mi összesen körülbelül 26 ezer embert tett ki.

15-kén elővédje Vácot elérte, hol már az orosz sereg elővédjét találta, mely azonban a városból kitakarodott. Dél felé az ottani orosz seregrész, mely a gödöllői útról Duka s Szód körül a vaspályái vonalt egész a Duna partjáig megszállotta volt, Vác megtámadására előre nyomult. Azonban a magyar főhadai erő is Vácra érkezvén, az ellenséges támadást, annak nagy kárával, visszaverte.

16-kán az orosz főhadai erő szintén a pesti úton kö-

zeledett s a vaspályánál levő orosz katonaságot megerősítette.

Még az nap hadi tanács tartatott, melyben fontolóra vették, hogy ha Görgey a többi sereggeli egyesülés végett körösztil akart volna törni, az oroszok nagy ereje miatt ezen csak nagy ügygyel bajjal törhete körösztil; másrészt pedig, ha az előtte álló vaspálya körül levő orosz hadtesten erőt venne is, akkor a Pestet megszállt osztrák sereg egy részével (melyet Görgeynek 6000 helyett, — mennyiből az akkor Ramberg tábornok vezénylete alatt állott, — hibásan 60 ezernek festettek,) — kellett volna újólag viaskodnia, s tán a nélkül, hogy célt érne. Ezért elhatározatott, hogy a hátrálás Losoncnak történjék, mit elővédkép a 7-dik hadtest Pöltemberg vezénylete alatt 16-kán éjjel, aztán a tartalék, lőszer és bútorzat stb. meg is kezdtek.

E titkos hátrálás közben rendetlenség támadt a szekerek között, — melyek száma iszonyú vala, — úgy hogy 17-kén reggel napvilágnál kellett azt folytatni.

A mint ezt az orosz sereg észrevette, nagy erélylyel támadást intézett. Görgey — mint mondák — jeles vezénylői tapintattal, a veszélyes helyeken mindenütt önmaga rendelkezett s a hátvéddel addig védé magát, míg az előre ment sereg egész podgyása tért nyervén, jól előre nem haladott; ekkor a várost ő is otthagya.

Ezen tényeket az akkor ott jelenlevő, de betegsége vagy más ok miatt a sereget elhagyott Piketti ezredes beszélé el, ki szintén akkor, midőn Görgey kivonult, kocsin hagyá el Vácot, s 19-kén este, midőn e sorok írója Nagy-Kátán tanyázott, magának rést találva, ezzel találkozott. Később pedig e tényt Törökthonban egy kis könyvecskéből, melynek címe: „Görgey und die Capitulatation bei Világos, Leipzig 1850“ szintén megerősítve olvastam, mely könyvnek szerzőjét mint porosz-

születésű magyar seregbeli tisztet, egyenes és derék embernek ismertem.

Július 17-dike nagy emberveszteségbe került; az utolsó két zászlóalj, mely Vácból kivonult, csaknem egészen tönkretétetett; de a cél. el volt érve. 18-kán és 19-kén az oroszok követték a hátralékai, de a mint 20-kán a magyar sereg Losoncot elérte, — az oroszok eltűntek.

E magában ügyes, de elkerülhetett hátrálásban hagyjuk Görgeyt, ki seregével a többi magyar seregre nézve veszve volt, — s visszatérünk Abonyba, hol Perczelt s a . fővezényletet hagytuk.

A Nagy-Kátán megújult szóbeli viták Abonyban is folytatottak, és pedig azon tárgy fölött: minthogy Görgey eltűnt, s mivel az osztrák sereg 22-dike körül egész erejével kiindult, mi lesz a teendő?

Dembinszky véleménye az volt, hogy a vaspálya körüli vonali lehetőleg tartani kell, mert ez által egyrészt az osztrák sereg előnyomulása lassíthatnák, másrészt pedig mivel Szolnoknál álló hid létezik s ha a sereg azon átkel, egy magyar seregnek a Tiszán túl létele következtében az orosz sereg gyorsabb haladása csökkentenék, s mivel így a magyar sereg az osztrák had oldalában volna elhelyezve, ennek figyelmét is fölgerjesztené, s mert ez által a Görgeyhez való közlekedés is könnyebben segíthetnék elő. Végre azt véle Dembinszky, ha az osztrák fősereg magát e mozdulatok által feltartóztatni nem engedné, akkor az ellenség üldözését, s a kunsági homokot és vízhiányt elkerülvén, a Tisza balpartján népesebb városokat találna a sereg, sőt mivel rövidebb utat' is nyerne: menetében kevesebb fáradsággal kellene küzdenie s hamarabb érhetne Szegedre, hol a kormány legújabb parancsa a Bácsból szintén odavonuló sereggeli egyesülést s az ott ülésező országgyűlés megvédését tűzte ki célul.

Midőn a fővezér és Dembinszky a kormány-parancsnak hódolva, — mely az egész magyar sereg egyesítését célozta, — a parancsot Perczelnek kiadta, ez az engedelmisséget kereken megtagadta, mondván: „hogyan neki a kormányzó, mivel a sereget ő gyűjtötte, ő fegyverezte fel, ő rendezte s ezt mind a maga zsebéből tette (?) — azért azt független rendelkezése alá adta; s ha eddig a fővezényletet megszenvedte, ezt inkább tiszteletből, mintsem kötelességérzetből tette; ő az egész sereggel Kőrösre induland“. Szolgáljon ez tanúságnak az utókornak. Itt nem a fővezénylő parancsolt az alvezénylőnek, hanem megfordítva.

Tehát ismét vitázni, veszekedni, Perezelt elfogatni, elzáratni s haditörvényszék elé állítani kellett volna, s így azt a kevés jó hajlamot is lehangolni, mely eddig a seregben létezett. Az engedelmisséget ily módon tán ki lehetett volna csikarni, — mondom: talán; mert a hadosztályvezénylők felhívattatván, mindnyájan Görgey-féle oraculum szerint feleltek; azért, bizonyos hasznot ez engedelmisségben nem látván, a fővezénylő engedett, engedett pedig lemondása miatt, mert már csak helyettesítőjét várta.

A fegyelmetlenség és lázadás által hatalmától tetteleg megfosztott fővezér s táborkari főnök, Dembinszky, Perezelt sorsára hagyván, — ki 25-kén seregével Nagy-Kőrösnek tartott, — este Cibakházára értek, Szolnoknál az ottani őrségeknek teendőiket illetőleg utasítást adtak, 26-kán Szentesen s 27-kén Vásárhelyen állomásoztak, hol a kormányzóval s a külügyminiszterrel találkoztak, kiknek a Perczel lel való perpatvart elbeszélék. A kormányzó Perczelnek adott felhatalmazását s független vezénylővé való kinevezését kereken tagadta. Újra lemondásomat benyújtottam, s 29-kén reggel Szegedre érünk. Alig szálltunk le a kocsiról, tompa moraj hallat-

szott, s nagy, tűzokádó-féle füstgomoly emelkedett az ég felé. Midőn a hely színére érünk, láttuk, hogy Új-Szege-den a tölténygyár ki nem puhatolhatott ok miatt légbe röpült, s hogy 60 embert temetett romjai alá. E szerencsétlenség közepette az volt még a nagy szerencse, hogy az egész lőpormennyiség nem gyulladt meg, mi ha történik, a városnak a Tiszához legközelebb fekvő része igen nagy kárt szenvedett volna.

29-kén a kecskeméti úton, hol a mostani civilizatio zárköve, — az akasztófa áll, vett a névleges fővezér szállást, s ott várta Perczelt, ki seregével dél felé vonulván, szintén Szegedre érkezett.

Midőn Perczel serege állást vőn, akkor történtek az alább elbeszélendők; azonban míg ezekre kerül a sor, nézzük a többi seregek működéseit.

Görgey — mint láttuk — jun. 17-kén Vácot, odahagyá s egy kis kanyarodással 23-kán már Sajó-Sz.-Péteriben volt, az oroszokat részint kikerülván, részint menetének iránya felől elámítván.

Rüdiger, az orosz altábornagy Görgeyhez futárt menesztett, s ennek visszatértekor Görgey iránya felől tudósított. Bár az oroszok Pétervártól kezdve minden szorost felvigyázat alatt tartottak, Görgeynek mégis hagytak egy rést, melyen ez — ha a többi magyar sereghez közeledni akar — Sajó-Sz.-Péteritől Szikszónak s onnét a Sajón és Hernádon túl védelmi állásokat s aztán a Tiszán átkelést is találhatott.

Hogy e tájakon július 31-éig mi történt, azt Görgeynek Nyíregyházán július 30-ról keltezett, Aulich hadügyminiszterhez intézett jelentéséből igtatjuk ide.

„Vezényiletem alatt állt seregeimnek f. hó 23-kától a mai napig tett mozdulatairól következőkben értesítem: VH-dik hadtestemmel a görömböli dombokat, a III-ikkal pedig a Sajó-vonalt Felső-Zsolcától Sajóládig elfoglalván,

erőtetett vizsgálódás által meggyőződtem arról, hogy a Harsány és Szalonta vidékén álló orosz sereg száma nagyobb az enyimmél. Minélfogva erőm összpontosítására a Sajóvonalt, választóm s épen kiadtam volt az 1-ső és 7-dik hadtestnek abbeli parancsomat, midőn az utóbbi július 24-kén Harsány felől túlnyomó erő által megtámadatok s Miskolc felé visszanyomatott.

„E körülmény azonban tervem kivitelében legkevésbé sem gátolt meg, s még 24-kén éjjel elindultam, az 1-ső és 7-dik hadtesttel a Sajó vonalon belől, Ónodtól kezdve Sajóvámosig, s dacára annak, hogy az ellenség háromszor támadott meg, u. m. Sajóládnál s Alsó- és Felső-Zsolcánál, ezen állást 25-kéig szakadatlanul megtartóm.

„Azon csekély biztosság azonban, mit a Sajóvonalt nyújt, valamint az ellenség mozdulatai Kanórról Edelénynek s Nyékről Nagycsécst felé kénytetének seregeimet, — dacára annak, hogy a Sajóvonalt győzelmesen megtartók, — július 25-kén éjjel a Hernádon át visszavonni.

„A hadak jelen állása hosszabb védelemre igen alkalmas leven, az orosz hadtestek által július 27-dikén és 28-kán több oldalról a legnagyobb elszántsággal támadtalak meg. Tüzérségem jelességének köszönhetni, hogy az ellenség minden támadása visszaverett, s az orosz seregek mindkét napon veszteséggel előbbi állásaikra Zsolcára, Sajóládra és Ónodra visszavonulni kénytetettek. Az ellenségnek Tisza-Fürednél eközben történt átrontása a Tiszán, arra kényszerített, hogy eddigi állásomat a Hernádon túl odahagyjam, s minden további ütközet nélkül a Tiszán átkeljek.“ Eddig szól Görgey.

Görgey Korpornay tudósítását a tiszafüredi esetről — mint mondják — Gesztelyen kapta. Korpornay csapata 1500 félig fölfegyverzett gyalogból s 3 vagy 4 ágyúból állott, s dacára e hiánynak, mégis 3 vagy 4 napig tarthatta volna az állást, ha a helyet fölhasználni tudja,

— a hol csak egy töltésen lehetett előre nyomulni; hanem az újonc vezér a védelmet újoncaival nem merényelte. Azért is — mint láttuk — Görgey otthagyván állását, a Tiszán átköltözött s július 31-dikén Nyíregyházánál táborozott.

Ezek után nézzünk kevésbé a főszereplők veséibe s taglaljuk eljárásaikat.

Az oroszok intervenciója, ha májusban valaki előtt tudva volt, úgy bizonyára ismert vala az Görgey előtt, mivel Ausztriába való levelezései (minek már akkor önző s hazaellenes színt akartak tulajdonítani) soha sem szüntek meg. Azonban ha májusban nem ismerte is, ismerhette június elején, s azon kis sereget, mely Eperjes táján a határt védte, onnan mégis elparancsolta, hogy azon út nyílt legyen az oroszok előtt, mely felől a felső-dunai seregét legkönnyebben lehet elszakasztani a Tiszától s Nagy-Váradtól (hol töltények, fegyverek stb. gyártattak) s végre Erdélytől, Magyarhon e fontos részétől, — hogy ekként egyik a másikon ne segíthessen.

Továbbá, midőn Zsigárdnál, Perednél s Győrnél kisebb csatákban új és túlnyomó orosz-osztrák sereg által Komáromba szorítottatott s ott aztán meg is veretett, akkor a többi hadi képesség és értelem, u. m. Dembinszky, Kiss, Aulich, Klapka s a magát Bács-Bánátban kitüntetett Per ez el annyit bizonyára érthetett s értett is, mint Görgey, Bayer és társai. S ha Görgey véleménye szerint azok vele nem is mérkőzhetek volna meg, mind a mellett a kormányzó, a miniszteri tanács s a józan hadi ész által helybenhagyott tervezett hadi iránynak minden dicsvágya mellett is hódolhatott volna, annál inkább, mivel azt Görgey is magáénak vallotta s becsületszavával ígerte, hogy a jónak, az egyetlen célszerűnek tartott Komárombani őrség hátrahagyása után, seregével kivonul, s a többi magyar sereggel egyesül. Hanem önszemélyét a haza

irányábani szeretet fölé helyezvén, mit képmutatólag színlelt, jobbnak és becsületesebbnek tartotta megszegni Ígéretét és szavát, s ez által a kormányt kényszeríteni, hogy ez őt, a koszorúzott vezért helyéből elmozdítsa; pedig ha egyesül, nincs a honban hatalom, mely őt a fővezénylet-től megfoszthatta volna.

A kormány általi elmozdítása vagyis inkább alárendeltetése miatt magát megbántva érezvén, összmunkálkodását megtagadta s a másokét hátráltatta s ezzel bebizonyította, hogy a haza ügyét mellékes dolognak tartotta. Sőt még boszuló szándékkal is terhelte magát, meg akarván büntetni a kormányzót azért, hogy mást nevezett fővezérnek; mintha a kormányzót a haza kára és károsítása nélkül büntetni lehetett volna!

Midőn minden figyelmeztetés és tudósítás dacára ép akkor indult ki Komáromból, mikor a többi sereggeli egyesülése a legrövidebb vonalon már lehetetlenné vált, bebizonyította, hogy ő függetlenül akar működni.

Hátrálásában, Losoncon Rüdiger orosz vezértől egy futárt fogadott el, minek magában mi jelentősége sem lenne, ha a futár által hozott levél tárgya arra nem használtatik, miként ez az ügyis felülről lefelé menő fegyelmetlenséget, a seregnek a kormány iránti engedetlenségét, ennek eljárása bírálását még avval is szaporítsa, hogy a vezénylők alattvalóik előtt kinyilatkoztatassák, miként az orosz-osztrákokkal megvívni lehetetlen, következőleg hogy az alkudozás szükségét föltételezzék. E beszédek a szellemet lehangolták s a föladási eszmét meghonosították és terjesztették. T. i. az orosz tiszt által hozott s annak küldője által ajánlott vagy tán titkos szerződés utján kért pontok köztudomásúak lettenek a következőkben:

„Minden tiszt rangját s podgyászát megtartja, sőt még az orosz seregbe is átvétetik, vagy — ha inkább tetszik — elbocsátatik.“

E pontok az úgyis harcot unt kisebb-nagyobb rangú tiszteket annyira meghódíták, hogy nyilvánosan beszéltek, miszerint bolondság volna azok ellen valamit ellenvetni, sőt hogy azonnal el kellene azokat fogadni.

A mint a fentebbi tárgy Görgey seregében köztudomásúvá lett, annak a többi magyar sereghez is Ilire ment, s midőn e sorok Írója Dembinszky vei Szegedre ért, a törzstisztek már Per ez el hadtesténél is tanakodtak azok el- vagy el nem fogadhatása felett.

A főttebbiek dacára.— kihagyván a korliolandót — Görgeyt és seregét dicsérni kell, s így annál fájdalom-
sabban esik, hogy ez ember a főcél kivívásától távol lévén, mellékes célokkal bíbelődve, erejét részletesen és egyoldalulag használta el. Harcolását — csupán csak mint harcot tekintve — tisztelni kell, mert azon kört, mely Váctól Losoncon, Putnokon keresztül Sajó Sz. Péterig terjed, egy vesztett verekedés után az ellenség szemeláttára 7 nap alatt annyi igen sok podgyászszal megtette; Sajó Sz. Péteren az ellenség mulasztását, — mely egyenes vonalban Gödöllőről Miskolchoz hamarabb érhetett volna, — fölhasználta, az utóbbi helyet katonaságával megszállotta s a közeledő ellenség elébe ment, s ennek túlnyomó ereje dacára vitézül ellenállott, vele 4 napig viaskodott, s annak több vesztését okozott, noha utoljára mégis hátrálni kényszerült.

Midőn Görgey Vácánál látta, hogy a vaspálya vonalon át nem törhet, (mit komotyán soha sem is akart, különben elébb ért volna oda,) így kiálta fel: „Jól van, most egyenesebb vonalunk van a Tiszához.“

Görgey Geszthelyről, július 28-kán Klapkának a következőket írja:

„Fel kellett vén hagyni a köröszültörést, (Vácánál) a biztos utat Losoncon, Putnokon keresztül Miskolcnak kelle választanom, hogy a magyar sereggel lehetőleg teljes erőben egyesülhessek (!). Ezen egyesülés az ellenség üldözése

(tán inkább időzése) miatt végbe ment, mivel Knézics Tisza-Füredtől Tokajig áll, s ha az ellenség Harsányból állásainkat a Hernád mögött megtámadni akarná, Katkára és Lökre vonulhatok. A többi seregek Tisza-Füredtől egész Szegedig tartó vonalra támaszkodhatnak, (mily biztos és rövid támaszvonala ez 1). Fegyvereink sikerének jövő phasisai a múltakhoz igen fognak hasonlítani. A haza katonai erejének elég ideje lesz a sereg háta mögött alakítani, szervezni s ahhoz csatolni magát,“ stb.

Eddig Görgey. Ha ezeket nem írja Klapkának, talán, több hitelt nyerhet; de így, midőn a szó és tett között oly nagy a különbség, mit ítéljük? — Ha Görgey azokat igazán akarta, július 2-kától fogva egész 11-kéig tehetné. Ha akkor is, midőn e levelet írta, akarja a többi sereggeli egyesülést, nem kellett volna azon utat, (Miskolctól Nyíregyházáig,) melyet egy nap alatt be lehet kocszni, s melyen sereggel 4 nap alatt fáradtság nélkül átsétálhatni, 7 nap alatt végbe vinni, embert és lőszert (minek bővében a sereg soha sem volt) pazarlani s aztán a Tiszán át az ellenség által megelöztetni, s magát az egyesülés egyenes vonalától újra elhítni. S mégis azt színlelni, hogy egyesülni akar! Ez egyesülést e levélben — úgy látszik — csak pajzán gúnyja tárgyává választó,, mert tudta, hogy milyen: félig fegyvertelen, félig újonc, félig rendezetlen, egyáltalán fegyelmeden és sokkal gyengébb sereg állt az erélyes vezér által vezényleti erősebb ellenséges sereg előtt. Ekkor nem áallá azt mondani, hogy a többi magyar seregnek elég ideje van arra, hogy magát rendezze, s hogy Tisza-Füredtől Szegedig támaszkodhatik! Mintha bizony Haynau, kinek az elvesztett osztrák hadi becsületet visszaszerezni s veszteségét megboszulnia kelle, — lassú, rosszul manoeuvrirozó orosz tábornokká lett, s kezeit zsebébe dugva csak báméskodni jött volna.

Ezekből kitetszik, hogy Görgey valamint azelőtt, úgy Mészárosnak kineveztetése után sem gondolt a kormányfővel s magát a haza ügye fölé helyezé.

A másik szereplő Per ez el. Megengedem hogy ez derék hazafi volt. Dacára az általános közvéleménynek, sőt dacára majdnem az egész katonaság véleményének, mely benne kevés hadvezénylői tehetséget akart látni, s mely őt gúnyosan csak táblabíró-generálisnak nevezte, — én neki jó hadvezénylői sugallatokat, következőleg ügyeséget tulajdonítok, mit Bács-Bánátban viselt dolgai igazolnak.

Heves, tüzes, szeszélyes, alattvalói irányában most barátságos, majd meg durva és másokat bántani szerető lelkülete vala; de e mellett képes volt magát a hazáért feláldozni, ha ez áldozatot akarata szerint és függetlenül tehetné. Azonban ő is túlbecsülvén magát, felsőbbséget elismerni nem birt; s mint egész polgári életében, úgy most is mindig vitázott. A többi hazai kolompos, önkényes parancsnokságától félvén, őt alárendelni iparkodott, mert mindenhol szállka volt ezek szemében. A szabad haza utolsó időszakában pedig eljárása által, — mivel nagyobb hatáskört bitorolt, mintsem a milyenre felhatalmaztatott, s mivel odáig is kiterjesztette hatalmát, hol más parancsolt: — azért csak zavart idézett elő.

Bár Görgeyt honárulónak tartotta s nyilvánította, mégis midőn a fővezénylőséggel Abonyban összeveszett s midőn látta, hogy Görgey Kossúth irányában ellenzékét képez, Görgeynek barátságos ajánlatokat tett s kijelenté, hogy vele „al pari“ akar működni. Ezekből tehát az tűnik ki, hogy Perczel is katonai hatalom után vágott; hogy miért? — ezt valódilag csak ő tudja. Tán súlygyegetlenül Görgey vagy ellenzékül Kossúth irányában?

Lássuk már most a legfőbb szereplőt, a kormányzót, július 31-kéig.

Kossuth törte s úgy szólván ölte magát a munká-

ban mindig, de ekkor kiváltképen. Ezerfelé osztotta, szakgatta magát, hogy az egyetemes ügy részleteinek is irányt és életet adjon.

Mikép intézkedett a hadjárat politikai vezetésében, sőt mily főbb részt is vett az irányadó tanácsban? láttuk már. .

De még nem láttuk azt, hogy midőn pártoltja és teremtménye az együtt, egy elv és egy eszme szerint rendezett, bizonyod ideig tartó színházi mutatványokra tett előfizetést felfüggeszté, azaz: hogy midőn Görgey ezen abbonement suspendu alatt mást tett és extemporizált: mikép haragudott meg Görgeyre, s mikép keresett más protagonistát. Ezt pedig már június 28-kán kereste, midőn még bizonyosan nem tudta, vajjon Görgey a két főhivatal közül melyiket fogná választani, s mely napon ő Bemet kínálta meg a fővezénylettel.

E dolog morálja az, hogy Görgey viselete irányában Kossúth viselete hasonló volt, mely azonban nemcsak Görgeyt magát, hanem Mészárost is méltán sértette, kinek szavát adta volt, hogy tudta nélkül a seregben intézkedni nem fog. Ha Kossúth Szolnokról intézkedik így, az ellen mitsem lehetne felhozni, mert ott az eddigi fővezér már lemondott.

Kossúth Szolnokon Dembinszky által szemrehányásokkal illetve, miután Bemnek július 9-kén újból levelet írt, melyben a fővezérséggel azt ismét megkínálja, ezt ildomosan elhallgatta s Szegedre utazott. Ott hallá, hogy Görgey a Tiszán átvonulófélben van. Beszélni akarván vele, hogy a köztük levő ellentéteket kiegyenlítse, — eléje utazott, de szerencsétlenségünkre az oroszok Tisza-Fürednél történt áttörése Madarasnál őt tovább nem engedvén, visszatért, s aztán Görgeymek e sorok írója által akkor nem ismert levelére Szegedről válaszolt.

Ezen Kossúth-féle felelet egy részt a Mészáros által küldött levelek elsímítására volt irányozva, más részt Görgey nek a fővezéri méltóságról letétele következtében szört kifakadásai egyengetésére, mikről — ha nem hibázom, — Kossúthnak Klapkához írt levelében említés tétetett, hol eme kitétel létezett: „Szörnyűség, mit Görgey ír.“

Halljuk tehát a Kossúth által Szegeden, július 23-kán aláírt levelet.

„Édes Arthurom! Vettem 21. és 25-kén írt leveleidet. Köszönöm. Csak ne haragoskodjunk, mert az soha sem vezet jóra. Ellenben az mindig jóra vezet, ha közlöd velem a bajokat, tanácsot adsz, s gondolatot cserélve együtt mindig kitaláljuk a legjobb orvosló szert.“

„Én tudom, hogy senki, én sem szeretem tisztábban, jobban a hazát, mint Te. — Te is légy meggyőződve, hogy senki, te sem szeretheted tisztábban s jobban a hazát mint én. E kölcsönös hit, mindig fenn fogja az egyetértést közöttünk tartani, mire szükség van, hogy a hazát megmentjük.“

„Mostan kapom a positiv tudósítást, hogy tegnap már Miskolcon voltál, s ma alkalmasint Kövesden vagy. ítéld meg: jobb lesz-e egyenesen csatlakoznotok, mit az ellenség már nem gátolhat, — vagy combinative két oldalról operálnátok. S tedd magadat biztos futárok által közlekedésbe a többi seregekkel is.“

(Jegyzet. Itt Kossúth szerencsésen elfelejti, hogy azért mellőzteté el Görgeyt, mivel egyesülni nem akart.)

„Csak most háírtsuk el a viszálkodást. A két öreg urat illetőleg, (Mészárost, és Dembinszkyt,) nagyon igazad van. Az egyik mindent elfelejtett, a másik csak annak szemével lát. Mondod, szép módot kell találnunk, hogy elmenjenek.“

(Jegyzet. Nesztek öreg urak! megadták nektek; el

mehettek alunni.) Hát csak a két öreg ur a botránykő, s bennök rejlik az egész viszálykodás oka? Hiszen Dembinszky kétszer kérte útlevelét, hogy ne kellessék oktan rendeleteknek hódolnia, s ő volt az, a ki soha sem tette személyét a mérlegbe, midőn a haza megmentése volt a kérdés; annyi azonban igaz, hogy egyenes gondolkozása s annak szabad kimondása gáncs volt s akadály Görgey terveire nézve. — Mészáros igénytelen s önzéstelen eljárása pedig sokkal jobban ismertetett, sőt Kossúth maga is jobban ismerte, hogysen azt kérdésbe lehetett volna venni. Azután meg Mészáros leköszönése úgyis már kezei közt volt. Hanem mit tehetett arról Mészáros, ha gondolatait szintén mindenhol egyenesen kimondotta; mit tehetett arról, hogy jobbnak, egyenesebbnek, önzéstelenebbnek tartotta Dembinszkyt mint Görgeyt és Kossuthot egybevéve, s a hadügyben okosabbnak, ügyesebbnek s vitézebbnek, mint Kossúthot s Görgeyt egész táborukarával együtt.)

A levél folytatása: „Mást nem találtam, mint azt, hogy magam menjek a sereghez. Fővezért nem nevezek, (!) hanem mint kormányzó képezem a harmónia kapcsát; veled egyetértőleg s tanácsaid után (!) intézem az operáció irányát, úgy mint például Cegléden tevék. Aztán a dispositió a ti dolgotok.“

(Jegyzet. Kossuth megint régi Adámjába esik vissza, a fővezéri csiklandba. Egyik a másiknak mézes labdacsojt nyújt. Hanem Kossúth okossága mellett ilyest egy Görgeynek ajánlani, ki őt, Kossúthot hetedhét országon túl jobban szerette volna látni, mintsem közelében, — nagy ildom volt-e? — Továbbá Kossúth azt mondja, hogy fővezért nem nevez ki, midőn június 28-kán és július 9-kén Bemét kínálgatja a fővezérséggel! Végre oda nyilatkozik, hogy magát tanácsának aktja veti s a szerint cselekedend, s ezt avval akarja erősíteni, hogy

Görgeyvel szintén úgy teend, mint Cegléden tett Mészáros és Dembinszkyvel, kiket a sereg előtt compromittált. Ot is, mint azokat. Erre Saphir azt mondaná: „Audi gut.“)

„Így bizony, csak így lehet véleményem szerint a sok mindenféle személyes súrlódásokat kikerülni s nem lesz kérdés Mészáros, Dembinszky, Perczel és Görgey között, hanem barátságosan intézem az irányegységet, s aztán gonddal leszek, hogy mindenfelé harmonice működjete a kezetek alatti seregekkel, s a muszkát megverjétek szépecskén. Minden más mód nem ment meg a súrlódásoktól. S az, hogy a kormányzó rendelkezik az irány felett, senkiben susceptibilitást nem okoz stb. Áldjon Isten, stb. Kossúth.“

(Jegyzet. Volnának még erre is észrevételeim, hanem elhallgatom azokat. Mit ítelt Kossúth maga, midőn ezt írta, — mit Görgey, midőn olvasta, s mit ítélend az olvasó valamikor? nem tudom; e sorok írója a dolgot oly egyszerűen adta elő, a mint felfogta. Ezzel jegyzetét bevégzi s elbeszélését folytatja.)

Kérdezem már most: ily elemekkel, ily ingadozó kormánylyal, ily ujjathuzó vezénylőkkel, (kivéven a kivendőket,) kik közül majd mindenik azt hívé, hogy bizony csak ő képes az ügyet kivinni, s mivel ezt gondolta, tehát a szerint cselekedett is; — kérdezem: hogy a két ellenséggel szemben, midőn a hazai intelligentia már lehangolódott, midőn a sereg demoralizálódni kezdett, vájjon mi jót lehetett várni? Azt, a mi bekövetkezett, s a minek végéhez már közeledünk. Hanem elébb még felhozzuk a máshol történeteket.

Bem utasíttatását, helyesebben: feladatát olvastuk. Láttuk azt is, hogy legjobb szándoka dacára, — mely eleven képzeleténél fogva olyas arany-gyapjús Argonauta-féle merényeket, szeretett, — feladatához nem foghatott,

mivel a meghódított Erdélyt kezéből újra kicsikarni megkísértették. Láttuk, hogy június 17-kén két orosz sereg-rész tört be a tömösi és töröcsvári szoroson, s hogy e felől magukat megfészkelni igyekeztek. Láttuk végre azt is, hogy egy orosz hadosztály Beszterce vidékén az ottani magyar hadat megverte, mire Bem másfelé fordulni kényszerült.

E bonyolódott és veszélyes állapotban Bem rettentlenül nézett a jövő elé s a sok felől fenyegető veszélyeknek tehetsége szerint ellenállott. Hanem mivel modora szerint mindenhol mindent védelmezni akart, s mivel már egyszer kisebb hadosztályokkal kiverte Erdélyből az osztrákokat, azért most is oly Lascy-modoró szétszórt osztrályokban, személye körül a tízezret soha meg nem haladó sereggel küzdött a nagyobb erejű oroszok elten.

Ide járult, hogy talán a belső ügyvezetési hanyagságok, a polgári vitatkozások s a katonai rendelet okait tudni s bírálni szerető firtatások miatt, — mikben akadályokat látott gördítve hadvezetése elé, — az országot egyszerre ostromállapotba helyezé, s ezzel a polgári kormányzatot egészen felfüggesztette.

Ezt csakis Bemnek lehetete tennie, kit emberséges bánás-módjáért, jó szívéért, s győzelmeiért Erdély határtalanul szeretett. E szeretetet még az asszonyok is oszták, s pedig önzéstelenül, mivel Bem arca és termete nem igen hasonlított Adonishoz; következőleg benne csak az érdemet tisztetek. S mivel ily népszerű volt, azért az alkotmányt felfüggesztő rendeletei egykedvűleg vétettek.

Bem — mint mondók, — másfelé kényszerült, fordulni, mivel csekély gyalog erejével, de legfőképp kevés lovasságával a mint egyrésztől egy győzelmet sem birt tökéletessé tenni, úgy másrészt mindenütt tért veszített s hátrálni kényszerült. Szeredfalvai hátrálásában történt,

hogy Bem segédtszte, kocsijában ülven, agyonlövetett, midőn, a szászok a hátráló magyar seregre tüzeltek.

Bem, midőn a Beszterce körüli sereg vezényletét Damaszkín törzstisztnak átadta, személyesen a székelyek felé, nagyobb veszély elé indult.

Azon idő alatt, míg Bem újra fellépett, Damaszkín hada jobban-jobban sarkaltatván, több szerencsétlen veredése után Maros-Vásárhelyig vonult. Az orosz sereg Szászrégennél tovább nem mozdult.

Június vége felé vagy július első napjaiban Puchner helyébe gróf Clam Gallas altábornagy küldetett vezénylőül. Ez az itt író által ismert vezénylő az olasz forradalom alatt babérokot szerzett magának, s mint korra és erélyre nézve fiatalabb, az elrokkant Puchner szerencsétlenségét helyrehozandó, mintegy 16 ezer emberrel vonult Erdélybe. Lüders tábornok — mint láttuk — Brassót már azelőtt bevette s a magyar hadat hátrálni kényszerítette.

Alig érkezének meg az osztrákok, Lüders őket Brassó tájékán hagyta. Lüders és Engelhardt Szebennek tartottak, az útjukban talált magyar őrségeket mindenhol szétverték, s július 21-dikén Szebent bevévék; Engelhardt pedig a vöröstornyai szorosnál levő magyar őrséget szintén meg- s a honból kiverte. Iliász, a magyar vezénylő, két zászlóaljával a törököknél talált menedéket.

Míg ezek itt történtek, azalatt Bem Háromszékre ért. Alig érkeze meg az útjában fölszedett szétszórt őrségekkel, az ottani s Gál Sándor által vezényleti erővel egyesülven, fegyverét Brassónak irányozó. Clam Gallas szemközt jött és Bemet megállítani igyekezett. De mintha a sors könyvébe írva lett volna, hogy az osztrák had Bem ellen mitse mívelhessen sikerrel, — Clam Gallas is július 20-kán és 21-kén megveretett s

hátrálni kényszerült. Nemsokára azonban megerősödvén orosz erővel, a további támadásokat nemcsak visszaverték, sőt Bemet vissza is nyomták, úgy hogy 27-kén Szepsz-Sz.-Györgyben osztrák sereg volt az úr.

Mielőtt ez történt, Bem az osztrákok elleni, főnebb említett szerencsés verekedések után a vezényletet átadta Gál Sándornak, s maga pár ezer emberrel Moldvába beütni s ott diversiót tenni szándékozott. Vájjon ezen eszme Bem agyában vagy Kossúthéban szülemllett? — nem világos. Elég az hozzá, megtörtént.

Elbeszélésünk elején mondtuk, hogy Magyarhon szerencsés volt mindenféle tervezőt, alakítót, magát mindenféle szolgálatra ajánlót a külhonokból láthatni. Említettük, hogy Szerbiából is jöttek közbenjárók; még csak az oláhoktól hiányoztak ilyenek. Végre ezek is megjelentek.

Midőn a belföldi oláhok látták, hogy nem igen boldogulnak, valamely kibékítési és békülési ürügyet és alkalmat külső barátjaik által kerestek.

Bár a belföldi oláhok az osztrákok s a független Rumániát kereső külső felebarátaik által annyira bujtogattak, a kormányzót mégis a kiengesztelődés szelleme szállta meg, midőn Bolexes és Bolliák száműzött, oláh reformátorok Kossúthhoz járulván, neki ajánlatot tettek, hogy egy oláh légiót alakíthassanak, miről Kossúth július 16-kán írt, s Bemhez intézett levelében ekként nyilatkozik: „Elfogadtam az elvet, detaillok végett altábornagy úrhoz utasítottam s ajánlom őket. A dolog igen fontos; ha Ön Oláhországba vonuland, (mit igen szeretnék,) e zászlóalj az elővédet képezhetné. A következmény kiszámíthatlan lenne. Ha a dolog Oláhhonbai bemenetelre kerül, kérem ezen urakat pár napra tanácskozássra meghívni, hogy előre intézkedhessenek; mert óhajtható, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proklamatiókban, hogy

mi mint a törökök és oláhok barátai jövünk, őket az orosz iga alól felszabadítandók. A törökök kétes politikát követnek: il faut les compromettre“ stb.

Mivel már levélnél vagyunk, lássunk még egy másikat okiratul, hogy mennyire minden törvény fölötti állást foglalt el Bem, kit még a kormányzó is úgy ró meg tetteért, mintha bocsánatot akarna kérni. A levél szavai a következők:

„A lapokból olvasám Ön rendeletét, melynél fogva minden polgári hatóságot felfüggeszt. E lépés következményei felszámíthatlanok, s megegyezésem nélkül úgy tűnhetik fel, hogy elismerem a nemzeti gyűlés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. Miatta a fél ország lángban van. Miért compromittál drága altábornagy úr? Hidje el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint felfüggeszteni az alkotmányt, mire még a minisztérium és a nemzeti gyűlés megegyezése kívánatik, különben vádállapotba helyeztetik. Borzasztó crisis támadhat belőle. — Nyújtson kezet elhárítani a zavar véseit. Kérem erre, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva“ stb.,

Bem, mint láttuk, annyi ellenségtől körülfogva, magának az elébb érintett diversióval akart rést nyitni, s Moldvába betörésével vagy az ellenség egy részét háta megetti fenyegetése által hamis mozdulatokra csábítani, vagy pedig azt Moldvába visszatérésre kényszeríteni. Azért is nem várható be az oláh légíó alakítását, sem pedig Bolexes és Bolliák tanácsait, kikkel beszélt-e, nem-e? nem tudatik. Később hallatszott, hogy Bem beszélt ugyan, de mitsem tettetett velők.

Július 23-kán az ojtózi szoroson ment be Moldvába, előre kiildvén proklamatióját, melynek rövid foglalata ez volt: „Az oroszok kétszeri és pedig hadüzenet nélkül történt beütését, az ily népjogsértés láttára Európa hallgatását, s a magyarok azon eltökélését, hogy elleneiket

szétverjék, — főlemlítve, megjegyzi, hogy azok a sikerülendő harcnak hasznát szomszéd népeikkel is megosztani kívánják, kik az orosz járom alatt nyögnek. Ez azon szándék, melyért Moldva határát átlépte. Felhívást intéz továbbá arra, hogy fegyvert fogva, a közös ellenséget megsemmisíthessék; s biztat, hogy a magas porta merényöket később segitendi, mert jövő lételüket csak ez biztosíthatja:.'

Bem pár kisebbszerű csatározások után, — melyekben ő volt győztes, — midőn a moldvai népben a felkelésre mi hajlamot sem látott, midőn az ily betörés ellen Omer pasa protestált, s midőn végre az orosz seregek sem hagyták magukat téves mozdulatokra csábíttatni, — csakhamar visszasetett, s július 30-kán kis seregével újólág Erdélyben termett.

E diversió több kárt hajtott, mintsem hasznot, mert a kisebb osztályokban levő magyar katonaság egy hétiig irányzó szellem nélkül létező, az előtte mozgó ellenség által szoríttatva mindenhol tért vesztett, s csupán csak a három vagy négy felől működő ellenség lassúságának, s nála is egy fő irányadó vezénylet hiányának köszönhetete talán a magyar katonaság, hogy több helyen sikerrel állhatott ellen, s hogy hamarabb nem szoríttatott végéhez.

Az erdélyi hadvezetés kezdettől végig rejtély volt, nemcsak a hadügyminisztérium, de még a kormány előtt is, mert Bem ennek is csak nagyjában irt, pl. „Szebent bevettem“, — „itt vagy ott vertem meg az ellenséget“; szóval csak annyit tudatott, mennyit tudatni akart. S így csupán a polgár-biztosok vagy a pénzért és szerekért küldött és jött tisztek jelentéseiből lehetett csak kiszámítani, hogy Erdélyben a dolgok miként állanak.

Bemnek bár több győzelmes küzdelmei voltak, s bár neve az ellenségnek imponált, (mit az tanúsít, hogy Moldvába üthetett és vissza is jöhetett,) de a mindjobbán

előre nyomuló, bár lassan mozgó ellenség előtt tért vesztett, míg végre Segesvárnál július 31-kén ütközete történt. Gyengébb seregével az oroszok állását ingatni kezdé, sőt részükről a csata vesztfélben volt, midőn Skariatin ezredes, az orosz sereg kedvenc embere elesett. Ennek elését az orosz lovasság megboszulni akarván, a magyar seregre tömegrohamot intézett, minek azon sikere lőn, hogy ez legázoltatván, szétporlott.

Bem maga — sebei miatt lovagolni nem bírván — kocsin ült; ez szerencséjére fölfordult s ő alatta maradt. Később a székelyek által, kik „apjukat“ keresték, megtaláltatott és elvitetett.

Ez ütközet következményeiben a legkárosabb az volt, liogy a székely erő megtörtvén, többé tökéletesen helyre nem hozhatott.

Alig szabadult ki Bem kétes helyzetéből, azonnal Maros-Vásárhelynek tartott, hogy augusztus 2-kán hadjáratát onnét folytathassa. S itt hagyjuk őt hanyatlásában, míg újra Erdélybe vissza nem térünk.

Lássuk most a bácsi sereget, s azután forduljunk Szegedre az országgyűléshez.

Mióta Perczel Mór május 21-kén a vezényletet átadta, apróbb csatározásokon kívül mi sem történt. Jellasics kácsi győzelme után bár túlnyomó erővel birt, hódításában messzire még sem haladott.

A tiszai átjárás Becsénél s Titel átellenében, Periasz városnál, Pancsova a határőrző német bánati ezredben, röviden: a Perczel Mór által meghódított helyek magyar kezekben léteztek. Mit csinált Jellasics Újvidék elfoglalásán kívül? ő tudja. A mit mi tudtunk, az, hogy a magyar-német helységek érezték legjobban eleveenségét, azonban a magyar had mi roszt sem tapasztalt tőle. — Midőn Mészáros és Dembinszky átvették a sereg fővezényletét, Jellasics tökéletesebb megveretésére s Bács-

ból kiűzésére nagyobb erő irányoztatok oda, mely Kmetty tábornok hadtestével, Tóth ezredes hadosztályával s Guyon hadtestével mintegy 20 ezer embert foglalhatott magában. Ennek vezényletét — mint mondok — Vetter altábornagy vette át, meghagyatván neki kettőzettek erélylyel végezni Jellasicscsal.

A magyar sereg nagyobb része Hegyesen táborozott, Kmetty pedig közeledett. Jellasics hallhatott e mozdulatokról, azért is az egész magyar erő egyesülését megelőzni kívánván, egyenkint akará azt megverni. Július 16-dikán éjszakának idején megtámadtatta Hegyest, vélvén, hogy e nem várt roham által célját megközelíti. Az ellenség Guyon tábornok erejére akadván, az által férfiasán fogadtatott s a nap derültével veszteséggel veretett vissza s hátrálni kényszerült.

A magyar sereg nyomban követte s a Ferenc-csatornánál újra verekedés volt, mely Jellasics további hátrálásával végződött. Jellasics füstbe ment m erényével s veszteségével megelégedni látszott. Kedve nem lévén többet kockáztatni, seregestül biztos titeli állásába vonult, ott várandó be a jobb körülményeket.

Meghiúsulván ekként azon várákozás, mely Jellasics tönkretételét célozta, hanem mivel e tájék darab időre felszabadult, s mert máshol sürgetőbb események nagyobb sereget követeltek, ennek következtében Kmetty Jellasics felvigyázására Bácsban hagyatott, Guyon pedig hadtestével Szegedre rendeltetett.

Vetter fölmentetvén a seregvézénylettől, egy kis hadosztálylyal Bánátba húzódott, hol, — tán megbántva érezvén magát a miatt, hogy serege szétdaraboltatott, — a hadi téren többé nem szerepelt.

IX. FEJEZET.

Az utolsó nemzeti gyűlés. — A seregek tettei s egyéb események.

Kossúth a magyar népfajt — mint tudjuk — Debrecenből írásbeli és imaszerű felhívással keresztes háborúra élesztette. Július 9-kén a bár távol, de mindig portyázó kozákok megakadályozták, hogy Kőröst, Kecskemétet, a Jászságot, a Kunságot s a Tisza két partján fekvő népesebb falvakat személyesen járja be s hogy hatalmas szónoklatával is buzdítson. Szándékától ekként elüttetvén, Szegedre sietett, hol az országgyűlés, a minisztérium s a sok menekvő összegyűltével Szeged Debrecen képét mutatá fel, csakhogy a körülmények most egymástól elütők voltak. Az akkor létezett ellenséghez egy újabb és sokkal erősebb csatlakozott. Nyár is' lévén, ez ellenség könnyebben közeledhetett. A magyar sereg háromszorta nagyobb és harcedzettebb volt, mint akkor, az igaz, — de a folytonos csatázások, vezénylőinek egyenetlen kedése s több más baj által erejében meggyengülvén — mindenhol hátrált. Azért is az emberek arcai hosszabbak, színtlenebbek, az értelmek gondolkozóbbak s a félt valóságot tudni kíváncsiabbak voltak.

Maga a nép egykedvű volt s úgyszólván közömbös, s bár Szeged több alkalommal tanúsított féktelenséget,

ekkor magát mégis csöndesen viselte. A társaságok politizáltak, s az asszonyok ezt részvevésükkel élénkíték.

Az országgyűlés tagjai maguk között vitakoztak; kiki jobbnál jobb eszmével lépett föl.

Mivel a kormány, — ide foglalva a kormányzót is, — a történeteket eltitkolá, azért a közte s a vezénylők közti egyenetlenség sejdítettett; sőt tudja Isten miért, a kormányzót nemcsak nem tartották hibázhatlannak, de még hibásnak is nyilvánították, következőleg népszerűségben, bizalomban hanyatlott; szóval: szerencsétlen kezdett lenni s rendeletei eredménynyel nem dicsekedhettek.

A közügyrőlí tudatlanságban a hírlapok is részt vevőn, mitsém írhattak s nem is írtak.

A „Közlöny“, a kormány tisztos trombitája, unalmas minőségét miben sem változtatta, — bár szerkesztőjét mással cserélték föl. Hasábjai kinevezésekkel telvék, de hadi jelentésekben szükségét szenvedők valának.

Ilyen nyilvános s magánhangulat s állapot között érkezett a kormányzó Szegedre, július 12-kén.

A köteles fáklyás-zene, a magyar színek kivilágítása s az üdvözet el nem maradt. A kormányzó az üdvözetét a nagy piac egyik szögletének háza elsőemeleti erkélyéről fogadta s a tisztelgést a temérdek nép áhíthatos hallgatása mellett köszönte meg. Ezután mindjárt azt ígéré, hogy „Szeged leszen amaz archimedesi pont, honnét a szabadság az egész világra fog kiterjedni; s ha ily körülmények közt lenne tán valaki, ki azt bűnös szándékával fertőzteni akarná: — ő maga áldozná fel magát és őt stb.“

A szél már így fűjt, de kissé későn; s mivel ez csakis Görgeyre célozhatott, mikép lehet ezen szavakkal mind az elébb idézett levél tartalmát, mind pedig Görgey elé utazását — hogy vele beszélhessen, — összegeztetni? Az is talány: vájjon Perczelt is értette-e?

E beszédre volt éljen; szép volt a beszéd, de ki nem elégitett.

A kormány Szegedről erélyesebb beligazgatást tanusított, pénzt veretett, azaz papírpénz nyomtatott. A megyéket újoncok s népfölkelés kiállítására és felszerelésére hívta fel; hanem a bizalmat maga irányában nem igen bírta növelni. Kossuth katonásdit játszott s hadi működéseket tervezett, miket azonban kisem fogadott el, mivel a körülmények nyomasztó veszélyessége azokat teljesíteni és kivinni nem engedte. S hogy mitevők legyenek Görgeyvel? ezt ki sem tudta.

Görgeynek az oroszokkal való levelezése nyilvános titok volt, melyről a kormány hallgatott, melyről azonban az országgyűlés helyén megforduló sok henye s haszontalan honvédtiszt széltében beszélgetett, s az oroszokkal való további küzdés és az ellentállás hiábavalóságát azért tüntette ki, mivel a levelezésben rangja megtarthatásáról volt szó.

A minisztérium maga is meghasonlottnak látszott, s ha valódilag nem volt az, a kormányzó véleményét mégsem osztá.

Dictatorról is volt szó, amúgy ütértapintásként, melylyel Csányi és Aulich Görgeyt felruházva látni bizonnyára szeretnék vala, a mit azonban Szemere és Batthyányi ellenzetek volna; Vukovics és Horváth Kossuthal tartandottak.

Alig időzött a kormányzó pár napig Szegeden, midőn a közönség, — mivel sem győzelemről, sem más, kormányrendelte nagy tényről nem hallott, s mivel mindig kíváncsi volt valamit tudni, — mind jobban ki kezdett kelni a kormány ellen.

Az országgyűlési pártok világosabb színezetet és alakot mutattak. Az úgynevezett hamis girondista-párt, vagyis az „Esti lapok“ pártja, melynek fejei Kazinczy

Gábor, Kovács Lajos, és mások voltak, egyenesen a kormányt okolták. Az úgynevezett radícalok, a magyar vöröstollasak, kiknek előbbkelő főnökeik távol vannak s csak Madarászféle emberek által voltak képviselve, szép és nagy szavakkal handabandáztak, s míg a veszély távol volt, mindhalálíg akartak viaskodni. A közép: Nyári Pál, b. Kemény Zsigmond, a Zeykek s mások főnöksége alatt nyugodt maradt, azaz odaengedte magát — nem kevés mozgás nélkül — rántatni, hová a kormányzó akarta, vagy hová egy perc benyomása ragadá.

Az országgyűlés derék férfiakból állott. Sok tudomány, sok olvasottság, sok történelmi és törvényi tehetség volt benne, de minthogy már Debrecenben hanyatlott független állása és tekintélye, — Szegeden hajlékony lett mint a nádszál, hitelét veszté s inkább akadályul mintsem előmozdító intézményül szolgált az úgyre nézve.

Aulich hadügyminiszter a kormány kívánságának mindenben eleget tett. Kossuth lelkületéhez és gondolkodásmódjához a széles világon jobbat, azaz jobb „igenlőt nem találhatott volna.

Alig kezdte a magyar ügy újra hanyatlani, s a nemzetiségek autonómia-féle követeléseikkel ismét előálltak, miket megígérni és megadni, az eddig mindig vonakodó közvélemény — mindannyi miniszter által képviselve, — most igyekezett. Ha ezt azelőtt nem egy miniszter, hanem ha maga Kossuth is indítványozni merészelte volna, az erejét tulbecslő országgyűlés nagy többsége bizonyára kikel ellene.

A kormányzó, mihelyest a márciusi országgyűlés Magyarhonban s a hozzákapcsolt részekben a jogegyenlőséget kimondta, mindannyinak megadta üz úti possidetis birtokot, megengedte mindannyinak a belső rendezkedhetést és ügyvezetést, s csak az országgyűlés és a kormánynyal közvetlenül folyó levelezés nyelvéül köté ki a

magyart, s a kormányzó maga is azt vélte, hogy megtett mindent, s hogy becsülete elvesztése nélkül többet nem adhat.

De midőn a magyar országgyűlés a gesztenyét a forró hamuból kikaparta, miről egyetlen népfaj sem mert álmodni, akkor a különböző népfajok felhasználták az alkalmat, (akár önkényesen, akár mások által ingereltettek légyen, az a tényre mindegy,) s mivel a legkényesebbet oly könnyen kapták, többet akartak, kerestek és kértek, t. i. önálló nemzetiséget, mit az első magyar minisztérium (Deák Ferencen kívül, ki már eleintén a horvátoknak kész volt mindent megadni,) sőt még a második is, az akkori közvélemény mellett, meg nem adhatott. Hanem a mit elébb megadni nem mert, midőn szorultságba jött, s midőn látta, hogy az oláhok és rácok fegyveres lázadásait lecsillapítani nem bírta s hogy azok ellentállása a tetteges magyar hadi erőt gyengíti s lankasztja; végre, mivel otthon kell elébb összetartania, hogy a külföldi ellenség beütését visszatordolhassa: mondom, midőn mindezeket kárával tapasztald, hajlandó lőn a kívánságnak eleget tenni.

Ezek következtében a hadügyér által napi parancsot hirdettetett az egész sereghez, mely kihirdette, mi fog az országgyűlés első üléseiben szőnyegre kerülni. A hadügy-miniszter szigorúan megparancsolá: „mivel a magyar sorok között több nemzetbeli tagok léteznek, kik szabadságharcunkban becsületes részt vesznek, s a kik mitsem tethetnek arról, hogy elcsábított rokonaik, földieik ellenünk fegyvert fognak, kiknek hibáit ők magukról vérrel mosásák le, stb. — azért is az igazságos s emberi bánásmód irányukban szigorúan meghagyatik, nehogy elkeseredvén, szőkevényekké legyenek“ stb.

Végre megnyitattott a régen várt országgyűlés. A becsületes ősz Palóczy mint korelnök nyitá meg azt, s

ez ha nem hibázom, július 21-dikén történt. Utána a republican-socialisticus programmú miniszter-elnök, Szemere lépett a szószékre. Az országgyűlés csupa fül volt, inert kiki azt vélte, hogy megtudandja, hányadán van az ország?

Szem ere az nap szónoklati remekművet mutatott be. Egészben azonban inkább Cicero volt pro Clodio vei pro Milone, mintsem Demosthenes contra Philippum. Mindenről szólt, mindent mondott, s mégsem tudatta azt, mit tőle vártak. Kiki bámulta fényes tehetségét, de kit-kit előbbi állapotában hagyott. Felhozta a nemzetnek három óhajtását: „Az első az orosz-osztrák seregek legyőzése, kik ellen változó szerencsével küzdött a magyar sereg, mely bár most kétes állapotban létezik, mégis, mivel már az országszerte tevőlegesen működő sereghez e tájon magának a kormányzónak (?) vezénylete alatt 30—40 ezer emberből álló tartalék-sereg fog felállítatni, s mivel a többi seregek is naponkint szaporodnak, (mert a nép, a föld színe, s az idő is barátaink) — míg az oroszok száma naponkint fogyatkozik, — azért reményt nyújt az első óhajtásnak eleget tenni.

„A nemzet második óhaja az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesítsenek. Felhozá és előszámlálá, mi borzasztót szenvedtünk mi, s mit maguk a rácok és oláhok, kik magukat saját földjeikről számúzték, s hogy mily kegyetlenségeket követtek el ép azon bécsi kormány érdekében, melytől minden szenvedésük származik. Felhozá, hogy egész 1848-ig a szolgaság minden kínjait a bécsi kormány nyújtotta, s ez által tartatott örökös egymás elleni ingerültségben a nemzet, mikép azok, kik egy földön laknak, ugyanazon istenadta levegőből csak a kölcsönös gyűlölséget szívják lelkeikbe. Továbbá, hogy midőn a nemzet kezébe ment át a kormány, hatalmát nagylelkűleg arra használó, hogy a robotot, dézmát eltörölje,

a jog- és kötelességben egyenlőséget kimondja — nyelv- és valláskülönbség nélkül; hogy a más vérfajok ügyei elintézésére a minisztériumban külön osztályt alakított; a határőrséget rabságából felszabadítja; intézkedett, hogy a románok és rácok tömege is választhasson képviselőket, s hogy az ország többi polgáraival tökéletes egyenlőségre jusson, gyökeres engedményekkel anyagi jólétét is biztosítván.

„Továbbá, midőn a kormány a testvériség, egyenlőség és szabadság elveinek gyakorlatát a más népfajokon alkalmazni akará, a bécsi kormány ármánykodása által elámíttatván, sőt szabadságuk is előttük eltitkoltatván, — a lázadásoknak akkor nyitott tér, midőn szabadságuk isteni ünnepét kellett vala ülniök. Felhozá még, hogy azon nép, mely jó, csendes és szolgaságában türelmes volt, most szabadságában szabadítója ellen ontja véreét; mit Európa balul fog fel, midőn a románok és rácok lázadásában annak bizonyosságát véli látni, hogy a magyar kormány az ország minden népeit — különbség nélkül — nem szabadsággal ajándékozá meg, hanem szolgaságban akarja tartani.

„És ez az egyik főoka, a miért a kormány minden lehető áron, — a mennyiben jogosan lehet, — a népeket lecsendesíteni legnagyobb feladatának tekintette. Fájdalommal emlékszik azon sok ezerekre, kik ama népek vad dühének áldozataiként hullottak el, de egyszersmind ezen áldozatok gyilkosait is sajnálja, mert a félrevezetett, elámított nép bűnében is nemcsak kárhoztatást, de részvétet is érdemel.

„Felvilágosításokat, magyarázatokat, proklamációkat ezrenként osztogattunk szét, — mondá a miniszter. — A sajtónak minden becsületes hatalmát felhasználtuk; becsületes törekvéseikben támogattuk a képviselőket. A havasalföldi mozgalmak vezéreinek befolyását igénybe vettük.

Szerbiában, a rác lázadás tápláléka székhelyén nem késünk felvilágosítást nyújtani, hol nézeteink méltánylásra találtak. A békülés egy pillanatát sem szalasztók el, s következménye mégis csak az volt: hogy míg győztünk, ajánlataink tetszettek; midőn veszteni kezdénk, feltételeinkre, ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak; szóval legőszintébb, legbecsületesebb eljárásaink rendszerint csalfasággal, sőt árulással találkoztak.

„A míg az ország függetlenségének s polgári szabadságának biztosítását siettetni egyrésztől, másrésztől addig a kegyetlenségek meggátolása által a szelíd humanizmusnak uralkodását helyre állítani igyekeztünk elannyira, hogy forradalmunk dicsősége: a szelíd és békés fejlődés, az embertelen terrorizmus vérnyomai által meg ne fertőztessék. A pontok pedig úgy voltak szerkesztve, hogy többet adnunk az állam egységének feláldozása nélkül nem lehetett, kevesebbet adni pedig kielégítőnek nem tartottuk; úgy voltak szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a határain belül fekvő nemzetiségeknek, stb. — Ezeknek még sikere ugyan nem volt, de remélhető, hogy leend.

„Harmadik óhajtás az, hogy a nemzet függetlenségét Európa ismerje el, mit Európa jelen politikai állásában remélni fölötte nehéz; hanem azon tudat által, hogy Európa népei rokonszenvét bírjuk, egyelőre jobb időnkig vigasztalást nyújt.

Végül azzal rekeszté be, hogy „hiszi, miszerint hazánk már annyi török- és tatár-pusztítást kiáltván, — ezen újabbat is ki fogja állani.“

E beszéd általános bámulást okozott, s bár a szónoklat retorikai mestermű volt, a kíváncsiságot ki nem elégítette, minek következtében a tudós Hunfalvy Pál azon óhajtást nyilvánította, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit terjeszsze a ház elé, s

hogy a kormány Görgeyvel való viszályát és mostani viszonyait világosítsa fel, mivel Kossuth és Görgey az elkövetett hibákat kölcsönösen egymás szemére hányta.

Erre a kormány adós maradt, s a dolognak valódi mibenlétét sohasem fejté ki. És mégis, mivel egy nemzet sem tudott úgy remélni s kedvenceit nem tudta annyira szeretni, mint a magyar, — azért a kormányzó irányábani hódolatát nem szünteté meg egészen.

Az eszesek és értelmesek már Debrecenben eltérő véleményt kezdettek nyilvánítani; s ha találkozik férfi, kiből műveltség, ész, parlamentalis tehetség, kormányzati ismeret, erős és erélyes akarat, nagy jellemi elhatározottság, a segédférfiak választásában ügyesebb tapintat van, ez esetben az ellen-forradalom hamar kiüthetett volna.

Az igaz, hogy könnyű dolog nem lett volna Kossuthot népszerűsége mellett helyéből elmozdítani; de lehetséges volt, midőn Windischgratz beütése, (miről ugyan Kossuth mitsem tehetett, s mitől a hazát megmenteni ki sem bírta volna,) az ország két harmadrészenek feladása s magán házi viselete sok tormát reszelt az ország kolomposainak orra alá. Az országgyűlés tehetségeinek nagy része elégedetlennek mutatkozott, s ha ez számban a többséget nem is képezte, minőségben bizonyára. Kossuthnak a seregben volt sok pártolója, azok az országgyűlés határozatának mégis aligha állottak volna ellent.

Batthyányi Lajos, bár arisztokratikus viselete s egész külseje tőle a vonzalmat számúzta — mégis, mivel benne határozottság, egyenes jellem, s a szabadság kivívásában már a március előtti időkben tapasztalt erélyes vezetői tehetség, s a mi fő: — s ez Kossúthban igen kis mértékben volt, — személyes bátorság létezett, azért ő hatalmas ellensúlyul szolgálhatott volna. Ha pedig ellenfőnöknek magát nem is akarja felvetni, az országgyűlést

mégis a függetlenségi nyilatkozat elhamarkodásától megmenthette volna.

Ismétlem, ily határozott jellemű egyén nélkül az országgyűlés gyenge volt. De azért mégis valának egyének, kik magukat a főnökségi polcra képeseknek tartották, mint pl. Szemere, kit szorgalma, tudománya, beligazgatási ügyessége ajánla; hanem némely kis dolgokban pedáns, nagyban ritkán határozott gondolkozású, mindig kérdezősködése a mások véleménye után, s csak aztán cselekedése, végre didaktikus doctrinársége a szíveket nem vonzotta magához s így nem volt nagy pártja.

Nyári Pált beligazgatási tapasztaltsága, becsületessége s szabad irányú elvei eleintén kedvessé tevék; de későbbi praeceptorai modora s unalmas előadása által a szeretetet elvesztette; a pártok igyekeztek őt maguknak megszerezni, de általa vezetetni egyik sem akart.

Perezei Mórtól az országgyűlés nagyobb része változó szeszélye, heves véralkata s másokon uralkodni szerető vágya, részint pedig a vezénylései alatt megszo-kott parancsolgatásai s önkényes eljárása miatt — tartott.

Lehetek még mások is, kik titkon hitték, hogy ha ők lennének az ügy élén, ezt és azt, sőt mindent máskép és jobban vittek volna végbe. Ha ezek között báró Perényit említem, tán többet mondok, mint a mennyit ez maga hitt, mert ő jobban látszott szeretni Kossuthot, mintsem hogy magát ellenfőnöknek vesse föl.

Tehát hosszú beszédem rövid értelme az, hogy — nem azért, mert Kossúth nagy volt, hanem mivel a többiek kisebbek valának, — más egyéniségek oly népszerűséggel, mely őket az ügy élére állani jogosította volna, nem bírván: Kossúth szava a tízparancsolathoz úgy szólván a tizenegyediket kapcsolta, tudniillik azt, hogy „a magyar földön mindenek előtt az én szavamát fogadd és kövesd“. Végre hozzájárult még az is, hogy

a nagyobb rész sem saját, sem más tehetségében nem bízván, akként gondolkozott és nyilatkozott is, hogy mivel Kossúth főzte a tokányt, egye is meg; mi igen szép lett volna, ha vele a többi is nem lakott volna jól.

Midőn azonban az országgyűlés tapasztalta, hogy Görgeynek 1849. január 4-kén Vácon kibocsátott proklamációja, — melyben az országgyűlésnek az engedelmességet felmondja, — büntetlenül elhangzott; midőn a fővezér elleni egyenes lázadása büntetés helyett még meg is jutalmaztatott; s később, midőn szerencsés hadjáratában győzelmei és Buda bevétele által az egész honban másodrangú és saját fajtájú népszerűséget nyert, s kifakadásai, gúnyai, bírálatai által Kossúth irányában is függetlenséget s önállást fejtett ki: — akkor az országgyűlés számos tagja a koszorúzott, vezérben keresett támaszt s ellenzéki főnököt, s őt azzá is nyilvánítják talán, ha a hamar bekövetkező vészes pillanatok ezt nem hátráltatják. Hátrálta ezt még Görgey elkülönést mutató szándoka is, mely pártolói egy részét tőle elidegenítette. Azonban midőn kenyértörésre került a dolog, (mivel Görgey még bírt harcedzett sereggel,) azon önfenntartási ösztön, mely a legrosszabb esetben a fegyveres erő kísérete mellett előnyösebb alkudozással kecsegtetett, — őket Görgey felé vonta.

Az akkori fontos időben Kossúth elsőségben ugyan nem vesztett, de nem akadályozhatta meg, hogy mellette Görgey neve ne említessék, s hogy némelykor ki ne keljenek gyengesége ellen. Ezt a férfiak még csak sutogva tevék, azonban az asszonyok, — mivel jövődöbéli udvari dámákról is volt szó, — a női udvart s azzal együtt Kossúthot is nyíltan boncolgaták. Szegeden a „Hírlap“ már így fűjt.

„Szeretett kormányzónk körül már is veszélyes udvarszerű környezet alakul, melynek hivatása inkább az

emberiség fájdalmai enyhítése lenne; a nőnem befolyását a kormányzói termekben nem találjuk rendeltetése szerintinek, s hatáskörét azokon kívül nem mindenben cél- és rendszerűnek“.

Továbbá, mit ítelt a kormányzó eljárásáról az országgyűlés nagy része, s mily közvélemény uralkodott, legjobban fejezi ki szintén ezen „Szegei Hírlap“ egyik számában. Hogy sok ellenkező véleményű is volt, — bizonyos. Halljuk tehát a „Szegei Hírlap“-ot:

„Nagy időket élünk; maga a kormány, maga a nemzetgyűlés, kimondá, hogy a haza veszélyben van. S a ki követte a kormányt bujdoklásaiban, a ki tudja, mily két hatalmasság esküdt össze szabadságunk ellen: tisztán tudhatja, hogy itt sem parlamentáris kormányzás, sem pium desiderium, és csak a kard éle metszheti ketté a gordiusi csomót.

„Nem állunk ott, honnét a visszalépés lehetséges. Mindenünket a kard élére tettük föl. Feltettük, ügyünk igazságában s fiaink elszántságában bízva. Ingadoznunk nem szabad; kell, hogy eszme lebegjen előttük: — ügyünk diadala; kell, hogy a fanatizmus harcát vívjuk; kell hogy népünk a fölkelésben, karunk a kardforgatásban kifáradhatlan legyen; kell, hogy minden gondolatunk egy eszmében központosuljon. Ez legyen gondolataink tárgya, álunk, a szó, mit anyánktól eltanultunk, a szó, mit kedvesünk fülünkbe súg: győzz! győzz! győzz!

„Mint puszták oáza egyedül állunk. A szabadság nálunk virít, máshol kihalt. Egy ezredév, fényes múlt néz reánk. Előttük csak győzelemnek, s utánuk csak üdvnek szabad állania.

„Ha találtatnék, ki mást mond, — az hamis próféta, azt kövezzétek meg; mert népek, mely más tant elfogadna, élni nem szabad.

„Ha találatnék, ki most parlamentírozni akarna, kiáltsátok túl; ember, ki most parlamentírozni akar: nagyravágyó.

„En tisztelem a politikai kapacitásokat, szeretem hallgatni a fényes oratiókat; ele most lejárt ezek kora. A politikai kapacitás túrjön, míg béke lesz, s a fenhangú órától magyarázza ügyünket a népnek.

„Mert ki most codificatióról szóllana, midőn irtó hadak folynak; ki a megyék új felosztását vétetné munkába, midőn azok egy nyolcadát az ellenség bújja: még elleneink által is kinevettetnék. Mert ezek kora még nem jött el, s hogy valaha eljőjjön, azt csak fegyver tudandja megszerezni.

„Épén azért a politikai kapacitások a hadaknak csak ellenőrei lehetnek. Ügyeljék meg azok tetteit, s számoljanak rólok koronkint a nemzetnek.

„S épen azért a hadi kapacitások működését a kormányoknak szabályoznia nem szabad, hogy a minisztérium döntsön a hadi tervek felett, s a harcban járatlan emberek jelöljék ki a vezérek útját. De az sem szabad, hogy minden vezér a maga embereivel egy külön egészet képezzen, s a hadat Bolond Istók módjára folytassa.

„A hadi operációkban egységnek kell lenni. Az egyetértés mellett ez a conditio sine qua non. Kell, hogy az egység létesítése oly emberre bízassék, ki múltjával fényesen megmutatá, hogy azt tenni sikeresen tudja. S ha akadt ily ember, nem szabad, hogy más találtassák, ki hiúságból, azon ál-oknál fogva, mert a másik tehetségesebbnél két nappal idősebb tábornok, az engedelmességet ettől megtagadja s aztán is sereget vezessen. Nem szabad, hogy találtassák tábornok, ki a kormányoknak azt üzeni, hogy ezen és ezen altábornagyokat maga mellett még eltűri.

„Ily dolog az egységet ronthatná a hadi operátókban, s nekünk most egység kell először, másodsor és

századszor. Ily egység szerezte meg Washingtonnak a diadalt. A Bem által felmutatott eredményeket ily egységnek köszönhetjük.

„Ne tartson a nemzet attól, hogy ezen egység Napóleont növeszt nyakunkra. Napoleon az előidők terrorismusának volt gyermeke; ha van ember, ki ezt tenni akarná, van rettentlen politikai kapacitásunk, ki ez ellen szót emeljen, — van népünk, ki az üdvös szót megfogadja.

„Minő propagandismusnak szülöttei az ily eszmék, nem akarom kutatni; de ismételve mondom: egység a vezényletben!

„Vezesse Kossuth a politikai dolgokat felelősség mellett, s tetteiért utólagos számadással. Ellenőrködjék, mint mondtam, ő; e forradalomban ő teheti ezt legjobban.

„Vezesse Görgey a hadi operációkat. Vegye át az összes magyarhoni seregeket s legyen ő itt az, mi Erdélyben Bem, de kellő ellenőrködés és utólagos számadás terhe mellett. Megtanulta a magyarhoni sereg őt követni győzelemben, az ellen rettegni őt. Ő már háromszor mentette meg a seregeket (hogyhogy?) s a honvéd, ki Isaszegnél és Szőnynél vele volt, mellette tízszeres erővel küzd.

„A magyarok Istene nevében s a haza színe előtt felszólítom a kormányt, hogy initiálja, s a nemzetgyűlést, hogy mondja ki: Magyarhon polgári kormányzata hajóját Kossuth vezeti továbbra is oly hatalommal mint eddig; a magyar hadseregek vezényletében pedig egység van, s a fővezér Görgey“ stb.

Ennyit mond a „Szegei Hírlap“-ban megjelent cikk, melynek fogalmazója — mint hitték, — Hunfalvy Pál. A miniszterelnök, a Hírlap s a közönség magánnyilatkozatai után a zavaros eszmék s mindenféle kapkodások határozott gondolatot és akaratot nem fej-

lesztettek ki, de mégis legalább igyekezetei hívtak föl, valaminek végére járni.

A nyilvános ülések konferenciákká váltak. Ezek egyikében a külön nemzetiségek jogai a minisztérium óhajtása szerint megadattak. Igen későn, ha tekintjük, hogy mióta határozottan forradalomban s fegyveres ellentállásban léteztünk Ausztria ellenében, kilenc hó múlt el, melyből két hó győzelmes időszakaszt képezett. Igen hamar, ha tekintjük, hogy a nemzet a lázadásban levő testvérnépeknek akar valamit ajándékozni, akkor, midőn azoknál semmi befolyással és fölöttük semmi hatalommal nem bír, s midőn függetlenségében annyira van veszélyeztetve, hogy az enyészet örvényénél áll. Jól mondta azért a Szegei Hírlap: „Győzz, s azután keress üdvet!”

A másik, mi a konferenciákban előfordult, a fővezéri kérdés volt. Az országgyűlés ismerte a Görgey és Kossúth között fenforgó viszonyokat; tudta azt is, hogy Görgey a maga idején nem engedelmeskedett, s midőn engedelmeskedett, önkarata szerint tette azt; hallhatta azon nyilvános titkot is, hogy Görgey Rüdigerrel futár- és levélváltásban van vagy volt; végre tudta, hogy éppen Görgey volt az, ki késő mozdulatai által a seregek egyesülését hátráltatta. — Mivel azonban Görgeyről a kormány hallgatott s a dolog mivoltát határozottan fölfedezni nem akarta, azért az országgyűlés a kormányt hivatalos gyónásra akará kényszeríteni s mindenféle eszközök használt erre. — A Szegeiden levő nemzet-gyűlés többsége, mások beszédei s önnön gondolatai által izgatva, bár az akkori körülmények közt az akkori kormánynál alig tudott volna jobbat összeállítani, mégis ellene agitált, s hogy ha szerencséje van több ideig ott tanácskozhatni, talán a különben népszerű kormányzót is népszerűtlenné tette volna, még pedig azért, mivel ez

töbnyire titkolódzóit, s mivel eljárásaiban határozatlanak, gyengének vagy — mint Bernát a mennykőhöz — kapkodónak tartották.

Végre abban állapotok meg, (mivel méltán gyanitották, hogy a hadi operációkba Kossuth még mindig befoly,) hogy őt határozottan megkérik, a tevőleges hadvezetésbe — politikai irányzáson kivid (!) — be nem folyni s az egész sereget egy kinevezendő fővezér alá helyezni. Nevet ugyan nem jelöltek ki, hanem a nagy többség Csányi és Aulich miniszterekkel együtt Görgey kinevezését ohajtá. A kormányzó erre ildomosán tudatta a konferenciával, hogy az országgyűlés nyilatkozata és kívánata előtt meghajol.

29-dikéig országgyűlési konferenciák s pár nyilvános ülés tartattak, melyekben sok beszéd, de mi határozat sem történt.

A konferenciázások alatt egyfelől Per ez el seregével az őt követő Haynau által vezetett osztrákok előtt, másfelől Guyon, hadtestével Bácsból Szegedre bevonult, és állást vőnek.

Kmetty — Jellasicsra fel vigyázandó — Bácsban maradt, s az egész összegyűlt sereg jul. 29-én Szeged előtt, a Tiszától a Tiszáig félkörben táborozott.

Hazánkban egy időben az erődítések ragálya uralkodott, akkor t. i., midőn a közép- és alföldi magyar nagy és mezővárosok és falvak Gyórt és Pozsonyt erődíteni hallák, s ekkor magukat, is erődíteni akarták s a hadügyértől ezt követelték is, és pedig először Pest, másodsor Debrecen, harmadsor Szeged, negyedsor Szabadka. Ez időtlennek, szerfelett drágának, s mi több, már azért is haszatlannak nyilvánítá ez erődítéseket: mert bárha Pest egy része a Duna s Szegedé a Tisza által fedve van, de ezen folyók télen át oltalmat nem adnak, s a városok síkságon fekvén, erődítési előnyt nyújtó pon-

tokkal nem bírnak, s így kis és sok váracsokkal s fél-sáncokkal kellene azokat ellátni, s ha a temérdek munkát lehetett volna is végezni, mégis ha a korai eső és a fagyos ősz beáll, ez az egészset tönkre teendné, de ha nem is tenné tönkre, megszállásuk és megvédésükre mindenhol legalább is 40 ezer ember kell, kiket a tevőleges hadi erő nem nélkülözhetett. Ezen okoskodások dacára a kérőket és követelőket kérésük hasztalanságáról meggyőzni nem bírván, — az erődítést meg kellett engedni.

Ezen engedelem következtében tehát erődíteni akartak; Pesten, Győrött erődítettek is, mégis védtelenül elhagyják e városokat. Debrecen csak a tervnél maradt. Szabadka szintén csak néhány sáncot vettetett.

Szeged azonban strategicus pont s a rácok által már veszélyeztetve is lévén, — erődítették. Azonban hadmérnöki tisztekben hiány volt, s ha nem is volt hiány, többnyire fiatal emberek lévén, azért a munkát polgári mérnökökre kellett bízni, s bár ezek más irányban neveltettek, mégis találkoztak közöttük, kik feladatukat ügyesen és szerencsével végzik. Ezek között Thaly, Mihálik s még néhányan talpraesetten hevenyésztek; többen azonban csak vásári munkát készítettek.

Szegeden a helyzet előnyeit használni kellett, váracsikat oly távolságra kénytettek ásatni, hogy az egész félkört másfél óra alatt ügetve bekocsizni alig lehetett.

E terjedt erődítmény teljes őrfoglalása 40 ezer embert követelt, azonkívül 10 ezernyi tartalékot, hogy ez oda siessen segélyül, hol legjobban szükségeltetik. Az egész magyar erő pedig csak 18—20 ezer gyalogból állott itt, — kik között 10—12 ezer kaszás volt. A lovaság 3 ezerre rúghatott, 40 ágyúval.

A tapasztalt katona előtt világos volt, hogy e se reggel, a lehangolt főbb tisztekkel s meg nem egyező

vezénylőkkel itt ütközetet merényleni bajos leend. A közvélemény másképp gondolkozott.

Ily magán- és közvélemény mellett s Görgey távollétében az ellenség közeledtekor a teendők felett nagy hadi-tanács tartatott. A kormányzó a minisztereket s a jelenlevő tábornokokat meghívta lakására. A kedélyek feszült állapotban voltak. Azon hír szállongott, hogy Perczel Kossuth és a kormány ellen erőszakos merényli akar tenni, s azért a magyar világ a hon megmentését ezen tanácskozás eredményétől várta.

Alig léptünk a szobába, Perczel megkezdé a vitát, vagyis miután Kossuth Perczelnek a független vezénylet usurpatióját szemére veté, ez azt szemében tagadta. E személyes vitának még nem szakadt vége, midőn Perczel Mór Miklós fivérétől levelet kapott. Ezt felnyitván, olvasá: „hogy az aradi várparancsnokságra való kineveztetése dacára Damjanics őt bezáratta, s a parancsnokságot magához ragadá“. E levél olaj volt a tűzre, s Perczel félrevetvén minden Hiedelmet, durva kifejezésekkel üdvözlé a tanácskozmányt. Damjanics agyonlövésével s a kormány iránti engedelmesség megtagadásával fenyegetődött, Kossuthot szemrehányásokkal tetézte, kiabált stb. De a milyek voltak a criminatiók, oly recriminatiók tétettek, s mivel Perczel fenyegetődött, őt is vezénylete elvevésével fenyegették, midőn pedig Perczel erre „ám próbálják“-ot mondott, elhallgatott.

Alig múlt ez el, jött egy más zsiradék, és pedig Görgeytől, mely az oltásban levő tüzet újra föléleszté. A kormányzó ingerült állapotában elfeledé gyanítását, melyek Görgeyt némi szerződésekről vádolák, s a levélben csak hadi mozdulata leírását s hollétéröli jelentést vélvén rejleni, azt politikátlanul fentszóval elolvasta.

A levélben többek között Görgey levelezése Rüdigerrel, az oroszok ajánlatai, s az ő (Görgey) hajlandó-

sága, sőt még a sereg óhajtása is, azok elfogadását illetőleg, állottak.

Midőn Kossuth a levelet elolvasá, a többiek összenéztek. Horváth püspök Perczel vitatkozása alatt azt mondá hozzám: „így vesznünk kell“, mire én „bizony“nyal feleltem; midőn pedig a levél tartalmát hallám, én mondám a püspöknek: „El is veszünk“, s akkor ő felelte rá „bizony“-át.

Ha ezen roszkor nyilvánított jelentés a tanácskozmányt véletlenül lepte volna meg, talán az arcok hosszúra nőnek vala; mivel azonban az egész világ beszélt róla, az arcokon a bús érzelm kifejezését lehetett ugyan látni, hanem Kossúthon kívül levertséget nem, noha a szomorújáték végjelenésének közelléte világos volt.

Ezen is keresztül esvén, mivel Mészárost — bár Perczel mellőzése kimondatott — a fővezénylet, további viselésére bírni nem lehetett: — Dembinszky nevezett ki, kinél Mészáros mint segéd s magyar levelező maradt.'

Dembinszky előre kijelentette a kormányszónak, hogy a sereg elfogult szellemi állapotában s az ellenséghez aránylagos gyengeségében Szegeden ütközetet el nem fogadhat, s azért ajánlá, hogy a kormány menjen minél előbb Aradra.

Ezzel a tanács szétozlott.

Dembinszkyvel ugyanazon lakáson levén, még ugyanazon éjjel, mélyen haza értünk, Görgey levele kihíreszteltetett, s az egész tábor vitázott fölötte. '

Perczel, ha volt is valamely törvénytelen terve, — mit sem bizonyítani, sem tagadni nem tudok, — jobbnak látta magát a sorsnak alája vetni, mintsem valamely kóficot főzni; s azért erőt vévén magán, midőn a július 30-kán kelt hadügyminiszteri parancs őt eddigi vezényletétől fölmentette s azt Visoczknak átadni rendelte,

nemes öntudattal, eddigi érdemeire hivatkozva, sajnálatát fejezte ki, hogy ép a harc perceiben kell seregétől megválnia. Kijelenté továbbá, hogy bajt bajjal tetézni, sem a seregben veszélyt előidézni nem akar s búcsút vészén, s e hattyúdallával Szegedről elköltözött.

Júl. 30-kán volt a sok conferencia után a honatyák utolsó nyilvános ülése, melyben a különféle nemzetiségek jogai s jövődő állásuk, valamint a zsidók emancipatiója határozat gyanánt kimondattak. Későn ugyan, mert érvényessé nem leliete azokat tenni; hanem a jó szándék nyilvánítása eredményét jobb idők használandliatják.

Kimondatott, hogy a képviselők Aradra menjenek; kijelentetett továbbá, hogy fővezérnek most Dembinszky van kinevezve, hanem ildomosán el hallgattatott, hogy jun. 28-kán és júl. 9-kén Bem kínálatott vala meg ezzel s hogy most újra kineveztetvén, a fővezénylet átvevésére sietni felhívattatott. Dembinszkynek e kinevezése a veszélyes időrövidség vagy más ok miatt, az országgyűlés többsége s a hírlapok óhajtása dacára egykedvűleg fogadtatott s ellenvetésre nem talált.

El lévén a legszükségesebb nagyjában intézve, a nemzetgyűlés, a kormány, a sok vándorló egyéniség, a hivatalnokok stb. Szegednek csakhamar istenhozzádot mondtak s az ezelőtt népes város üressé lőn.

Még mielőtt a kormány Szegedet elhagyta, Répássy tábornok, a derék és becsületes honfi, meghalálózott, kit lehető díszszelel is temettek. Szerencsés férfi! mert még a szabad és független honban hányhatott el, s ennek buktát nem látta; kétszerte szerencsés, hogy nem Haynau, hanem a természet köteles áldozata lőn!

Kitakarodott a sok emésztő, kitakarodott a kormányzó is; de sem ez, sem pedig a hadügyér nem okult a pesti elhamarkodott kivonulásnál történt hibákon.

A ruha-, fegyver-, lő- és élelmi-szereket a fővezény-

let kötelezetett — erőszakkal is — elhordatni. Sőt a löpor- és töltény fellobbanása után még a romok alatt sem fürkészték, úgy, hogy midőn Szeget elhagyta a sereg, az újszegedi romok alól ágyúzás alatt hordattak még el igen sok töltények, golyók stb.

Egy különös tényről, meg egy furcsaságról tegyünk még itt említést. Az első, hogy a kormányzó két miniszterét: Szemerét s Batthyányit Görgey seregéhez küldötte, nem annyira az ottani sereg állapotáról s véleményéről, mintsem Görgeyről bizonyos tudomást szerezni, s ezt seregével Arad felé siettetni. Továbbá, ha lehető, a kormány nevében az oroszokkal a márciusi engedmények alapján szerződésre lépni, sőt még Leichtenberg hercegnek a királyságot is felajánlani.

Ausztria semmi szerződést sem akarván elfogadni azelőtt, most, midőn az orosz segítséggel győzni reménylett, még kevésbé akarhatott. Hogy tehát a kormány más urat keresett, ez nem tűnhetik föl annyira, s egy század előtt tán föl is lelte volna. Most azonban, midőn Miklós cár külszínre oly nemesszívűleg nyújtá segélyét saját kormányelvét pártoló szomszédjának, belsőleg nem látván hasznát az ily csalfa eljárásnak, azt politikai érdekének kockáztatása nélkül el nem fogadhatta s így a magyar ajánlat el nem fogadásával csak a magyar ellenének boszúját, növelhette. Akármiként Ítéltessék is ez eljárás, megtörtént; de hogy ily fontos tényt ön fejből mert a kormányzó tenni, a nélkül, hogy a nemzetgyűlés legelőkelőbb tagjaival titkon értekezék, ez annak volt tanúsága, hogy mivel erélytelenségről vádoltatott, most azon és felhatalmazásán is túllépett.

A fönnebb említett furcsaság a hon politikai ügyével összeköttetésben nincs ugyan, de azért el nem hallgathatom.

Hogy honvédtisztjeinknek a porosz honvédrendszer-

ról némi ismeretük volt-e? nem tudom. Ott — tudjuk, — hogy ha a második tartalék honvéd (Landwehr) hadi szolgálatra felhívattatik, a nőtlenek szeretőikkel összekelnek, hogy családjoknál dolgosokat hagyjanak. Én azonban első ízbeli hadügyminiszter koromban, bár a honvédtisztek nagy szerelmi heve, az eladó lányokkal bíró atyák ebbeli, s a leányok férjhezmenési óhajtása miatt a szigorú schwarzgelb katonai házassági törvényeken könnyíttem, mindazáltal gondoskodtam róla, hogy a tisztek hátrahagyandó családjainak élete némileg biztosítva legyen. Később Debrecenben az új s fiatalabb, s még később a szintén fiatal és élni szerető hadügyminiszter kezelte a házassági dolgokat, s ekkor a szerelem és szeretet is élénkebbek s a házasságok is szaporábbak lettek. Midőn pedig a haza ügye hanyatlani kezdett, a házasság részvényei még kapósabbakká váltak, minden korláton túlhágtak, s ekkor már nem is igen kérték ki a hadügyér engedelmét. Szegeden már a vulgívaga Vénusok is ténszasszonyokká lettek.

Midőn a francia Bourbonok s V. Károly osztrák ivadéka: VI. Károly a spanyol trónért viaskodtak, egy nevéfelejtett spanyol szerző ezeket mondá: „Nem tudom, a komoly történelem elég szemérmes leend-e azon honszeretetet elhallgatni, melylyel az osztrák pártot gyűlölő nők, — midőn ez Madridot rövid ideig megszállva tartotta, — szerelmi kegyeik által köztülők 6 ezret a hadi szolgálatokra alkalmatlanokká tettek — csupa hazaszeretettből.“

Bár a mi ilyeseink sem számban, sem minőségben nem bírtak annyi honszeretettel, mint amazok, következőleg nem is fejleszthették ki oly mértékben boszujokat; de mégis megtették a magukét, természetesen: kettős irányban.

A hírek mindenünnét az ellenség közelítését jelenték, és pedig, hogy közölők egy hadosztály Kun-Szent-Miklós

felől s a halasi úton Kis-Kőrösnek, másik osztálya pedig Bajának tart, az ottani szétrakott gőzösöket, a hajó-hidat s a temérdek eleséget megmentendő, onnét útját Zombornak irányozván, hol Jellasiacscsal vala egyesülendő.

A főerő Perczel serege nyomán a kecskeméti úton, az oroszokkal együtt közelíte. Ennek egy hadosztálya a Tiszán Cibakházánál átkelt, mozgalmait a balparton intézendő. A főerő a hőség, a vízhiány s a fáradalmas nagy menetek miatt, részint pedig, mert nagyobb kerületben mozgó hadosztályait (colonne) közelebb s hason magasságra óhajtá bevárni, azért lassabban haladott. A szegedi erődítésekről a valóságnál többet képzelt, s föltevő, hogy ily strategikus ponton a magyar sereg az ütközetet talán elfogadja.

Dembinszky, ki magát a hadi mozdulatokban gyorsan szokta elhatározni, minthogy azelőtt az ütközet el nem fogadását kijelentette, most, midőn akaratát mi sem korlátolta, bizonyos hirei nyomán még kevesebbé késett a szerint cselekedni.

Július 31-kén tehát az egész sereg átvonult a Tiszán s a leégett Szőregnél táborba szállott, Új-Szegedet s az ottani átmenetet két zászlóaljjal védetvén.

Augusztus másodika reggelén a császári sereg elővédje is bevonult Szegedre, s azt nemsokára a főhadi szállás is követte. 3-án reggel jelenlétét puska- és ágyúdurróztatásokkal tudatta, mi azonban mire sem vezetett. Délután Új-Szegedet erősebben kezdvén lövetni, ebben egy-két házat meggyújtott, pár ágyúkat túlnyomó ágyútüzével megrontotta, s az ottani ügyes és bátor fiatal vezénylőt, Jordánt megsebesítette. Ez a védelemnek darab ideig irányt adni nem bírván, — az egész zavarnak indult. Midőn pedig nem veszélyes sebéből magához jött, a csatázás menetét kissé helyreállította, de e néhány órai mitsem tevés alatt az ellenség az időt jól használta föl, még

nagyobb tüzet fejtett ki, s a partok védelmét lehetetlenné tévé. Ez alatt az ó-hidat hamarjában helyreállította s újat is veretvén, a Tiszán átkelt s az őrséget Új-Szegedről kinyomta.

Este egy lengyel és egy magyar zászlóalj a kinyomott erővel együtt rohamot merénylett, hogy az ellenséget Új-Szegedről kiverje, hanem túlnyomó erő szállítatván át, csakhamar visszautasított. Új-Szeged ekként az ellen birtokában maradván, a rác hadjárat idejéből felmaradt sáncokat is hevenyében helyreállíttatá.

4-én reggel Dembinszky a főbb tisztek kíséretében a csatatér vizsgálatára lovagolt, kik midőn közelebb értek, az ellenség főhadi szállása által, mely talán hasonló célból jött ki, ágyúgolyókkal tisztelteitek meg, mi azonban a védelem elintézését nem hátráltató.

Szőreg előtt a Maros egyesülése a Tiszával szöget képez, melynek jobb oldalát, keletről nyugatra a Maros és némely a Tiszából kifolyó ágak, — bal oldalát, északról délnek maga az akkorában megapadt Tisza képeze. A Tiszaágtól, a vízáradások által rongált szántóföldek megmentésére, erős és széles töltés vonult Új-Szegedtől egy ágyúlövésnyire, a Tiszával párhuzamban. Ezen töltés háta mögé állíttattak mindannyi ágyúink s a jól fölfegyverzett zászlóaljak.

Hátrább Szőreg előtt, s balra délfelé, a síkságon a lovasság két vonalban vett állást. Szövegnél a rozszabbul fegyverzett hadosztály tartalékokat képezett. Új-Szeged déli felén, a Tisza bal partján, hol az egyet kanyarodik, kis erdő létezik, mely mellett, midőn a Tisza sekély, Gyulának, a magyar sereg bal oldalában, át vezet; e kis erdő is, mint a homlok előtti védállásnak zárpontja, eleinte némi kis őrséggel rakatott meg.

4-én reggel és délután is ágyútüzek váltattak, — minden eredmény nélkül.

Ezen állásban virradt fel augusztus 5-dike. Az ellenség reggeli 6—7 óra között mindannyi ágyújából, az egész vonalon, ágyúzni kezdett; — ez a magyar homlok által hasonló tüzzel viszonztatott. Két óráig tartván a tűz, az mindkét részről elhallgatott.

Ezen ágyúzás alatt jött a jelentés, hogy a Guyon hadosztályából Kanizsának küldött csapat, mely az ottani tiszai átkelést védte, erősebb ellenséges osztály által visszanyomatott, továbbá, hogy az ellenség a Tiszán átkelt, körülbelül 4000 emberrel.

Kmetty szintén elhagyni kényszerülván a jobb partot, a bal partra húzódott át. Ennek következtében Dembinszky, — mivel megtarthatónak nem tartá állását, — azonnal hátrálást rendelt, s meghagyta, hogy a fegyvertelen hadosztály Gál László vezénylete alatt 11 óraker haladéktalanul Bábának induljon; ezeket a lengyelek — az állás jobb szárnyáról — két óraker követendik, s miután ezek a térről egészen eltakarodtak, utánok a többi, szintén a jobb szárnyról lefoszolva, egymásután elhagyandja állását s mindnyája Bébának indul, a lovasság pedig a hátvédet képezendi.

Dembinszky elárulni nem akart szándéka az volt, hogy a sereg közepével s a lovassággal addig tartja jelen állását, míg Gál hadával jót nem halad s ekkép akadálytalanul Ó-Bébán helyet nem foglal.

Délután két óra felé az ellenség tüzét erélylyel kezdte meg, s a magyar homlok hasonló erélylyel felelt. Azonban bár egy dandár volt az erdő védelmére rendelve, mint a legszélsőbb balszárny állásának leggyengébb részére, annak megszállása mindazáltal elfelejtetett. E pontra az ellenség erős rohamoszlopokat nyomván, az tőlünk elfoglaltatott. Ennek megtörténte után az ellenség ágyúzása az egész vonalon nagyobb hévvel folytatott, s mindenhol rohamoszlopok színleltek támadást. Az ellenség lovassága

is nagy számban a magyar bal szárny megkerülését lát-szott célozni. Ki volt ugyan adva a jobb szárnyon kez-dendő hátrálás, azonban az ellenség tüzelése alatt annak megkezdése, újabb parancsolatig, megtiltatott. De a len-gyelek a legnagyobb tüzelés alatt mégis megkezdék a hátrálást, mit a védő dandár követett s ezt már-már a töltésen inneni ágyútelep s védzászlóalja is utánozá, mi-dőn e hibát az ellenség saját hasznára fordítani s ágyii-ütegét a töltésre felállítani igyekezett; hanem vissza-kergettetett.

Ezalatt a közép egy darabig még meglehetősen rend-ben tartotta magát; azonban sűrűbben jővén a golyók s s erősebb ellenséges rohamoszlopok nyomulván előre, a kiadott parancsolat szerint ez is hátrálni kezdett.

A fővezér alatt lova az osztrák vadászok által lelő-vetett, sőt ő maga is kapott sebet, mégis szokott vidor bátorsággal s nyugalommal vezérelt ezután is. Gyalog folytatta útját, míg csak egyik fiatal segéde, Burkhard saját lovát át nem adta neki.

A bal szárnyra helyezett lovasságból a Bocskay-hu-szárok, az első vonalban, a nagyon előremozdult ellen-séges lovasság némely osztályait megtámadni indultak, de útkövekben megváltoztatván szándékukat, rendetlenül tértek vissza. Ekkor egy könnyelmű, de bátor fiatal len-gyel herceg, Voronyecky, némely hátráló huszár-csa-patokat előre vivén, midőn maga mögé nem figyelve az ellenségnek tartott, csak néhány huszártól kísértetve, az ellenségtől elfogatott, s többé vissza sem került.

A legszélsőbb bal szárnyon egy lengyel dandár-osztály állott, melylyel szembe egy osztrák Uhlán-osztály tartott; mindkettő viaskodni késznek mutatkozott, azonban mind-egyik helyén maradt.

Az egész sereg hátrálásban volt, s midőn a huszár-vezénylők a gyalogságot hátrálni látták, saját fejükből

ők is megkezdők ezt, de mindez mégis némi rendben történt mindaddig, míg csak napalkonyodtakor egy szerencsétlen iirgolyó le nem ésett s nem pattogott szét egy gyalog zászlóalj között; s midőn néhány ilyen a lovasságot is köszönté, ekkor az egész rendetlenségbe jött s már-már futás lett volna vége, ha közbe nem jön a sötétség, s ha az ellenség mozdulatait félbe nem szakítja.

Szőreg háta mögött lovasságunk egy része föltartóztatott, s aztán a többi is csoportba gyűlt s mind Bábanak tartott, az ellenségtől nemcsak nem üldöztetvén, sőt még nem is követtetvén.

Némely gyalogsági csapat s e táborban késedelmezni szerető podgyász-ügyelők s oldaljárók a közeledő ágyúropogástól s a falun keresztülfutóktól megrettentetvén, az előttük levő utat választották, mely egyenesen Makónak vezetett. Makónál azonban az ottani magyar őrség szintén visszanyomattatván az ellenségtől, azért csak nagy kerülettel érhatték el a sereget Besenyőn.

Bár a tűz az ütközet alatt élénk s erős volt s bár az két s fél napig tartott, a veszteség mégsem volt nagy. A magyarok töltés által voltak fedve, melyek a golyókat felfogák, s így a nagyobb ívben repülők leginkább a hátul álló társzekerekben s lovakban tettek kárt. Ha veszteségünket kétszázra teszem holtak és sebesültekben, inkább többet mondok, mintsem keveset. Az ellenség vesztesége mennyi lehetett? nem tudom; ő többet szenvedhetett, mivel jobban volt kiteve a tűznek. Rohamok — egy pár szerencsétlen próba után — nem voltak, mivel az ellenségnek nyílt téren s a kukoricásokon kelletvén előrenyomulnia, — hol iszonyú veszteségnek tette volna ki magát, — azért ildomosán az ágyúlövések hatásán túl képezte oszlopait, s így midőn a hátrálás a jobb szárnyon s utána a középen megkezdődött, ekkor csak az osztrák vadászok vettek hosszú lövéseikkel némely áldozatot. A

lovasság részéről sem történt egy rosszul sikerült, vagyis félbeszakasztott rohamnál több, mely csupán a hátrálásban vesztett valamit az őt kísérő golyók által.

Az ütközet elveszett. Oka, mert nem lévén cél miért ütközni, ezért némely óvakodási rendszabályok elhanyagoltak, mely mulasztásokat az ellenség hasznára fordítá, s ügyes kerítési mozdulata által ura lett a térnek.

A hátrálás még az ütközet előtt el lévén határozva, az ütközet csak azért fogadtatott el, mert az erősebb ellenség előtt nappal, síkságon keresztül vonulni károsabb lehetett az erős ellentállásnál, melylyel tekintélyt kelle magunknak szereznünk.

Éjféli 10 és 11 óra közt érkezett a főhadi szállás Ö-Bébára s itt egy dandárt hagyván hátvédül, fél órányival távolabb Kis-Bébánál szállt a sereggel táborba.

Bár azelőtt megparancsoltatott, hogy mindannyi szerker Bábán tál Besenyő felé telepedjék, ezek mégis úgy bezárák ez utat Bébán, hogy alig lehetett helyrevergődni.

A sok gyülevész nép, szekér stb. a hadi mozdulatokat hátráltatta, a lakosokat kelletén túl terhelte, s rendtelenséget okozott. Ez előmenetben kevésbé boszantott, azonban hátráláskor sohasem lehetett az indulást pontosan s rendesen kezdeni, mert a táborba szállásnál az utakat elzárták, az élelmi szereket haszontalanul fogyasztották, a korhelységet élesztették, a lótakarmányt szííkitették, a viaskodásnál zavart okoztak s rendtelenségüket másokra is átvitték. Továbbá némely okok miatt sok család fő menekülni akart s családotól követte a tábor. Nem tudván mit tenni, hová fordulni, a seregnél vélt legtöbb biztonságot találni. Az ebből származó akadályok végett Dembinszky, ha az ellenség megindulásáról tudósított, elkezdő ágyúztatni, holott az ellenség órányi távolságra volt még, csak hogy tisztuljon a tábor a sok keresztény hívektől.

Béba egy állomásnyira van Szegedtől, Besenyő pedig szép síkságon feküdt a sereg háta mögött. Mitsém tudván azon ellenséges osztály szándékáról, mely Makónál átnyomta a magyar csapatot s mely hamarabb vagy a magyar sereggel egyszerre mutatkozhatott Besenyőnél, azért a rendelet kiadatott, hogy a szekerek azonnal s a sereg-éjféltől után két órákor Besenyőnek induljon. Augusztus 6-dikán reggel 9 s 10 óra közt érkezett a főhadi-szállás Besenyőre, ott kívánván kissé kinyugodtatni a sereget, főzetni s az étel után útját folytatni; hanem csak kevés kenyeret bírhatott megemészteni a sereg, mert az ellenség lovassága dél tájban megjelent Besenyő alatt. Erre nem volt mit tenni, mint a gyalogságot újra megindítani s Mokrin helyett — hová eleinte parancsoltatott, — Albrechtsdox-f s Marienfeld felé irányozni, annálinkább, mert egy ellenséges osztály Mokrinnak látszott intéznetni.

A mint a gyalogság elindult, a lovasság rendbe állott két vonalban, kockaalakban, s mindkét részről megkezdődött a tüzelés. A magyar lovasságnál ott volt Dembinszky, ki körül két műkedvelő lengyel ezredes, gr. Zamojszky s Biesztranovszky, bátor és ügyes férfiak — valának, kik határozottságot öntöttek a lovasságba, mire ez komoly magatartással, kocka-módra szintén elkezdé a hátrálást. E hátrálás közben több roham váltatott, mikben több derék férfi elesett, u. ni. ismerőseim közül Fehér s Bátorfy nevű kapitányok az 5-dik huszárezredből, s több mások. Bátorfy, különben Schwarzenberg, belgiumi születésű, 16 sebet kapott s holtnak tartatott; azonban egy év múlva csodálatosan kiszabadult s Törökhonba menekült.

E rohamok az ellenség sebes előre nyomulását hátráltatták, de meg nem szüntethették; hanem mégis nagy nyereség volt rendben maradhatni s a hátrálást így végezni. — A gyalogság elérvén Marienfeldet, a mint a fő-

vezénylet oda érkezett, azt újra megindító s Bánát-Komlósnak irányoztatá.

Az ellenség e napon sok tért akart nyerni, s azért menetével föl nem hagyott s Marienfeldig követte a magyar sereget. Dembinszky ott maradást színlelvén, több helyen nedves szalmát gyújtatott meg, mintha ő ott táboroznék. A falut átvágó széles út az ellenség golyói szabad átfutására hagyatván, a sereg mellékutakon vonult el. Egy ágyúütegünk a hátvéddel együtt derekasan tüzelvén az ellenség lovasságára, ez megállott s bevárta gyalogságát.

Haynau látván e dacos eljárást, azt megbüntetni készült, s midőn gyalogsága megérkezett, néhány lövés után azzal rohamoszlopokat képeztetett s az oroszoktól tanult modor szerint (mit a magyarok meg az osztrákoktól tanultak el,) „hurrah“ kiáltások közt a füstölgő szalmapetrencéket vitézül bevette s ott le is telepedett.

Mivel e napon esett, a bánáti ragadós sár síkossá tette az utat, s így a már hat mértföldet haladt magyar sereg későn este fáradtan érkezett K omlósra, s minthogy sötét volt, minden parancsolat dacára lehetlen volt rendet alkotni.

Az osztrákok Szőreg és Szegedtől idáig még hosszabb utat tevén, még fáradtabbak voltak.

Innét tudósíttatott. a kormány a történekről, s a követendő irányról. Innét utasíttatott Kmetty, hogy Hatzfeldről — hol táborozott — mily irányt tartson, s értesíttetett, merre intézé útját az itteni magyar sereg, s hogy azzal ő miként intézheti összeköttetését.

Furcsa határozatlanság s kapkodásnak kellett uralkodnia ekkor Aradon. Furcsa öszhangzat mutatkozott a kormány s a vezénylők közt. Görgey, ki Isten kegyelméből-féle választás s nem kinevezés általi vezérnek nevezte magát, csak lassan vonult Arad felé. — A kormányfő

Dembinszky előtt in petto, Bemet nevezte ki fővezérré s nyilvánosan Dembinszkynek adta át a fővezényletet. Ez ismerni kezdvén a kormányzót, Szeged óta csak helyettes fővezérnek nevezte magát.

Azt kellene hinni, hogy mindazon seregosztályok, melyek a Tisza s Duna mentében, Perlasztól Pancsován keresztül Orsováig örködtek, meg azok, melyek Temesvárnál Vécsey s a Bánátban Kmetty alatt állottak, természetes hadirányt a hozzájuk közelebb levő Dembinszkytői vettenek, annál is inkább, mivel Jellasics előnyomulása által veszélyeztetvén, csak Dembinszkytől kaphattak — tekintve a hadi szempontot — legjobb utasítást.

Mészáros még Szegedről parancsait mindenhová elküldé, s Dembinszky szintén ezt tévé; a kormány azonban néhány nap múlva jobbnak gondolta e rendelkezési hatalmat oda módosítani, hogy Dembinszky írjon előbb Aradra, s onnét vegye a rendelkezési felhatalmazást. A kormány túlokos volt, mert rendes észjárással nem fogott volna Dembinszky vei 36 órát vesztetni egy túlnyomó s győzni kezdő ellenség közelében, minthogy épen ennyi idő kellett a kérdés s feleletre. S így történt, hogy ott kérni kellett, a hol a parancs szigorú teljesítést követelt volna. Ez Komlóson történt; ellenkezőjét, két nap múlva, máshol olvasandjuk.

Augusztus 7-kén reggel 7 s 8 óra tájban megindult a magyar sereg Komlósról, az ellenség által távolról követve, s minden hátvédi tusa nélkül Csatádra ért. Grabacon órányi távolságra két lovas osztály maradt hátra hátvédül, Wartensleben vezénylete alatt. A sereg Csatádnál szállt táborba. — Itt egy asszony jelenkezett, ki Haynau seregét keresztény szívüleg megmérgezni ajánkozott, hanem szép szóval tovább küldetett.

Augusztus 8-kán reggel a bátor hátvéd — vezénylő, a

mint az ellenséget látta, jobbnak találta azzal egyszerre jelenni meg Csatád előtt, mintsem egyfontos ágyaival annak közeledéséről tudósítani. Hanem az aug. 6-dikai fáradságos menet s az arra következő rossz idő miatt, s mert Komlós alkalmasnak mutatkozott az élelmezésre,— az ellenség későn mozdult meg, úgy hogy a magyar tábor már indulóképpen állott, midőn hátvédünk megérkezett, Dembinszky figyelmeztetésére pedig a podgyászszekerek is eltakarodtak, s a gyalogság szabad utat nyert.

Végre a lovasság is kivonult s minden csatázás nélkül ért Jecsára, hol az előbb elindult gyalogságot pihelve találta. Míg ezeket újra megindítani s mozgásba hozni lehet, addig a hátvédi lovasság az országúton, egy erős dandár a falu jobb, s egy másik a falu bal oldalán vett állást. A falu nagy utcája szabadon hagyatott a gyalogságnak s a sok szekérnek. A többi lovasság osztályonként, két nagy oszlopban várta be az ellenséget, s a ndnt ez közelébb jött, az ágyútűz megkezdődött.

Darab ideig határozott magatartást tanúsított lovasságunk, hanem egy nem sikerült lovassági rohama s több jól célzott ellenséges ágyúgolyó megtörte az ellentállási szándékot s a bal szárny rendetlenül kezdte hátrálni. A jobb szárny távolabb esvén a tűztől, rendesen vonult vissza. A sűrűbben jövő golyók a bal szárnyat minden marasztalás s lassabb visszavonulásra késztetés dacára rendetlenül a kukoricásba hajtották. A közép a falu széles utcáján ágyúival együtt hamar körösztülvonult. A gyalogság alig haladt tovább egy 12 fontos golyó hordtávolságánál, s ekkor azt Dembinszky a kukoricásban felállította, az országutat szabadon hagyván.

Alig végezte a gyalogság e mozdulatát, midőn egy tüzes ellenségi lovas osztály mutatkozott a falun kívül, előre nyomulni törekedvén. Hogy ennek hevét kissé

lehűtse, Dembinszky az olaszokat, kik legközelebb állottak a faluhoz, tüzelésre buzdítá, mit ezek, bár az ellenség két puskalövésnyire volt tőlök, mégis azonnal megkezdettek, s így alig ártottak valamit, azonban mégis feltartóztatták az ellenséget.

Mivel az út két felől magas kukoricával volt szegélyezve, az ellenség azt gyanítá, hogy az gyalogsággal van megrakva, s azért nem merénylett többet és seregünknek a másik Jecsáig érkezetését nem hátráltatta. Itt a lovasság s a tüzéség újra állást vön, míg a gyalogság útját Kis-Becsik erekig folytató. Mivel az ellenség nem mozdult tovább, egy óra múlva a lovasság is elhagyó állását s háborítlanul ért Becskerekig. Történt még az előtt, hogy némely hátra maradt bitangok a jecsai vendéglőt rablani kezdék, kik azonban rajta kaptván, halálukkal bűnhődtek ocsmány tettükért.

Kis-Becsik ereknél táborba szállott a magyar sereg, útját más nap Temesvárnak folytatandó, azért, mivel a gyalogságban, lovasságban s ágyúban az ellenségénél gyöngébb, morális érzetében lehangolt, s hátrálása közben ellent állásával alábbhagyó magyar sereg nem gerjesztett oly bizalmat a fővezérben, hogy azzal ütközetet előri nyel fogadhasson el. Ez út folytatásának másik oka az volt, mert az eddigi róna vidék kevés szőlejevel s az út mellett itt-ott levő kukoricájával csak kevés támaszpontot nyújtott, már pedig Dembinszky — a ki Görgey és Bem seregei hollétéről ekkor mitsem tudott, nem akarta kockáztatni a honnak ezen, még tekintélyes haderejét; míg más részt Temesvárnál védszempontból kedvezőbb helyzetet s állást, s az ottani ostromló seregben rendezett, kinyugodt segélyt, nehéz ágyúiban nagyobb védelmi erőt, s így előnyyel kínálkozó ellentállhatást reményelt nyerni. Azért is elhatározó Temesvárnál szeren-

csét merénylem s e szerint ki is adá parancsait, más nap reggel hat órakor elindulni.

Becskereken tüntette ki Dembinszky Katona Miklós első segédjét, bátor s ügyes viseletéért ezredesi ki nevezéssel s a magyar becsületrend harmadosztályú koszorújával. Hasonlót tett Új-Szeged bátor védelmezőjével, Jordán lengyel kapitánnyal.

Itt történt, hogy a kormány, a mit két nappal előbb megtagadott, most Dembinszkynek teljhatalommal megadta, azaz: hogy a Bánátban levő hadosztályok kötelességüknek tartsák rendelkezéseinek pontosan engedelmeskedni.

E felhatalmazás folytán a Tisza és Duna mentében létezett őrségi osztályok összegyűjtése Kohlman ezredre bízott, hogy azok a fő sereg céljait elősegítsék s az ottani ellenség mozdulatai fölött őrködjének. Kmetty tábornok már ez előtt Temesvárnak tartott, további parancsokat ott veendő. Ezek el lévén intézve, felviradt augusztus 9-dike s ezzel a honnak második mohácsi napja.

Bár 6 órakor kellett kiindulnia a gyalogságnak, ez nem történt meg, s csak az ellenségnek Becskerek előtti megjelenését tudató ágyúlövések hozák azt mozgásba. Becskerek végre kiürült, a lovasság állásában maradván.

A gyalogság az orra előtt levő ütőn lépdelt, s az egyenes temesvári útról eltért, melynek iránya Besenova volt, s midőn Dembinszky kijött a faluból, az uralgó dombokról, az egyenes utón, lovasságával egyedül látta magát. E tévedés azonban a mozdulatot elősegítő, mert Besenova, hol magas kertek s szőlők közt vonul át az út, több ezer gyalognak előnyös hadi állást nyújtott, míg más részről az egyenes temesvári út, melynek kétoldali síkságát lovasságunk megszállta s a gyalogságra támaszkodott, kemény diót látszott felharapásra nyújtani az ellenségnek. Ez azonban a kis-becskereki magaslatról csak mutatkozott, de tovább nem nyomult előre.

Egy óráig mulatott a seregünk ezen állásban, s aztán folytatá hátrálását Temesvár felé.

Alig ereszkedett le a magaslatról gyalogságunk, s alig vonult ki a faluból, midőn Szent-András felől futó kocsik által tudósított, (hová ezek szintén eltévedtek,) hogy egy ellenséges kutató osztály nagyobb részüket elfogta s kizsákmányolta, mire egy lovas osztály küldetett, eléjük s a tájék felvigyázatára.

A mint ez megtörtént, azon hír terjedt el, hogy „Bem itt van“, mi örömteljes éljeneke adott alkalmat. Ezután csakhamar parancs érkezett, hogy az országútról a csatorna felé tartson az egész gyalogság, a mi meg is történt.

Dembinszky, a lovasság által képezett hátvédnél tartózkodván, lassan vonult visszafelé, midőn. Bem nála megjelent. A szokott köszöntések után Dembinszky azt mondá Bemnek, hogy őt a becsület helyén, a hátvédnél találja s örömét fejezé ki megérkezésén és kérdezé: se reggel jött-e? melyre, hajó, nagy szükség van. Erre Bem röviden azt felelé, hogy ő egyedül jött, mert az oroszoktól megverettetett. Mire Dembinszky azt mondá: Ez baj s így min sem lehet változtatni.

Bem nem helyeslén továbbra az örökös, lehangoló hátrálást, kívánságát, az ellenséggel megütközni, kijelentette. Váltig ellenzetté ezt Dembinszky, megjegyzevén, hogy ő tudja legjobban, mily harci képességgel bír serege, mert azt hat napi csatározás alatt kiismerhette. Előszámlálá aztán, hogy Temesvárnál az első erős positiót találja s ott a létező tevőleges sereghez Kmetty hadtestét csatolhatja, mely úgysis a legszélső balszárnát képezi, elválasztva az ellenségtől a csatorna által. Elmondá, hogy magához csatolhatná még Vécsey ostromló seregének felét s így nagyobb sikerrel fogadhatná el az ütközetet, melyet Haynaunak kockáztatnia kell, mivel a temesvári őrség betegségek által gyengülvén, nem képes tovább

magát tartani; ha pedig a csata itt nem sikerülne, vagy ha rosszul esnék ki, kiszámíthatlan rősz következményeknek tenné ki az egyetlen sereget s ezzel a hont is.

Ez mind nem használt s Bem feleletkép kihúzá zsebéből a Szegedről kelt kormányi rendeletet, mely őt fővezérnek nevezte ki, s határozottan kijelenté, hogy ő ütközni akar, felhíván Dembinszkyt a jobb szárny vezénylésére. Erre Dembinszky örömét jelenté ki, hogy ily nagy felelősségi tehertől megszabadította őt, hanem közre munkálkodását oly körülmények közt, miket ő károsaknak hisz, vall s tart, megtagadta. Midőn pedig Bem azt mondaná, hogy mindig hátrálni szégyen s szerencsét kell próbálni, Dembinszky erre lengyelül azt felelte: „Ha oktalanságot akarsz elkövetni, kövesd el magad“; s midőn látta, hogy a kiadott új parancsolatok szerint a gyalogság 10 órakor az ütközethelyre érkezett, s midőn Bem Kmettynek is megparancsoltatta, hogy a bal szárnyra siessen s helyet foglaljon, a lovasság kétharmada úgyis a jobb szárnyon létezvén, — ekkor az ütközet terére sieté.

Bem még Erdélyhonbóli útjában elhatározá, hogy a sereggel ott, hol azt találandja, ütközetet merénylend. Békáson találkozott Perczellel, ki szintén roszalta a hátrálást s így szándékában még csak jobban erősített meg. A mint Temesvárhoz ért, két ágyútelepet, s az ostromnál nélkülözhető zászlóaljkat magával vivén, azokat a középben felállítani rendelte. Ehhez csatlá később Guyon hadteste minden ágyúját.

Beregszó, az akkor helyenként sekélyes, helyenként egészen száraz, iszapos patak s a Béga-csatorna választotta el egymástól a két sereget. Az ellenség a pataktól lejtősen emelkedő magaslaton von állást, s eleinte, csak egy hadtesttel, mely a magyar sereg mozdulataira ügyelt. A mint az ágyúzás hevesebb s tartósabb lett, Haynau

— dicséretére legyen mondva, — bár az nap nyugodtatni akarta seregét, hogy másnap keményebben vívhasson: egész seregével azonnal állást vőn, s a magyar ágyútűznek saját ágyútüzével hasonló mértékben feleltetett.

Bem legszélsőbb jobb szárnya a száraz Beregszón innen, a temesvári hídtól kezdve, lovasságból állott. Ennek egy ütege jó előre nyomulván, az ellenség állását a patakon túl, bal szárnyában lövöldözte. E mellett Gál László hadteste képezte az innenső jobb szárnyat, többnyire roszul fegyverezett gyalogság s lándzsátokkal, kik szintén lejtős, de az ellenségénél-alacsonyabb emelkedésen, zászlóalji oszlopokban állottak két vonalban. Ezek háta mögött kukoricások terültek el, csaknem a temesvári útig. A lovasság s e gyalogság közt egy 18 fontos tábori üteg s mellette, gyermekeiként 3 fontos ágyúk nyitottak tüzet az ellenségre.

Ezt követte a közép, Guyon hadtestéből képezve, szintén a csatornán innen, s ennek homloka előtt Bemnek összegyűjtött 36 ágyúja — 12 s 6 fontosok, — okáta tüztét az ellenségre. A bal szárnyat Kmetty képezte, kivel szemközt ellenség vagy nem létezett, vagy ha igen, akkor távol tőle; de a ki mégis egész a csatornáig előremozdítatván ágyúit, tüzével inkább csak ijesztette az ellenséget.

Besenova s Szent-András útjait egy lovas osztály tartotta szemmel. 10 óra után, a mint Bem a középben megkezdte tüztét, az egész vonalon szintén megkezdődött az, s ez mintegy három óráig tartott, mire az ellenség hátrább kezdé húzni magát s tüzében lankadt. Bem erre egészen a csatornáig előrenyomulván ágyúit, tüztét még mindig hevesen folytatta. E kis előrenyomulás s az ellenségnek hátrább való állásvétele rövid ideig győzelmi jóslatul szolgált, s midőn a tűz egyszerre mindkét rész-

ről elhallgatott, ez az ellenség hátrálásának vétetvén, csaknem „győztünk!” kiáltottunk; hanem ez az öröm nem sokáig tartott.

Bemnek kifogyván lőszerre, a tartalékból mi sem érkezett, bár futár futár után ment; mert egy gyáva elbolondította s a kötelesség érzetéből kiforgatta a töltényszertár vezénylőjét, ki ész nélkül valahová visszabujdosott. Így egy másik nyomorult a fáradt sereg fel frissítőjét s elevenítőjét, a bort más úton vezette vissza.

Besenova s Kis-Becskek között az ellenséges lovaság előrenyomult s legszélsőbb jobb szárnyunk felé tartott. Annak némely osztálya rohamra készült, melyek visszautasítására egy lengyel dzsidás s egy magyar lovas osztály mozdult előre, de ezek csakhamar visszatérni kényszerültek. Erre az ellenség balszárnyát lövöldöző lovas ütegünk vissza kezdett vonulni, — ki lévén téve az ellenség lovassága általi megtámadásnak. Hogy ez hátráltassák, a második vonalban levő lovasságot csak nehezen bírták vezénylőik új rohamra előre vinni, bár csak két ellenséges osztály létezett előtte. A kedvetlen huszárok nagynehezen mégis előre mozdítottak, hanem rendetlenül s mint valami nagy gombolyag dültek ellenükre, kit visszanyomtak ugyan, de mivel tartalékuk nem volt, melyre támaszkodjanak, azért egy másik, rendben jövő ellenséges osztály visszakergette őket, bár ezt többszörös számuknál fogva megehették, ha rendben lettek volna. Ezután, mint a magyar mondja, még a Herkó páter sem vihette volna őket többé előre, sőt örülni kellett, hogy nagyjában némi rendet alkotni s a vonalokat vissza lehetett állítani.

Alig kezdődtek meg e rohamok, midőn az ellenség tartalékhadteste a térre érkezett, Besenova alatt állást vett, s jobb szárnyunkat nehéz ágyúival lövöldözni kezdette. E lövések valódilag mi kárt sem okoztak; de már

ez új hadtest puszta megjelenése oldalunkba, nagy benyomást tett, mert sebes előrehaladással hátrálási vonalunkat veszélyeztethette.

Míg ezek az ütközet terén folytak, azalatt a várórség sem henyélt, hanem minden tüzével lövöldöztette az ostromló állásokat, ekkép jelentvén még életrevalóságát a segélyhozó osztrák seregek. Lovasságával némely kirohanást is tétetett, hanem ez a várba visszavonulni kénytetett.

Az ütközet terén beállt zavarokhoz azon szerencsétlenség is járult, hogy Bem rossz lovas lévén, lováról vagy leesett, vagy az lebukott vele, s így vállforgóját eltörte.

Lovasságunk, sikertelen rohamai után lassan ugyan, de hátranyomult. Ezt követte Gál hadteste, aztán a Guyoné, szóval az egész sereg hátrálásban létezett, de hogy kinek parancsolatjára? máig sem tudhatni. Mint-hogy nem volt főparancsnok, azért nem is volt egyén, ki Bem eneszméi szerint irányt adott volna. S így a sereg önfeje után hátrált, s Temesvár felé tartott, a melyhez vezető út két felén sűrű erdő volt.

Jóval ezelőtt, midőn Dembinszky hallá, hogy a sereg előmenetele csökkent s hogy az irány hátrafelé történik, újra a sereg felé tartott s a Lázár alezredes által vezényleti hadtestre találván, az út által körösztülvágott erdőnek déli részét megszállni rendelte, mit ez — magyar szokás szerint — nem teljesített, igen sűrűnek mondván azt. Más hadosztálynak az erdő éjszakai része szögét, mint az ellenséggel szemközt eső oldalát, tűzte ki védállásul, a többi seregrész pedig Remetét s a lugosi utat jelölé ki hátrálási vonalul.

A hátrálást az ellenség csak távolról követte, mivel ütközet-félbeszakítást gyaníthatott. Távcsovein némi rendben láthatta az egészet átvonulni; ezenkívül széles kukoricáson kellett volna nekie utánunk mozdulnia s előbb két hídon a csatornát átlépnie; másrészt pedig a nyug-

vásra induló nap s a felszálló párák szintén akadályoztatták a szabad s tiszta kilátást.

A nap tányérjának már csak felső karimája látszott, midőn a magyar sereg nagyobb része hátráló mozdulatban létezett, két erdő közt. Az ellenség ágyúgolyói kisérték ugyan, de nem ártottak neki. Egyszerre hat ágyút állítottak ki az útra, gondolom, hogy a követő ellenségre tüzeljünk, mely ekkor még 3 vagy 4 ezer lépésnyire lehetett tőlünk. E manoevrenek e sorok írója, ki a jobb szárnyon Gál hadteste s a lovasság közt volt, szemtanúja vala. Ő Biesztranovszky ezredessel némi rendet igyekeztén helyreállítani, az ellenséget távcsövén át sem látta. Azonban említett négy vagy hat ágyúnk néhány lövést tevén, seregünk az eddig irány s cél nélkül levő ellenség ágyútüzét magára vonta.

Ki volt az, ki a tüzelést elrendelé? bizonyosan nem tudom. Hanem mivel saját nyilatkozata szerint Pe rezei Mór volt az, ki öt osztály lovassággal s 12 ágyúval védte a hátrálást; mivel saját állítása szerint ő volt az utolsó az ütközet terén; mivel szerinte neki köszönhette Bem az ellenség visszaveretését a középben s végre mivel — úgymond — ő rendezett mindent: azért nagy dicséret nélkül el lehet mondani, hogy rosszul rendezett s így neki kell tulajdonítanom az utolsó ágyúlövéseket is, melyek az ellenséget kihívták.

Azonban akárki volt ez, s bárha legjobb szándékból tette, a legrosszabb eredményt idézte elő. Az ellenség némely ür- s más golyója a hátráló tömeg közé esvén s ott szétrepedvén, ezt réműlet fogta el s a legnagyobb zavarban, hanyatt-homlok rohant az erdőnek, összevissza-keveredve.

Ezzel az ütközet veszve s tökéletesen veszve volt. Veszve pedig a nélkül, (kivéve pár szerencsétlen lovas-

sági rohamot,) hogy a gyalogság fegyverét, azt többször kilöve, vagy szuronyt szegezve használta volna.

A csatornán túl nem vonult a magyar sereg s ezt az ellenség szintén nem erőszakolta; hanem csak tartalék-seregének a hadi vonalba érkezte után, a magyar jobb szárnyat lövöldözve, fenyegette ezt, s midőn a magyar sereg hátrálni kezdett, ezt messziről követte, s ágyúit, mikkel elejétől fogva működött, most is szólaltatván, azon eredményt engedte neki kivívni a szerencse, a mit mintegy 45 ezer emberből álló magyar sereggel szemben reményleni ily hamar nem merhetett, mivel tetteleg egy oly csatát sem nyert, melyben ellene tökéletes megveretésével dicsekedhetett volna.

S valamint ezzel azelőtt nem dicsekedhetett, úgy e napon való tökéletes győzelmét sem hitte, sőt nem is képzelte, miként ez Haynaunak az ütközet utáni jelentéséből kitetszik. Csak midőn a várból egy lovas osztály tudatta, hogy a vár körül ellenség nincs, sőt hogy a magyar sereg szétporlasztva látszik lenni, s midőn Haynau a várba még azon este belovagolt: csak ekkor láthatta valóban, hogy a sors mily könnyen tévé őt hőssé s híres vezérré. Ezen való örömét ágyúlövések által jelentette, miket mi, az erdőben levő tábornokok mindnyájan hallánk, midőn a vadász-házban gyűltünk össze, szejény Bem ágya körül, kit épen kötözének.

Augustus 9-dike az elhamarkodott megütközés miatt szintén oly gyászos napja lett a magyarnak, — csak hogy dicstelenebb, — mint a mohácsi. Ez is, az is a haza függetlenségét vesztelé el. Mohácsnál nem volt az egész magyar sereg jelen, itt sem; ott is a jelen nem levők alkudoztak s itt is az következett be később.

A 45 ezer embernyi hadseregből 30 ezer hová lett? az Isten tudja. A futók utat találván az erdőben, mind

annak tartottak s ez Aradnak vezetett. Más nap voltak még hadosztályok, de hadsereg nem létezett.

A vadász-házban tanakodván, Bem kinek-kinek ajánlotta a fővezényletet, de ki sem vette azt át. Dembinszky röviden s kiméletesen mondta Bemnek: „Lásd, mit mondták! A tapasztaltságnak nem akartál hinni“. Erre Bem még rövidebben felelt: „Kellett valamit megkísérlem“.

Bem végre Guyont tábornoki főnökévé nevezé ki s Lúgos felé hátrálást rendelt, melynek hátvédét Vécseynek kellett képeznie. Kmetty szintén kapott irányt. Bem maga is pár napi nyugvásidőt kívánván nyerni, Lúgosnak tartott.

Dembinszky s e sorok írója szintén Lúgosnak lovagoltak.

Bem a szerencsétlen segesvári csata után, a mint részint az ide s tova örködő csapatokat magához húzta, részint pedig Kolozsvárról s Marosvásárhelyről némi segítséget kapott, nem késett azokkal Szebennek tartani. E mozdulatával egyik ellenét kikerülé, s a másik gyengébbet megtámadó.

Szebenben Haszford orosz tábornok vezényleti, ki nem bírván ellene állani a támadásnak, Szebenből aug. 5-dikén kiszorítottott.

Mivel Bem a balázsfalvi útnak megszállását elfelejté, melyen a már vele ütközött orosz sereg közeledhetett; más részről pedig, mivel a vígságot szerető főhadiszállási kör s ebben a rász hírből álló, mindenkitől gyűlölt s csak Bemnek bizalmát bíró Zarczisky ezredes szintén elfelejté megküldeni annak idejében Steinnak, a károlyfehérvári ostrom vezénylőjének az előnyomulási rendeletet, s így a Lüders tábornok háta mögötti operatióra szóló utasítást: azért az ellenség közeledése akadálytalan lévén, Bem augusztus 6-dikán Szeben alatt újra megtámadtatott, mit azonban ő jó darabig szerencsésen állott

ki. Az erős ágyúzásra a megveretett, de tönkre nem tett Haszford serege támadólag fordult vissza s Szebenre rohant. E kétfelőli megtámadásnak, — melyek egyike is túlnyomó erejű volt, — Bem nem bírt ellentállani, s az ellen lovassága heves megtámadásának mit sem állíthatván eléje, hátrálni kezdett. E hátrálásában a magyar sereg az üldözés s folytonos támadások által szétverettetett. Bem maga 30 huszár által kísérve, Stein későn érkező dandárjával útban találkozott. Be-m ekkép megveretve s az oroszok által többi idestova létező osztályaitól elvágtatva, Dévának kényszerült tartani.

Szászsebesnél átadván az elporlott erdélyi hadi erő vezényletét Steinnak, ő maga egyedül, — mint láttuk, — Temesvárnak tartott, hol a fővezérséget átvette s hol merészségével egy csapással véget vetett Magyarhon életének.

Ezek történtek Erdélyben, s ezeknek a hadjáratra volt némi fontosságuk; a mi ezután következett, azok csak mellékes esetek voltak s az egésznek tökéletesítésére szolgáltak.

Görgeyt jul. 31-én Nyíregyházán hagytuk, s innét az oroszok tiszafüredi átkelése után öt Nagy-Káli óra, s Nyir-Adonyon keresztül Vámospircsre követjük, hol augusztus 2-dikán vala.

Nagy Sándor, ki hadtestével némileg a főszereg oldaljárója volt, e napon Debrecennél szállt táborba. Fia-tal lévén a vezénylő s talán elbizott is, — mit onnan következtetünk, hogy kellően nem örködött, — azért az orosz főszereg által, (ha igaz, Paskevicz alatt,) meglepetett, megtámadtatok s derekasan meg is veretett, mit nagyobb vigyázattal aligha el nem kerülhet vala.

Az ágyúzást Görgey Debrecen felől nyugodtan hallgatta, s ellene mit sem tett. Ekkép úgy látszott, mintha Nagy Sándor vesztét azért, mivel ez kétes tér-

veit ellenzé, örömmel nézte volna. Szerencséjére Nagy Sándor 2000 ember s 4 ágyú veszteséggel kimentette magát. Görgey Nagy Sándor megveretését egyedül ennek tulajdonítá, noha Görgey tevéketlensége ép úgy okozta azt, mint Nagy Sándor vigyázatlansága.

Görgey seregével, mint azelőtt, úgy most is kényelmes menetekben tartott Nagyváradnak, hol pár napig mulatván, s a szükséges lőszerrel ellátván magát, 9-dikén az 1-ső hadteste, 10-kén a többi is Arad alá érkezett.

Augustus 10-kén az első hadtesttel erőtett vizsgálódást tétetett Vinga felé, hanem itten Schlick hadtestére akadván, attól visszanyomatott.

Ha Paskievics akarja, vagy ha az oroszok sebesben mozdulnak, Nagyváradról elvághatják vala Görgeyt; lassú haladásuk miatt azonban Görgey időt nyerhetett rövid menetei dacára is Nagyváradot elérni, s onnét Aradra, juthatni.

Midőn Görgey Aradnak tartott, Paskievics Nagyváradon ütötte föl főhadiszállását, e felől gátolandó Erdélybe juthatását; másfelől az Erdélyből előre nyomuló orosz seregek, s az osztrákok pedig Lippa felől gátolhatták ebben. Hadi mozdulatokra nézve egészen 10-dikéig mi sem történt más.

A mi eddig történt, azt e sorok Írója még Magyarhonban, hivatalos jelentésekből tudta. A később előhozandókat, a szomorú-játék kárpitja leesésig Törökországban, s pedig Viddinben hallotta. Azért most Dembinszkyhez s a temesvári csapás után az azon tájon s a Krassó-megyében történetekhez fordulok vissza.

A temesvári ütközet után Dembinszky vei s 30 huszár kíséretében Remetének s onnét Rékasnak tartottam. Itt Bemmél még beszélgetése volt Dembinszkynek. Ez határozottan kimondá, hogy a magyar ügyet tökéle-

tesen elvesztettnek tartja, s azért mibe sem akar többé keveredni, hanem egyenesen Törökhonba menekszik. Föl-szólítá továbbá Bemet, hogy Kossúthot szintén figyelmeztesse önbizosságáról gondoskodni, hogy így, ha lehető, az osztrákok bekövetkezendő szigorát azzal, hogy a fő személy kezökből kimenekült, csökkenthesse vagy módosíthassa.

Egészen Rékasig, a haza veszte miatti szomorúság-gal eltelve követtem Dembinszkyt. Búmat kissé az is növesztette, hogy kocsim egész szegénységemmel együtt Besenyő óta hiányzott, melyet, minthogy az Szent-András-nak tartott, hol seregünk podgyásza az ellenség kezei közé jutott, szintén elveszettnek s magamat szent patrónusomhoz hasonlónak tartottam. Azonban húsz év óta szolgabarátom, a derék Szalay János okosabb, sőt bátrabb is lévén a főhadiszállási térparancsnoknál, a szeke-rek tovább menetét ellenzé s így sokan az ő okos előre-látásának köszönhetik mind a maguk, mind kis holmijuk megszabadulását. Szalay János egyszerre csak ezen mondással köszöntött Rékason: „Mindenenstől itt vagyok!“ s így 10-kén könnyebb lélekkel mentünk Lúgosra.

Az elszéledt sereg végső hátvédét Kmetty s V é-csey képzék töretlen hadtesteikkel, az ellenségtől nem követve. Temesvártól Lúgosig az egész út elszakasztott, vagy osztályaiktól eltévedt, vagy azokat elhagyott egyes, kettős s több fegyveres menekedőkkel, vagy 10—20 főből álló rendetlen csapatokkal, társzekerekkel, ágyúkkal vala telve, de sehohsem századokkal vagy zászlóaljakkal. Lú-gosnál azonban a sok kis csoport egyesülvén s feltartózt-tatván, a liátvédi hadosztályokon kívül talán öt vagy hat ezer gyalog s lovas lehetett.

Az egész,lovasságból, mely Guyon s Gál hadtes-tüket képezé, az egyetlen bátor s vitéz Vepler őrnagy tartott fenn rendet s hozott magával öt svadront.

Az azelőtt a magyar zászlóhoz szegődött olaszok fele a temesvári ütközet alatt újra visszaszökött. Ezeket Monti ezredes s bátor katona vezette s szigorával rendben tartotta.

A lengyelek, kevesek hiányával, szintén együtt voltak s vezényletöket újra Visoczky vette át.

E jobb democrata mint jó férfi, kinek a forradalmi háború első felében tett jó szolgálatát igazságtalanság lenne el nem ismerni, alig lón Kossuth által a derekabb, becsületesebb s ügyesebb Bulbarin ezredes igazságtalan liátratételével tábornokká: democrata létére gyűlölvén a belső- s külsőkép nemesebb Dembinszkyt s Bemét mint arisztokratákat, azok ellen szólt, bár barátságukat szintén kereste s kunyorálta. Midőn Dembinszky Szegeden átvette a sereget, Visoczky nemesak betegnek jelentette magát, sőt nem szégyenlette javasolni s kérni, hogy a lengyel zászlóalj (akkor!) oszlassák szét, mit Dembinszky keményen megróván, megtagadott. Az egész hátrálásnál, egész Lúgosig, Visoczky a hadi téren meg nem jelent, Lúgosnál pedig az agyába szegzett eloszlítás! eszmét újra fölvevé s kinyilatkoztatá. Itt azonban Bem nyersebb s élesebb szigorára találván, ha gróf Zamojsky ez ügyet ki nem egyenlíti s az együttmaradást ki nem viszi, úgy talán episodként némi kis botrány is történendhetett Visoczkyval.

Lúgoson átadva az átadandó főhadiszállási irodát s pénztárt, s búcsút vevén az utolsó magyaroktól, 11-dikén Karánsebesre indulónk, 12-dikén Mehádiára, s 13-dikán Orsovára, hol még egy zászlóalj honvéd örködött; végre elbúcsúzván derék szolgálmtól, ki annyi idő alatt jót rosztat együtt élt velem s el többi kísérőmtől, mint magán s kötelezettség nélküli lény, aug. 14-dikén Dembinszkyvel a török földre hajtattam.

A szultán birodalmában udvariasan fogadtatva, de a végvidéki tábor vezénylője, Ozmán bég által fegyve-

reinktől megfosztatva, még az napon Tumu-Szeverinbe vitettünk. Itt a veszteglő intézet mellett, nyílt téren, sátorok alatt, a szörnyű hőség által elbágyasztva, pokoli kínokat szenvedénk.

Utánunk 48 óra múlva jövének Per ez el Mór, később Kossúth s gróf Batthyányi Kázmér, Szemere s mások. Innét öt nap múlva Viddinbe szállítottunk, hová aug. 22-dikén el is értünk.

Augusztus 30-dikán Bem is Viddinbe érkezett, kinek hadi működései következőkből állottak:

Az erdélyi, kevésre apadt sereg jobbadán a Károly-várt ostromló zászlóaljából állott, Stein tábornok alatt. Ez a férfi, ki Károly vár körül oly jól működött, hogy a várat, ha elegendő ostromlási nehéz ágyúi s ahhoz alkalmazott lőszerai vannak, rég feladásra kényszerítette volna, s a ki ostromló seregéből Bem vert csapatait több ízben kiegészíté, nemcsak nem bírta a közönség jó véleményét magának megszerezni, sőt attól még üldöztetett is; e férfi, mondom, a közvélemény roszakarata dacára egész végig kiállotta a sarat, s végre, midőn Bem már semmi sereggel sem rendelkezhetett, ő kis osztályával némi vázát képezé egy volt seregnek. Ő tehát, nem igen üldöztetvén az oroszoktól, Dévától Dobra felé volt hátrálásban, s Lesneken táborozott, midőn Bem Lúgos körül összekapart seregével, mely körülbelül 20 ezer emberből állhatott, Facsetnek tartott.

Bem már azelőtt személyesen akart Aradra menni, hanem futárjától hallván az ott történeteket, csakhamar visszatért, s Facsetről Dobrának indította mindazon erdélyi születésű csapatokat, melyek azelőtt a Bánátban, Perlasz-város körül tevének szolgálatot, s melyek száma körülbelül 2500 embert tehetett.

Vécseyt s Kmettyt is ezek követésére szólította, s midőn látta, hogy Vécsey hadtestének Szoborszin felé

adatott irányt, melyet Kmetty hadteste is, vezénylőjének ellenkező akarata dacára is követni készült, ekkor kikelt Vécsey ellen, sőt árulónak is nevezte.

Erre Vécsey sohasem felejtett udvarias komolyságával kivevön egy levelet zsebéből, azt felelé: „Ő nem tudja, lehet-e azt árulónak nevezni, ki a haza kormányának engedelmeskedik inkább, mintsem egy külföldi tábornoknak, kinek akkor is érdekében állhat a harcot folytatni, midőn a haza azt már károsnak tartja.“

Egy nevetlen s nevetlen magyar ezredes kérdéssel is vádoló Bemet, sőt oly nagy ígéretek tételével, miket Bem nem bír beváltani. Ezt Vécsey roszalta ugyan, de azért Bemtől elválását határozottan kimondá. Ama levél, Görgey dictátortól aláírva, Vécseynek meghagyta az ő fősergéveli egyesülést. — Az ezen parancshoz mellékelte magán levelében Vécseynek rangját s jövődő állását is biztosította s Vécseyt meghódítá!

Midőn Bem mindezekről értesült, zavarba jött s szokott erélye elhagyá s a seregnek ezt a részét otthagyván, Dobrának tartott, s augusztus 15-dikén már ott volt. 17-kén Déván vala s innen tovább akara működni. E kis seregmaradvány némely vezénylője értekezni kezdvén az oroszokkal, az engedelmisséget Bemtől megtagadták, sőt — ha az alkudozást hátráltatná, — őt magát is elfogni szándékoznak.

Bem e sem nem reménylett, sem meg nem érdemlett eset folytán megszorodott s hős szíve megtörvén, a fegyverletételi alkut tovább nem hátráltatta.

Augusztus 18-dikán, midőn a seregcese fegyverét létevé, Bem a főhadi szállásnál őrködő 75 ember s néhány dzsidás kíséretében Nagy-Müncselre, 19-én iluszka-hegytetőre s 20-dikán Merulba érkezett, hol a seregtől elvált s az oláh határőrök által letartóztatott s egy házban fogva tartott Kmettyt s 18 honvéd-tisztjét kiszabadító.

A falu előjárója a lengyel dzsidásokat távolról osztrákoknak tartván, a foglyok ittlétét bejelenté.

Bem 21-dikén Saskó-hegytetőn, 22-dikén a Cserna partján s 23-dikán Baja di Rámán, Török-Oláhországban volt. Onnét 25-dikén Skela-Gladovara jutott, hol a fegyver letétetett, s 30-kán Bem a hű csapattal Viddinbe érkezett.

Mielőtt a Görgey seregével történeteket elbeszélők, Aradról, hol elhagytuk, vissza kell térnünk Nagy-Kállóra vagy Nyir-Adonyba, hol Szemere s Batthyányi miniszterek őt, jul. 31-dikén vagy aug. 1-sején találták. Mint tudjuk, a miniszterek fel voltak hatalmazva a kormányzótól a Görgey által az oroszokkal megkezdett alkudozást résztvevésükkel folytatni, mely általa megkezdett alkudozásról Görgey maga tudósította a kormányt, mit Szegeden Kossith akaratlanul felolvasott. A miniszterek már pár nap óta tartózkodtak a táborban, de Görgey mindenféle ürügy alatt mellőzte az e tárgyba való beléereszkedést. A miniszterek továbbá tanúi voltak Görgey semleges magaviseletének, midőn Nagy Sándor tízszer nagyobb ellenségnek kitéve, cserben hagyatott. Udvarias bókokkal s holmi kifakadásokkal tartotta a minisztereket egész Nagy-Váradig, hová 5-dikén jutott, míg végre abban egyeztek meg, „hogy az 1848-diki törvények alapján, általános bocsánat megadása kikötésével, egyezkedési kívánságukat kijelentik a muszka fővezérnek; továbbá, hogy szép szavakba burkolva még Leichtenberg herceg trónrajuthatását is remélteim fogják s e szándékukat, a muszka cár nagyszívűségében bizván, bölcsességének alája vetik.“

Görgey ebbe beléegyezett, hanem elégedettnek nem mutatkozott s az általa elkezdett alkudozás mibenlétét s mennyire haladását titkold, s csak a legfőbb hatalomra vergődése vágyát engedé gyaníttatni, minek szükségét azon tudósítással igyekezett gyámolítani, hogy az oroszok Kossuth irányában ellenszenvvel viseltetnek, kit minden baj

kútforrásának nyilatkoztattak s kivel egyezkedni nem akarnak. Midőn e vágya helyeslését a miniszterek részéről nem hallotta, udvarias titkolózásban maradt. Pöltemberg tábornok ment az orosz főhadi szállásra Rüdigerhez s ő látszott az alkudozó ágens lenni.

A sereg Nagy-Váradról Aradnak indult, midőn Nagy-Szalontán vagy Kis-Jenőn a minisztereknek újra találkoznia kellett volna Görgeyvel. A miniszterek megjelentek, Görgey azonban Aradnak tartott, a hol Csányi s Dúschek miniszterek pártolásával, valamint a jelentékenyebb országgyűlési tagok jóakarásával hitt találkozhatni, s így ott Kossuthot felélénkíthetni reménylő. Mindezt, sőt célja elérését is Aradon elébb várható, mint egybűt.

Midőn Kossuth s Görgey találkozott, mindketten kölcsönös szemrehányásokkal illették egymást, s ez valószínű, mivel Vukovics kibékítő jelleme igénybe vétetett, köztük egyezséget eszközölni.

A nemzetgyűlés több tagja conferentiázott. ugyan, de ülésre nem került a dolog. A kormány határozott, nyilatkozatát kérték, de feleletet nem kaptak. Felhívák végre a kormányt, hogy jelöljön ki nekik akárhol helyet, a hová mehessenek, s a hol testületet képezhessenek, mert legyen bármilyen a haza sorsa, törvényhozó testületük méltóságához illőleg akarják nyilvános életüket végezni. Még ezen nyilatkozat sem szerencsétetett válaszsza, s így magukra hagyatván, tetteleg eloszlottak. Ha nem hibázom, 27-en vagy 37-en Görgey seregét követték.

Aug. 10-dikén miniszteriális conferenciák tartattak; volt sok szó, volt terv, volt szándék, de kevés határozat. Polgári s hadi diktátorról is volt tanakodás. Végre, midőn a temesvári aug. 9-diki csapás is értésül esett, aligha nem ez gyakorlott befolyást. Akármiképp volt, 10-dikén a dolog tisztába jött. Görgey, törvénytelenül ugyan, mivel az

országgyűlés elosztatva nem volt, rég óhajtott célját eléré, s egyedüli hatalom ő lett.

Batthyányi Kázmér s Szemere aug. 10-dike dele óta Aradon voltak, s így miért nem vettek részt a legfontosabb tanácskozmányban? — ők tudják s nyilatkozatukat e fölött elvárja a haza. (Ez 1849 végén a kölni lapban meg is jelent.)

Aug. 11-én Kossáth: Vukovics, Horváth, Csányi, Duschek s Aulich miniszterek aláírásával kormányzói hivatalát letette s Görgey dictátornak neveztetett ki.

A falragaszokon következő nyilatkozatot lehetett olvasni:

A nemzethez!

„A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák s orosz nagyhatalmaságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.

„Ily körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károsná is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indítva, melylyel minden léptemet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a minisztérium nevében ezennel a kormányról lelépek s addig, míg a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgey Arthur tábornok úrra ruházom.

„Megvárom tőle, s azért Isten, a nemzet, s história előtt felelőssé teszem, (gondolt is ő sokat ezekkel!) hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint szegény hazánk

nemzeti státus-életének megmentésére, javára, s jövőjének biztosítására fordítandja. Szeresse hazáját oly önzéstelenül, mint én szerettem s legyen a nemzet boldogításában szerencsésebb nálamnál.

„Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandóm életemet áldozatul.

„Az igazság s kegyelem Istene legyen a nemzettel! — Arad-város, augusztus, 11-dikén 1849.“ (Az aláírások, mint föntebb.)

E mellett még egy másik nyilatkozat volt olvasható, Görgey Art húr aláírásával, mely így hangzott:

Polgárok!

„Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

„A kormányzó s a miniszterek ma hivatalaikról s a kormányról önkényt lemondtak.

„E körülmény által kényszerítette, (sic!), a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

„Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek: harccal vagy békés utón, akként, mint a szükség fogja parancsolni, mindenestre úgy, hogy a már annyira megfeszített áldozatok könnyítenek, az üldözések, kegyetlenségek s gyilkolások megszüntessenek.

„Polgárok! Az események rendkívüliek s a sors csapásai súlyosabbak; ily helyzetben előleges kiszámítás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kívánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harcba még azon esetre se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállná, mert a személy- és vagyon-biztosságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha

házi tűzhelyeteknél, polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

„Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy igaz ügy örökre veszve nem lehet.

„Polgárok! Isten velünk! — Augusztus 11-éti 1849.“
(Az aláírás mint fennebb.)

Ezen két főszereplő stilistikai mutatványain nem lehet mást gáncsolni, mint a magasztos szavak dacára az olyan „szánom-bánom bűneim“-féle alak fölvetését.

A haza dolgain mitsem javított e két nyilatkozat és mitsem rozabbított; azt, mit kiki régen érzett, sejtett, de kimondani nem mert, most falragaszokon olvasá s hatályosan kimondva látá, t. i. hogy a circumdederunt-ot elmondták a hon fölött s erre a „sauve se qui pont“ tökéletesen beállott, mert a honnak törvényhozója s kormánya többé nem volt.

Kossuth Aradot odahagyta s Törökhonnak tartott.

X. FEJEZET.

Az utolsó felvonás. — Ennek végjelenetei. — A kárpit leesik.

A hon végvonaglásaihoz közelítünk; a törvényes fő elbukott. Mielőtt azonban a kárpit leeresztéshez fogok, némely dolgokról meg kell emlékeznem.

Bemnek — mint láttuk, — nem sikerülvén Vécseyt feltételétől elmozdítania, még a dobrai lázadás előtt Kossuthot egy felszólítással tisztelte meg, melynek foglalatja röviden ez:

Bem az ügyet teljesen vesztettnek még nem tartván, Kossuthot felhívja s megkéri, hogy a kormányt vegye újra át. Ilyen terv csak Bem agyában fordulhatott meg, s e felszólítása Kossuthot Tergován találta, ki erre nemzeti gyászunk napján, aug. 14-dikén válaszolt.

Kihagyván a kihagyandókat, Kossuth levele így szól: „hogy hazájának szép építménye s vele az európai szabadság szentsége nem elleneink, hanem öntestvéreink miatt, önmagától összeomlott. Őt nem az élethezi gyáva ragaszkodás ösztönzé a távozásra, hanem azon meggyőződés, hogy jelenléte hazájára nézve károsná vált. Mivel Temesvárnál az egyesült sereg felbomlásban van, Bem pedig nem harcolhat, azért Görgey az egyetlenegy sereg élén kijelenté, hogy többé nem fog engedelmeskedni, ha-

nem kormányozni akar; kényszeríté, hogy mint hazafi legyen honához hű, s helyet csinált neki.“

Tovább így folytatja: „Jelenleg a legegyszerűbb polgár vagyok és semmi más; Lúgosra mentem megtekinteni, mint néz ki ottan, s a hadfolytatásra nézve mily erőre lehetne még számítani? Vécsey tábornok seregét rendben s jó szelleműnek találtam, a többieket felbomlásban. Dessewffy és Kmetty azt nyilváníták, hogy a sereg nem küzdeni, hanem az első ágyúlövésre szétszaladni fog. Az élelmi szerek teljes szűkében, merőben requisitióra vagyunk szorítva. Nyomorú mód, mely a népet elleneinkké teszi! A bank Aradra, tehát Görgey hatalmába tétetett át; (ezt maga Kossúth parancsolta, mert Lúgoson nem volt biztosságban). Meggyőződtem arról, hogy ha Görgey megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, hiányozván a fenttarthatás eszközei.“

„Egy sereg ellenséges földön ugyan fenttarthatja magát requirálás- és adóztatással, — de saját honában?! — En részemről soha sem nyújtok kezet ennépem elleni erőszakos és ellenséges rendszabályokhoz; szívesen megszabadítanám önéletem feláldozásával, de elnyomni — soha!“

„Láthatja a tábornagy úr, hogy lelkiismereti dolog. Nem tehetem, hogy tegnap lelépjek s a kormányt ma újra kezeim közé ragadjam; (hanem magát kormányzónak neveznie, annak tartania s magát Törökhonban e szerint viselnie lehetett?).

„Ha a nemzet, a sereg másképp határozna, a dolog más szint öltene magára; de Görgey seregének, mindannyiok közt a legvitézebbnek is bele kellene egyeznie. Különben egyszerű polgár vagyok s mint olyan soha sem kölcsönzöm bár passiv jelenlétemet a nép elleni terrorizmus, pusztítás, rablás, requirálás s elnyomás rendszabályaira.“

„Ha Görgey serege is felszólít arra, hogy a kor-

mányt ismét elfoglaljam, ha Önnek sikerül néhány operációt kivinni; ha serege élelmezése a nép ijesztése és elnyomtatásának rendszabályai nélkül is biztosítva leend; ha a bank rendelkezésem alatt állván, ismét dolgozhat: e három feltétel alatt a nemzet szavára a kormányt visszavennem; ha nem — nem. Rám nézve a had nem cél. hanem mód a haza megmentésére; ha nem lehető célomhoz közelíteni, — nem fogok kezet nyújtani s a hadat egyedül a had kedvéért folytatni. Tanácslom tehát, hogy népképviselők-ből comitét, válasszon, mert csak a souverain hatalom rendelkezhetik a nép fölött“ stb.

Noha e levél semmi befolyást sem gyakorlott a haza ügyére, s mi következményre sem adott alkalmat, mert az egész ügy úgy el volt már kóficolva, hogy azt még a Jerusálem ostromában Bouilloni Gottfriedet segített Torquato Tasso angyalai sem hozhatták volna helyre, — azt mindazáltal Kossuth jellemezéseért meg azért írtam ide, mert az elfogott levelezések közt egy apokryph rendelet is mondatott találatni, t. i. hogy Dembinszky Bemnek, vagy mint némely magyar író állítja, Bem Dembinszkynek hivatalosan parancsok!, hogy hadi mozgalmakat teljesítsen; ez azonban egyiknek agyából sem keletkezett; a temesvári csata után azon a tájékon verekedés nem is történt többé, a mint ezt már helyenkint elbeszéljük, valamint azt is, hogy mi módon oszlott szét s költöztek ki részei az ottani magyar seregnek.

Görgey, mint láttuk, megbuktatta Kossúthot, s ebben még Csányitól is segítettett, ki a végpillanatban régi barátjától, Kossuthtól új barátjához, Görgeyhez ment át.

Miután Görgey Kossúthot megbuktattatá, az egy Nagy Sándoron kívül a sereg vezénylőinek hajlamait maga részére biztosítá, s Aradon Kossúthtal egyidejűleg kibocsátá a „Nemzethez“ szóló kiáltványát; ekkor már

oly előkészületeket tett volt, hogy baráti és melléktartalmú tanácsokkal kísért parancsokat küldhetett mindenfelé, mint például, — a mint láttuk — Vécseynek, s hogy még az nap, azaz augusztus 11-kén, esti 9 órakor ezeket írhatta Rüdiger, orosz altábornagynak, mit magyarul s kivonatban iktatok ide:

„Az ideiglenes kormány leköszönt; a legfelsőbb hatalom a leggyengébbnek mutatkozott. Én, a tettek embere, további vérontást hasztalannak tartok. Én diktátor vagyok s ezen alkalmat használva legjobb meggyőződésem szerint a fegyvert feltétlenül leteszem.

„Midőn ezt teszem, a cár magasztalt nagyszívűségében bízom, s hiszem, hogy ő Magyarhon megtört népeit egy bizonytalan sorsnak ki nem fogja tenni, s fegyvertelenül ellenségei vak boszújának át nem engedendí.

„Én ezt azért írom, mivel csak az orosz császár ő felsége serege előtt teszem le a fegyvert, s ünnepélyesen kinyilatkoztattam, hogy egész seregemet inkább akármily túlnyomó erő által megsemmisíteni hagyom, mintsem hogy az osztrák katonaság előtt, feltétlenül letegyem a fegyvert.

„Én 12-kén Világosnak tartok, 13-kán Boros-Jenőnek, 14-kén Bélnek, hogy ön körülkeríthessen. Ha ezen menet nem sikerülne, úgy én a követő osztrákokat érelyesen visszautasítandom s Nagy-Váradnak tartandok, hogy csak orosz seregeket érhessek el, melyek előtt a fegyvert letenni késznek nyilatkozom. — Görgey s. k.“

Görgey levelét Klapka szerint fordítottam le. Mennyiben másolta le e levelet Klapka híven, s mennyi mellékes, de Görgeyt jellemző s az oroszokali már jóval előbbi egyetértését eláruló vonást felejtett ki belőle, — Klapka legjobban tudja.

Augusztus 10-kén vagy 11-kén Görgey Új-Aradról Nagy Sándort visszahúzta; 12-kén gr. Onszloff, orosz

ezredes Görgeyhez érkezett, vele értekezendő; 13-kán a sereg Világosról Szőlősnek tartott; 14-kén történt a szerencsétlen fegyverletétel s a tisztek és közemberek Kis-Jenő felé kísértettek; 15-kén minden tisztnek Nagy-Várad felé kellett volna mennie, hanem útközben Sarkad felé fordítottak; 27-kén Görgey amnesztiát kapott s 29-kén Andrássy őrnagy kíséretében elhagyta Nagy-Váradot s Bukovinán s Krakón keresztül Klagenfurtba utazott, mely város tartózkodási helyéül tűzetett ki.

Görgey némi dicséssel kezdett pályafutását fölösleges önbecsérzettel, tompa s eljegesedett szívvel végezé, s mert mindenki élén, függetlenül és önkarata szerint nem végzhetett, mintsem a megmentés munkáját másoknak engedje át, vagy hogy azt mással hasonló magas állásban vigye végbe, inkább vészbe dönté hazáját. Görgey megszeplősítette önmagát és gyalázzal illette hazáját, melynek ő mindent köszönhetett s mely őt. bálványával, Kosúhtal egyenlő polcra emelte.

Mielőtt Görgeytől végbúcsút vennék, illik, hogy egy levelet közöljek, melyet Klapkához fegyverletétele után két nappal, azaz augusztus 16-kán Nagy-Váradról írt. Ezt pedig azért teszem, mert e levél vádolja a haza kormányát, a haza vesztét ennek s Dembinszkynek tulajdonítván. Klapka Magyarhon forradalmi harcának németül írt könyvében e levél tartalmát — kihagyva a kihagyandókat — ekként közli:

„A kormány örökösen önző eljárása s némely tagjának féltékenysége oda vitte az ügyet, a mint azt aprilban megjövendöltem. Midőn a Tiszán átkeltem, az országgyűlés fővezérnek kívánt, — Kossuth azonban titkosan Bemet nevezte ki, s az országgyűlésnek jezsuita-féle feleletet adott. Ezen huncfutság volt a később törtéteknek forrása“.

Megengedem — bár róla tudomásom nem volt és

most sincs, — hogy ez nem szép tett leendett, ha Kossúth Bemet már akkor nevezi ki, midőn még Görgeynek Tisza-Füreden hízelkedett.

Kossuth Dembinszkyt 1849. február havában, az országgyűlés jóváhagyásával nevezte ki, még pedig a hadügyminiszter javaslata folytán, mikor Görgeynek váci körirata irányában bizalmat aligha élesztett. Tisza-Füreden szintén a hadügyminiszter ellenzése miatt nem nevezte ki őt Kossúth, ha akarta volna is; az országgyűlés pedig vagy közömbös volt iránta, vagy kárhóztatá, sőt nagy része Vetter kinevezésében nyugodott meg.

Görgey így folytatja: „Dembinszky Szövegénél megveretett, Bem Maros-Vásárhelynél szétszalasztatott, s az utóbbi Temesvárra sietett, hol a csatát kissé helyreállította, hanem visszanyomatva, 50.000 emberéből csak 6000-re maradt; a többiek, Vécsey jelentése szerint szétfutottak“. (Adatai itt hiányosak.)

Továbbá így ír: „Dembinszky a helyett, hogy parancsa szerint Arad felé vonult volna vissza, az ellenséges Temesvár felé fordult. Igen sok adat küzd a mellett, hogy őt tetteiben az irányombani féltékenység vezérelte“.

Július 1-jétől Augusztus 5-kig ki cselekedett úgy, hogy a szükségessé vált egyesülés meg ne történjék? — olvastuk. Dembinszky mozdulatainak okait főntebb közöltük.

Igaz, hogy a magyar világ Dembinszkynek vétkeül tulajdonítja azt, hogy nem tartott Aradnak. Ezt azonban nem annyira hadi ok miatt lobbantja szemére, mint inkább azért, hogy akkor Görgey nem merte volna a világsi tényt elkövetni. De kérdem: vájjon ki hitte vagy csak képzelte is azt, hogy Görgey oda céloz? — A sok hir, pletyka, suttogás között lehetett ugyan ezt gyanítani, de ha valaki akkor gyanúját nyilvánosan kimondja, épen azok fogták volna ezt nyakon, kik most kikelnek ellene.

Így állván a dolgok, mikép merészelte volna ebbeli gyanúját egy külföldi nyilvánítani, midőn látta, hogy a jelentékenyebb faiseurök, dacára a sok panasznak, csaknem belé bolondultak Görgeybe, s egyedül őt tárták meszésnak.

Görgey így végzi levelét: „Erdély felé a hátrálás szabad volt; de azon tekintet, melylyel hazámnak minden áron békét akarok szerezni, arra ösztönzött, hogy a fegyvert letegyem. Seregem legvitézbbjei — s ezek között Damjanics is, — oda nyilatkoztak.

„Eddig még úgy bánnak velünk mint derék katonák derék katonáktól várhatják; fontold meg mit tehetsz, s mit kell tenned. Görgey s. k.“

Erre nincs más észrevételem, mint hogy a későbbi kor fogja csak elhatározni azt, vajjon Görgey megérdemli-e a magyar Marotto elmét?

A világozi csapás után a kisebb-nagyobb osztályokban szertesztét levő többi seregrészek egymásután megadták magukat, hanem mindnyájan a világozi minta szerint, azaz az oroszoknak, mert a hol osztrákok voltak, ezeket vagy kikerülték, vagy megtámadták.

A világozi katasztrófa után 14 nap múlva Magyar-és Erdélyhon napkeleti és déli részein magyar hadsereg-rész többé nem létezett. Az egyes ide vonatkozó részletek sokkal kevesebb fontosságúak, hogysem azok leírásába bocsátkoznom lehetne.

A várak közül Arad volt az első, mely feladta magát az oroszoknak, kik azt azonnal az osztrákok kezébe szolgáltatták. Ezt rövid idő múlva Pétervárad követte, hol két fiatal vezénylő volt: Kiss Pál a katonai, s Hollón, a várparancsnok. — Ezek az egész ügyet veszendőben látván, a várat az osztrákoknak adák át, kikötvén maguknak azon feltételeket, melyekben Komárom őrsege részesülend.

Tudjuk, hogy Komáromban Klapka volt a seregvézénylő s Aschermann ezredes a várparancsnok. Ezek — dicséretükre legyen mondva, — Magyarhon hulló csilagát hamar múló fénynyel díszesítették.

Minden fegyvernemet összevéve, a vár őrsége körülbelől 25,000 emberből állhatott. Ez magára hagyatva, mint Magyarhon nyugoti védfala, büszkén s megtöretlenül lobogtatta háromszínű lobogóját. Haynau, szűkségből-e vagy önhittségből, csak igen gyöngye bekerítő sereget hagyott körülötte.

Klapka az alkalmat jól felhasználván, augusztus 3-kán a Duna jobb partján, másnap a balparton s a Vág vize körül levő osztrák őrségeket megtámadta, s azokat mindkét nap szétverte. Augusztus 5-kén Győrnek tartott, melyet 6-kán meg is szállott. Bécsben rémülést okozott; temérdek zsákmányra tett szert. Ereje azonban gyöngye lévén, győzelmét nem folytathatta; visszatért s ezzel katonai pályafutását dicsően végezé be.

A magyar sereg dél-keleten történt megsemmisítése után a vár csakhamar újra bekerített s Haynau azonnal feltétlen megadásra szólítá fel. Ezt nemsokára egy más felhatalmazottja, Liebler tábornok, hivatkozva a fiatal császár kegyelmére, folytatta, s így történtek az alkudozások, míg a várból kiküldött két követ Magyarhon állapotáról, annak serege, s többi, magyar kézben volt várai mibenlétökről személyes tudomást szerezvén, vissza nem tért.

Ezek jelentése után az átadási szerződés megkötött. Ez a várőrségre nézve becsületes, de a honra s a foglyokra nézve kevés vagy „semmi“ hatású föltételek alatt szeptember 27-kén íratott alá, s december 4-kén a vár már az osztrákoké volt. Ezzel rövid ideig fénylett honunk függetlensége véget ért.

A vérmesebb hazafiak, kik már Pétervárad feladását

is roszalák, Komáromét még inkább kárhoztaták. Ezek a várban levő seregtől azt követelték, hogy mit a kormány nyílt téren működő százezzeivel nem bírt megszerezni, (t. i. a honnak becsületes békét,) azt Klapka és Aschermann a fügét mutató szűz segítségével vigye végbe.

Gondolom, hogy a radical Ujházy és Thaly Zsigmond ezredes ennél még többet, tán a várnak örökké megtarthatását is hitte, s így csak belső árulásnak (!) köszönhetni, hogy Komárom az osztráknak törvényt nem szabhatott.

Voltak még olyanok is, kik azt hitték, hogy ha 8—10 hónapig tartja magát Komárom, a forradalom újra kiüt, mely hogy jobban fog vezetetni és sikerrel fog koronáztatni, — az magától értetődik. És hitték, hogy az új forradalmat a török kormány fegyveres, az angol és francia fél morális fél tengeri erővel, sőt még az aine-rikai Egyesült-Államok is támogatásukkal segítendik.

E sorok írója annyiban tart velök, hogy ha kitar-
több ellentállási szint öltenek fel, talán, — mondom: talán
jobb jövőt csikarhattak volna ki a sok fogoly számára.

Vége a második résznek.